III
№ 14.850
1939

Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА

III
ЖС-14850
1939-1

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

На окраях днів: У 20-ліття смерти Мих. Туган-Барановського; Сорокліття першого укр. кооп. союзу; Міністр хліборобства про наслідки своєї політики; Повна заборона вивозу майна; та ін.

Вплив кооперації на суспільне життя Европи.

Потреба раціонального керівництва.

З досягнень польського етатизму.

ЛЬВІВ СІЧЕНЬ 1939

ЗМІСТ:

На окраях днів (20-ліття смерти М. Туг.-Барановського; 40-ліття Центробанку і т. д.) 1
В. Тотоміанц: Вплив кооперації на суспільне життя в Европі 6
І. Коцур: Потреба раціонального керівництва 11
„Господарські завдання Польщі під сучасну пору“ реферат 17
З господарського життя . . 21
З досягнень польського етатизму 21
К. Коберський: Кошти посередництва в обороті с. г. продуктами 23
К.: Фінансовий плян нового міністра Франції 25
Господарська хроніка: Хліборобство Польщі жертвою упромисловлення . . 27
З ЦОП-у 28
Серед книг: „Проблєма госп. устрою держави“ Ром. Рибарського 29
„Срібна земля“ В. Пачовського 31
Всячина 32
ДОДАТОК: Д. Голіовк: Історія рочдельських піонірів 1—16

INHALT:

Aktuelle Notitzen (20 Jahre vom Tode M. Tuhan-Baranowskyj; 40 Jahre des ukr. Kreditverbandes 1
V. Totomianz: Einflus der Genossenschaft a. d. öff. Leben 6
I. Kozur: Rationelle Leitung . 11
„Wirtsch. Aufgaben Polens“ v. prof. Grabski 17
Errungenschaften des polnischen Etatismus 21
K. Koberskyj: Die Vermitllungskosten im landv. Produktenhandel 23
K.: Plan Reynaud 25
Polnische Landwirtschaft als Opfer der Industrialisierung 27
Aus dem Zentralen Industriebezirke (COP) 28
Bücherschau 29
Varia 32
BEILAGE: G. J. Holyoake: Die Geschichte der Rochdaler Pioniere . . . . S. 1—16

TREŚĆ:

Aktualności (20-lecie śmierci prof. M.Tuh.-Baranowskiego; 40-lecie Centrobanku i t. d. 1
W. Totomianc: Wpływ kooperacji na życie publiczne w Ewropie 6
I. Kocur: Racionalne kierownictwo 11
„Gospodarcze zadania Polski“ referat 17
Z osiągnięć etatyzmu w Polsce 21
K. Koberskyj: Koszty pośrednictwa w obrocie produktami rolnictwa 21
K.: Plan p. Reynand 25
Rolnictwo w Polsce ofiarą uprzemysłowienia 27
Z COP-u 28
Nowe książki 29
Varia 31
DODATEK: G. Y. Holyoake, Historia pionierów z Rochdale . . . . . 1—16

SOMMAIRE:

Notices actuelles 1
Les influences de la coopération sur la vie sociale de l'Europe (V. Totomiantz) . 6
Sur le menagement scientifique de l'entreprise (J. Kotzure) 11
Les problemes économiques actuelles en Pologne . . . 17
Chronique économique . . . 21
Parmi les livres 29
SUPPLEMENT: G. J. Holyoake: L'histoire des pioniers du Rochdale. Trad. par V. Levyńsky . . . . . 1—16

1939-1

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ

CO-OPERATIVE REPUBLIC

Ukrainian Monthly Review Lwiw — Poland

ul. Technicka, 1.

Ч. 1.
СІЧЕНЬ
1939.
РІЧНИК XII.

НА ОКРАЯХ ДНІВ

У 20-ЛІТТЯ СМЕРТИ МИХ. ТУГАНА-БАРАНОВСЬКОГО.

У січні 1939 року минає двацять літ від смерти проф. Михайла Туган-Барановського. Було це в добі, тяжкій для відродженої Української Народньої Республики: скріпленого наступу червоної Московщини з півночі, а білої з півдня і південного Сходу. Після тріюмфального вїзду в Київ Армії Директорії УНР, настала друга фаза боротьби з самостійність: з наростаючою потугою большевизму. У нерівних змаганнях уряд УНР рішив шукати опори серед антантських кругів. Виряжено (в січні 1919 р.) делєґацію від українського уряду до французького військового командування в Одесі. В делєґації цій знайшовся теж Михайло Туган-Барановський, як спеціяліст від економічних справ. В дорозі, у вагоні він несподівано помер, на превелику шкоду українській справі.

Професор петербурзького, а з проголошенням Укр. Нар. Республики — київського університету Михайло Туган-Барановський, по крові українсько-татарський мішанець, був одним з найсвітліших представників російської академічної науки довоєнного часу. Його імя вже в першому десятиліттю цього віку було відоме в Европі, де вийшли перекладами (з російської мови) кілька його поважних економічних праць (про промислові крізи, про критику марксівської системи, про соціяльні основи кооперації, про соціяльну теорію поділу дібр). На нього, як на сходячу зорю в ділянці суспільних наук, орієнтувалися широкі круги інтеліґенції на терені Росії. Тимто отвертий перехід Тугана-Барановського (у 1917 році) в табор політичного українства викликав у одних (Українців) ентузіязм, у других (Росіян) лють і негодування. Українське громадянство дало йому відразу найвищі громадянські позиції: професора університету, голови Центрального Кооперативного Комітету, міністра народнього господарства. Він став редактором найповажнішого кооперативного видання: теоретично-наукового журналу „Українська Кооперація". Показав себе достойним тих відзначень, проявляючи велику енергію в громадянській праці та відданість українському національному ділу.

Не могла інакше поступити людина, яка вже раніше, за строгого утиску старого режіму, мала відвагу (у полтавській міській управі) поставити і перевести внесок про поставлення памятника Тарасові Шевченкові, хоч і знав він, що тим не помагає своїй кандидатурі на доцента петербурзького університету. Не дивлячись

ЛБ АН УРСР
4753

на наслідки, які це може потягти для нього особисто, у 1910 році, при нагоді журнальної анкети „Української Жизни", отверто заявляє себе приклонником відродження українців як окремого народу та автономії української території. Як професор університету солідаризується зі студенством, демонструючим проти реакційних розпорядків міністра освіти. Факти ці говорили, що проф. Туган-Барановський не був тим, що робить карієру; вони свідчили, що М. Т. Б. кермується завжди лиш справжнім власним переконанням. Отже його явний перехід в табор політичного українства приняв загал, як доказ, що укр. рух це справді сильна й поважна течія, а не якась примха або вигадка одиниць, як тоді голосила протиукраїнська пропаґанда.

Зокрема українську кооперацію, таку ще слабосильну в перших початках по революції 1917 року, причалення такого відомого кооперативного авторитету, як проф. Тугана-Барановського, відразу поставило в догідне положення. Зросла самопевність укр. кооператорів. Новоосновуючіся центри нашого кооп. руху дістали більше розмаху в полеміці з московськими кооператорами, які відмовляли українцям права мати свої власні союзи. Написані М. Туганом-Барановським, вже тепер по українськи, підручники науки про кооперацію і політ. економію (попул. курс) піднесли почування самоповаги серед діячів нашого спілчанства. Редаґований ним журнал вів послідовну кампанію за окремі права укр. національної кооперації.

Фундаментальна праця М. Т. Б.-го про „Соціяльні основи кооперації" до нині є клясичним твором в міжнар. кооперативній літературі. Вона кинула богато світла на ґенезу ріжних форм кооперації. Хоч може й не всі тези автора оправдалися, то їх є менше, як тих питань, що їх книжка Т. Б-го вияснила раз на завжди. Головнаж її ціха: т е п л а с и м п а т і я до спілчанської ідеї, при строго-науковім к р и т и ц и з м і в оцінці її форм. Ці дві прикмети мають велике в и х о в н е значіння для многих поколінь.

Читання книжок М. Т. Б-го це приємність для людей, що люблять здорову ґ і м н а с т и к у у м а. Роскіш цю збільшує те, що дають вони рівночасно тепле вдовілля й с е р ц е в і читача.

Мало є в нашій літературі книжок з такими високими прикметами.

Українська кооперація назвала (у 1918 році) свій перший Кооперативний Інститут у Києві іменем Мих. Туган-Барановського. Діло це зліквідували большевики. Та Інститут цей воскресне так само, я к в о с к р е с н е р о з г р о м л е н а у к р а ї н с ь к а к о о п е р а ц і я Н а д д н і п р я н щ и н и.

СОРОКЛІТТЯ ПЕРШОГО УКРАЇНСЬКОГО КООПЕРАТ. СОЮЗУ

16. грудня 1938 року минуло 40 літ, як у Львові відбулося перше установне зібрання надзірної ради „Краєвого Союзу Кредитового", нинішнього „Центробанку". Був це перший на українських землях кооп. союз, обєднання кооператив 1-го ступня. (Нар. Торговля в тому часі мала ще форму першостепенної ко-

оперативи). Головою „Кр. Кредитового Союзу" обрано Григорія Кузьму, начальним директором став др. Кость Левицький, який в цьому характері веде провід установи аж по нинішній день.

З конечности, при малому ще числі кредитових кооператив в краю, щоби збільшити скромні уділові фонди молодої установи на перходовий час, зроблено відступлення від орґанізаційних засад союзного будівництва, допускаючи й фізичне членство. Одначе установа ніколи не тратила з очий свого властивого завдання: бути центральною касою кооперативних установ.

По році існування Союз обєднував всього 28 кооператив; з того видко, як мало ще тоді наше суспільство було кооперативно освідомлене.

Від того часу до нині уплило чимало води у Дністрі, а разом з нею відійшли у непамять деякі хиби нашої збірної психіки. Ми зрозуміли нарешті вагу масової орґанізації кооператив. Хоч з перебоями, то все ж таки починаємо розуміти вагу фінансової концентрації капіталів. З кінцем 1937 року Центробанк обєднує вже не 28, а 1587 кооператив і має власного майна не 18 тисяч, як це було на конець 1899 року, а поверх 600 тисяч.

Не легка це була річ — переломити захитане війною недовіря до нагромаджування готівки у кооперативному банку. Ще трудніше було перебороти провінціональні патріотизми. Бачимо, що й тепер ще лиш половина кооперативних установ бере участь у розбудові своєї Центральної Каси. Та зроблено вже велике діло.

Студіюючи історію центральних кас у клясичних країнах кооперації, спостерігаємо там часті заломання тих установ. Зліквідувався створений ґрупою Шульце центральний банк народніх банків, двократно упадав центральний банк ґрупи Райфайзена, причалюючи врешті решт до державної установи, яка його санувала. Недавно ми були свідками крізи двох великих фінансових осередків споживчої кооперації (у Франції та в Бельґії). Не хочемо тим сказати, що ми ліпші кооператори, як німці, французи чи бельґійці. Хочемо підчеркнути лиш те, що о б е р е ж н і с т ь, якою завжди відзначався провід нашої, хоч невеличкої централі фінансової, та с и с т е м а т и ч н і с т ь у праці — дали свої добрі результати.

Змінені умови життя і нові завдання, що стоять перед цілою кооперацією, вплинуть тепер безумовно на приспішення темпа життя в нашій Центральній Касі. Тою надією жиємо. Однак старі, випробовані і традицією набуті методи розваги й солідности не повинні піти в забуття; вони будуть завжди коректорами у її праці.

Др. Кость Левицький має рідке вдоволення бачити успішний розвиток започаткованого собою перед майже пів століттям діла.

ВИЯСНЕННЯ ГОЛОВИ „ГУРТУ".

Голова управи Союзу „Гурт" п. Йоахим Волошиновський вмістив у часописах вияснення в справі ліквідації союзу, якого суттєва частина говорить ось що:

Між „Гуртом" і „Союзом рільничих та зарібково-госп. кооператив" у Варшаві складено проєкт умови такого змісту: 1) обидва союзи лучаться орґанізаційно, себто Гурт ліквідується; 2) Союз Рільн. і З. Г. кооп-в переймає до дальшого ведення працю „Гурту", згідно з його засадами: обслуги тільки членів, співпраці поляків з українцями при рівнорядності обох мов, 3) районові кооперативи „Гурту" матимуть свого окремого ревізора; 4) Союз відкриє від 1. січня 1939 просвітньо-виховавчий реферат, що обійме всі типи союзних кооп-в і буде продовжувати видавництво часопису „Вспульна Праца — Спільна Праця", з пристосуванням його змісту до потреб усіх союзних кооператив.

Таким чином, як довідуємося з заяви п. Волошиновського, від 1. січня ц. р. „Гурт" перестає існувати, а його орґан стане орґаном для всіх українських кооператив, що існують в рямцях варшавського Союзу рільничих і зар. госп. кооператив.

З поданих п. В-им мотивів такого закінчення долі „Гурту" довідуємося, що грали тут ролю і матеріяльні моменти (висока вкладка до союзу в наслідок малого числа союзних кооператив) і непривичність тих метод праці, які союз обстоював (головно обслуга тільки членів і районовий тип кооперативи).

МІНІСТР ХЛІБОРОБСТВА ПРО НАСЛІДКИ СВОЄЇ ПОЛІТИКИ

На зїзді „Центрального Т-ва орґанізацій і кружків рільничих" говорив міністр хліборобства Польщі Й. Понятовскі м. і. також на тему цін збіжжа і наслідків оплат від перемолу.

Міністр вважав потрібним взяти в оборону систему оплат. Поборював погляд, що оплати причинилися до обниження цін збіжжа, замісць до їх піднесення. Після його інформацій, докладні досліди виказали, що ріжниця між цінами, що дістають продуценти збіжжа, а цінами на біржі в цьому році не є більша, як у минулому. Рільник не дістає меншої ціни з вини перемолових оплат.

Ціна муки плюс висівки виносить тепер на злотого більше, як минулого року. Це значить, що консумент платить 1 злотого більше з рації введення оплати. Другого злотого млинам не вдалося перекинути на консумента (при меленні жита на 65% оплата виносить 2 злоті). Того другого злотого, як твердить міністр, покривають самі млини, заробляючи на таку квоту менше.

На жаль — ті твердження відповідального чинника не підперті доказовим матеріялом. Зате розвиток цін збіжжа від вересня ц. р. каже припускати якраз те, що міністр Понятовскі заперечує. А саме ціни жита обнизилися на 2—3 злоті саме у вересні, коли почали обовязувати перемолові оплати, пізніше ціни стабілізува-

лися. Стверджує це знавець хліборобського ринку Ян Стецкі у „Ґазеті Рольнічій" з 18. листопада. Також дивно вражає й те, що з млинарських кругів не піднеслися ніякі жалі на зменшення заробітку млинів, а вони ж би не мовчали! Ці факти кажуть припускати, що тягар нових оплат упав саме на тих, хто мав мати користь із заведення нового консумційного податку, себто на хліборобів.

В дальшій частині своєї промови міністр Понятовскі доказував, що страта, які понесуть хлібороби через обниження цін збіжжа, буде з грубша вирівнана звишкою цін безріг і яєць. З тих джерел прийде рільникам приріст 40 і 15, разом 55 міліонів злотих; біля 17 міліонів більше дістануть хлібороби зі спірту (двірські горальні), а коло 10 міліонів більше з цукрових буряків. Зате втрата на збіжжі не повинна перевищити квоти 100 міліонів злотих. Отже рахунок, мовляв, приблизно вирівнюється. Зрештою через три останні роки рільники мали приріст доходу, отже, коли зріст цей хвилево припинився, то це не повинно хліборобства заломити.

Вводячи перемолові оплати, міністер робив хліборобам надію на боротьбу з обнижкою цін збіжжа через введення експортових премій на збіжжа. Їх заведено, але успіх з того, як відомо, ніякий. Сам міністр признав це між рядками, коли заявив, що експортувати властиво майже нема що: надвишка збіжжа в біжучому році не перевищує 2—3 міліони сотнарів жита! Обчислюють, що через ринок переходить в Польщі коло 38 міліонів сотнарів ріжного збіжжа (окрім зерна, спожитого у власному господарстві, в сумі коло 32 міл. сотн.). Ясно, що, якби навіть вдалося вивезти усю надвишку збіжжа, то убуток такої малої частини загальної продукції не мав би більшого значіння для формування цін збіжжа в краю.

Коли ходить про обчислення страт хліборобства внаслідок обниження цін збіжжа, то треба замітити, що інші економісти оцінюють ту страту не на 100 міліонів злотих, а на суму коло 250 міліонів зл („Політика Ґосподарча" ч. 71-72 ст. 5).

Зискав на новім податку безумовно бюрократизм. Як доносить „Цодз. Ґаз. Гандльова" (ч. 266), апарат персоналу скарбової контролі має бути збільшений на нових 400 урядовців. На ту ціль вставлено у бюджет 750.000 злотих нового кредиту!

Чи супроти того уряд не відкличе оплат від перемолу, які явно не дають інших користей, окрім скарбових?

ПОВНА ЗАБОРОНА ВИВОЗУ МАЙНА.

6. листопада ц. р. появився в Польщі декрет, яким уведено засадничі зміни у дотепер обовязуючу девізову реґляментацію. Дотеперішню заборону вивозу валюти поширено тепер на всі можливі форми і сурогати гроша, передовсім на золото, хочби у переробленому виді, плятину, дорогі камені.

До заборони вивозу платничих засобів додано заборону диспонувати платничими засобами, що їх має мешканець Польщі заграницею. Під „платничими засобами" тут розуміють однак не лише гроші, але й усі цінні папери, грошеві претенсії, навіть недвижимости положені заграницею і взагалі всякі маєткові права.

Внаслідок декрету вийшло зарядження про обовязкове зголошення, які хто посідає обєкти майна за границями держави.

Повищі постанови поглиблюють стан ізоляції польського господарства від господарства усіх окружних держав. Заведена у 1936 році контроля заграничного грошевого руху не тільки не була знесена, але, як бачимо, замінена 100%-ою відлукою від світового господарства.

ДЕРЖАВНИЙ НАГЛЯД НАД ПРОДУКЦІЄЮ МАСЛА Й СИРІВ

На цілій території Польщі увійшов в життя розпорядок міністра хліборобства про оцінку масла й сирів. (До тепер обовязок оцінки відносився лише до масла, призначеного на експорт).

У звязку з новим розпорядком уряд приступив до орґанізування державного комітету оцінки масла й сирів.

Згідно з розпорядком урядовій оцінці підлягають масло й сири, вироблені в молочарських заведеннях, що протягом календарного року переробляють найменше 110.000 літрів молока на масло або найменше 55.000 л. молока на сири. Одночасно оголошено також клясифікаційну таблицю для оцінки молочних виробів. Таблиця передбачує кілька кляс якости, на основі оцінки смаку, консистенції, краски, солення, опакування. Розпорядок вже обовязує.

Вплив кооперації на суспільне життя в Европі

1935 р. вислало найвище духовенство Злучених Держав до Европи делеґацію для студіювання кооперативного руху. Виходили вони зі заложення, що, якщо існує якась торговельна система, можлива в практиці, а оперта на ідеї братерства людей та християнській етиці, то вповні заслуговує на те, щоби представники церкви і реліґії нею заінтересувалися блище.

По словам американської делеґації поширення і могучість спілчанського руху є так само подивугідні, як і його вплив на суспільне життя. Цей факт, що господарський рух примінює у своїй торговельній діяльности кілька моральних засад вищої міри, мав і інші наслідки, які також заслуговують на серйозну увагу.

Згідно з вислідами американської анкети успіхи коопер. руху серед незаможних хліборобів Европи є прямо не до обчислення: У многих околицях сиділи дрібні рільники у руках всяких вірителів та лихварів, доки не зорґанізувалися у сільськогосподарських кооперативах. І щойно через ту орґанізацію звільнилися від тих тісних пут.

В ході свойого розвитку дала сіль-госп. кооперація селянинові можливість самостійної праці; він міг тепер скинути зі своїх плечей усяких посередників, яких двигав довгі роки, тому що не міг обійтися без їхніх послуг.

Як представляють американські делєґати, добродійства кооперації для нищої верстви по містах не є менші як на селі. Що до найконечніших життєвих потреб, а також тих артикулів, що служать вигоді, споживчі кооперативи діють на їх здешевлеення і то для всіх без ріжниці, членів і нечленів. Кооперативні службовики отримують вищі платні, як колиби працювали у капіталістичних підприємствах, тому що кооператор одержує найчастіше крім своєї платні іще свою частину зиску. Завдяки тій системі особистої участи у підприємстві і сама праця стає менш утяжливою.

Під оглядом санітарним службовик є у кращому положенні, а кооператива має доволі змоги піднести життєвий рівень його та його родини, улаштувати йому життя приємніше та щасливіше.

Сільсько-господарські кооперативи диспонують многими установами, куди всі члени мають вільний доступ. У міських кооперативах майже з кожньої надвишки частину призначують на поправу загальних життєвих умов службовиків та їх родин. Члени самі оплачують усякі урядження для розваги та розривки, але і самі ними завідують. Загальна освіта кооп. працівників, що є випливом ліпшого матеріяльного забезпечення, а крім того ще такі спеціяльні прикмети як: товариське провадження підприємства, спільне життя при виїмково сприятливих обставинах, тісний контакт із зовнішним світом, усе те в кооперації не лише можливе, але й конечне; наслідком того є загальний поступ, піднесення культурного рівня та збільшений засіб знання в ділянці кооперативних наук.

Стверджено, що так на селі, як і в місті розвій кооперації потягає за собою зріст ощадности.

Коли людина перейметься ідеєю ощадности, то гроші замість мандрувати до шинку, ідуть в кооперативне підприємство. А відомо, що наслідком нездержливости від алькогольних напитків як в місті, так на селі є марнотравство та інші нещастя. І тому цілий вплив, яким розпоряджає кооперація, є спрямований проти того лиха. Кооперативний рух став одним із наймогутніших рухів старого світу, що поставив собі за завдання ширити тверезість на селі і в місті.

Одним з наймаркантніших прикмет коопер. руху є умова абсолютно чесної торговельної господарки. Все те не є новістю у кооперативному світі, це є річі загальновідомі. Так на пр. у малих сільських кредитових кооперативах не може ніхто скористати із кредиту, доки не здобуде опінії людини гідної довіря.

Високі ціни у сіль.-госп. кооперативах можуть лише тому удержатися, бо кооператива ґарантує за якість товару. У міських кооперативах, де консументи гуртуються в цілі обниження цін у своїх склепах, нема нагоди до обману, тому, що покупці і власники підприємства це ті самі особи і ніхто нічого не заробивби

при такому обманстві. Чесність діє безпосередно своєрідною атмосферою, яку витворює, а кооперативне діловодство підсилює те, що ми звикли звати кооперативним духом. Він полягає на свідомости, що люди є братами; під впливом тієї свідомости завмирає охота вчинити кривду свойому сусідові. Хитрість та ошуканство є до тої міри чужі кооперативному духові, що він може себе вважати забезпеченим від тої небезпеки.

Самостійність, відвага, та самопошана є наслідком браку довгів як також матеріяльного добробуту, ощадности і тверезости. Джерелом тої міці є саме участь у сильній спілці. При відвідуванні одної громади завважили американські делеґати, що кооператора можна відріжнити вже по його свобідній та незалежній поведінці.

Вище сказане вияснює могучий вплив кооперації на розвій демократичного духа. Зрештою в добі свого народження кооп. рух був по своїй суті демократичний. Це було доказом, що демократична засада в цілости може бути зреалізована у орґанізації господарського життя.

Щоби закріпити у господарському житті ідею демократії, мусять кооперативні підприємства поборювати усякі капіталістичні орґанізації, тому що при них зиск не попадає у руки загалу, тільки одиниць. Народи старих держав дуже добре відчули, що зосередження великої власности у нечисленних руках загрожує добробутові загалу. І якраз у кооперації визнали вони ту силу, що зможе запобігти тій небезпеці. Є сумнівне, чи капіталістичні трести та картелі потраплять провадити свої інтереси так ощадно, як кооперативи. В порівнанні до трестів управителі та директори у кооперативах одержують платні менші, та зате нижчі працівники дістають вищі винагороди.

Через те кооперативне підприємство втішається прихильністю усіх затруднених в ньому, що рідко стрічається у трестах чи картелях. Особисте заінтересування службовика у ході підприємства, збільшує його продуктивність, а ліпше виконана ним праця вирівнує виплату вищої нагороди. Там, де кооперативний рух вже довго існує, ледви чи виринуть труднощі у адміністрації ґрішми. Анґлійські кооперативи мають надмір капіталу. Де рух є добре уґрунтований, там тяжко припустити щоби трести могли з ним успішно конкурувати. Бо коли мається до вибору дві орґанізації, одну, яка свій дохід ділить поміж членів, і другу, якої доходів навіть контролювати не можна, то нема сумніву в яку сторону звернуться симпатії населення. А це саме вирішить долю тих змагань. Виховне значіння кооперативної системи полягає на тому, що її службовики мають живе заінтересування суспільними справами. У них є стремління проявити себе через участь у вирішуванні справ. Можна сміло сказати, що 70% кооператорів є здібні до політичного поступу.

Кооперація стає наймогутнішим чинником, що сприяє поширенню демократії у політиці. Між кооператорами є найменше підстав до взаїмного недовіря. Вони є призвичаєні трактувати людей як братів і признавати спільність інтересів. Коли ще до того

додамо поступаючий розвій, ширший духовий кругозір та велике культурне та політичне значіння, що його здобула кооперація завдяки своїй невтральности, то мусимо признати, що й вузли, які люди на землі добровільно завязують, будуть кріпшати у такій мірі, як кооперативний рух поширюватиметься на землі.

Практика кооп. руху виказує, що впровадження дійсної етики у торговельні прінціпи ділає корисно не лише на підприємство, але й на характер затруднених у ньому людей.

Само собою, що здорові засади господарської справедливости одушевлюють і самих учасників кооп. руху. На тій основі працівники кооперативних установ чуються вдоволеними, люблять своє заняття і живуть погідно.

Велике число осіб затруднених у тому русі, яким залежить на успішному його розвиткові, поносить зі своєї сторони великі жертви не лише часом, але й грішми. Є люди, які мимо того, що провадять підприємства з 30—50 міліоновим оборотом в рік, одержують платню, що не перевищає 1500—2000 $ річно.

Було вище сказано, що у многих кооперат. підприємствах духовенство відіграє велику ролю. Відноситься це головно до перших етапів того руху, отже до часу, коли він потребує ще помочі. Підпора кооперативному рухові зі сторони церкви є льоґічним наслідком характеру того руху. Кооперативний рух іменно переводить у чин богато ідеалів, які голосить також церква. Тимто може користати з участи та досвіду чесних та безінтересовних провідників церкви.

II.

Досліди представників американської церкви обмежилися до західньої Европи. Цікаво одначе було би довідатися, який вплив мала кооперація у східній Европі, отже в Росії перед світовою війною. Деякі дані про це вибираємо із книжки Меркулова: „Проблєми кооперативного руху в Росії", що появилася 1918 р. у Петербурзі. Так на пр.: вплив кредитової кооперації в пермській ґубернії був чималий.

Крім обовязкової помочі для населення у заспокоєнні найконечніших потреб, поклали кредитові кооперативи ще великі заслугу, розбиваючи тяжку атмосферу гнету, визиску, обману та ненависти. Крім того внесли вони промінь освіти та справедливости, іскру ініціятиви й самостійности, почуття певности себе і своєї людської гідности, людських прав та обовязків. Через її могутній вплив здобула кооперативна діяльність душі населення, зблизила їх зі собою і піднесла під духовим, моральним та матеріяльним оглядом, так, що трудно було населенню уявити собі життя без кооперації.

Одним із головних завдань, що стало щоденним питанням перед російською кооперацією, була боротьба з піянством та освіта населення, за посередництвом відчитів, курсів, шкіл та кооперативних видавництв.

Як ріжноманітною була культурна діяльність кооперації у б. Росії перед війною, свідчить примір Кубанського Союзу Кредито-

вих Кооператив: 1913 р. обернено на сільсько-госп. освіту 15237 рублів, на основування станиць очистки зерна та молотілень 10922 р., на лікарську поміч 14991 р., на охорону перед вогнем 500 р., на уладження пошт 150 р. Що до сум виданих виключно на освітні цілі, то вони слідуючі: на кооперативні школи в Кубан. окрузі 1646 р., на кооп. бібліотеки 2802 р., на передплату кооп. видань 4206 р., поодинокі кооперативи жертвували на Кооперативний Інститут 440 р., а на Кооперативний Музей 15 р. Окрім того 2917 р. видано на школи, іменно на підмоги, стипендії, прогульки учеників і т. д. В рамах одної кредит. кооперативи того союзу існувала школа на 100 осіб, при чому сама кооператива була приміщена у підвалі власного будинку, а горішні приміщення були у розпорядженні школи.

Російська кооперація інтересувалась крім цього і будовою нар. домів. В пермській ґубернії допомогла їм у тих стремліннях сама ґуберніяльна самоуправа (земство). В Ірбітському повіті тої самої ґубернії взяли участь у будованні домів усі громадські уряди. Там громадські ради ухвалили на будову народ. домів по 10 коп. від особи, що творило разом суму 400 р. До того додала споживча кооператива 80 р., кредитова постановила обтягати 1% від кожного рубля позички, а сіль.-госп. кооперативи обложили своїх членів добровільним податком 1 рубля від особи.

Ми навели дані з книжки Меркулова. Звернемося тепер до статті К. Храневича. Стаття ця п. н. „Кооперація як пробоєвик сільської культури" появилася у американському часописі „Пробудження" у жовтні 1937 р. К. Храневич був до війни інспектором і ревізором кооператив та обїздив в тій ролі цілу европейську Росію. Він оповідає, що кооперативи відразу на перших Загальних Зборах, при поділі доходу, призначали велику суму на передплату часописів та набуття книжок. Разом із розвитком товариства зростала і тота сума, так, що по збудованню власного будинку, що мало місце звичайно у 5 році існування товариства, функціонувала й бібліотека як постійне побічне підприємство, засилюване кождорічною підмогою.

У річниках кооперативного руху стрічаємо слідуюче, що говорить само за себе. Споживча кооператива в Оші серед лісів Олонецької ґубернії рішила на Заг. Зборах одноголосно, цілу надвишку жертвували на уфундування бібліотеки. Треба зазначити, що члени тої кооперативи це люди майже неграмотні.

Російське село почало болюче відчувати свою відрізаність від решти світу. І тут забажала кооперація наладнати звязок бодай за посередництвом почти. Створено приписи про надавання та відбір почтових посилок, почався живий кореспонденційний рух. Коли цю „почту" затвердив Центральний Комітет для справ дрібного кредиту при міністерстві, то легко було одержати дозвіл від дирекції почт і телеґрафів на провадження звичайних почтових операцій, аж до відбору поручених посилок включно. В той спосіб почала свою діяльність кооперативна почта, що звязувала далекі закутини краю між собою та із залізничими станицями.

Бувало іноді, що кооперативи займалися освітленням села. Це можемо сьогодні бачити у Болгарії, де многі народні банки побудували електрівні для освітлення села й міста. К. Храневич оповідає про один такий випадок у Росії: „Я зближався — пише він — одного пізного осінного вечора до села Насташки у київській ґубернії. Вже з віддалі 10 км. було видно по середині кооперативного двора світло ацетилєнової лямпи, яка була завішена на вершку високої щогли. Цей ясний пункт на небі звертав на себе увагу здалека, тому що посілість була положена на горбку".

Вистарчають тут наведені приміри добродійного впливу кооперації на матеріяльний й моральний стан членів, щоби переконати про великі користи тієї орґанізації. **В. Тотоміанц**

(перекл. І. Л.).

ПРОБЛЄМИ ОРҐАНІЗАЦІЇ І ПРАКТИКИ

Потреба раціонального керівництва

Коли приступаємо до орґанізації промислових чи торговельних станиць, то не можемо перейти до денного порядку над справою орґанізації яко такої, а в цьому і керівництва. Мусимо бути свідомі того, що **не лише капітал і праця** творить підприємство, але і **орґанізація** цілого апарату, який є потрібний для осягання наміченої цілі, саме орґанізація закупу сирівця, його перерібки і збуту. Річ зрозуміла, що повищі функції мають місце в кожному підприємстві, але в переважаючій части підприємств спосіб їх виконування не є опертий на новочасних методах, які в формі писаних інструкций докладно начеркують компетенції і функції навіть найменшої комірки підприємства.

Не буду тут згадувати про засади і методи наукової (раціональної) орґанізації, бо це не є предметом нинішнього реферату. Вистарчить лише згадати, що **наукова (раціональна) орґанізація це є система діяльности, оперта на певних згори, науковими методами опрацьованих взірцях.**

Добра орґанізація хоронить підприємство від марнотравства і підносить його рентовність. При злій орґанізації мимо великого накладу капіталу, праці можемо не осягнути бажаного висліду, бо як каже другий побіч Тайльора дослідник раціональних метод праці **Емерзон** — „праця напружена і праця видайна це протилежні поняття. Працювати з напруженням, значить зуживати більше зусилля, а працювати видайно значить осягнути ціль при помочі малого зусилля". З цего виходить, що великий наклад праці при малім висліді є її марнотравством. Нарід видайний суперничає з успіхом з іншими народами і поступає вперед, підчас

коли непродукційний нарід паде і повільно, але невмолимо тратить ґрунт під ногами.

Ціллю отже **наукової орґанізації,** якої засади диктує нам попросту здоровий розум, **є осягнути найбільші користи при найменшім накладі праці, часу і коштів.** Тому з засадами новочасної орґанізації повинні запізнатися керівники підприємств і повільно, етапами впроваджувати їх на своїх теренах.

Знаний французький адміністратор **Файоль** устатив 6 ґруп чинностей, які складаються на ведення кожного підприємства, а іменно чинности:

1. технічні
2. торговельні
3. фінансові
4. обезпеченеві
5. обрахункові
6. адміністраційні

Застановляючися над поодинокими чинностями, належить ствердити, що чинностям технічним признають у фабриках неслушно перше місце, переходячи до денного порядку над іншими підставовими, часто важнішими функціями, як закуп сирівцю, збут і рахівництво. Функції торговельні зовсім не уступають вагою функціям технічним. Фінансові чинности зміряють до зібрання відповідних капіталів, а обезпеченеві запевнюють підприємству безпеку, а службовикам потрібний спокій і розвагу. Обрахункові чинности (книговодство, статистика, калькуляція і буджет) зміряють до докладного представлення діяльности і стану підприємства. **Добре, ясне, нескомпліковане рахівництво є могучим помічником керівництва.** Мушу при цій спосібности підчеркнути, що часто уважають, що застосування відбиткової техніки в книговодстві є вже ознакою новочасної орґанізації книговодства. Є це з ґрунту фальшивий погляд, бо не техніка рішає про вартість книговодства, а лиш його здібність давати керівництву в кожній хвилі всі потрібні дані відносно діяльности підприємства. Мушу однак підчеркнути, що й саме книговодство не може бути єдиним інструментом-бусолею в руках керівництва. Коли стрічаємося з заввагами керівників, що книговодство це конечне зло, що з нього нема жадної користи при керуванні, то вони мають слушність, бо завданням книговодства є лише: показувати стан майна і капітал підприємства, виявляти їх кожну зміну і вкінці виказати вислід діяльности за певний протяг часу. Цю службу, і лише цю, сповняє книговодство без огляду на ріжні методи і техніку контування, аж до новочасних відбиткових метод включно. Ці дані однак не можуть бути засобом керування, бо всі інформації книговодства стверджують, що так є, але не говорять чи стан цей є добрий чи злий, бо не маємо даних, як повинно бути, не маємо взірця діяльности, відхилення від якого відразу алярмувало б, що діється інакше, як було передбачено. Взірцем цим, як **повинно** бути, є бюджет; в ньому усталюємо на підставі даних з книговодства дороги нашої діяльности на з гори означений час. Мусимо отже ствердити, що **лише бюджет**

і його контроля, якою є книговодство, може бути підставою раціональної господарки, бусолею діяльности керівництва.

Всі попередні чинности обіймали лише якусь частину підприємства. Опрацювання загального пляну праці належить до чинности адміністраційної (керівництво). **Завданням адміністрації,** — каже Файоль, є: **передбачувати, орґанізувати, кермувати, координувати і контролювати.**

Передбачувати значить вичути будучність і начеркнути плян діяльности;

кермувати (приказувати) значить дбати, щоби праця службовиків відбувалася в відповідних умовах, в відповідний спосіб і в відповіднім напрямі;

орґанізувати значить творити матеріяльний і соціяльний орґанізм підприємства.

координувати значить лучити, споювати і гармонізувати всі чинности і зусилля.

контролювати значить пильнувати, щоби все відбувалося згідно з усталеними нормами-взірцями і видаваними приказами. Контролю таку не можна ідентифікувати зі знаною нам загально формальною контролею, яка полягає на чисто формальнім ствердженню згідности контувань з документами, але не контролює діяльности господарської, а це власне і повинно бути головним завданням контролі.

При цій спосібности належить підчеркнути, що погляд який покутував довгі часи, що керівником прим., хемічної фабрики мусить бути інженер-хемік, фабрики залізних виробів — інженер-металюрґ і т. д. на щастя і слушно уступив поглядові, що **добре провадити підприємство потрапить лише добрий адміністратор,** який не мусить бути конче фахівцем в цій ділянці. Не потреба нам шукати далеко за потвердженням правильности цього становища. Возьмім напр., діяльність і стан наших деяких інституцій, на чолі яких стоять може добрі фахівці, але напевно гірші адміністратори. Отже окрім фахового керівництва, закупу, продукції і збуту, мусимо при орґанізуванню більшого підприємства підшукати фахового адміністратора-керівника, який мусить мати відповідні здібности і знання з ділянки новочасних метод орґанізації. Файоль подає цікаву табелю потрібних кваліфікацій поодиноких родів службовиків.

Технічних здібностей у відношенню до инших він повинен мати:

директор	15%	керівник варстату	45%
начальник відділу	30%	майстер	60%
керівник ділу	330%	робітник	85%

Річ зрозуміла, що в меншім підприємстві, з меншим поділом праці, здібности технічні мусять бути відповідно вищі.

Якщо ходить о здібности директора (керівника) то повинен він мати здібности:

адміністрацийних	40%	рахівництва	10%
торговельних	15%	технічних	15%
фінансових	10%		
обезпеченевих	10%		
		разом	100%

Ведення підприємства в нинішних часах є о много складніше як перед війною, в часі устабілізованої господарки. Нині, коли на господарство чигають ріжні несподіванки, керівництво мусить цілий час без перерви держати руку на пульсі підприємства, мусить відчувати і передбачувати зближаючіся зміни, щоби відповідно до них приготовитися.

Коли говоримо про керівництво (під керівником розумію завсіди начального директора), то для насвітлення, яку важну ролю (відємну згл. додатну, залежну від кваліфікаций) — може відограти в підприємстві його керівник, передам висліди праці комісії американських інженерів під проводом Гувера, які досліджували причини страт в американських підприємствах, подаючи рівночасно джерела тих страт і відповідальність за них.

Вони ствердили, що **страти в промислі повстають головно з причини перестарілих орґанізацийних метод.** Ствердили, що прим у фабриці мужеських убрань страти лише з причини браку контролі продукції виносять **40%** коштів, що в грошах виносило понад 200 (двіста) міліонів долярів річно. Якщо ходить про всі страти при фабрикації мужеських убрань, то вони виносять аж **63.78%** всіх коштів (!!), при чім відповідальність за ці страти поносять:

адміністрація (керівник)	75% (!!)
робітники	16%
зовнішні причини всего	9%
разом	100%

Подають вони страти і в инших підприємствах, які то страти виносять у:

будівельних	53.00%	коштів,	з яких	адміністрація	завинила	65%
ґрафічних	57.61%	„	„	„	„	„	63%
взуттєвих	50.93%	„	„	„	„	„	73%
металюрґічних	28.66%	„	„	„	„	„	81%
текстильних	49.20%	„	„	„	„	„	50%

Суму страт в наслідок марнотратства в промислі, за які головно відповідає нефахове керівництво, обчислено на около 250 міліонів долярів денно!

Це все в американськім промислі, який має марку добре зорґанізоавного.

Не має сумніву, що і в нас є марнотратство і то мабуть ще в більшому проценті як там. Одже добрий адміністратор-керівник, працюючий після пляну (бюджету) і контролюючи його при помочи належито зорґанізованого рахівництва, дає повну ґарантію розвою підприємства і можна бути певним, що жадні бурі не будуть в стані його повалити.

Мусимо про те памятати, що нам треба добрих адміністраторів-купців, бо як каже Мінопрійо в своїй праці „Die Weltbildung des Kaufmans" — купувати і продавати це не вичерпує цілої купецької діяльности. Купець не може задоволятися тим що є, але повинен на підставі свойого знання про господарське життя пізнавати можність розподілювання продуктів у властивому часі, студіювати товаровий ринок в напрямі можливостей збуту, провірювати потреби консументів, а тим самим впливати на продукцію, щоби числилася з потребами ринку і не продукувати без його узгляднення".

Мимоволі пригадується мені вислів економіста проф. Люлька на однім з викладів, що недавню господарську крізу можна без пересади назвати інженерською, бо власне інженери, використовуючи догідну конюнктуру, спроваджували і монтували найновіші машини з великою силою продукції, а продукуючи без огляду на ринок, завалили маґазини товарами, яких потім не могли збути і спричинили заломання підприємства. А це все в наслідок мильного погляду інженерів, що вони є найважнішим чинником в підприємстві, бо треба памятати, що продукується не для самої продукції — а для збуту, який треба вміти зорґанізувати і завсіди продукція повинна бути залежна від збуту отже від чинника адміністраційно-торговельного, а не технічного.

На жаль, не всі розуміють і оцінюють новочасні методи керівництва. Бояться всяких змін і праці, яка з цими змінами їм припалаб, і годяться з безвладним ходом справ, приписуючи часто конюнктуральний розвій підприємства собі самому, за те в разі його занепаду звалюють його вину виключно на злу конюнктуру або на персонал. Колиж направду якесь підприємство розвивається завдяки вмілому керівництву, то кажуть, що воно має щастя. Так, має щастя... до керівництва. Фахове керівництво потрафить навіть в часі злої конюнктури оборонити підприємство від катастрофи, бо воно веде підприємство, а не як то в більшости буває, підприємство його. При біжучому аналізуванні господарки і при контролюванні виконування наміченої діяльности підприємства, всякі недотягнення, всякі відхилення дадуться у властивому часі зауважити і направити. Керівник, який м. ин. цих праць не виконує, не є керівником.

Мимоволі насувається мені на думку наше рільництво і хвальна діяльність Т-ва „Сільський Господар" з цілою сіттю орґанізаторів-аґрономів в напрямі піднесення рільничої господарки а тим самим і піднесення її рентовности.

Наша торговля і промисл ставлять перші кроки. Часто-густо господарка в них примітивна крамарська так, як примітивною була у нас і господарка рільна. Що та господарка вже піднеслася, завдячуємо „С. Господареві" і цілій кадрі інструкторів-аґрономів. Отже попри кадру інструкторів-рільників мусимо створити кадру інструкторів-купців, які б контролювали і усправнювали орґанізацію наших підприємств і підносили їх рентовність*). Мусимо однак при цім памятати, що справа фахового керівництва це не лише справа купецька. Це в високім степені, спеціяльно у нас і в теперішних обставинах, справа суспільна. Не фахове керівництво обнижує рентовність підприємства, а це з конечности потягає за собою низькі платні службовиків, низьку консумцію, малий попит на товари, обниження продукції, редукцію працівників і т. д. Подивляють нас сусіди, подивляють розвій нашої кооперації, ставлять нас навіть за взір, дошукуються у нас німецьких а навіть... большевицьких капіталів, бо не знають, що це все, що у нас на цьому полі діється, це вислід жертвенної праці армії службовиків. Коли візьмемо платні службовиків, то працю їх не можна інакше назвати, як жертвою для нашого господарського відродження. Треба однак добре застановитися, чи жертва ця є конечна, чи не можна її оминути через осунення марнотравства, що пливе з нефахового керівництва. Усунення марнотравства піднесе автоматично рентовність підприємства, уможливить краще винагородження праці і обниження цін, що знова вплине на підвищеня життєвої стопи і більший круг покупців, а це зова піднесе продукцію і запотребування працівників і т. д. Не треба бути економістом, щоби це зрозуміти. **Підвишка платень і обнижка цін, це, як каже Форд, найкращий і найдоцільніший лік на всякі крізи.** І так як „Сільський Господар" взяв на себе обовязок піднести рентовність рільництва, так „Р.С.У.К." і „С.У.К.І.П." повинні взяти на себе національний обовязок орґанізації і піднесення рентовности наших торговельних і промислових станиць. Формальна контроля завдання цього не виконає. Здаємо собі справу, що таких орґанізаторів „з рукава" не витрясемо, що підготовлення їх до цеї відповідальної праці потриває якийсь час, але ми вже тепер повинні підготовляти ґрунт, створюючи відповідну атмосферу до праці, вже тепер повинні ми запізнатися з методами раціональної орґанізації праці й керівництва (є пречінь з цеї ділянки обширна література), спостерігати блуди, які напевно наповнюємо і їх постепенно усувати.

Іван Коцур.

*) Кооперація таких інструкторів вже має в особах ревізорів та кооп. інструкторів. — **Редакція.**

З ПРЕСИ і ЖИТТЯ

„Господарські завдання Польщі під сучасну пору"

(Реферат проф. Ст. Ґрабского у Львові, 2. XII. 1938).

Польща, втиснена між двох могутніх сусідів з відвічними імперіялістичними тенденціями, може втриматися тільки як „Польска моцарствова".

Не всі здають собі справу з цього, що могутньости держави не можна будувати на нужді народу, а під оглядом національного багатства Польща стоїть поміж европейськими державами майже на самому кінці і випереджує під тим оглядом тільки Болгарію й Литву. Польща, як одиниця міжнародньої політики, болюче відчула цей факт, що її представник не брав участи в мінхенській чи віденській конференції, де рішали про долю середньої Европи

Рівнож на випадок війни не вистане мати узброєну армію і призбирані засоби воєнних матеріялів. Для цього потрібно мати великанську металюрґічну і хемічну продукцію, відповідну скількість комунікаційних середників. Дальше, треба памятати, що навіть нарід найкраще до війни матеріяльно підготований, не виграє її, якщо буде в світі відокремлений, якщо буде для світа байдужий. Коли нарід хоче, щоби йому другі помагали, не може бути тільки споживачем загально-людської цивілізації, але мусить дещо і від себе до неї доложити. Але щоби бути цивілізаційно творчим — для цього є конечний певний стан добробуту.

В Льондоні є 1% однокімнатних, 88% 4-кімнатних мешкань, в Копенгазі є 29% 4-кімнатних, але за те 63% 2- і 3- кімнатних мешкань, а в Варшаві є 16% 4-кімнатних і тільки 40% 2- і 3-кімнатних мешкань.

В Польщі около 60% родин жиє в однокімнатних мешканях. Маючи це на увазі, треба здати собі з цього справу, що інтелєктуальне життя і цивілізація не можуть в таких обставинах розвиватися.

Довгі роки голошено засаду, що сила Польщі в тому, що її народнє господарство переходить лекше від інших держав кризу, а за найбільшу економічну правду в екон. публіцистиці уважали рівнання в діл, а не в гору. Кожний потрапить не їсти, як не стає що, і Польща дорого заплатила за обмеження консумції свойого громадянства, бо коли в 1930 році було 540.000 природнього приросту людности, то в 1937. було вже тільки 370.000. В 1930. р. природний приріст людности Польщі в абсолютних цифрах був більший від приросту в Німеччині, — а в 1937. р. Польща лишилася далеко позаду Німеччини. Цього факту не можна собі легковажити з огляду на його значіння для оборони держави.

Від кількох років можна запримітити зворот в екон. публіцистиці і в політиці уряду. На місце давнього рівнання в діл, прийшло загальне бажання посунути госп. життя в гору. Звертають увагу на те, що кон'юнктура вже сильно поправилася. Бюро дослідів кон'юнктури заявляє, що співчинник продукції виносить 120, а не 85, як це подає „Малий стат. річник".

Годі тут входити в подробиці обчислень, але здається, що ближче правди є таки Малий стат. річник.

Скількість занятих в промислі в 1937. є ще далеко менша як в 1929. році. Перед господ. крізою в 1929. році в великім промислі було занятих 858.000, а в 1937. р. 755.000. При цьому треба узглянити, приріст населення за 9 років і те, що інші держави вже давно полишили за собою свій співчинник продукції з 1929. р.

Тут виринає питання, чому Польща по 20 роках незалежности не має того добробуту, який був на тих землях в 1913. р. Ба, що більше, від самого початку відзискання політичної незалежности, платить за це **постійним зменшуванням суспільного доходу.**

Цією траґічною силою, яка спихала господарське життя в діл були зміни, які зайшли в міжнародніх господарських відносинах. Перед війною характеристичною рисою госп. життя була далеко посунена госп. співпраця всіх народів. Багаті народи збагачувалися і помагали бідним доходити до багатства, бо знали, що добрим ринком збуту для виробів їхньої продукції можуть бути тільки заможні суспільства. Майже цілий промисл в Лодзі, Варшаві, Ченстохові, Бялій, Бєльську і т. д. повстав при помочі чужих капіталів. Високо упромисловлені країни притягали до себе робітників з переважно рільничих країв. Що року великі маси селянства еміґрували до Злучених Держав Півн. Америки, Франції, Німеччини.

Гроші зароблені на еміґрації причинилися до піднесення госп. добробуту села і його життєвої стопи.

Але по закінченню світової війни зникла міжнародня госп. співпраця; Злучені Держави Півн. Америки замкнули свої границі для еміґрації, а за цим прикладом мусіли піти й інші народи.

Польща, як новий політичний твір, опинилася, з огляду на довголітній брак політичної самостійности в тяжкім господарськім положенню. Відпали дотеперішні ринки збуту, а в парі з тим припинився приплив заграничних капіталів. Перед керманичами польського господарського життя стануло питання, як власними силами виживити природний приріст людности. В останніх роках польське господ. життя дещо зближається до цього, але мимо великих публичних робіт не можна в цілости зліквідувати безробіття.

В 1936. р. було занятих у великім і середнім промислі 668.000 осіб, в 1937. р. 755.000 — отже протягом одного року затруднено нових 87.000 осіб. Позатим в ремеслі і дрібнім промислі разом з халупництвом було занятих 750 тис. робітників, в торговлі около

250 тис. а в публичних роботах 130.000. Тільки при помочі великих публичних робіт можна дати заняття цілому природному приростові, маючи також на увазі, що протягом р. р. 1929—1937. прибуло 1.5 міл. безробітних.

В рільництві не можна побільшити числа затруднених, бо село і так вже має великий надмір рук, здібних до праці. На північ від Піренеїв і Альп, Польща має найменше землі, яка припадає на голову селянського населення.

У Франції в р. р. 1850—1910. скількість людности, працюючої в рільництві не побільшилася, але число занятих в промислі й торгівлі подвоїлося. Це означає, що природний приріст людности протягом цих 60. років відходив правильно до міст, до торговлі і промислу.

Тому завданням польського господарського життя є дати заняття приростові людности в промислі й торговлі і забрати з села надмір, непотрібного там населення. „Бо здаємо собі справу з цього — говорив дальше прелєґент — що польський народ в 60 проц. складається з селянської людности. Був час, коли ми були шляхоцьким народом. Нині та верства не відограє майже ніякої ролі в економічнім життю. Вона має тільки 20% управної землі, яка і так з року на рік меншає. Ми стаємося щораз більше хлопським і дрібноміщанським народом. Тому не можна говорити про господарський і цивілізаційний поступ польського народу без матеріяльного піднесення польського селянства, польської хлопської маси".

Тому другим великим завданням польського народнього господарства є запевнити польському селові господарську самостійність і конечні умовини культурного життя. Для поправи госп. стану села можна зужити більше як половину великої земельної власности, себто около 2.5 міл. га. І „коли будемо цю річ консеквентно перепроваджувати, можемо запевнити 80% польських хлопів, але тільки польських, 8—10% морґові господарства (поза сильно упромисловленими районами).

У Франції чи Швайцарії 4—5 морґові господарства не є карловатими, вони творять сильну підставу екзистенції селянської родини. Щоби це осягнути, треба дуже багато змінити в житті польського села. В низьких курних хатах, де часто люди живуть поруч домашніх тварин, культура розвиватися не може. Тут і там можна стрінути серед тих нужденних хат направду гарні доми, подібні до тих, які ще тому 50 років були мешкальними домами власників малих фільварків. Треба старатися, щоби цей дім стався загальним типом, щоби кожна селянська година жила в такім домі. Тоді щойно може зродитися в селянській верстві оптимізм і віра в кращу майбутність. Щоби це осягнути, треба в першій мірі піднести видайність селянських господарств. В Польщі пересічна видайність пшениці з 1 га виносить 10 сотн., в Чехії 16 сотн., а в Го-

ляндії 18 сотн. Пулавський іститут твердить у своїх описах карловатих господарств, що клімат польських земель дозволяє осягнути в карловатім господарстві навіть 20 сотн. з 1 га. Але до цього є потрібні передовсім великі меліорації, а Польща має найменше відводнених сіножатей, найменше господарських забудовань в порівнянні з іншими зах.-европейськими народами.

„Ми є в тім положенні — говорив прелєґент — що маємо направду рільничу самовистарчальність; в добрих роках експортуємо збіжжя, а в злих імпортуємо, але часто буває, що в осени дешево експортуємо, а на весну дорого імпортуємо. Ми є самовистарчальні; продукуємо скільки є потрібно для нашого життя, а мимо того ціна рільних продуктів укладається в залежності від збору збіжжя в Арґентині чи Канаді, а наш рільник залежить від біржевих спекуляцій в Ню-Йорку чи Чікаґо".

Західно-европейські народи дбайливо опікуються своїм рільництвом. Французький селянин дістає за пшеницю або муку два рази стільки, що коштує арґентинська пшениця, зглядно мука.

Нефаховий міський робітник не працює за меншу винагороду як 3 зл і він уважає, що це йому належиться. Сільський робітник працює за денною заплатою від 0.80—1.50 зл, а обчислення перепроваджені пулавським інститутом виказують, що селянин, працюючи від ранку до ночі у своїм власнім господарстві, заробляє 40—50 ґрошів денно.

Чому той хлопський робітник має бути гірше оплачуваний від міського робітника?

Очевидно, це є спадщиною тих часів, коли селянин був кріпаком, а робітник вільним цеховим майстром, зглядно челядником. Велика свобода по містах і неволя по селах спричинила ріжницю в вартости праці міського і сільського робітників. Час вже, щоби та ріжниця перестала існувати.

„Тому одним з начальних завдань господарської політики є, побіч створення такого приросту промислу, що забирав би цілий приріст людности, запевнити дійсну господарську самостійність селянській масі, себто запевнити таку ціну за рільні продукти і створити такі рільні інвестиції, щоби 8—10 морґів могли дати хлопській родині утримання і можливість культурного життя".

Щоби протягом найближчих 15 років зрівнатися під оглядом суми господ. інвестицій, меліорацій, скількість колових доріг, скількости елєктричної енерґії, вигляду мешкальних і господарських будинків села з краями середньої і західньої Европи, є конечна тісна і добре поставлена співпраця громадянства і держави.

Подав **Я. Щ.**

З ГОСПОДАРСЬКОГО ЖИТТЯ

З досягнень польського етатизму

Державні автобуси.

1. VI. 1934 польські державні залізниці взялися до автобусового підприємства. Нині управа П. З. експльоатує 40 авт ліній, довжини кругло 3.000 км. З того ледве 20% це нові лінії, 80% це лінії, на яких працювали дотепер приватні підприємства. Усуваючи їх, державні підприємства зробили себе відразу монополістами, себто дістали надзвичайно догідні умовини праці. До того ще державні залізниці взагалі не платять податків; цей привілей розтягнено автоматично також на автобуси.

Самоходи закупила управа держ. залізниць у Польських Інж. Заведеннях по дуже високих цінах; до того був цей табор у 40% уживаний та вимагав доброго ремонту. За направу побирають П. І. З. дуже високі оплати. Куплені типи самоходів не практичні на польські дороги та вимагають багато топлива.

Одно приватне автобусове підприємство, що вживає того самого типу самоходів „Урзус", що ПКП, зробило порівнання своїх коштів експьоатації з коштами ПКП. З порівнання виходить, що на 100 проїханих кільометрів видатки були у 1936 році такі:

в приватному підприємстві	84,20 зл.
в ПКП.	82,95 зл.

Одначе між видатками приватної фірми є зл. 4.10 податків, а на Фонд Доріг заплачено 5,12, тоді як автобусові підприємства ПКП. платили всього 2,61. Значить, видатки приватного підприємства були би на 5,44 менші, якби воно було зрівнане з державним, що до податкових тягарів.

Не будучи відокремлене від залізниць, користає з безплатного перевозу залізницями потрібних йому матеріялів і працівників, має приміщення в будинках залізниць, користується держ. телєфонами і телєґрафом.

Автобусове підприємство ПКП не переводить амортизаційних відписів. Мимо тих всіх вигід і привілеїв находиться під господарським оглядом у скрутному становищі.

Іванова Долина.

Від кількох літ польський етатизм реклямує як свою спеціяльну заслугу урухомлення експльоатації волинського ґраніту, зокрема в районі північної Кремянеччини (Іванова Долина), та другого осередка — Зачнанська на Келєччині. В Івановій Долині заанґажовано 5,697.000 зл., в Зачнанську понад 2 міліони. Оба каменоломи не платять податків від нерухомостей, комунальних

додатків та дорогових оплат. Промисловий податок платять лише при доставах для приватних відборців. Не платять доходового податку, ані Фонду Праці. Свідоцтва промислові викуповують нижчих категорій, як анальогічні приватні підприємства. Власником Іванової Долини є управа державних лісів; за експльоатацію каменя, каменоломи платять по 7 сот. від тонни, тоді як нормально платиться за тону 30—40 сотиків. Від 1934 року не платять поштових оплат, користають з кредиту за перевіз залізницею і т. д.

Хтось би думав, що Іванову Долину урухомлено тому, бо існуючі приватні каменоломи не давали досить каменя. Отже так не було. Доказ: у 1935 році замкнено приватні каменоломи в Клесові тільки тому, бо відпали замовлення державних залізниць, які по наказу управа залізниць спрямувала до Іванової Долини.

З всього видно, що ходило тут не про якісь господарські мотиви, а інші. Чомусь треба було приспішити експльоатацію каменя на Волині — хочби навіть цей інтерес коштував державу більше, як купно каменя в приватних підприємців.

Справа перерібки льну і конопель.

Пропаґанда, ведена під натиском головно державних чинників, за використовуванням краєвих текстильних сирівців, дала дотепер ненайкращі висліди. Приватний промисл не легко було спонукати до нових інвестицій, яких вимагає перерібка льону і конопель на матерії. Як відомо, питання котонізації краєвого прядива, цебто його на подоблення виглядом, довгістю волокон, їх тонкістю і мягкістю до бавовни — доволі трудне для технічної розвязки. В цьому напрямі техніка зробила вже доволі багато, хоч ще не все. Перерібка льону й конопель на „котоніну" здорожує сирівець і це одна з поважних перешкод для скорого поширення котонізації.

Дотепер промисл заінвестував для котонізації всього 2 міліони злотих, значить дуже мало до нового діла. Тканей з котоніни продано дотепер коло 20 міл. метрів. Ткані ці не є чисто льняні чи конопляні; це є мішанина з бавовною, при чому на бавовну припадає 70%, а 30% на лен або коноплі.

В Польщі загально переробляли до тепер річно коло 78.000 тон бавовни; якби цілий промисл перейшов на котоніну, то вигляди зужиття краєвого сирівця крутилися б коло цифри 23.000 тон річно. Тому, що при перерібці льону й конопель є 50% відпадку, отже запотребування цих двох сирівців винесло би коло 50.000 тон річно.

25. червня 1938. р. міністерство промислу й торговлі видало розпорядок про примусову домішку льону й конопель у текстильному виробництві. Від січня 1939 року промисл має переробити щомісяця 400 тон котоніни. За рік це повинно дати 4.800 тон котоніни, або 9.600 тон сирого льну й конопель. Як під-

готовчий час визнано другий піврік 1938 року; протягом того часу промисл мав переробити разом 1.600 тон котоніни.

Промисл був заскочений тим розпорядком і очевидно не міг його виконати. Протягом місяців серпня до жовтня ткацькі фабрики закупили у прядільнях котоніни замість 960 тон котоніни всього 200 тон. Прядільні, що приспособилися до котонізації льону й конопель, мають запас, якого не можуть продати. Міністрство грозить репресіями супроти опірних промисловців.

Круги промисловців боронять себе тим, що така радикальна зміна виробництва не може робитися нагло і після приказу згори, який не числиться з питанням рентовности. І без примусу бавовняний промисл довів до місячної перерібки біля 80 тон котоніни. Після опінії фахівців котоніну можна примінювати лише при продукції грубшої пряжі, до 14 числа включно. Дотеперішня річна продукція цієї пряжі виносить приблизно $10^1/_2$ тисяч тон. З тої маси біля 3 тис. тон зуживається на т. зв. дрянані вироби, для яких котоніна взагалі не надається, остає отже біля 7,5 тис. тон. 30% з цього дає 2.250 тон річно і таку кількість найбільше може переробити промисл; це дає місячно 190 тон. Що має промисл зробити з накиненими йому додатково ще 210 тонами? Якщо їх не можна буде зужити, то будуть змарновані. Особливе є при тій цілій історії те, що прядільні, що виробляють котоніну, обєдналися у картель, дисконтуючи для себе конюнктуру. **Першим патріотичним вчинком картеля було піднесення ціни котоніни з 1,85 зл. до 2.50 зл. за 1 кґ. Підвишка мала місце зараз потім, як вийшов розпорядок про примусову домішку котоніни.**

Кошти посередництва в обороті сіл.-госп. продуктами

З кругів польського статистичного уряду подають такі інформації:

Відношення цін пшеничного хліба до гуртових цін муки було в 1935 році таке:

В Польщі —	232,6 %
У Франції —	125,1 %
В Чехословаччині —	95,0 %

Ця остання позиція така мала, що аж викликує недовіря. Вона каже, що за 1 кґ хліба пекар дістає менше, як видає за 1 кґ муки. Це можливе тільки при великій конкуренції між пекарями та надзвичайно добрій техніці випіку хліба.

З кожних 100 зл., які платить в Польщі консумент муки та інших перетворів збіжжя, хлібороб-продуцент одержував:

у 1928 р. — 61 %
у 1935 р. — 42 %
у 1936 р. — 55 %.

При бараболі це відношення було:

1928 р. — 40 %
1935 р. — 39 %

При набілі і яйцях:

1928 р. — 71,0 %
1935 р. — 73,7 %
1937 р. — 69,8 %

Як бачимо, відносно найкраще справа стоїть у ділянці молочарства і яйчарство; треба думати, що це заслуга кооперації, яка в тій ділянці зробила вже значні поступи.

Підрахунки робітничих бюджетів дають деяку уяву про дані, яку ця верства платить торговельним посередництвам. З кожних 100 злотих видатків робітничої родини іде в руки торг. посередників 15 злотих (на кошт перерібки збіжжя, на хліб, достави набілу, мяса і т. д.).

Причини, чому торговельне посередництво в Польщі коштує таку велику частину національного доходу, є ріжні. Згадані вище круги статистичного уряду вичисляють: за велику драбину дрібних посередників, за велике їх число (але чи може бути інакше при такій роздрібености хліборобства, як є у Польщі? — Ред. Кооп. Респ.), низький технічний рівень млинарства і пекарництва. При тих методах мелення, які домінують у Польщі 12% зерна розкурюється, відсоток найвищий у світі.

Пекарництво в Польщі консумує для себе цілий надпік, який нормально виносить 34—36%, а при разовому хлібі навіть 42%, але ще й поверх того додатково збільшує кошти перерібки. (К. П., 13. VIII.).

Справа боротьби з торговельним посередництвом в наших відносинах вимагає поважного перестудіювання передовсім існуючого нині стану. Коли першою причиною високих коштів, як нам здається є саме роздріблення продуцентів, то треба передовсім тут ударити. **Чи не можна би заступити численного апарату скупщиків зерна, яєць, худоби, беріг, — безплатним трудом самих дотичних продуцентів, які б свої продукти самі зносили і привозили на місце їх відбору!** Коли найдеться хтось, хто **на таких основах** наладнає збут с. г. продуктів дрібного хлібороба, то він буде винахідником тої системи, за якою йдуть пошуки.

Праці над розбудовою к о о п е р а т и в н о г о збуту с. г. продуктів повинні, на нашу думку, іти в тому передовсім напрямі.

К. Коберський.

Фінансовий плян нового міністра Франції

На засадах господарського лібералізму.

Багато уваги привязав до себе і своїх починів французький міністер скарбу в кабінеті Далядіє — п. Рейно. Кругом його пляну оздоровлення державної господарки розгорілася завзята боротьба, бо плян міністра Рейно вимагав від громадянства великих матеріяльних жертв в користь держави. Отже причин для непопулярности пляну було доволі.

Франція була рідкою країною, що найдовше з усіх не піддавалася крізі, зберігаючи високий стан затруднення та високий рівень життя населення. 1935 рік вже був тяжкий. Невдоволення громадян вилилося у масовім переході на ліво. 1936 рік приносить Франції уряд т. зв. народнього фронту, девалюацію франка і відомі соціяльні реформи, мета яких була: піднесення заробітків при зменшнні годин праці, та збільшенні числа затруднених. 40 годинний тиждень праці дав справді працю многим безробітним, але одночасно ляг важким тягарем на працедавців, збільшуючи їх видатки. Між працедавцями була й держава, як найбільший працедавець. Це збільшило і так значний дефіцит державного бюджету.

Девалюація валюти своєю чергою впливала на збільшення державних витрат, а саме через те, що вслід за девалюацією валюти прийшла звишка усіх цін. (У Франції сталося не так, як в Англії, де девалюація фунта не потягла за собою підвишки цін). Щоби протиділати звишці цін, яка зменшувала закупочну силу народніх мас, уряд Блюма підвищував платні і заробітки, згл. давав згоду на такі домагання професійних орґанізацій. Це знова впливало на розбудову державних видатків. Дійшло врешті до того, що публичні видатки зїдають понад 50% національного доходу (140 міліярдів франків, проти 250 міліярдів нац. доходу). Притім непокриті видатки (дефіцит публичних бюджетів) виносять щороку біля 50 міліярдів франків.

Від довшого часу Франція відчуває відплив капіталів зі своїх банків. Чужинці, ба й свої нерадо купували франки. Були цьому ріжні причини: з одного боку зменшені вигляди на добрі зиски, з другого страх перед новою девалюацією франка. Чимало людей домагається введнння девізових обмежень, себто утруднень при вивозі валюти. Хотів того і попередник Рейно у кабінеті Далядієра, п. Маршандо. Одначе премієр спротивився і віддав теку прихильникові старих ліберальних метод, п. Рейно. Далядіє і Рейно згідно думають, що валюту приваблюється з чужини не поліційними риґорами, а противно як найбільшою свободою руху капіталів та полишенням якнайбільшої свободи власникам капіталів. Фундаментом санаційного пляну м. Рейно є отже повна свобода руху девіз і валют.

Крім справи валюти плян п. Рейно реґулює такі питання: платень, цін, кредиту і публичних фінансів. Мусить займатися не лиш останніми, а й тими першими, з тої причини, бо доля державних фінансів тісно звязана з питаннями національного доходу, отже платень і цін взагалі. Де платні (робітників і службовиків) високі, там відповідно меншають зиски підприємців (зате ростуть закупна працюючої верстви); залежно від того, які ціни йдуть вгору, які вниз — формується дохід ріжних суспільних верств, що платять державі податки.

В ділянці проблєм праці і заробітків уряд Далядіє-Рейно задержує в теорії 40-годинний тиждень праці, тільки дає змогу його елястичного примінювання. Підприємцям дано право уводити „додаткові години" праці, особливо в продукції, що звязана з національною обороною. Крім того нові декрети передбачують обмеження платних відпусток робітникам (досягнення з часів уряду п. Блюма) і санкції проти тих працедавців та робітників, які би не підчинялися рішенням арбітражних судів. (Суди такі введено для вирішування спорів між працедавцями і працівниками).

В ділянці цін уряд привернув в засаді свободу формування цін у гуртовій торгівлі (о скільки, очевидно, таку свободу допускають картелі). Уряд офіційно відрікся від реґляментування цін, заявляючися, згідно з французькими традиціями за ліберальною політикою. Обіч фінансово-валютарного лібералізму це друга несподіванка Рейно, бо при загально в Европі пануючих тенденціях до державного інтервенціонізму або й етатизму і по експериментах уряду Блюма опінія могла сподіватися і у Франції відходу від клясичних взірців. Між-тим однак п. Рейно отверто висказав думку, що надмірне вмішування держави у господарство ослаблює довіря громадян до нього та убиває охоту до ризика і взагалі духа підприємчивости.

В ділянці кредиту уряд поставив собі за ціль змагати до обниження відсоткової міри. Це може статися головно тоді, коли повернуть ті капітали, що вимандрували заграницю. Капітали вернуть із заграниці тільки в разі відбудови довіря до французького господарства та поправи рентовности. Довіря скріпиться тоді, коли держава буде менше гроша випомповувати зі суспільства.

Тут входиться безпосередно в справи публичної господарки. Щоби держава менше випомповувала гроша, на те вона мусить або зменшити свої видатки, особливо воєнні, або збільшити природним способом свої доходи. Покищо Французькі державні фінанси дефіцитують. Рейно хоче до 3 літ довести до того, щоби дефіцит зник з бюджету; цього року зменшує дефіцит на 15 міліярдів, себто приблизно третину. Для покриття того дефіциту заводиться спеціяльна дань, розложена так, щоби її найбільше відчули ті особи, що є пасивним чинником у господарстві; доходи

чинних ґруп обтяжені менше. Рівночасно піднесено ставки деяких посередніх податків і ціни монополевих виробів. Обмежено радикально публичні роботи аж до границь найбільшої конечности. У своїм рапорті до президента республики влада писала про цю справу:

„Неможливо одночасно вести зброєння, яких вимагає міжнародня ситуація і політику великих публичних робіт. Великі публичні роботи ми розпочали на те, щоби заступити невистарчаючу приватну ініціятиву. Коли будуємо надії на відбудові змислу підприємчивости, то маємо право вірити, що торговля і промисл ліпше чим держава доконають потрібних накладів. Досвід останніх літ показав не один раз, що тоді, як держава мобілізувала 10 міліярд. на великі роботи, рівночасно гальмувала, через звишку цін і відсотків, 20 або 30 міліярд. приватних накладів. В цей спосіб держава посередньо впливала на спад оборотів".

Далі уряд опрацьовує плян постепенної редукції персоналу державних установ. Плян розложений на 3 роки.

Сама валюта (франк) остає надалі рухомою, нестабілізованою. Горішню границю франка устійнено тепер на 24.75 міліґрамів чистого золота, долішню 179 міліґрамів фр. = 1 фунт штерлінґів. В той спосіб звязано курс франка з кусом фунта. З нового парітету франка (1 фр. = 24.75 міліґрама ч. золота) виник для Банку Франції зиск, який призначено на покриття довгу державного скарбу у Банку Франції.

Уряд Далядіє заявив отверто, що переведення в життя цього пляну вимагає жертв від народу. Ми бачили, що жертви ці немалі. Події покажуть, чи французький нарід принесе їх спокійно на вівтар своєї державности.

Подав К.

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА

ХЛІБОРОБСТВО ПОЛЬЩІ ЖЕРТВОЮ УПРОМИСЛОВЛЕННЯ.

Коли прийшла велика кріза, вона відразу прибрала в Польщі не такий вигляд, як у світі. У світі пішли стрімголов униз усі ціни — як промислові, так аґрарні; ціни міді, заліза, автомобілів, паперу, тканин упали відносно навіть значо більше, як ціни збіжжа і мяса. В Польщі не так. Тут виринуло своєрідне явище „цінових ножиць", які були характеристичним свідоцтвом тенденції, що йшла від гори: жертвувати хліборобством, щоби не дати потерпіти промислові. Впертість, з якою картелі через 6 літ утримували майже без змін передкрізові ціни заліза, вугля, нафти і т. д., викликала загальне обурення; щойно під натиском загального скривлення уряд під кінець 1935 р. наказав — зрештою незначну — обнижку цін скартелізованих артикулів.

Але скоро потім прийшла 4-літня програма розбудови ЦОПУ (центральної промислової округи). Плян інвестицій вимагає видатків у сумі кількох міліярдів. Вже в першім році витрачено на ту ціль коло 1000 міліонів злотих. В практиці це означало нове випомпування матеріяльних засобів зі села в користь розбудови промислу. Заповідана

поправа відносин хліборобства не наступила; її відсунено знову на невідоме майбутнє.

Що більше — прийшли такі річи, як оплати від перемолу, які є новим прямим податковим обтяженням села, в користь невідомо ще чию. Якщо уряд здійснить свій плян виплачування експортових премій від вивозу збіжжа, то грішми тими збагатиться мале число збіжевих експортових фірм — коштом продуцентів збіжжа. Хліборобство в Польщі має всі підстави нарікати на зростаюче своє покривдження.

З ЦОП-У.

Польські фахові часописи друкували недавно репортажі з поїздки, улаштованої міністерством до Центральної Промислової Округи для польської преси.

Репортери описують в першу чергу великі підприємства „Сталевої Волі" к. Розвадова. Є це металюрґічні ґіганти, які мають, на випадок війни і потреби заступити великі металеві заводи Цеґельського з Познаня, Спільноти Інтересів з Катовиць, Зеленевського з Кракова, врешті свіжо прилученого до Польщі Пщиньца.

В Сажині, куди відтак удалася прогулька, ульокувалася філія акційної с-ки „Борута'," що вироблятиме барвники і целюльозу для воєнних цілей. Серед соснового лісу зарисовуються контури кількана-цяти будівель на просторі кількох кільометрів. Власна бита дорога довжини 3 км., власна залізнича бічниця, сотки ваґонів бетону й заліза. З того повстало 12 великих ґаль і будинків, крім того 9 технічних і адміністраційних будинків.

Пустків це могутній обєкт, який міститиме філіяльне заведення фірми Ліґноза, акц. с-ки з Горішнього Шлеська. Ціла фабрика Ліґнози буде перенесена сюди.

В Майдані-Дембі (повіт Тарнобжеґ) повстає велика фабрика воєнного матеріялу і муніції. Повстала серед гущі глибоких лісів і вже майже на викінченні.

Про розміри тих обєктів можуть свідчити цифри: для Пусткова-Ліґнози закуплено 600 гектарів лісу. Простір цей окружено глибоким ровом, який наповнено водою. За ровом стоїть дротяна сіть 3 метрової висоти — це все охорона обєктів від підгляду цікавих очей.

Сама фабрика обіймає 97 будинків, не числячи 35 мешкальних. З того стоїть уже 59 будинків. На будову зужили вже 4 і пів міліона цеґол, 3500 тон цементу, 2500 м³ ґашеного вапна, 15000 м³ піску й шутру та 1300 тон заліза.

Окремі маґазини муніції оточені дротяною сіткою. щоби до будинку не могла передістатися навіть миш, бо й вона могла би потрутивши вибухову матерію — спричинити катастрофу. Тому кожний будинок це неначе мала бетонова твердь, з таємничими коридорами, крилами і прибудівками. Це все забезпечує працівників одного відділу від евентуального вибуху в другому відділі.

Фабрика муніції в Дембі теж розкинена на величезній площі — (1500 гектарів). Це з мотивів безпеки від вибуху. Побудовано залізничу бічницю довжини 16 км, доведено воду, збудовано каналізацію, доведено електрику й ґаз, покладено шосу. Внутрішня залізниця обіймає 17 км, дороги 32 км, водотяги 28 км, канали 18 км.

Будову цього кольоса почали літом 1937 року, плянують скінчити його до 3 літ. Перша праця має початися літом 1939 р.

Прогулька цим разом не оглядала інших обєктів в ЦОП-і: величезної фабрики обробярок Цеґельського у Ряшеві, фабрики целюльози в Нєдоміцах, фабрики шт. каучуку і шт. вовни в Дембіци і інших заведень.

СЕРЕД КНИГ

ПРОБЛЄМА ГОСПОДАРСЬКОГО УСТРОЮ ДЕРЖАВИ

Роман Рибарскі, це один із тих сучасних польських економістів який в своїх працях багато місця присвячує проблємі господарського устрою відродженої Польщі. В сьогоднішній статті хочемо подати короткий синтетичний огляд його книжки п. н. „Podstawy narodowego programu gospodarczego", залишаючи на боці все те, що безпосередно не вяжеться з головною темою праці, а має радше всі познаки суто програмових тез політичного табору, до котрого належить сам автор.

Сама щоденна обсервація виказує, що виявів націоналістичного життя не можна ограничити до виключно позагосподарських ділянок, як: мова, література, мистецтво, архітектура, політика і т. д. Індивідуальність нації витискає своє тавро всюди, не оминаючи господарської области. Інша річ, що під впливом розвитку техніки і тісніших звязків між ріжними народами і частинами світа, питомі національні прикмети починають затиратися. Всеж таки фактом останеться твердження, що ті прикмети таки існують.

Економічний лібералізм клав основи під нову, що її пізніше саме життя опрокинуло, господарську калькуляцію. Спиралася вона на слідуючих теоретичних передпосилках: між народами цілого світа наступить річевий поділ праці, кожна держава буде витворювати тільки те, що буде, маючи на увазі її природні і ґеоґрафічні можливости, найкраще і найдешевше. За ті добра одержить від інших країв добра, конечні для заспокоєння її власних потреб. В цей спосіб постане велике солідне світове господарство, ґарантія миру і загального добробуту. Тоді національні господарства будуть тільки складовими частинами цього могутнього господарського комплєксу. Нажаль, це були крилаті, далекі від дійсности мрії. Сьогодні кожний нарід хоче уникнути господарської однобічности, пр., змагання хліборобських держав за розбудову промислу.

Якщо нарід уважається за основну форму суспільної орґанізації і то орґанізацію тривку (суцільну), коли поняття нації не творить тільки живуче покоління, то тоді суть господарства є інша. Господарської діяльности не слід ідентифікувати з остаточною ціллю, бо вона — це сума середників до осягнення більш благородних морально-матеріяльних дібр. З черги в боротьбі за побільшення багатства слід тямити. що завданням сучасного покоління є праця для прийдешніх ґенерацій.

Для нації, ані для одиниці, автор не бачить в багатстві найвищого добра, для якого треба би все посвятити. Пересадне замилування до багатств ослаблювало в народі творчого духа, нищило лицарські чесноти і заснічувало елємент героїзму. Судьба Картаґіни, італійських республик, розвал римської імперії і грецьких держав вповні потверджують правильність повищих міркувань. Не є це ознакою легковаження господарських вартостей, ані голошенням аскетизму і погорди добробуту, лише звернення уваги на інші вартости, та на потребу поборювання в громадянстві ідеї всевладного життєвого матеріялізму.

Розвиток всесвітнього капіталізму був головною причиною народження господарських імперіялізмів. Почалася борба сильних із слабшими, а її вислід викликав поділ держав на вірителів і довжників (економічна залежність). Промислова кольонізація була від давних віків явищем нормальним. Адже ж існують ділянки в котрих нарід під економічним оглядом убогий, без досвіду, винаходів не може здобутися на власну самостійну продукцію.

Рибарські в тракті своїх міркувань відкидає можливість витворення якоїсь господарсько-національної ідеольоґії, яка обовязувала би завсіди і всюди. Не Можна говорити про господарський націоналізм, так, як говориться про економічний лібералізм і соціялізм. Два останні напрямки в основі є загальні, охоплюють вони ціле світове господарство і на його недомагання знаходять ті самі ліки. Одного націоналізму господарського нема, але є за це націоналізм польський, німецький, французський і т. д.

Універсальні напрями хочуть зорґанізувати цілий світ після одного пляну. Безсумнівно, що національні напрями виказують також ознаки експансивности. Фашизм не мав бути згідно з висловом його творця „артикулом на експорт", а мимо цего бере верх воля підбою і віра в універсальне значіння фашизму. З того бачимо, що й націоналізм нації, яка знаходиться в сфері психічної снаги панувати над світом може бути до певної міри також течією універсальною.

З черги автор обговорює проблєму господарського устрою держави. Ілюзією являється твердження немовби в цілому світі міг побідити один господарський устрій. Свідчить про це хочби такий факт: після повстання С.С.С.Р. було багато таких, які вірили, що большевизм (очевидно, як госп. доктрина) або запанує в цілій Европі, або зникне з лиця землі. Ніхто не думав, що большевизм може розвиватися, а побіч нього можуть існувати інші, цілком противні господарські устрої.

Про форму господарського устрою рішає з одної сторони матеріяльне положення суспільности, клясове зрізничкування та психольоґічне наставлення, природне і ґеоґрафічне положення країни. Проблєма господарського устрою зводиться до відношення, заходячого між вільною господаркою а випадками примусу в господарстві. Яке має бути те відношення, те залежить в значній мірі від психіки народу. Одні народи, як німці, мають замилування до масової орґанізації, люблять бути також і в господарстві одним здисциплінованим людським монолітом. У Франції знова є дуже сильно розвинений індивідуалізм. Суспільно-господарський устрій не існує незалежно від реліґії, правної і політичної культури нації.

У підставі кожного суспільного устрою є поняття власности. Під сучасну пору на думку Рибарского, слід блище здефініювати поняття власности. Замітне, що папські енцикліки багато місця посвячують праву власности. Енцикліка Пія XI. про віднову суспільного устрою з покликом на енц. „Rerum Novarum", узнає, що державна влада не може нищити права приватної власности, бо його джерелом є натура, а не людська воля. Фашистівська карта праці з 1927 р. формує широчінь права власности: признаючуи засадничо власність і приватну ініціятиву, інтервенція державних чинників має місце під кутом спеціяльних зглядів.

На одно всі годяться, що право власности має індивідуальний і водночас суспільний характер. Давне римське право знало пра'ний стосунок „precariu m Після Дігестів „precarium" є то, що залишається на просьбу просячого до його ужитку так довго, як довго позваляє на це той, хто річ віддає. Пр. клієнти одержували до управи від своїх панів землю, яку можна їм було кожної хвилі відобрати. Загально уважають того рода інституції за перестарілі. Тимчасом в практиці право власности відносно держави набирає прекарійного характеру, хочби тоді, коли держава і публичні союзи в реалізації щораз то нових завдань ідуть шляхом безпосереднього етатизму. Якщо під зарядом держави є желізниці, ліси, деякі підприємства спеціяльно важні для ідеї оборонности держави і ця остання ґаздує згідно з традицією і конечністю державної рації, тоді нема для права власности жадної небезпеки, навпаки, приватна підприємчивість має поле до попису.

Можна навести багато примірів, де власність має прекарійний характер, коли держава виконує немовби нагальну господарську владу, а в дійсности властитель є клієнтом держави, користаючи зі своєї власности в таких грянницях, в яких на це позваляє адміністраційна влада. Повстає тоді відношення для якого найбільше влучним буде назва старо-римського „precarium".

Практика останніх літ виказує, що держави, котрі починають здійснювати т. зв. плянову господарку, узнають наразі пасивний капіталізм приватного світу, а беруть в свої руки керму чинного капіталізму. Пасивний капіталізм полягає на громадженню ощадностей, від яких щадник одержує постійний процент. Спеціяльно в С.С.С.Р. держава дуже часто звертається до громадян, щоби ті позичали її ґроші, і в цей спосіб твориться будівля примусової капіталізації, забираючи значну частину суспільного доходу, робітничих заробітків на рахунок примусової ощадности.

В Польщі той процес виразно виступив в 1933 р. коли держава кількакратно заапелювала до внутрішнього кредиту. Дуже часто державний банк уділивши кредиту великому підприємству, як не спирається на здорових основах мусить бути властителем і керманичем такого підприємства. Держава це робить в надії ратування своїх грошевих вкладів. В той спосіб розвивається етатизація і звуження приватної господарки.

Роля держави в господарській ділянці повинна виступати під формою репресійної чинности, зміряючої до протиділання надужиття господарської свободи. Дальше держава при помочі карного, цивільного і торговельного законодавства має боронити слабшого перед визиском. Другий рід державної діяльности в цій ділянці — це доповняюча функція держави (часто приватна ініціятива не може пр. збудувати порту, уреґулювати ріку і т. п.). Вкінці держава має відограти в національнім господарстві чолову ролю, через начеркнення рам, в яких буде розростатися творчий гін господарського співжиття суспільности і через координацію відрухових вагань в ріжних продукційних ділянках запроваджуватиме рівновагу між ріжними суспільними верствами.

Під кінець своєї праці Рибарскі звертає увагу на селянську верству, отсей, говорячи гітлєрівським стилем, „стан кормителів", котрому признано в III. Німеччині цілий ряд привілеїв, а який в багатьох державах має аспірації стати фундаментом цілого суспільного устрою. Коли говоримо, що на селі панує голод на землю — то слід нам тямити, що цей голод не є явищем часто економічним, є він передовсім виявом жадоби власности. Адже селяне купували землю за ціну, яка не приносила нормального опроцентування. Щоби вдержатися на землі, побільшити господарство, селянин є здібний до найбільших жертв, на які не важився, колиб його відношення до господарства було чисто заробкове. „Доконує багато річей, — кінчить автор — які не знаходять оправдання в господарській калькуляції, бо це йому велить робити могучий інстикт власности.

Подав **Е. Капшій.**

Нова книжка про Карпатську Україну. Накладом видавничої кооперативи „Дружина" у Львові вийшла актуальна тепер книжка про Карпатську Україну п. з. „Срібна Земля". Є це нарис історії Закарпаття пера Д-ра Василя Пачовського. Автор, що довгі роки працював на Закарпатті й розбуджував там національну свідомість, найбільш покликаний до написання історії своєї другої Рідної Землі, бо викладав там у берегівській ґімназії саме рідну історію. Нарис розпочинає стаття „Край і люди", що є наче представленням арени, на якій відбуваються історичні події. Це опис території Закарпатської України. Далі йде історія Закарпаття від найдавніших часів: про Білих Хорватів, прадавніх автохтонів, що підпали під залежність київської держави; про прихід Угрів, про сильні культурні впливи київської й галицької держави за першої династії Арпадовичів, про змагання руської й латинської культури за впливи на Угорщині, про кн. Коріятовича, що своєю діяльністю на довгі часи зберіг перевагу руської культури на Закарпатті. Дальше йдуть розділи про перше відродження закарпатських Українців, про „весну народів"; реакцію, про мадярське лихоліття аж до всесвітньої війни, а потім про змагання Закарпатських Українців за свою державність. В описи історичних подій вставив автор також народні перекази, що оживлюють тему й вказують на стародавні українські традиції серед населення Закарпаття. Взагалі книжка дуже інтересна й повчаюча. Ціна її (разом із мапою, де представлена Карпатська Україна після віденського арбітражу) виносить 1 зл., з поштовою пересилкою 1.25 зл. — Ми певні, що ця книжка найде тепер великий попит і заінтересування всіх Українців.

Адреса видавництва: „Дружина" — Львів, пошт. скринка 323. (Гроші слати тільки складанками ПКО —„Дружина", Львів, ч. 507.977).

С. Ж.

ВСЯЧИНА

НОВА КОЛЬОНІЯ НА КООПЕРАТИВНИХ ОСНОВАХ.

В акції уряду президента Рузвельта проти безробіття, як доносять часописи, є цікава спроба міста Ґрібелт. Це містечко побудовано в цілости з публичних фондів. В листопаді мин. року до готових домів, побудованих після найновіших гиґієнічних і мешканевих засад, спровадилося 689 родин. Доми мають центральне огрівання, елєктричні кухні, шкляні стелі і т. д.

Мешканці Ґрінбелту дістали працю в ріжного роду підприємствах. Зарібки обмежені до 45 долярів тижнево для особи. Усю торгівлю мешканці зорґанізували на кооперативних засадах. Один уділ в центральній кооперативі коштує 10 долярів, кожна родина має право закупити довільне число уділів, але мимо того має право тільки до одного голосу на зборах кооперативи. Центральна кооператива, окрім споживчих крамниць, провадить ґазівню, елєктрівню, кіна і інші загальнокорисні урядження. На уділи начислюють 4 проц. відсотків (як у деяких приватних торговельних спілках), решта надвишки ділиться між членів пропорційно до оборотів кожного члена.

Про все рішають періодичні зібрання членів. Господині радять про добір споживчих товарів до міських крамниць. Діти мають діточі кооперативи у школах. Є також кооператива здоровля. Члени дають по 5 дол. вписового і платять тижнево по півтора дол. від родини з чотирма дітьми. Зате члени мають лікарську опіку і всякі засоби лікування.

На будову цього містечка видала держава з фондів допомоги безробітним 14 міліонів долярів. Працювало при будові 3000 безробітних.

Як бачимо з повищиго, орґанізація Ґрінбелту це комбінація державного господарства з комунально-кооперативним. Успіх почину не виключений, зокрема що торкається експльоатації домів та орґанізації торгівлі. В повищій ґазетній новинці бракує інформацій, на яких засадах зорґанізована виробнича діяльність у місті. А це, як відомо, ділянка найтрудніша, о скільки ходить про її кооперативізацію. Дотеперішні спроби з безпосередньо виробничими кооперативами, як відомо, не давали добрих наслідків. Зате продукція орґанізована в заряді правних осіб: споживчих кооператив або їх союзів розвивається дуже гарно. В такій формі мігби й Ґрінбелт прийти до кооперативного виробництва, яке могло б річ проста, існувати поруч з комунальними підприємствами.

СПРАВА ВОЛИНСЬКОГО ТОРФУ.

„Іл. Курієр Цодзєнни" з 30. XI. 1938 р. доносить: Після обчислень визначних фахівців запаси торфу на Волині й Поліссі такі великі, що могліби забезпечити цілу Польщу в елєктричну енерґію на час довгих літ. Площина торфових залеж у цілій Польщі обіймає 3 міліони гектарів, а 2 міліони з того припадає на Волинь і Полісся.

На терені Сарненського, Ковельського і Костопільського повітів запаси торфу вистарчають на продукцію біля 80 міліярдів кільоватгодин ел. енерґії. Торф експлоатують для тої цілі вже в Німеччині, Совітах, Данії, Ірляндії й інших країнах. У Сов. Росії біля 25 проц. ел. енерґії добувається з торфу.

Експльоатацію торфу можна звязати також з його ґазифікацією, що можнаби получити з фабрикацією амонякальних сполук та побічних продуктів. Вагу має теж можливість коксування торфу, що має значіння для металюрґічного промислу. З торфу можна також добувати бензину, можна його примінити при будівництві та гарбарстві (виріб гарбників).

І С Т О Р І Я
РОЧДЕЛЬСЬКИХ ПІОНІРІВ

ДЖОРДЖ ДЖЕЙКЕБ ГОЛІОВК

ІСТОРІЯ РОЧДЕЛЬСЬКИХ ПІОНІРІВ

У скороченні подав В. Левинський

ЛЬВІВ 1939

Додаток до „Кооперативної Республики" за 1939 рік. —

Wydaje Rewizyjny Sojuz Ukraińskich Kooperatyw we Lwowie. Z drukarni Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki we Lwówie, ul. Czarnieckiego 26.

Накладом Ревізійного Союзу Українських Кооп. у Львові, Техніцка, 1. — З друкарні Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26.

ДЖОРДЖ ДЖЕЙКЕБ ГОЛІОВК.

(George Jakob Holyoake).

Автор цієї книжки народився 13. квітня 1817. р. у Бемінґем Birmingham. Це були часи, коли вся Европа була виснажена наполєонськими війнами й коли робітництво Англії переживало найбільші злидні.

Батько Голіовка був майстром у відливарні. Він бажав дати хлопцеві початкову освіту та взяв йому інструктора. Це була на ті часи велика рідкість, бо робітники на це не могли собі дозволити. На девятому році взяв його батько до праці у відливарні. Від 6-тої години вранці до 6-тої години вечором мусів малий Джордж працювати. Вільні хвилини присвячував науці. До 15-ти років учився в недільній школі, а відтак записався до робітничої школи в Бемінґем, де вчили приклонники Оуена. Вчителі дуже полюбили хлопця, бо був цікавий до науки. Часто сидів за книжкою до 3-ої години вночі, щоби вже о 5-тій год. йти до важкої праці у відливарні.

Бемінґем був тоді центром політичного руху в Англії. Джордж почав брати в йому живу участь та вписався до професійної орґанізації.

З ранніх літ бачив на власні очі терпіння та злидні народу. Полюбив його, вірив у нього та бажав йому помогти. Став чартистом. Чартизм був тодішньою формою робітничого політичного руху в Анґлії. Джордж не погоджувався з його крайностями.

В марті 1839. р. оженився. Вже раніше зазнайомився з ідеями Роберта Роберта, великого соціяльного реформатора й філянтропа. Голіовк бачив, що деякі оуенівські ідеї не до здійснення. Тимто бажав скомбінувати чартизм із оуенізмом.

У 1838. р. Оуен задля поширення своїх соціяльних ідей повів широку їх пропаґанду й поділив Анґлію на 6 місійних округів. У 1841. р. став Голіовк одним із місіонерів Оуена. Мандрував пішки від села до села, від міста до міста, щоби скрізь ширити науку вчителя. Проте оуенізм тратив помалу на розмаху та значінні. Це дуже смутило Голіовка. Якийсь час був ще проповідником в оуенівський спільноті в Ґлезґові, а відтак переселився разом із родиною до Лондону, де присвятився журналістиці. Го-

ліовк став відомим журналістом. Тут познайомився з Косутом, Маціні, Ґарібальді та іншими славними европейськими вигнанцями, що жили під той час у Лондоні. Часто їздив із відчитами по провінції. В 1843. р. загостив теж у Рочдель, де на робітничих зборах говорив про самопоміч і суть кооперації. Дуже можливо, що саме цей відчит Голіовка дав безпосередній привід до оснування славного рочдельського товариства (1844.). Рочдельським піонірам помагав відтак радою і ділом. Пропаґував молодий рух, де тільки міг, на прилюдних зборах, у часописах.

У 1857. р. видав брошуру п. з. „Самопоміч" (*Selfhelp*), що її зразу перекладено на многі мови. Перша частина нашої книжки, що її подаємо читачеві, це тільки поширений зміст цеї брошури. Нею причинився Голіовк може найбільше до поширення кооперативної ідеї в світі. При одній нагоді писав він: „Знав я кооперацію, як тільки вона зародилась, захищав її у її початках, коли ніхто не думав, що вона життєздатна та дивився як вона розвинулася в самостійний рух".

У 1878. р. видав Голіовк свою „Історію рочдельських піонірів" (*History of the Rochdale Pioneers*), що вийшла під загальним заголовком „Самопоміч народу" (*Selfhelp by the People*). На неї склалися дві частини. Перша була повторенням брошури з 1857. р.; до другої ввійшли пізніші доповнення. Книга перекладена нині майже на всі культурні мови світа. Її названо „біблією кооперації".

Крім цеї книги Голіовк написав у р. 1875. „Історію кооперації" („*History of Co-operation*") в 1891. книгу п. з. „Сучасний кооперативний рух" (*Co-operative Movement To-day*), в 1892. р. книжку п. з. „Шістьдесять літ із життя аґітатора" (*Sixty Years of an Agitators Life*) і в 1904 р. „Спогади про тих, що відійшли від нас" (*Bygones Worth Remembering*).

22. січня 1906. р. помер він, щиро оплакуваний усім кооперативним світом.

У визнанні його великих заслуг для кооперації, новозбудована в Менчестері в 1911. р. головна Кватира Британського Союзу Кооператив носить назву: „Дім Голіовка".

ПЕРША ЧАСТИНА.

(1844—1857)

1. Про перші зусилля та про людей, що їх робили.

Рочдельські люди мусіли бути іншої породи, як деинде. Якийсь особливий рід робітників мусів жити в цьому загадковому графстві*) Ленкешір, у південній Анґлії. Інакше не можемо собі пояснити, як це вони так знаменито опанували мистецтво спільної та солідарної праці, як ніякі інші робітники Великої Британії. Вони взяли свої справи у власні руки і, що найважніше, видержали в цьому.

Було це під кінець 1843. р., туманного, хмарного, вогкого, непривітного листопадового дня, коли денне світло, здається, вичерпане, а сонце ледве-ледве блимає. У такий день зібралося кліькох бідних, безробітних і голодуючих ткачів, що майже зневірились у своє існування, щоби нарадитись, що можна би зробити для піднесення свого господарського положення. Фабриканти мали капітал, а крамарі — крам. Що могли зробити рочдельські робітники без капіталу й краму?

Чи мали відкликатись до милосерних сердець, що піклувались бідними? Це означало би залежність і невільність. Мали еміґрувати в світ за очі? Це рівнялосяб вигнанню за „злочин", що народилися бідними. Вони вирішили, повести боротьбу за існування власними силами. Хотіли, оскільки це їх стосувалося, витиснути крамарів, фабрикантів і капіталістів. Без досвіду, без знання, без грошових засобів хотіли самі стати купцями й фабрикантами.

Вони розписали підписну листу. Біржа на певно не прикладала б до неї ніякої ваги. Тузин цих рочдельських „Ротшільдів" зобовязався платити що тижня по 2 пенси**) від особи. По двацять двох тижнях не знайшлось у цих „великих акціонерів" навіть стільки гроша, щоби купити один одніський мішок вівсяної муки.

*

*) Графство — повіт.

**) Анґлійці рахують свою валюту на фунти (штерлінґів), шілінґи й пенси. 1 фунт (£) = приблизно 20 німецьким маркам, шілінґ (sh) = 1 марці, пенні (многе число — пенси) (p) = $8^1/_2$ пфеніґів.

Оснування рочдельського товариства, що випередило всі інші кооперативи В. Британії, належить привести до даремних зусиль кількох ткачів, поправити свої заробітні платні. Під кінець 1843. р. торгівля флянельовими тканинами — одної з найбільших галузей рочдельського промислу — була дуже жвава. При цій корисній конюнктурі рішили рочдельські ткачі, що тоді дуже лихо заробляли, домагатися від підприємців підвишки платні. Якщо вони могли взагалі добитися підвишки платні, то тільки тепер. Так думали робітники. Проте кожний підприємець, готов був піти на зустріч домаганням робітників, однак під умовою, що на це згодяться усі інші рочдельські підприємці. Для спроби кількох підприємців підвищило платні, але цю підвишку взяли вони назад, коли на неї не погодилися інші підприємці.

Після цього професійна рада, що виступала з домаганням підвишки з доручення ткачів, відбула велику нараду. Радили, що далі робити. По багатьох і довгих мовах рішили обійти кожного підприємця зокрема з домаганням підвишки платні. В разі відкинення домагання, мали ткачі застрайкувати. Але страйкарям треба було давати допомогу. Рішили, що кожний ткач, що залишався при праці (себто в тих підприємців, що прийняли домагання робітників), мусів давати на ту ціль щотижнево по 2 пенси. Цей плян, коли він навіть не багато обіцював, все таки означав поступ.

Треба було його здійснити.

2. Призначення делеґації до підприємців. — Велика дискусія в парляменті ткачів.

Із того, що ми досі сказали, читач може уявити собі, з якими надіями й острахом рада рочдельских флянельових ткачів рішалася на депутацію до підприємців.

„Хто хоче йти?"

Коли поставлено це питання, замовкли найголосніші промовці. Оклики, як: „Ніколи не поступимось!", „Хочемо бачити, чи підприємці довго зможуть стояти на свому!" і т. п. — раптом замовкли. Пять хвиль раніш усі ці оклики гриміли наче розбурхані хвилі на морі. Тепер запанувала тиша. Було саме так, як у тій казці, де миші рішили, привязати котові дзвінок до хвоста. Хто мав однак це зробити?

На щастя, в нашій професійній раді знайшлось кількох відважніших членів. Назначено депутацію, що зразу приступила до діла.

Деякі підприємці згодилися на бажану підвишку. Інші однак воліли замкнути фабрики. Опір цих людей показався для пляну професійної ради злощасним. Проте буйна вдача ткачів не могла ще цього відчути. Вони не розуміли, що проти капіталу не можна боротися без капіталу. Тут міг щось вдіяти тільки розум. Коли ж у людей грає чуття, а розум нічого не вартий, коли він не гострий і не вишколений, тоді мала надія на успіх.

Джордж Джейкеб Голіовк

Наші ткачі, на жаль, кермувалися не розумом, а почуванням. Легша то річ ненавидіти, як думати. І люди зробили те, на що їх стало. Рішили поставитися. Покинули працю в більшому числі, як могли їх їхні товариші підпомагати. Більш тверезі й розумніші робітники дораджували обережність, але між робітниками все знайдеться більшість, що поміркованість окличе за зраду. Ткачі зі своїм домаганням не мали успіху. Підприємці перемогли. Менше тому, що мали слушність, а більше з цеї причини, що їх противники діяли нерозумно.

В тому часі ткачі шукали собі захисту в ідеях **Роберта Оуена***), У твердому переконанні, що підприємці, відкидаючи їхні домагання, зробили їм кривду, рішили ткачі дійти до своєї мети іншим шляхом. Вони знова повернули до своїх „двох пенсів", вірячи, що цим засобом спасуть світ. Рішили, продовжувати тижневу збірку двох — пенсів й у надії, оснувати власне підприємство, щоби таким чином бути паном у власній хаті. А що цих ткачів було небагато, тож почали в успіх справи зневірюватися. Збірка фонду може потривати за довго — казали нетерплячі. Деякі члени професійної ради почали дійсно журитися тим, що навіть найменша сума для бідних спокуслива. Дехто дійсно запропонував, щоби зібрану суму розділити.

Ткачі мали звичай сходитися на наради у неділі вечором у салі темперснслєрів (брацтво тверезости) або в читальні чартистів**). Тут обмірковували всякі ідеї й накінець рішили скликати збори з програмою „Яким способом можна найкраще поліпшити положення народу?"

Дискусія була цікава. Темперснслєри твердили, що до цеї цілі можна дійти єдино через здержання від спіртових напитків, а цілий заробіток треба повертати на вдержаня родин. Це було гарно. Однак тільки тоді, коли робітникові ніщо недокучає і коли він потребує бути тільки тверезим, щоби бути багатим. До того треба було мати ще на увазі, що праці є всюди доволі, що її добре оплачують і що підприємці взагалі дбають про добро робітників. А що досвід кожного ткача усім цим пунктам перечив, то ідея тверезників у проголошеній формі не знайшла ніякого відгуку.

Чартисти знова обстоювали загальне виборче право до парляменту. На їхній погляд, це єдиний засіб, що може мати успіх. Як нарід здобуде загальне й рівне виборче право, тоді сам він видаватиме закони й тоді можна буде усунути всі злидні. Це була друга думка, також перецінювана. Вона допускала, що народнє добро можна просто вирішити, та приймала на певно, що щастя

---

*) Роберт **Оуен**, один із найбільших поборників ідеї супільних реформ, мав посередній вплив на початки кооперативного руху в Анґлії. Тою однак людиною, що її ширила безпосередньо, був лікар Уілієм **Кінґ**, який в рр. 1828—1830 видавав кооперативний часопис п. з. „Кооператор" (The Co-operator). — (Про Оуена й Кінґа чит. в „Кооперативній Республиці" 1938, травень).

**) „Чартисти" (назва походить від слова charter = карта, карта робітничих домагань), робітнича організація в Анґлії 1-ої половини 19-го століття.

людське можна створити самими законами. Проте поліпшення соціяльних відносин це ніякий парляментський винахід. Навіть чисто чартистський парлямент не був би в стані усунути всі сучасні лиха. Ідея загального виборчого права мала серд членів професійної ради багато приклонників. Правдоподібно була б вона перейшла, якби асоціяністи*) не заявилися проти неї. Вони доказували, що треба би довго чекати, аж усі люди стануть тверезниками, а уряд дасть загальне виборче право. День визволення народу треба би відсунути на довший час. Тимто запропонували вони, щоби ткачі, не перестаючи бути тверезниками чи чартистами, оснували товариство, що могло б постачати їм потрібні засоби, задля поліпшення їхнього положення.

Кінець цеї наради був такий, що професійна рада флянельових ткачів прийняла внесок оборонців кооперативної ідеї. Джейкеб **Дейлі** (Daly), Чарлз **Гауерс** (Howath), **Джейкеб Смісіс** (Smithies), Джек **Осит** — ось назвиська осіб, що у цей спосіб станули в підмогу професійній раді. Наші ткачі відбули ще окремі збори, на яких прийнято плян оснування товариської споживчої крамниці.

3. Мета товариства. — Відкриття крамниці. — Чесна купівля — чесна продаж.

Перш за все вирішили наші ткачі продавати свій крам тільки за готівку. Не тому, що може тижневі складки по два пенси не дозволяли давати крам на кредит, ні. Вирішення повстало на ґрунті моральних міркувань. Асоціяністи дивились на боргування як на соціяльне лихо. Вони навчилися, що в торгівлі краще не давати кредиту. Як не корисний він і конче потрібний у великому торговельному обороті, в руках наших ткачів був би небезпечним. Адже ж могли знайтися між ними люди, що не захотіли б у суді присягати, або такі, що їх суддя не допустивби до присяги. Тоді їх товариська крамниця була би віддана на ласку й неласку не чесних людей, що могли б їх просто зруйнувати, як це звичайно буває, де присяга в суді рішає про все. Тому наші ткачі були дуже обережні. Вони рішили нікому не боргувати й цього принципу держаться по нинішній день.

24. жовтня 1844. р. законно зареєстровано товариство наших ткачів під назвою „Рочдельське товариство чесних піонірів" (Rochdale Society of Equitable Pioneers). Як не величаві були згодом успіхи піонірів, ще величніший був їх перший сон: **вони бажали створити новий світ!**

Ось ціль і мета товариства:

„Товариство ставить собі метою дбати про матеріяльну користь і поліпшення соціяльних та господарських відносин членів. Воно рішило зібрати достатній капітал в уділах по 1 фунтові, щоби здійснити такі пляни:

---

*) Так загально називали тоді приклоників Роберта **Оуена** від того, що вони бажали поліпшити положення народу через „асоціяції" (спілки).

Оснування крамниці для продажу харчів, одежі і т. д.

Будову або купно домів, що в них могли б жити ті члени, які бажають взаїмно помагати собі при поліпшенні свого господарського й соціяльного положення.

Фабрикацію предметів, що їх виробляли б безробітні або такі члени, що потерпіли від постійного скорочування заробітної платні.

Для дальшої користи та для забезпечення членів має товариство купити або видержавити один або й більше маєтків; ці маєтки мали би управляти безробітні члени або такі, що їх працю лихо оплачують".

Відтак слідує плян:

„Як тільки буде це можливе, товариство має приступити до орґанізації власними силами продукції, розподілу, виховання й самоуправління, або іншими словами: товариство має оснувати самовистарчальну громаду або стати в допомозі іншим товариствам, що мають орґанізувати такі громади".

Це були великі, далекосяжні постанови для реґулювання продукційних і торгівельних відносин, що їх здійснення по 50-ти літній важкій і терпеливій праці вдалося тільки на половину.

Відтак слідують другорядні, знаменні постанови:

Задля поширення тверезости товариство має в однім із своїх домів одкрити як найскоріше протиалькогольну гостинницю".

Коли ці великі пляни мали бути швидше здійснені, як проєкти всеспасаючих тверезників або чартистів, то треба було, розуміється, піддати дещо жару до праці товариства. Збірка гроша надибує на головні труднощі при всіх підприємствах робітників. Товариство чесних піонірів мало тоді приблизно 40 членів, що мешкали в ріжних частинах міста, по части й на передмістях. Той, кому довірено збирати складки членів, мусів иноді перебігати яких 20 миль. Як це не було важко, знайшлись члени, що зі запалом місіонерів узяли на себе це завдання.

Іменовано трьох збирачів, що кожної неділі ходили від члена до члена. Місто поділено на три округи.

Щоби скоріше повести справу, заведено новість. Замісць двох пенсів рішено збірати по три пенси. Нарешті зібрано страшно велику суму — 28 фунтів.

Із цим капіталом почали рочдельці здобувати новий світ.

*

Жабина вулиця (Toad Lahe) в Рочделі в 40-ових роках минулого століття не належала до дуже привітних. Не даремно й мала вона таку назву. Підвалля маґазину при Жабиній вулиці було початковим приміщенням для підприємства піонірів. Його винаймили вони на три роки, платячи річно по 3 фунти за комірне. Уілієм Купер (Cooper) був першим касієром. Його завдання в перших роках було не легке. Семюелові Ешуорсові (Shworth) доручено уряд крамаря. На складі крамниці було трохи муки, масла,

цукру та вівсяних круп. Це був увесь крам, що його занотовано в протоколі товариства з 12. XII. 1844. р. І з цим „чесні піоніри" розпочали гіркого вечора, 21. грудня 1844. р. — це був найдовший вечір у році — своє підприємство.

Довідались про своїх конкурентів і крамарі міста й дехто з них із цікавости подався на Жабину вулицю, щоби побачити на власні очі свого ворога.

Та цьому страшному ворогові якось ніяково було показатися на світ.

Кількох товаришів зібралось потайно, щоби взяти участь у відкритті власного склепу. В низькому темному приміщенні магазину стояли вони наче заговірники й радились довго, хто має бути тим смільчаком, що відчинить крамницю. Нарешті знайшовся такий смільчак і розкрив двері крамниці. Через кілька хвилин опісля Жабина вулиця заносилася від сміху й реготу.

Ленкешір мав своїх уличників, як їх має Париж і кожне інше місто. Ці збиточники зявляються всюди, де можна щось висміяти. В Рочделі називають їх „цівкарями". Від того, що вкрадаються до фабрик і, як ніхто не бачить, конфіскують повні цівки з машин із прядивом, а порожних не рухають.

На відкриття товариської крамниці прибули вони в „комплєті". З глузливою нахабністю підглядали всі закамарки, переглянули з найбільшим безстидством бідну виставу масла й вівсяних круп крамниці, ушикувалися накінець перед її дверми й заревіли хором: „Га! Нарешті божевільні ткачі відкрили свою крамницю!"

Перед нашими товаришами стояли поважніші труднощі до поборення. Їхній невеличкий капітал примушував їх покривати свої потреби тільки в дуже обмеженій кількості, що не дуже виходило на користь дешевости та якости краму. До того деякі члени були задовжені у дрібних крамарів. Через те не сміли вони брати харчів у кооперативі. Інші знова не захотіли поносити невеличких жертв часу й своєї вигоди в користь загальної справи. Було хвилево й так, що кооперативний товар був гіршої якости й иноді коштував теж дещо дорожче. Це відстрашувало людей від закупів у кооперативі, хоча засновано її виключно в їх власному інтересі. Якщо чоловіки й почувалися до свого обовязку, то не завше вдавалось їм переконати в цьому своїх жінок. Чиста якість, добра воля, чесна міра та ввічлива услуга, купівля без торгування, продаж без шахрайства — це все дає звичайній людині більше морального задоволеная, як може дати їй та дрібничка, яка заставляє її купувати харчі дешевше деинде.

Як важко викоріняти лихі навички, та як недбалі люди в тому, щоби до них не допускати! Коли вимагаємо, щоби продавці були чесні, мусимо самі бути чесними покупцями. Ті крамарі, що хочуть усе дешевше продавати як інші, мусять бути свідомі того, що вони ризикують бути нечесними, себто мусять ошукувати або

фальшувати крам. Наша маленька кооператива дбала більше про мораль у ділових зносинах, як про великий зарібок. У цьому відношенні вона підносила своїх членів і покупців на вищий щабель моралі. В початках кооперативи не всі її члени схильні були держатися цих засад. Все ж таки велика частина з поміж них була вірними кооператорами. З близька і з далека приходили вони до кооперативи, щоби купувати в ній без огляду на те, чи ціни краму були високі або низькі, чи якість була першорядна або дещо гірша. Вони купували, бо це було їхнім обовязком. Ці люди не давали на себе нікому впливати. Вкінці нове підприємство стало задовольняти й жінок і вони стали його хвалити.

Ці члени товариства, що вірно виконували свої обовязки, бажали ціплом природно, щоби робили це й інші. Вони хотіли, щоби кожний член купував у своїй крамниці, а не деинде. Мало того. Вони задумали примушувати всіх членів бути покупцями у своїй кооперативі. Джейкеб Дейлі, секретар товариства, поставив сам внесок на виключення тих членів, що не купували в кооперативі. Одначе Чарлз Гауерс спротивився цьому внескові, з тої важливої причини, що його приняття спиняло б свободу руху членів. Я, казав він, бажаю успіху товариству, проте свобода дорожча для мене, ніж усе інше, та краще зректися товариству користей, як відмовитись членам од неї. Ми побачимо далі, що наші славні кооператори ніколи не відступали від цеї засади. Джейкеб Дейлі взяв свій внесок назад.

4. Недостача капіталу. — Перші статути. — Як приймали нових членів!

У березні 1845. р. рішено: в наступному чвертьріччі просити владу о дозвіл продавати чай і тютюн і то на імя Чарлза Гауерса. На це потрібний був дещо більший капітал. Бо хоча число членів збільшувалось, каса крамниці не мала на ту ціль потрібної готівки. Скликали прилюдні збори. Один член обіцяв внести пів корони, один 5 шілінґів, а один аж цілий фунт. Заяву цього останнього прийняли з немалим збентеженням. Подивляли цю людину з одного боку як „міліонера", а здругого як „мученика". Інші члени обіцяли внести суми, на які могли спромогтися. В цей спосіб збагатилися у тютюн і чай. Із кінцем 1845. р. товариство числило 80 членів, а капітал його виносив 181 фунтів, 12 шілінґів і 3 пенси.

Спершу виплачували $2^1/_2\%$, відтак 4% від уділів. Після відрахування цих відсотків та невеличких коштів на адміністрацію, всю надвишку ділили між покупців у міру їхніх закупів. Тепер навчилися члени цінити своє товариство. Замісць попадати в чужих крамарів у довги, знайшли вони в ньому щадничу касу, яка давала їм можливість робити ощадности без зайвих вкладів.

В останньому чвертьріччі 1845. р. тижневий оборот крамниці перевищував суму 30 фунтів.

Товариство росло і для сфінансування підприємства члени рішили зібрати капітал у 1000 фунтів. Цю суму поділено на уділи по 1 фунтові. Однак один член не міг набути більше уділів, як чотири. Кожний член зобовязався заплатити відразу на уділ 3 пенси, а решту мусів сплачувати теж по 3 пенси від одного уділу. Членів, що занедбувалися у сплаті рат, карали, за вийнятком хорих, безробітних або тих, що попали в злидні. Останні могли теж продати свої уділи, як мали їх більше, однак один мусіли задержати*).

Перші в 1844. р. надруковані статути товариства підпали пізніше многоразовим поправкам. Основне в статутах не підпало змінам. Особу, що бажала вступити в члени товариства, мусів другий член формально запропонувати. Її імя і назвисько, становище й місце прожитку мусіли бути загально відомі. Тоді доперва приймали її загальні збори.

Управа товариства складалася з голови, касієра та секретаря. Їх вибирали що пів року. До управи входило ще 3 ревізорів (trustees) і 5 членів. Ревізорів іменували. Управа сходилась кожного четверга вечором на своє засідання.

День одкриття товариської крамниці святковано рікрічно відбуттям загальних зборів, після яких улаштовували чайний вечір.

Крамниця була відчинена в понеділки й суботи вечорами, в понеділки від 7—9 год., в суботи від 6—11 год. Однак уже від 3. березня 1845. р. відчиняли її в понеділки від 4—9 год., в середи від 7—9, в четверги від 8—10, пятниці від 7—9 і в суботи від 1—11.

2. лютня 1846. р. рішено відбувати по суботам попол. товариські сходини членів — знак, що ткачі почали своїм товариством живіше інтересуватися.

Нові члени прибували. Капітал товариства збільшувався з уділів і доходів. Тижневий оборот теж.

Від жовтня цього-ж року почали продавати в крамниці мясо.

Рік 1847. був дуже тяжкий; деякі члени виповіли свої уділи. Проте число членів зростало. Люди скоро переконалися, що приналежність до товариства лежить у їх власному інтересі. З кінцем цього року товариство числило 110 членів. Капітал збільшився до 286 ф. 15 ш. і $3^1/_2$ п., а тижневий оборот у останньому чвертьріччі виносив пересічно 36 ф.

І 1848. р. належав до тяжких. Почався він великими злиднями. Це однак не спинило напливу нових членів до товариства. Від цього року рішено не збирати вкладок по домах. Їх платили самі члени раз у тиждень, у приміщенні товариства до рук касієра. Ані революція заграницею, ані неспокої і злидні в батьківщині не стояли на перешкоді дальшому розвиткові цього мудрого й мирного діла. Число членів зросло до 140, капітал збіль-

*) При цьому однак, хоча член мав кілька уділів, на Зборах товариства, при голосуванні його голос числився тільки один раз. Про це буде мова ще далі. — **Перекл.**

шився до 397 ф. а тижневий оборот крамниці в останнім чвертьріччі 1848. р. піднісся на 80 ф.

Нижнє приміщення старого маґазину показалось за тісне. Славні товариші винайняли цілий дім, що складався з 3 поверхів і піддаша і то на 21 років.

У 1849. р. число членів знова збільшилося. Другий поверх призначено на салю зібрань і на читальню, що для неї запренумеровано газети й журнали та закуплено книжки. З кінцем цього року товариство числило 390 членів, маєток збільшився на 1139 ф., 19 ш., 1 п., а тижневий оборот в останнім чвертьріччі пересічно на 179 ф.

5. Внутрішні й зокільні вороги та про те, як їх перемогли.

В наступному році виринула в товаристві небезпека внутрішнього розладдя. Релігійний спір пробував витиснути на товаристві свою печать. Бистрий зріст товариства привів до його чимало нових членів, що належали до ріжних віроісповідань. Це були члени, що не були виховані в школі практичної терпимости. Вони не могли розуміти того, що таку свободу, яку вони мали в товаристві, треба теж признати й іншим членам. І ось постановили вони, щоби салю зібрань у неділі замкнути, а релігійні дискусії взагалі заборонити. Здоровий розум не упереджених членів бунтувався проти цього. Вони цінили свободу думки понад усе. І з жахом дивились на це фатальне джерело незгоди, що розбило вже не одно допомогове товариство та загрожувало лихом і нашому*).

4. лютня 1850. р. радили загальні збори товариства над внеском. Вони заявились за повною свободою думки й поглядів кожного члена, виходячи з того, що терпимість є умовою розвитку кожного товариства. Проте збори приняли ще такий внесок: пропозиції на приняття нових членів можна ставити тільки в шість місяців після найближчих зборів. Од цього часу запанував у товаристві мир що до цеї справи.

Релігійна буря перейшла й товариство далі гарно розвивалося. 1850. р. мало воно вже 600 членів. Капітал його збільшився на 2,299 ф., 10 ш. і 5 п.,а тижневий оборот у останньому чвертьріччі виносив пересічно 338 ф.

Від квітня 1851. р. крамниця товариства була відчинена через цілий день.

Із того часу розвиток товариства пішов швидким темпом.

*

Велике чудо, що його наші рочдельські товариші доконали, було те, що вони побудували розвиток товариств на єдности.

---

*) Рочдельські піоніри берегли невтральність товариства, хоч признавали кожному право свобідної виміни думок і поглядів. Сучасна кооперація є рівнож невтральна. Однак іде до цього відворотним шляхом: вона ухиляється від всякої релігійної дискусії і політики.

В многих робітничих товариствах а також і в товариствах инших суспільних кляс знайдеться завше певна скількість особливого рода людей, що, здається, уродилась під нещасливою звіздою. Вони наче дихають ворожнечою і недовірям до всього. Вони незгідливі, а їхній голос усе зраджує сварливість. Вони нещирі та ніколи не задоволені. Можнаби їх назвати суспільними їжаками, що їх колючки все наїжені. Дивляться на справи все не так як люди, все навпаки. Там, де справи прості, вони все щось винюхають, усе щось запідозрюють. Роблять так, начеби не знали, чого хочуть. Вступають до товариства не на те, щоби в йому працювати, але в дійсности на те, щоби в йому все ганити й „критикувати". Їхнє постійне невдоволення инші члени товариства все дуже відчувають. Вони стають язвою товариства.

Такі люди знайшлись у початках і в „Рочдельському товаристві чесних піонірів".

Ось вам один із них, що його називали Беном. Ніколи не був нічим задоволений. Про те з цим нікому не жалувався. Нікому не довіряв, усе критикував, усе розвідував, у всьому сумнівався. Незадоволення своє виявляв найчастіше не словами а киванням головою. Після років незадоволення хмари його розвіялись. Переконався, що його ощадности мимо недовіря збільшилися. Пішов до касієра, підняв готівку та вернув до дому з розясненим обличчям мов Мойсей із Синайської гори. З того часу зникло його недовіря.

Другий сторож народнього добра був далеко прикріший. Був противенством Бена. Всюди, де тільки міг, виголошував своїм громовим голосом безконечні промови. Наводив на людей жах і грозу. Не ломив собі голови, щоби щось доказати й не хотів навіть вірити, що все в порядку. Його просили, щоби приходив на засідання управи. Ні, його навіть вибрали до неї. І тільки на те, щоб мав нагоду щось робити, а не тільки язиком молоти. Його однак обурювало виконування свого обовязку. На засіданнях управи сидів усе повернений до неї спиною і в цій нетовариській поставі давав вислів своїм поглядам. Чи мав він вуха як заяць на спині, цього не сконстантовано. В кожному разі, о скільки не мав задніх очей, не міг бачити, що діялося за столом. Це був рідкий тип опозиціонера. Накінець дався все-ж таки підкупити. І не чим иншим, як товариським зворотом; як мали його виплачувати, розвідувався про нього, де тільки міг. Коли касієр виплатив йому його срібняки, втихомирився і сховав свою злість. Коли відтак ніколи не хотів признати, що все в порядку, то все-ж таки перестав твердити, що все погано.

Товариство з самого початку дбало про виховання людей. Попри виконування своїх обовязків, постачаючи членам харчі, віддало їм салю на сходини. Тут сходилися робітники після денної праці. Тут панувала згода, бо панувала рівність. Всі члени були рівноправні. Кожний міг свобідно висловлювати свою думку про все, що його інтересувало. Тут члени зазнайомлювалися зі

ЛБ АН УРСР
Ж. К. 4753

УВАГА КООПЕРАТОРИ! **НОВА КНИЖКА!**

Накладом Ревіз. Союза українських кооператив вже появилася друком

новинка:

ШАРЛЬ ЖІД

Солідарність

З французької мови переклав др. Ю. Студинський
З передмовою дир. О. Луцького

„Солідарність" Ш. ЖІДА — це величний гимн на честь солідарности, цього підставового елєменту кооперативного світогляду і одного з головних моторів кооперативного руху. —Не знати цих підстав кооперації — це значить не стояти на певному, твердому ґрунті. — Тож читайте, студіюйте найновішу в нашій мові працю апостола кооперативної благовісти.

Ціна 1·50 зл.

Замовляти в Ревізійнім Союзі Українських Кооператив у Львові, Технічна, 1.

Книжка про Закарпаття

На днях появилася накладом видавничої кооперативи „Дружина" книжка про Карпатську Україну п. н.

„СРІБНА ЗЕМЛЯ"

Ціна книжки 1 зол. (платна згори), — з поштовою пересилкою 1·25 зол. Хто бере бодай 10 прим і присилає наперед гроші, платить по 80 сот. і не оплачує порта. — Ця книжка повинна найтися в кожній укр. хаті чи установі.

Львів, пошт. скринка 323. — Гроші надсилати тільки складанками П. К. О. — „Дружина" Львів, конто П. К. О. ч. 507.977.

ТУТКА КАЛИНА

Позір! Дирекції ОСК, ПСК, і пр. кооператив!

При закінченні ділового року і розділі чистих зисків, не забудьте призначити певну квоту на уділи до

виробничо-збутової кооперативи

„ГУЦУЛЬЩИНА"

— п. Косів Гуцульський —

щоби допомогти нашому домашньому промислові до ще кращого розвитку. — Най у цьому, важному ділі, нашого кооп. виробництва не бракує нікого!

Оден уділ 50. зл., вписове 2. зл., — відповідальність уділами. —

ХТО ПЕРШИЙ!!

ЛНБ им. В. Стефа
ПРОВЕРЕНО-1987

Opłata pocztowa uiszczona gotówką. Поштове оплачено готівкою

Книжкові премії!

Запросини до передплати на 1939. рік, що є вже **дванадцятим** роком видання журналу

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

єдиного у нас економічно-суспільного місячника, що виходить під ред. др. К. Коберського, накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив.

Кожний передплатник „К. Р.", що заплатив до 1 липня передплату за рік, одержить в 1939. році такі

дарові премії:

1. Джордж Голіовк: Історія рочдельських піонірів.

Вперше в українській мові! Джерельно удокументована, богата фактами, приступно написана, класична праця про початки кооперативного руху.

2. Книжку проф. Шарля Жіда: „Солідарність" в перекладі др. Ю. Студинського.

3. Книжки з видань РСУК. по вибору передплатників, у вартости 2 зол.

Передплата за „Кооперативну Республику" в 1939 році **знижена** і виносить всього **12 зол.** (за 12 чисел по 40 стор. друку). На пів року 6 зол. Окреме число 1 зол. До набуття в усіх книгарнях.

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістають крім премій „Кооп. Республику" **за 8 зол.**, якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня 1938. Сплачувати можна ратами.

Адреса: **ЛЬВІВ, ВУЛ. ТЕХНІЦКА І, РСУК.**

Wydaje: Rewizyjny Sojuz Ukraińskich Kooperatyw.
Redaktor: D-r Karło Koberśkyj.
Z druk. Naukowego Towarzystwa im. Szewczenka we Lwowie, ul. Czarnieckiego 26.
Видав: Ревізийний Союз Українських Кооператив.
Редактор: Д-р Карло Коберський.
З друк. Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26.

KOOPERATYWNA RESPUBLYKA Nr. 2. Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

III
Ж-14850
1939-2

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

На окраю днів: Мусимо й цього доконати!; Карпатські кооператори прокидаються; Бюджет Польщі на 1939—40 р.; Устабілізована кривда села; Напруження в польській кооперації; Росте розуміння ваги кооперації; та ін.

Боротьба шведської кооперації з картелями.

Блуди в керівництві та як їм запобігати.

ЛЬВІВ ЛЮТИЙ 1939
Luty

ЗМІСТ:

На окраях днів (Актуальні замітки) 33

П. Ольберґ: Боротьба шведської кооперації з картелями 41

І. Коцур: Блуди в керівництві та як їм запобігати 45

Д. Піснячевський: Кріза в Спол. Державах Америки (І. Причини кризи) . 49

С. Бородяєвський: Нова Чехо-Словаччина та її кооперація 55

„Роля державної влади в господ. еманципації Польщі“ (реф. Ст. Ґрабського — подав Я. Щ.) 59

З польських господарських справ 61

Господарська хроніка . . . 63

ДОДАТОК: Д. Голіовк: Історія рочдельських піонірів ст. . . . . 17—24

INHALT:

Aktuelle Notitzen: An die Genossenschafter in d. Karpathoukraine; Das polnische Staatsbudget; Die Stabilisierung der Not auf d. Lande; Über dem Fall Frau Blażkewycz: Organisation von oben herab u. s. w. . . . 33

P. Olberg: Der Kampf der schwed. Genossenschaften mit den Kartellen 41

I. Kotzur: Rationelle Leitung 45

V. Pisniatschevskyj: Die Geschichte der Wirtschaftskrise in V. S. A. . 49

S. Borodaevskyj: Die neue Č. S. R. und ihre Genossenschaften 55

Die Rolle des Staates in der Wirtschaft Polens (ein Referat) 59

Wirtschaftsnachrichten . . . 61

Presseübersicht 63

BEILAGE: G. J. Holyoake: Die Geschichte der Rochdaler Pioniere (2. Halbb.) S. 17—24

TREŚĆ:

Aktualności 33

P. Olberg: Walka szwedzkiej spółdzielczosci z kartelami 41

I. Kocur: Racionalne kierownictwo 45

W. Pisniaczewskyj: Historja kryzysu w U. S. A. 49

S. Borodajewskyj: Nowa Czechosłowacja i jej spółdzielczość 55

Referat: Rola Państwa w gospodarczej emancypacji Polski (prof. Grabski) . . . 59

Z życia gospodarczego . . . 61

Z prasy gospodarczej . . . 63

DODATEK: G. Y. Holyoake, Historia pionierów z Rochdale . . . . . 17—24

SOMMAIRE:

Notices actuelles 33

La lutte de la coopération suédoise avec les cartels (P. Olberg) 41

Les fauts dans le menagemment d' une entreprise et comment les prévenir. (I. Kotzoure) 45

Les origines de la crise économique dans l'U. S. A. (D. Pisniatchevsky) 49

Nouvelle Tchèco-Slovaquie et sa coopération (S. Borodaevsky) 55

„Le rôle du pouvoir d'Etat dans l'emancipation économique de la Pologne“ . . 59

Revue de la presse 61

SUPPLEMENT: G. J. Holyoake: L'histoire des pioniers du Rochdale. Trad. par V. Levyńsky . . . . P. 17—24

01
1939 - 2

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ
KOOPERATYWNA RESPUBŁYKA
CO-OPERATIVE REPUBLIC
Ukrainian Monthly Review Lwiw — Poland
ul. Technicka, 1.

Ч. 2.
ЛЮТИЙ
LUTY
1939.
РІЧНИК XII.

НА ОКРАЯХ ДНІВ

МУСИМО Й ЦЬОГО ДОКОНАТИ!

Кооперативні осередки одержали на днях повідомлення Ревізійного Союзу Укр. Кооп-в в справі основування нових райфайзенок. Кооп. Рада погодилася врешті дати вільну руку РСУК у виставлюванні дальших засвідчень на основування нових райфайзенок під двома умовами:

1. Що намічена кооператива має запевнене членство бодай 100 осіб;

2. Що має запевнений оборотовий капітал в сумі найменше 5000 злотих.

Людині, що знає наші сільські відносини, друга умова може видатися неможливою до здійснення — коли у гру не входить кредитова поміч з посторонних джерел. Нераз трудно змобілізувати в селі навіть 500 злотих на уділи до кооперативи (по 5 зл. від 100 осіб).

А однак — ми мусимо перебороти цю трудність! Що більше — може навіть добре, що так сталося, бо це приневолить нас до максимального напруження зусиль. Орґанізаційні форми для збірки дрібних капіталів маємо: це збірниці Т-ва Ощадність, значкова система і т. д. Льокувати зібрані покищо фонди будемо в найблищих Украін-банках чи сильніших райфайзенках. Маємо вже сотні сіл, які шляхом дрібної ощадности дійшли до сум, більших тої, якої вимагає Кооп. Рада. Чому не має бути таких сіл тисяча, дві тисячі?

Це справа нашого гарту і сили волі. Говоримо, особливо цими часами, про велике призначення нації, її світлі завдання в недалекій будуччині то-що. Всі ті балачки покажуться миляними баньками, як-що не буде у членів нації масової видержливости.

Нам представлено горіх до згриження. Розкусім його! Здоровий господарський орґанізм неможливий без здорової сітки кредитових установ. Хто за великими будівлями не бачить окремих цегол, з яких побудована ця будівля і думає, що можна будувати дім — без цегол, той — наївна дитина.

Віримо, що українське громадянство покажеться зрілим до великих завдань, що стоять перед ним. Акція збирання дрібних

ЛБ АН УРСР
Ж к 4753

ощадностей вимагає масової участи всіх: старших і молодих; молодь тут може навіть більше вдіяти, як дорослі. Також поміч жіноцтва може стати дуже в пригоді.

Маємо отверту дорогу до будування матерільної сили народу. Злочином без прощі було би змарнувати цю можливість.

КАРПАТСЬКІ КООПЕРАТОРИ ПРОКИДАЮТЬСЯ.

Наші земляки, кооператори з того боку карпатських гір, почали вже працю над реорґанізацією цілого кооперативного діла своєї волости. Зацікавилася кооперативним рухом також автономна влада Карпатської України, доручаючи п. Августинові Лавришинові опіку над розбудовою кооперативного життя. В першу чергу ідуть старання про широке розпропаґування самої кооперативної думки. Робляться заходи для придбання відповідної кооперативної літератури та її поширення. Тому, що структура дотеперішньої кооперації на Закарпатті є однобічно взорована на чеських взірцях — треба в основі доповнити сітку кооператив, основуючи в кожній більшій оселі, окрім кредитової, ще й споживчу кооперативу. Гірський характер Закарпаття є більш консумційний, як продуцентський, тому споживча кооперація є там життєвою конечністю.

Очевидно — кожний край має таку кооперацію, яких має людей. Люди, не гріш, це перший фундамент у кооперативному будівництві. Тому, спираючись на нашому досвіді тут, позволимо собі дати пораду братам за Карпатами: наперед підготовити ґрунт освітньою і культурною працею. Курси загальної освіти, для широкої маси будучих членів — це буде перший етап у праці. Другим мусять бути фахові курси: окремі для вишколу крамарів, окремі для книговодців, окремі для справників, скарбників і членів контрольних комісій.

Ця робота мусить тривати кілька літ. Аж тоді можна буде братися до основування кооператив. В противному разі можуть бути немилі розчарування.

БЮДЖЕТ ПОЛЬЩІ НА 1939-40 РІК.

Бюджетова сесія польських законодатних тіл в повному ході. Її основою є предложений урядом премінар бюджету держави на 1939/40 господарський рік.

Відразу треба однак зазначити, що прелімінар цей не обіймає цілости господарки держави. Не обіймає він розбудови центральної округи промислу (ЦОП-у); також поза бюджетом є господарка т. зв. фондів, яких потворено вже доволі багато (прим. дороговий, фонд праці і ін.).

Те, що предложено парляментові п. н. державного бюджету, обіймає у видатках суму 2.523 міл. злотих, по стороні приходів та сама квота. На яких фондах буде спиратися бюджет ін-

вестицій (ЦОП і ін.), ще невідомо, бо влада ще нового інвестиційного пляну не предложила. По старій традиції треба думати, що головним джерелом фінансування ЦОП-у будуть і на далі грошеві резерви установ суспільних обезпечень, на які від самого початку інвестиц. акції покладено обовязок львину частину своїх впливів із складок передавати до диспозиції держави. Кажуть, що новий бюджет інвестицій виноситиме знов біля 800 міл. злотих.

Приходи держ. бюджету мають прийти з наступних 3-ох джерел:

а) з доходів державної адміністрації;
б) з державних підприємств;
в) з державних монополів.

Під а) розуміються податки і ріжні оплати громадян (адміністраційні, штемплеві, судові, шкільні і т. д.). З цього джерела має прийти 1693 міл. злотих. З ґрупи б), себто підприємств має прийти всього 105 міл. злотих, а з ґрупи монополів — 725 міл. злотих.

Впадає в око дуже скромний прихід з державних підприємств, у яких, як обчислює проф. Гайдель (Etatyzm w Polsce 1932) вміщено величезний капітл 18 м і л і я р д і в з л о т и х*). 105 міл. зл. доходу робить всього 0.005% від цього капіталу. Образ цей одначе набирає правдивих красок аж тоді, як згадати, що державні підприємства не платять податків. Якби обчислити податки (оборотовий та інші), що їх повинні би заплатити державні підприємства, то показалося б, що вони фактично дають великі дефіцити; оскільки ліпше стоявби державний скарб, якби держава визбулася своїх підприємств! Самі комунікаційні підприємства дають нині, як виходить з прелімінара, 38 міліонів дефіциту.

Те, що дають державі монополі, фактично могливби бути о много більше, якби господарка у монополях була більш ощадна. В новому році вони мають дати 725 міл. злотих.

З б е з п о с е р е д н і х п о д а т к і в держава дістане 1418 міл. зл.; само удержання скарбового апарату буде коштувати 131 міл., отже, кругло 9%. Ця сума на 22 міліони вища, як була в біжучому бюдж. році.

З в и д а т к о в и х п о з и ц і й найбільшою є, як завжди, позиція військових видатків — 800 міл. зл., не числячи видатків на поліцію та деяких ще других позицій, що хоч фіґурують в інших ресортах, фактично носять мілітарний характер. (Такий характер носить також майже цілий бюджет ЦОП-у).

У всіх інших ресортах бюджет покриває гол. чином персональні видатки урядничого апарату; на матеріяльні потреби (освіти, господарства) передбачено мінімальні квоти. На обслугу державних довгів передбачено квоту 226 міл. злотих., на емеритури 185 міл. зл., на інвалідські ренти 112 міл. зл.

*) „Вміщено" = вартість даного підприємства. Самі держ. залізниці мають інвестицій на 10 міліярдів злотих.

УСТАБІЛІЗОВАНА КРИВДА СЕЛА.

Урядово проголошено, що кризі кінець. Але не чути нічого про те, яким чином має господарство вернути до стану з перед кризи. Мається враження, що всі вважають природним, що кольосальне пересунення цін в користь промислу, яке заіснувало в часі кризи, має залишитися на далі, як нормальний стан.

„Податків платить хлібороб тепер рівно 2 рази більше, як у 1928 році, числячи у збіжу та інших сільських продуктах. Тютюн і алькоголь зробилися для нього теж у двоє дорожчими. Вугіль подорожів $1^{3}/_{4}$ раза. Штучні погної, цукор, світло, направа машин виходять $1^{2}/_{3}$ разів дорожчі, як у 1928 році. Опроцентування позичок, лікування, одяг, прилади і машини, образування дітей — все це коштує півтора раза більше, як у 1928 році; числячи очевидно на ціни рільничих продуктів". Так пише проф. аґрарної політики Людкевіч.

Тимчасом пан міністр хліборобства при нагоді своїх останніх виступів твердив, що хліборобство не має вже причин нарікати. Видно, що й він помирився з думкою, що криза є на те, щоби скріплювати геґемонію промислових картелів над цілим громадянством. Сумне, але правдиве.

СПРАВА ПОБИТТЯ КООПЕРАТОРКИ І ПИСЬМЕННИЦІ ІВАННИ БЛАЖКЕВИЧЕВОЇ.

На інтерпеляцію посла Вас. Болюха міністр внутрішніх справ Славой-Складковскі надіслав таку відповідь до маршала Сойму Р. П.:

„Відповідаючи на письмо з дня 3. XII. 1938 р. Ль. П. і V. 6/П. П., що торкається інтерпеляції посла Василя Болюха з дня 2. грудня 1938 у справі ушкодження тіла Іванни Блажкевичевої внаслідок побиття військовим відділом під Купчинцями дня 15. XI. 1938 р. маю шану закомунікувати Пану Маршалові ось що:

Військовий Окружний Прокуратор у Львові почав у повищій справі слідство, яке ще не покінчене; по його закінченні особи, яких вину ствердять, будуть потягнені до відповідальности, згідно з обовязуючими приписами.

У часі подій, які є предметом тієї інтерпеляції, військовий відділ переводив звичайні маршові вправи („пшемарш цьвічебни") і влада не доручила йому ніяких спеціяльних завдань.

Теперішні приписи становлять достаточну правну охорону життя і здоровля мешканців, а тих, що їх переступають, карається приписаним шляхом, отже не бачу потреби видавати спеціяльні розпорядки у цій ділянці. — Славой-Складковскі, міністр".

Коментарі до того вияснення міністра внутрішніх справ Польщі у справі ушкодження тіла кооператорки і письменниці Іванни Блажкевичевої — непотрібні.

ЩО ВАРТЕ ОРҐАНІЗУВАННЯ ЗГОРИ.

Як реферує „Сполем!", варшавський часопис „Ґонєц" бідкається, що суспільні орґанізації, насаджувані згори і згори кермовані, нидіють. Він інформує:

„Кулка рільничі в Малопольщі справді підупали. Чи лише вони одні? Занепали майже всі орґанізації, Товариство Школи Людової, навіть огневі сторожі. Відомо чому. Без виразного закона, лиш під натиском згори орґанізації ті підчинено одній волі. Викинено з них незалежних діячів, ідейних, запальних. Виклято з них незалежного духа.

„Людині все ще зле у хомуті чи у путах, силої її накинутих. Нормальна людина все ще хоче бути вільною і сама про себе рішати. Людина все ще хоче сама улаштовувати своє життя а всякий примус уражає незносним тягарем. А є вчені, особливо соціольоґи, які вперто твердять, що людина варта суспільно лиш стільки, скільки сама із себе добровільно дасть суспільству. Множення примусу вияловлює людину".

НАПРУЖЕННЯ В ПОЛЬСЬКІЙ КООПЕРАЦІЇ.

Тертя, що існують вже кілька літ між союзом „Сполем" а Союзом рільничих і зар. господарських кооператив довели до отвертого конфлікту. В листопаді 1938 року Союз рільничих кооператив виповів умову про поділ компетенцій, яка його вязала зі „Сполем" від 1935 року. Виповідження умови Сполем приняв до відома. Таким чином від тепер обі сторони будуть діяти на терені села (бо про цей терен власне ходило) на власну руку.

Умова з 1935 року нормувала поділ компетенцій — треба це признати — штучно і досить неприродно. Говорила вона, що до Сполем будуть належати ті сільські товарові кооперативи, в обороті яких переважає споживчий асортимент. Кооперативи „з переважаючим рільничим асортиментом" мали належати до Рільничого Союзу.

Що значить „переважаючий" чи „непереважаючий" асортимент? Що значить критерій оборотів, які зміняються з року на рік? При такім розмежуванні можна було давно передбачувати, що умова почне тріскати на многих місцях, і так дійсно сталося.

Особливе заогнення взаємин між обидвома орґанізаціями прийшло з моментом, коли, задивившись у приклад української кооперації, обидва союзи почали пропаґувати основування сільських кооп. крамниць. Союз Сполем надавав їм назву „споживчих кооператив", Рільничий Союз — господарсько-споживчих кооператив, але по суті був це один тип кооперації: сільські крамниці, що доставляли селові всього, що йому потрібне, нафти й мила поруч кіс і батогів, а при нагоді відбирали від селянина ті продукти, що він приносить до крамниці: яйця, троха збіжа, то-що. Сполем має таких сільських кооператив вже поверх тисячі, а Рільничий Союз — дістав їх парусот у спадщині по нас

(Волинь, Полісся, Холмщина) та й оснував сам дещо (Томашів в першу чергу). Має однак добру волю і охоту оснувати їх тисячі, щоби скріпити себе орґанізаційно. І ось властива база для конфлікту.

Так, як відносини укладаються — нема ніяких виглядів на поворот до попереднього стану порозуміння. Буде йти конкуренційне змагання за те, хто скорше опанує село і засіє його сіткою місцевих торговельних кооператив. Позиція Сполем сильніша, бо в його руках сильна центральна гуртівня і кількадесять відділів, окружних гуртівень у краю. До того рутина, солідна орґанізація і контроля, власне виробництво багатьох товарів, ну і безумовно більша „кооперативність", як у конкурента. До того важне й те, що симпатії людовецьких елєментів, тих, що є нині володітелями душ польського хлопа — є більше по стороні Сполем, як Рільничого Союзу, де помітний ще дух старої познанської Унії та галицької ендеччини.

На всякий випадок треба числитися з тим, що конкуренція оживить орґанізаційний рух на польському селі (а не навпаки, як того побоюються засадничі противники всякого „розбиття"). Це вже й відчувається на нашому терені, прим. на Поділлі і Покуті.

КООПЕРАЦІЯ В ШОРАХ.

Румунський часопис „Арґус" 1. грудня 1938 р. дає вислів поглядам міродатних державних чинників на справу кооперації. На думку часопису кооперація має в житті румунського села грати поважну ролю. Міністер господарства Константінеску заінтересувався спеціяльно цією справою. Введено упрощення в орґанізації, поусувано нездарних службовиків кооператив і єдиної централі кооперації, якою є (державний) „Національно-кооперативний Інститут" у Букарешті. Уділено нового кредиту з Націон. Банку в сумі 1 міліярда леїв на 2%. Переводиться ревізія місцевих кооператив, яка дасть основу для дальших прискорених заходів.

Начальний директор єдиного „союзу" кооперації, згаданого вже наказного „Нац. Кооп. Інституту" Ремнічеану стверджує, що для боротьби з товаровими спекулянтами необхідно творити при місцевих (кредитових) кооперативах товарові відділи, особливо в бідніших районах. В долині Молдави нема зовсім споживчої кооперації, їх треба там негайно завести. В районі Буковини треба основувати передовсім продукційні кооперативи.

Одним словом — іде „ущасливлювання згори".

РОСТЕ РОЗУМІННЯ ВАҐИ КООПЕРАЦІЇ.

На зїзді союзу сільських кооператив провінції Ганновер-Бруншвік, у грудні 1938 р., промовляв „краєвий провідник хліборобів" Блєдерн на тему: „Праця кооперації в Третій Державі".

Він заявив, що кооперація не є пережитим рухом, навпаки вона є правдивою основою національно-соціялістичного господарства. Не треба забувати, що реґулювання ринку не є можливе без попередньої підготови діяльности кооперації. Не можна собі також уявити піднесення продукції без кооперації. Треба задуматися над тим, чи не слід взагалі цілого товарового обороту зорґанізувати на кооперативних засадах. Орґанізаційно це напевно можливе і булоби великою господарською користю й упрощенням. Кооперація це частина, а саме дуже позитивна частина селянської самоуправи. Якби не висилювався бюрократизм (!), старий, тугий мужицький розум буде держатися кооперації. Кооперативи, селянська самоуправа, селянський стан і держава — ось життєвий круг нації („Rundschau", 17/12 1939).

НІМЕЦЬКЕ СЕЛО ВИЛЮДНЮЄТЬСЯ.

Загальну увагу звернули на себе ухвали загально-німецького хліборобського зїзду (Reichsbauerntag) в Ґослярі (грудень 1938). Зїзд цей висунув цілу низку актуальних домагань, з яких найважніші:

а) піднесення цін деяких хліборобських продуктів;

б) обниження цін тих промислових продуктів, що їх купує село;

в) примусова реґляментація цілої торгівлі.

Причиною таких далекойдучих домагань має бути погіршення ситуації на селі. Зокрема жалуються німецькі хлібороби на щораз більший брак робітника на селі. Говорив про це секретар д-р Райшлє. Зміст його промови так передає „Rundschau" орґан кооперації споживачів (ч. 51 за 1938):

„Др Райшлє начеркнув у Ґослярі образ голодного народу при димлячих коминах. Постійне недоцінювання сільської праці вже в початках упромисловлення спричинило втечу зі села. Ніхто вже не міг працювати на селі, бо всякий, трохи здібніший думав, що роботя ця не відповідає його здібностям, а передовсім тому, що вона дає найменший зарібок. Треба додумати цей розвиток до кінця. Усі ліпші сили пливуть до промислу, село вилюднюється. Сидять ще тільки селяни або господарі на своїх дворах, маючи якесь дивне привязання до землі. Коли ніхто вже не хоче робити на ріллі, треба або спроваджувати заморські продукти, (— нині ця дорога замкнена), або треба пробувати довозити заграничні робочі сили..."

Далі говорить др. Райшлє, що вищість міста пливе з успіхів техніки, село не зазнає в рівній мірі її добродійств. За останні роки загальний нац. дохід збільшувався все на пару міліярдів, але дохід села всього на парусот міліонів (в найліпшому разі). Отже закупочна сила села паде. Піднести її можна головним чином через удоступнення селові спотреби продуктів промислу.

Напр. ціну штучних погноїв з успіхом можнаби обнизити на 30% і більше.

Вимога „реґляментації ринку", яку висунув зїзд, змагає якраз до тієї цілі. Ходить головним чином про державну контролю над картелями, які держать високий рівень цін промислових виробів.

Що німецьке село справді потребує робочих сил, про це свідчить факт, що недавно нім. уряд зробив кілька умов (з Чехословаччиною і ін. державами) про доставу сезонових робітників. З самої Чехословаччини має їх приїхати 500.000.

ОРДЕР ДЛЯ КООПЕРАТИВНОГО ПРАЦІВНИКА.

Префект міста Торіно відвідав велику італійську споживчу кооперативу в Торіно. Оглянув передусім елєктро-автоматичну пекарню. Його приняв керівник кооперативи Томасо Бізі і провінціональний секретар італійського кооперативного союзу др. Вернуіль. Потім префект оглянув централю кооперативи. При відході висловив своє задоволення успішною працею кооперативи на полі орґанізації споживання й виробництва.

На пропозицію премієра міністрів надано управителеві кооперативи Томасо Бізі титул лицаря Великого Хреста і Велику Ленту ордера Корони Італії.

БІЛЬШЕ ОБЕРЕЖНОСТИ!

„Вістник", місячник літератури, мистецтва і т. д. у 1. числі за 1939 рік, у відділі „З пресового фільму" присвячує місце нашому журналові. З грудневого числа Кооп. Республики Вістник виймає характеристику совітських колхозів, м. і. дуже неґативну, і додає:

„Як ці свої погляди погодить К о о п. Р е с п у б л и к а з рекляМою книжки „П р и з н а ч е н н я У к р а ї н и", якої автор дуже прухильно ставився — як до української форми орґанізації — до колхозів! Бо якраз ідеї тої книжки Кооп. Республика назвала „здоровими і суспільно-конструктивними" (ч. VI).

У цій короткій замітці редакція Вістника поповнила аж дві неточности: одну відносно Кооп. Республики, другу відносно автора книжки „Призначення України". Що торкається нас, то треба пригадати те, що ми писали з приводу появи „Призначення України". А саме: у VI. числі Кооп. Республики за 1938 рік на ст. 184, останній уступ, стоїть:

„Є у книжці деякі очевидні неточности, деякі суперечности, є й очевидні помилки (прим. на ст. 268 змішання большевицьких радгоспів з комунами та думка про те, що українське селянство помирилося з колгоспами, які автор вважає „артілями" в стилі давних добровільних селянських асоціяцій). Одначе це є подробиці. В головному тенденція книжки: вернути українському народові самопошану... наскрізь здорова".

Як бачимо, наш журнал, реферуючи про книжку Ю. Липи, виразно підчеркнув помилковість його погляду на колгоспи. Отже не тільки нема в нас ніякої непослідовности, коли тепер містимо ширше мотивований осуд тієї большевицької установи, а л е є я к р а з н а в п а к и. Шкода тільки, що автор замітки у „Віснику" з а б у в, чи радше хотів забути про те, що ми писали з оказії книжки Ю. Липи.

Другу неточність поповнив Вістник вже відносно самого автора „Призначення України". Ю. Липа не ставився аж „дуже прихильно" до колхозів; думав тільки, що укр. село помирилося з фактом їх — істнування. А відси ще далеко до „прихильного ставлення".

Треба більш уважно ставитися до людей та їхніх діл, а самому бути обережним у виразах.

Боротьба шведської кооперації з картелями*)

У Швеції картелі почали творитися у перших десятиліттях цього століття. Постепенно вони обгортали ріжні галузі промислу. Само собою розуміється, що вони вели політику цін, спрямовану проти інтересів спотребувачів. В часі світової війни, а особливо в перших роках по війні картелі збільшили свою потугу та свої впливи. В тім часі шведський кооп. рух був уже на стільки сконсолідований, що міг підняти війну з картелями. Провід цієї боротьби є від самого початку в руках „Kooperativa Förbundet" (KF), централі шведських споживчих кооператив. Якими способами К. F. поборює силу картелів на ринку? Переважно, чи радше сказати, майже виключно, через основування власних фабрик, які ведуть безпосередню боротьбу з картелями. Іншими словами, боротьба ведеться шляхом розбудови власного виробництва, яке починає відограватн щораз суттєвішу ролю в житті шведської кооперації. Але треба виразно підчеркнути, що власне виробництво створено не для нього самого, ради самої ідеї. Навпаки, фабрики оснували лише в таких галузях, де кооперативне виробництво, через свої методи і якість продуктів, могло мати вплив на обниження цін. Якщо ту саму ціль можна було осягнути іншою дорогою, то „Koop. Förbundet" не ухилялася від співпраці з приватним промислом. Передумовою для оснування нового промислового заведення були завжди: основне пізнання відносин ринку та відповідне поінформування прилюдної опінії про конечність боротьби з означеним картелем.

Буде мабуть цікаво вказати найважніші засади власного виробництва союзу К. F. Їх можна зібрати у такі точки:

*) **Стаття написана спеціяльно для Кооп. Республики співробітником шведської кооп. преси п. Павлом Ольберґом.** Авторові складаємо на цьому місці подяку за ласкаву інформацію. — **Ред.**

а) власне виробництво можна фінансувати лише власними засобами кооперації;

б) державні або приватні позички для тієї цілі не можуть входити в рахунок; радше зрезиґнувати з поширення власної продукції, як притягати на фабрики чужий капітал;

в) власне виробництво вільно покликати до життя лише в таких галузях промислу, в яких підприємство К. Ф. зможе конкуренційно і технічно дорівняти існуючим дотепер приватнокапіталістичним. Тимто, підприємства К. Ф. мусять бути наладнані лиш після засад новочасної техніки;

г) у власній продукції К. Ф. вільно виробляти переважно лиш такі товари, що мають відносно великий збут в кругах членів кооператив та грають поважну ролю у їх бюджетах, отже самі масові артикули. Рарше многим дати щось, як малому числу багато;

д) при поширюванні власного виробництва треба уникати будь якого розпорошування орґанізаційних сил союзу. Сили треба зосереджувати тільки кругом великого завдання і тому не треба нараз основувати много ріжнородних заведень.

К. Ф. завжди старається, як на полі власного виробництва, так узагалі в кооп. роботі йти з духом потреб часу. Обовязковою передумовою власного виробництва є першорядне керівництво.

Беручи хронольоґічно, перший наступ К. Ф. був на картель марґаринового промислу. Вже перед війною був у Швеції картель фабрикантів марґарини. У жовтні 1920 р. найбільших сім фабрикантів марґарини обєднались у виробничий й ціновий союз. Зараз потім установлено високі ціни на марґарину, господарсько нічим не обосновані. У листопаді 1921 року „Koop. Förbundet" пустила в рух свою першу модерну фабрику марґарини. Ціна марґарини в картелі була тоді 2,70 корон за кільо. Всупереч тому „Koop. Förbundet" установила від листопада 1921 р. до грудня тогож року ціну 2,35 кор. за кґ. Відтак картель обнизив свою ціну в трьох етапах по 10 ерів на 2,40 кор. (1 корона = 100 ерів = біля 140 пол. ґрошів). Цінова боротьба ішла далі в гострому темпі. По двох дальших місяцях, 29. березня 1922 р. прийшло до розбиття картеля. Внаслідок конкуренційної боротьби ціни марґарини дуже обнизилися. Для доказу наведемо наступні числа: в роках 1921—25 була ціна марґарини 2,02 кор. за кґ.; у 1927 — 1,48 кор.; у 1930 — 1,38 кор. у 1929 році ціна впала до рівня довоєнного часу. Фабрика К. Ф. дала доказ, як можна давати першої якости товар за відносно низьку ціну. Після обчислення Моріца Бонова вхід К. Ф. у марґариновий промисл мав такі визначні наслідки:

спотребувачі заощадили на цінах марґарини в роках 1925 до 1935 кругло 10 міліонів корон щорічно, за час 1921—36 найменше 100 міліонів корон;

піднеслася продукція марґарини та збільшилося число працівників у цій галузі; рівночасно сильно зросла також продукція і спотреба масла, отже марґарина йому не пошкодила; через повалення монополевих цін картеля сильно піднеслася консумція товщів.

Особливе значіння мала боротьба К. F. з млинарським картелем. За часу війни власники млинів взязалися в картель, що згодом здобув монопольну позицію на ринку. Картель цей вигнав ціни муки угору. Ті диктаторські ціни опінія недвозначно осуджувала. В році 1922 Союз К. F. набув млин „Tre Kronor" („Три корони") недалеко Штокгольму. Треба тут зазначити, що К. F. при поширюванні свого виробництва неконечно закладає нові власні заведення; радше пробує закупити існуючі фабрики та їх змодернізувати. Згаданий млин Tre Kronor можна було пустити в рух аж у 1924 році. Але вже перед тим часом, в ожиданні надходячої конкуренції, картель обнизив ціни муки. В пізнішому часі прийшли дальші обниження ціни. У 1924 році вдалося союзові К. F. купити другий млин Tre Leion (під трьома Левами). Від тепер К. F. міг свою продукцію засилювати великі частини краю, передовсім очевидно споживчі кооперативи. Так напр., продукція обидвох млинів у 1926 році винесла 87 міліонів кільоґрамів, у 1933 році її вартість була 25,5 міл. корон. У 1935 році млини К. F. переробляли 20,5% цілої продукції пшениці і 18,4% жита. Власне виробництво К. F. зломило монополь цін у млинарській бранжі.

У бранжі вівсяних круп існував картель від 1914—15 року. У 1922 р. він ще поширився. Обіймав тоді шість найбільших млинів Швеції і фактично диктував ціни на ринку. Краєві ціни стояли так високо, що треба було ввозити товар із заграниці. У 1933 році К. F. піднявся продукції вівсяних круп. Це означало виповідження війни картелеві. Одним з перших наслідків вступу союзу в продукцію вівсяних круп було це, що заперестали довозити цей товар із заграниці. Якийсь час потім картель розвязався, бо деякі фабрики відпали від нього. Поки К. F. не продукував круп, ціни вагалися між 0,90 рок. і 1 кор. за кґ. Союз увів новий тип опакування вівсяних круп, що його радо привитали в кругах споживачів. Ціну пакета установлено у висоті 65 ерів. Дякуючи великому попитові, можна було у якийсь час потім знизити ціну до 40 ерів. Приватний концерн Ґіллєнгаммар також обнизив ціну. Між іншим, під натиском конкуренції союзу, приватні промисловці були приневолені модернізувати свої заведення. Все ж таки не видержали у боротьбі з кооперацією. Сьогодні вже нема монополістичних цін у торгівлі вівсяними крупами. Ба і сам картель належить до минувшини.

У бранжі макаронових виробів у Швеції від многих літ була співпраця між фабрикантами так в ділянці продукції як також і цін. Тенденція до співпраці проявлялася у змаганні до

монополізації ринку. Тому, що розходилося про артикул масової потреби, вмішався у це К. F. У 1933 році він постановив взятися до виробу макарону. У травні 1934 р. фабрика К. F. виробила першу партію макарону. Вже сама вістка про те, що К. F. рішився фабрикувати макарони, спонукала дві фірми до виступу з картеля. Картель обнизив ціни; та не дивлячись на те, його дотеперішня потужна роля скінчилася. Бо виріб К. F., дякуючи знаменитій якости та дешевій ціні, здобував собі чимраз більше розголосу на ринку. У 1935 році фабрика макарону К. F. задовольняла біля 1/3 цілої спотреби краю в цій ділянці. Сьогодні та цифра значно більша.

Дуже повчаюча була боротьба К. F. з картелем кальошів. Це був наймогутніший з усіх шведських картелів. Він цілком безоглядно установляв високі ціни на товар і строго стежив за тим, щоби тих цін справді придержувалися. За 15 літ цей картель виплатив акціонерам біля 50 міліонів корон дивіденди, при акційному капіталі в 4 міліони корон. Цей величезний зиск свідчить, що картель надуживав свого монопольного становища у невідповідальний спосіб. У 1926 році набув К. F. у Ґіслявед фабрику і взявся до виробу кальошів. Перед купном фабрики союзом картелева ціна пари кальошів була 8 кор. 50 ерів. По закуплені фабрики картель знизив ціну до 6 кор. 50 ерів. Фабрика К. F. була щораз поширювана й модернізована; заразом ішла постійна війна з картелем. У 1927 році фабрика союзу виробила 648.000 пар кальошів і ґумових чобіт; у 1930 році — 1,011.000, у 1936 — 1,474.000. Вартість продукції в 1935 р. було 4.725.000 корон. Через конкуренцію К. F. ціна кальошів у країні впала до 3 кор. 50 ерів. Всього заощадили шведські покупці кальошів від 1927 року 6—7 міліонів кор. Окрім того піднеслася продукція та збільшилося число працівників, що мало своє значіння для цілого промислу.

У промислі електричних лямп були панами ринку дві великі скартелізовані фабрики: Skandinavska „Glödlamp" і Осрам. Окрім того працювали ще менші підприємства. У 1928 році ціна одної стандартової лямпи сили 15—25 Ватт була 1 кор. 35 ерів. Дня 1. червня 1930 р., коли стало відомим оснування кооперативної фабрики Люма, картелі обнизили ціну на 10 ерів (до 1,25 кор.). У січні 1931, перед самим випуском першої партії лямп Люми ціну обнижено о дальших 15 ерів, до 1,10 кор. Дня 10. квітня 1931 картель знизив ціну до 0.95 кор. Ціна лямп Люми була спершу 0.85 кор., потім 0.80 кор. Так ішла боротьба кілька літ. У міжчасі з Люми зробилася наймодерніша, прямо зразкова фабрика. За час 1930—1934 продукція зросла у двоє. У 1934 р. вона досягла 3,224.000 лямп, або 33,1% цілої продукції в державі; у 1935 р. число лямп Люми дійшло до 4.153.000 штук. Лямпи Люми знайшли прихильність не лиш у Швеції, але й на світовому ринкові. Експорт жарівок Люми зростає з року на рік;

рівночасно зменшився довіз до Швеції чужих жарівок. Важним наслідком оснування Люми було очевидно те, що на шведському ринку повалено диктатуру цін міжнародніх картелів. Від появи Люми, точніше від 1931 року, населення заощадило 5—6 міліонів корон щорічно, разом за час 1931—36 від 25 до 30 міліонів корон. Треба завважити, що в Люмі беруть участь не лише шведські кооперативи, а й інші нордійські союзи.

Власне виробництво К. F. не обмежується до тих галузів, що вище описані. Воно обіймало ще й інші бранжі, але ті не мають за безпосереднє завдання боротися з картелями.

В останніх десяти роках власні виробництва К. F. ішло від успіху до успіху. У 1937 році оборот виносив кругло 140 міліонів корон. Про оборот у 1938 році ще нема даних; на всякий випадок вже відомо, що розвоєва тенденція виказує дальший поступ.

Під конець моїх виводів хотів би я поручити заграничним кооперативним другам — якщо приїздять до Швеції, нехай оглянуть на місци власне виробництво „Kooperativa Förbundet". Вони матимуть користь і втіху з таких оглядин.

Павль Ольберґ
(пер. **К. К.**)

ПРОБЛЕМИ ОРҐАНІЗАЦІЇ І ПРАКТИКИ

Блуди в керівництві та як їм запобігати*)

Найчастіші блуди, які стрічаються в керівництві, це — на підставі ствердження варшавського „Наукового інституту орґанізації":

1. Недостаточне орієнтування керівництва в цілости справ;
2. Брак відповідної атмосфери праці.

На причини недостаточної орієнтації в цілости справ складаються:

а) перетяження керівництва дрібними справами,

б) невідповідна метода звітів,

б) невідповідний поділ праці і брак усталення обовязків та компетенцій.

На брак відповідної атмосфери праці впливає:

а) невідповідний добір працівників і

б) невідповідне з ними обходження.

Коли обєктивно заналізуємо орґанізаційний стан нашого підприємства, то напевно знайдемо в нім більшість повищих блу-

*) Гл. статтю того ж автора в 1. ч. К. Р. за б. р.

дів, бо їх знайдемо і в більшости всіх підприємств чужих. В кожній людській праці знайдуться похибки, і це не стане лихом, коли зуміємо ці похибки добачити, до них признатися та їх справити. Це є звичайна дорога кожного розвитку, кожного досконалення. Якщо є зле деінде, то це не значить, що і у нас так мусить бути. Ми мусимо собі присвоїти новочасні методи орґанізації, якими потрафимо зрівноважити інші, від нас незалежні браки в нашому господарському житті. Коли запізнаємося з цими методами, то побачимо, що властиво беручи на здоровий розум, не можна інакше робити, як власне ці методи вказують. Чи не стрічаємо, що начальний директор поважної інституції займається видаванням вугілля на потреби бюра чи видаванням поштових значків, боячися, щоб не дай Боже не пропав де значок або не видано одного відра вугля більше? Чи не простіший і дешевший буде спосіб завести відповідну контролю? Чи повищі чинности є чинностями начального управителя більшої інституції? Займаючися цими і їм подібними дрібними справами, не мають часу на праці їм властиві: контролю, аналізу і керування.

Щоби можна належно контролювати, аналізувати і керувати, то керівництво мусить мати відповідні **звіти з діяльности** цілого підприємства і то в формі такій, щоб керівництво без спеціяльних студій, вичислень і т. п. могло слідкувати за діяльністю всіх клітин та видавати відповідні прикази. Одначе, щоби ми могли ствердити, чи діється добре чи зле, мусимо знати, як **повинно** бути. І тут знова вертаємо до питання бюджету, бо щоби звіти могли сповнити своє завдання, то мусять виказувати порівнання дійсного стану зі станом постульованим. Найкраще надаються до цего **вичерки Ґанта**, які полягають на цім, що на спеціяльній сітці приймаємо певні поля за 100% прелімінованої суми, кількости ваги, чи часу і опісля вичеркуємо на ній лінію виконання, яка являється процентовим відношенням виконання до прелімінування.

Приміром: Звіт продажі:

1. Склеп 1. або 2. Товари ґрупи А.

Товари	Січень	Лютий
Ґрупа А		
„ Б		

Склепи	Січень	Лютий
Склеп I		
„ II		

На повищих вичерках бачимо, що в січні ми виконали (продаж) бюджет на 80% в ґрупі А і на 120% в ґрупі Б. В лютім на 60% в ґрупі А і на 80% в ґрупі Б. Нижча товста лінія означає

суму ліній горішних, а тим самим виконання за певний час то є по лютий, по березень і т. д.

Уживається й інших метод звітів, а іменно в формі стовпців, кругів, ліній чи табеляричних зіставлень. Очевидно, що найкраще „промовляють" вичерки динамічні, лінійні, менше вичерки статичні, у формі стовпців чи кол, а найменше догідні є звіти табеляричні з цілою масою цифр, які треба щойно студіювати та дошукуватися важних проявів.

Вичерки „динамічні" себто т. зв. діяґрами відразу на перший погляд виказують нам стан даної ділянки нашої діяльности і уможливлюють сейчас рішення керівництва. Вони представляють рух торгів, запасу товарів і под. у формі „кривих" ліній.

Дальшою причиною недостаточної орієнтації в цілости справ є, як ми вже згадали, злий поділ праці і недостаточне усталення обовязків і компенції поодиноких службовиків, що дуже часто викликує ріжні непорозуміння між працівниками, а то й керівництвом, що безперечно утруднює і спинює працю. Кожний службовик повинен знати свій круг ділання, свої права і обовязки.

Кожному службовикові належить позіставити в крузі його діяння можливу самостійність, бо коли керівник при кожній справі накидує свою волю і узнає лише свою ініціятиву, то всі є виконавцями і творчо працює лише він один. Чи може він виконати добре завдання?

Капітальною засадою поділу праці є поділ на керівничі і виконавчі функції. Керівники мусять мали вільний час на контролю і аналізу діяльности установи чи певного її ділу і на шукання нових доріг. Не будуть мати того часу, коли будуть обтяжені виконанням праць, що їх може виконати о много дешевше пересічний службовик. Лучення керівничих і виконавчих функцій спричинює звичайно те, що ані одні, ані другі не будуть належито виконані. Один може надаватися до функцій керівничих, инший лише до виконавчих.

Маючи усталений поділ праці, належить опрацювати інструкції для кожного відтинка праці і усталити перебіг справ. При існуванню писемних інструкцій кожний службовик може бути зглядно легко заступлений і праця на тім не потерпить. Не сміє бути в бюрі „незаступних" сил, які переконані, що лише вони потраплять дану працю виконати.

Вкінці другим головним орґанізаційним блудом попри недостаточну орієнтацію керівництва в цілости справ є, як ми вже згадували, брак відповідної атмосфери праці, а причиною того є невластивий добір службовиків або невідповідне з ними поведення керівництва. Щодо добору, то на жаль не все рішають про приняття до праці фахові кваліфікації. Тому не дивниця, що праця не завжди може бути властиво виконувана. Кожна ділянка праці вимагає

спеціяльного вишколу і приготування. Маємо спеціялістів в інших ділянках: медицині, праві, і т. п., але не вироблюємо собі спеціялістів в ділянці адміністрації. Зрештою — школа сама ще не видає спеціялістів в кожній ділянці. Спеціялістом стається людина через мозольну працю у спеціяльности, і керівництво повинно стреміти до того, щоби кожний діл був обсаджений спеціялістом керівником; а коли б такого не було, то піднайти відповідного службовика та помогти йому спеціялізуватися в даній ділянці.

Який відємний вплив на працю та її видатність має невластиве обходження керівництва зі службовиками, не треба узасаднювати. При невідповіднім трактуванню службовик, замість чутися співтворцем вартостей, членом одної сімії, яка у гармонійній співпраці стремить до наміченої цілі, — стає бездушною, нічим з підприємством незвязаною одиницею і працює лише для того, щоби перетривати, поки чогось кращого собі не підшукає. Підприємство, яке в його розумінні є інтересом керівництва, його не інтересує; якже ж часто він навіть тішиться його неуспіхами, ідентифікуючи неуспіх підприємства з неуспіхом керівництва.

Треба ствердити, що керівник дуже багато причинюється до розвою підприємства, коли потрапить підшукати відповідних службовиків та відповідно з ними обходитися, хотяйби сам не мав відповідних до цего становища кваліфікацій.

Належить отже реалізувати кличі:

Відповідні люди на відповідні становища!
Відповідні люди на відповідні місця!
Шануймо людську гідність!

Бо лише в цей спосіб створимо здорові підстави для розвою кожного підприємства.

Не може бути найменшого сумніву — каже теперішній польський віцепремєр Євген Квятковскі в своїй праці „Dysproporcje" — де належить шукати найглибшого і найправдивішого джерела всіх вартостей. Є ним без сумніву людина; то є та пружина, котра надає значіння і вартість всім річам і явищам. Треба рішучо зірвати в цій ділянці зі зрадливим кількостевим критерієм. Одиноко властивою є в цьому місці якостева аналіза. Питання це належить переорати аж до найдальшої глибини... Коли отже відчуваємо і констатуємо, що часто значно менші держави і народи в Европі мають кількакратно вищий співчинник політичної витрималости, що голос їх більше важкий, ніж в нас, що ці самі питання розвязують вони скорше і легше, що при меншому зусиллю одержують непропорціонально більші користи, то явище це належить приписати фактові, що динамічна вартість людини у нас і на заході Европи й в Америці зовсім інша. Ця диспропорція лише в малій мірі випливає з індивідуальних психіч-

них прикмет людини, бо в кожній ділянці і щоденно стверджуємо, що наш селянин, інженер, учитель, журналіст, урядник, в поодиноких випадках навіть купець і промисловець є особисто більше інтеліґентний, творчий, самостійний, чим відповідний елемент заграничний".

Вище сказане ми повинні собі запамятати. Маємо службовиків інтеліґентних, працьовитих, ідейних і відданих. Треба нам лише відповідного керівництва, яке створило б такі услівя праці, в яких кожний службовик міг би виявити і вихіснувати всі свої здібности. Отже відповідні люди на відповідні місця! — бо це є невідклична умовина повного і сталого розвитку нашого народнього господарства.

І. Коцур.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

КРІЗА В СПОЛУЧЕНИХ ДЕРЖАВАХ АМЕРИКИ

Як прийшло до крізи.

З іменем Сп. Д. Америки сполучені поняття про багатство й добробут. Та й не диво.

Сп. Держави Америки обіймають територію майже на одну четвертину більшу від цілої Европи[1]), а населення мають чи не в чотири рази менше. Сп. Держави продукують: 50 проц. або більше цілої світової продукції: нафти, вугілля, заліза, сталі, міди, бавовни, алюмінія і т. д. Сп. Держави мають у себе 50 проц. залізниць цілого світа та дві треті світової кількости авт. Сп. Держави виказують велику первагу майже в усіх формах продукції світа: машини до писання, рахування та шиття, машини хліборобські, кінематоґрафія і т. д. Сп. Держави мають найбільший в світі експорт. Сп. Держави переховують в своїх льохах дві треті цілого світового запасу золота. Сп. Держави є одинокою в світі собі вистарчальною потугою в найширшім значінні цього слова. Сп. Держави є одинокою країною в світі, яка (до 1923 р.) майже щорічно абсорбувала міліон іміґрації.

І при всіх цих багатствах, при нечуваних, казкових прикладах збагачення, Америка, країна руху та праці, — в теперішний мент виказує найбільше число безробітних; чи не найбільший процент її населення бореться тяжко за життя і є засуджене на нечинність. Америка стала країною, де парадокс — нужда з причини великого багатства — знайшов свій найправдивіший вислів. З причини надбутку хліба, сирівців, товарів, золота — тут поширилась нужда, безробіття та з ними сполучений моральний підупад: обмани, шахрайства, крадіжи, душегубства.... Мимоволі насувається питання: чому й як?

Предметом наступних рядків є пояснити економічно-соціяльну крізу Сп. Д. Америки та реорґанізацію господарської структури, яку переводить в життя президент Франклін Рузвельт[2]).

---

[1]) Простір Сп. Д. Америки: 7.839.000 кв. км.; Европа (без Росії): 5.420.000 кв. км.

[2]) Теперішний президент Сп. Д. Америки Франклін Дерано Рузвельт народився 30. січня 1882 року в Державі Ню-Йорк.

Рузвельт є одним із найпопулярніших президентів в американській історії. Тому, що американці є нарід реальний, вони перевели популярність

Економічна криза, яку пережили Сп. Д. Америки в роках 1929—1935, вважається крізою кредиту та надпродукції. Така ситуація — чи не одинока в історії — пояснюється великою війною, повоєнним життям та тою ролею, яку Сп. Д. Америки відограваали в цілім життю Европи, головно від 1914 до 1927 року, себто до того моменту, коли европейська продукція досягла передвоєнного рівня.

Від кінця 1929 р. Сп. Д. Америки примушені були ліквідувати ту ситуацію, в яку їх завела війна та повоєнне господарювання: ситуацію банкротства, ситуацію надпродукції та масового безробіття з загрозою соціяльної революції.

Характеристика американського господарства. Протягом майже двох десятків літ Сп. Д. Америки постачали в цілий світ. Війна сильно підтяла продукцію воюючих держав, примушуючи їх купувати в Америці навіть ті продукти, що їх вони звичайно самі виробляли. А решту світу, яка була купцем Европи, це також примусило звернутись до Сп. Д. Америки за промисловими продуктами, бо Европа їх більше не постачала. Війна таким чином глибоко вплинула на економічну ситуацію Америки. Вона

Рузвельта на числа. В 1936 році засопис „Fortune" перевів анкету про успіх перевиборів Рузвельта і відгадав їх з точністю до 1 проц. З цієї анкети виявилося, що Рузвельт є богом у неґрів (87,7 проц.) і у бідних (80 проц.); популярним: у бідних (75 проц.) і середних верств населення (61,6 проц). Багаті осуджують всі реформи Рузвельта. А на загал 54,8 проц. американців схвалюють „New Deal" 11,3 проц. остають байдужими, а 33,9 проц. ворожі до „New Deal". Вже нині за през. Ф. Рузвельтом признається третє місце: він йде після Вашинґтона і Лінкольна; три великі герої — Вашинґтон, Лінкольн і Фр. Рузвельт — домінуючі три великі кризи в історії американського народу: війна за незалежність, боротьба за національну єдність і Велика війна.

Франклін Рузвельт зістав вибраний президентом в 1932 році від партії демократів з великою більшістю, а в 1936 р. був тріюмфально перевибраний на дальших 4 роки (мандат кінчиться в 1940 р.): з 37 міліонів голосувавших, 27 міліонів було „за" Рузвельтом.

Президент Рузвельт уважається особою надзвичайно інтеліґентною, енерґійною, цікавою й оригінальною та людиною широкої фантазії, артистом політичної думки й слова, великим провідником мас.

Централістичні тенденції Рузвельта при переведенню пляну господарської реорґанізації — New Deal — та той авторитет, який він при цім проявив, спричинились до того, що його трактовано „фашистом", „неамериканцем", диктатором". Письменник E. Ludwig, який написав чимало біоґрафій великих людей („Мусоліні", „Вільгельм II" та інші) в своїй книжці: „Roosvelt", (Paris, Plon, p. 346—7), порівнюючи прикмети диктатора з прикметами Рузвельта, пише: „Диктатор говорить лиш про добробут нації; Рузвельт тільки про добробут особи. Диктатор жиє своєю політичною партією; Рузвельт жиє боротьбою партій. Диктатор говорить про тисячелітність імперії; Рузвельт тільки про наступний день. Диктатор цілий в уніформі; Рузвельт її не не має. Диктатор захопив власть огнем і мечем; Рузвельт її посідає від загального голосування та згоди Конґресу. Диктатор провокує крізу, щоби вважатись за спасителя; Рузвельт підчас нечуваної крізи був запрошений своїм народом для його спасіння від неї. Диктатор хоче перевернути підстави спільноти; Рузвельт хоче їх зберегти. Диктатор сторониться людей; Рузвельт їх шукає. Диктатор хоче бути респектований; Рузвельт — любимцем". Порівняння дуже цікаве, але автор — слід зауважити — підходить з психольоґією европейця й дещо забуває... Відомо, що Рузвельт відповідає всім завше з усмішкою, навіть найбільшим своїм противникам. Отже один з американських журналістів влучно сказав: „Диктатура усмішкою є найтяжчою", а дійсність є така: як Мусоліні є дуче для італійців, Гітлєр є фірер для німців, так Рузвельт є „лідер" для американців.

перетворила Америку в доставця на цілий світ як хліборобських продуктів, так і промислових. Така виключна ситуація не мала прикладу в і сторії.

Сп. Д. Америки, маючи перед собою необмежений ринок збуту, збільшували з року на рік свою хліборобську та промислову продукцію. Завдяки ріжним методам — селєкції насіння, раціоналізації (тейлоризму) в промисловости — вони досягли рекордових чисел: продукція збіжжа в 1919 році є більша о одну третину від 1913 р., а продукція сталі за той час збільшається на 90 проц. Поруч з цим зростає і торговля: експорт, що виносив 2 і пів міліярдів долярів в 1913 році, чинить 8 міліярдів $ в 1919 р. Всі інші дані свідчать про нечуваний економічний розцвіт Америки: ціни зростають, — торговельний білянс виказує зростаюче з року на рік позитивне сальдо, — високі заробітні платні і т. д.

Вже при першій економічній кризі по війні — 1920—22 р.р. можна було сподіятися, що ера добробуту Америки небавком цілком зміниться; за цим промовляла та коротка депресія, яку пережила в ці роки Америка. Одначе дійсність не потвердила цих сподіванок: протягом ще повних семи літ, Америка залишиється доставцем світу. Мир привертає свободу морських рухів, що сильно сприяє розціту заграничної торговлі; Америка задержує ще величезні ринки збуту.

Зруйновані краї потребують американських товарів для своєї розбудови. Ще ціла Центральна Европа бореться з недостатком, голодом і непорядком (горожанські війни, неспокій, війни за границі тощо). Східня Европа (б. Росія) переживає нечувану соціяльну революцію. Завдяки цим усім причинам, продукція Европи доперва в 1926/28 досягає в перше передвоєнну височінь. Потрібно було працювати більш десятка літ, щоби відбудувати зруйновану війною промисловість. Тому війна і повоєнні роки (1927—28 р.) дали такий сильний імпульс для розцвіту Сп. Д. Америки. І капіталістичний режім, оскільки він зміг розвязати проблєму **відбудови**, творючи нові капітали, нові підприємства — то в тій самій мірі він наближував світ — без найменшого припущення — до нової кризи, до кризи, нечуваної своїми розмірами як в Сп. Д. Америки, так і в Европі.

Европа, загоївши свої рани, стає конкурентом Сп. Держав Америки: зудар між старим й новим світом стає тим чутливіший, що Европа відновлює своє хліборобство, удосконалює промисловість. Зудар двох капіталістичних мас — старого й нового світу, якщо не згадувати про третий ще новіший — азиятський (ніппонський!), є надзвичайно сильний: ціни, починаючи від кінця 1929 р., катастрофально падають.

Ще протягом двох літ — 1927-1929 — (себто від моменту, коли европейська продукція досягла передвоєнного щабля) Сп. Д. Америки переживають період господарського добробуту, завдяки розвиткові нових галузів промисловости: автомобілевої, авіяційної, радіотехнічної та інших.

Велика кріза. Вкінці 1929 р. в Сп. Д. Америки вибухає кріза: автомобілева промисловість впадає в цикль клясичної кризи. Вироблені в масовій кількості авта не знаходять збуту: внутрішний ринок пересичений, а експорт унеможливлений завдяки европейській конкуренції. Европа, відреставрувавши своє господарство — продукція якої вже на 30 проц. перевищує передвоєнну, — продукує краще і головно дешевше, бо робочі руки платяться тут дешевше, а грошеві одиниці ціняться нище (внаслідок девалюації). З цієї причини надпродукція в одній галузі миттю викликує загальну перепродукцію в Сп. Державах, бо европейський ринок майже нічого не приймає. Сп. Д. Америки впадають в страшну соціяльно-економічну кризу від кінця 1929 до 1935 р., наслідки якої ще до нинішної хвилі відчуваються (безробіття!). Протягом 5-ти літ С. Д. Америки боряться з хронічною надпродукцією та страшною знижкою цін на промислові та — головно — хліборобські продукти. В той час, як промислова продукція пристосовується до нової ситуації шляхом зниженням подачі продуктів, хліборобство, завдяки врожаю, продовжує виказувати зростаючу продукцію, чи бути байдужим до упадку цін. Ціна на збіжжя в 1932 році падає на 65 проц. порівнюючи з 1929

роком. Більшість населення Америки бідніє, а з цим завмирає торговля й промисловість. За такого стану перед Сп. Д. Америки, по остаточній втраті европейських ринків збуту, повстає проблєма пристосування своєї продукції до національних потреб, а не світових. Цей процес пристосування ще й нині не закінчений, він продовжується. До того прямують всі реформи Рузвельта. Та раніш чим перейти до їх характеристики, треба пояснити ролю кредиту в американськім господарстві.

Роля кредиту в американськім господарстві. Від 1914 до 1927 року Европа набуває все, як було сказано, від Сп. Д. Америки, але нічого не платить: все купується на кредит. Увесь розцвіт своєї продукції Сп. Д. А. завдячують кредитовій системі. Відбудова й розвій світової продукції рівнож завдячує кредитові. Тут приходить в увагу кредит коротко- та довгоречинцевий.

На передодні великої війни практика емісії паперових грошей находить широке примінення в світовім господарстві (головно в провадячих війну державах). Той спосіб плачення, що дійшов свого розцвіту в XIX ст., доповнюється новим: скріптуральним шляхом, поширенням вжитку чека, чи простим переписом з конта на конто. Скрізь повстають величезні т. зв. депозитні банки, які — подібно до емісийних банків — творять номінальну закупочну силу, бо позичають, чи кредитують. Від найстарших часів банки позичали на довірені їм гроші, чи вклади. Але підчас війни повстала нова метода кредиту, яка привела до повної революції в господарстві, бо поняття цінности набуло цілком іншого сенсу. До депозитних банків приносяться не тільки реальні цінности, золото, чи банкноти, його репрезентуючі, але й коротко термінові державні папери. Приватна особа чи фінансовий уряд, звіряючи банкові свої короткотермінові цінні папери, зістають кредитовані на біжучім рахунку, яким диспонують, — чеком, або простим переписом з конта на конто. Так, що поруч з інфляцією паперових грошів народжується скриптуральна інфляція, чи кредитова інфляція. Остання досягає нечуваних розмірів в Сп. Д. Америки. На підставі статистичних даних, опублікованих Союзом Народів (в Женеві), вклади в Сп. Д. Америки потроїлись за добу від 1914 до 1927: із 8,7 міліярдів $ на 25,8 міліярдів $. За той же час число банків зросло з 8548 на 28218.

Поруч з поширенням короткотермінового кредиту, в Сп. Д. Америки зростає й поширюється довготерміновий кредит. Тут цьому сприяє спеціяльна система емісійних банків. Приватні банки, приймаючі депозити (вклади), зобовязані складати певну гарантію в цінних паперах до федеральних банків (Federal Reserve Bank). Завдяки цьому тут витворилась спеціяльна форма широкого кредиту. Сп. Д. Америки, постачаючи воюючим державам товари, платили за них своїми облігаціями. Приватні особи, дістаючі за свої товари ці облігації, депонували їх в приватних банках, які за це їх кредитували. Диспонуючих цим кредитом, приватні особи купували за нього нові цінні папери, чим уможливлювали поширення державних позичок. Таким чином встановлювався певний circulus viciosus, розміри якого стало зростали. Констатовано, що на зложених 100 одиниць готівкою, банки потрафили уділювати 1000 одиниць кредиту, або 10 разів більше! Як держава, так і приватні спілки легонько вміщували свої облігації й акції. Державний борг з 1193 міліонів в 1912 р. зростає в 1919 до 25.482 міліони $. Приватні емісії ростуть ще скорше. Лиш за два роки з 1927 по 1929 випущено акцій та облігацій на 18 міліярдів $. Поруч з цим зростають і гіпотеки. В 1933 році загальна сума гіпотек виносить 35,5 міліярдів $.

Американський хлібороб (фармер) і промисловець поширюють, завдяки кредитові, свою продукцію. Фармер заборговується, щоби придбати новий шматок землі та відповідні засоби до її управи. Шляхом емісії акцій та облігацій теж промисловець поширює свої підприємства, збільшує продукцію. Шляхом емісії облігацій держава платить за товари для себе та для своїх союзників. А тому, що продукція поширилась завдяки кредитові, то завдяки кредитові здобуваються і ринки збуту. Наслідком цеї системи кре-

дитування було задовження сфедерованих держав, задовження приватних осіб і держави та задовження між новим і старим світом.

Проблєма міжнародніх кредитів. Задовження Европи в Америці продовжується і після війни: позичають не лише держави, але й приватні спілки та самоврядування. Німеччина находить в Сп. Д. Америки найширші кредити, які вона використовує на раціоналізацію своєї промисловости, поліпшення залізниць і т. д.

Одним словом, воєнна й повоєнна господарка базувалася на кредиті. Цілий світ користав з кредиту, кохаючи надію на сталий добробут. В Сп. Д. Америки вкорінився оптимізм у постійне поширення продукції шляхом кредиту. Але цей оптимізм американців в недовзі розвіявся, бо не мав здорових підстав. Кредити, уділені Сп. Д. Америки Европі, призначались більш на споживання, чим на виріб нових цінностей, творення нових капіталів.

Продукція Европи — завдяки американським кредитам — значно збільшилась, але її платнича здібність зменшилася сильно. До того американська продукція настільки зросла, що Сп. Д. Америки не потребують майже нічого довозити з Европи. Зі всього ще одинока туристика служить для Европи джерелом доходу для сплачення своїх боргів американцям, але й вона показується цілком недостаточною. З величезних міліярдів (точна сума яких ще не була оголошена), позичених Европі, Сп. Д. Америки не можуть дістати нічого. Всі кредити зістали „заморожені" (як їх назвали), але в дійсності їх можна вважати майже втраченими для Америки. Недодержання Европою своїх зобовязань, чи банкротство Европи, викликало в Америці нечувану кредитову кризу.

Несплачуванням Европою амортизацій та відсотків з затягнених позичок не було — слід це підкреслити — стільки катастрофальним для самої Америки, бо вона є настільки багата, що могла б жити без них, скільки для самого капіталістичного режіму, базованого на кредиті. Нечувана кредитова кріза приводить до провалу цілої економічної структури світа, головно Европи та Америки. В 1930—1933 р. р. Сп. Д. Америки переживають найтяжчі моменти як внутрішньої, так і зовнішньої кредитової кризи.

При найкращій волі вивязатися зі своїх зобовязань Европа не встані знайти „трансфери", чи винайти спосіб сплачення, бо Америка ізолювалась від світа високими „прогібіційними" митними тарифами; бо її собівистарчальність непотребує европейських товарів; бо її торговельний білянс стало активний супроти Европи; бо Америка не має більше боргів в Европі, як це було перед війною. Европа не може сплачувати навіть золотом (якого ніколи би не вистарчило, тому, що світовий запас золота є много менший від загальної суми воєнних боргів Европи), бо ж Америка є пересичена золотом (передержує у себе дві третини цілого світового запасу золота) і відмовляє його приймати, аби уникнути внутрішньої інфляції. Тому европейські держави, як відомо, цілковито припинили сплачування боргів і ця проблєма й до нині остає не вирішеною[3]).

---

[3]) Проблєма міжнародніх боргів є сама по собі — надзвичайно цікава й багата змістом. Тому, що вона виходить поза межі цих рядків, на ній не зупиняюся. Одначе пригадаю, що як би не була трактована справедливість виконання свідомо взятих на себе зобовязань, більша частина позичок перетворилась de facto в доброчинність Америки по відношенню до Европи. Будучність покаже на скільки це твердження оправдається. Як досі, ці позички вважаються простою втратою для Америки. Треба одначе думати, що ця проблєма цілковито не вмерла. Ще майже перед місяцем Анґлійська Палата Льордів займалась цею проблємою в звязку з підготовчими працями до заключення торговельної умови між Анґлією і Сп. Д. Америки. Анґлія 15. VI. 1934 припинила всяке, навіть символічне сплачування. Не є виключено, що вона його відновить.

Деструктивні наслідки кризи. Факт несплачування боргів чужими державами був катастрофальний на стільки для державного буджету Сп. Держав Америки, що для приватних банків. Банки не можуть додержати своїх зобовязань, бо їх дебітори (довжники) не платять. В 1931 р. президент Гувер проголошує мораторію для врятування банківництва від повного провалу. Але цим лише посилюється внутрішня кредитова криза.

Буджети Сп. Д. і міст виказують дефіцити. Фармери, залізниці, ріжні торговельно-промислові товариства сильно обдовжені. Гіпотечні кредити допомогли будівництву надолужити втрачений час, але наслідком цього був надмірний зріст довготермінових позичок. Хоч приватні банки не мали втрат на державних цінних паперах (бо амортизація й відсотки сплачувалися точно), але вони мають страти на муніципальних і інших позичках. Приватні довжники, головно закордонні, не платять, що катастрофально впливає на банки. Головною причиною цеї ситуації є зудар двох конкуренційних продукцій: европейської і американської. Раптовий упадок цін, як наслідок того, спричинює загальне банкротство.

Підчас виборів Рузвельта президентом (1932) ситуація була безрадна: податки вплачуються погано; буджети держав і міст — в дефіцитах; залізниці, промислові підприємства виказують страти. Американські рухомі цінности переживають нечувану кризу: акції зза браку дивіденд, обліґації ізза невиплачування процентів і амортизацій. Гіпотечні позички досягають кольосальних розмірів. До того ці позички знаходяться переважно в руках земельних банків (яких в Сп. Державах є дуже багато) і, навіть, депозитних банків. В часі зросту цін на збіжжа, зросту хліборобських зисків, фармери сильно задовжилися з метою поширення продукції та закупу землі. Ці позички з причини упадку цін на хліборобські продукти, там не сплачено.

Після чорної пятниці на Ню-Йоркській біржі в жовтни 1929 криза викликала в містах масове безробіття; будинки пустують за браком льокаторів, а чинші сильно знижені. Власники, сильно перетяжені ріжними місцевими податками, не встані сплачувати процентів й амортизацій з затягнених гіпотек. А факт, що більшість таких гіпотек затягнено в асекураційних товариствах, які переводять обезпечення на життя (надзвичайно сильно розповсюджене в Сп. Д. Америки) спричинює їх банкротство. Від банкротства обезпеченевих товариств терплять всі верстви населення, а головно ті, що обезпечили себе на старість, на випадок хвороби, безробіття... (В Америці не було тоді ще державної соціяльної асекурації).

Таким чином нечуваний добробут Сп. Д. Америки з часу війни і по війні (до 1829) перемінюється завдяки переборщенню, якщо не надужиттю, системи кредитування, — в траґічну ситуацію, яка загрожує соціяльною революцією. Надпродукція викликає масове безробіття: майже 16 міліонів! В рр. 1931—32 до С. Д. Америки заглянула біда: жебрацтво в містах стає цілком звичайним явищем. Робітник, який ще до недавна діставав найвищу заробітну платню, переходить або на жебрацтво, або на ласку доброчинних установ, або на державну допомогу! І в такім стані опинюється майже половина населення Сп. Д. Америки, якщо числити на одного непрацюючого чотири члени родини. Повстають траґічні питання: що робити, щоби запобігти такій невідрадній ситуації? Що робити з боргами селянина-фармера, власника будівель, промисловця, торговця?

Всі ці питання вже старався розвязати попередник президента Рузвельта, президент Гувер. Ліцитація довжника фармера, промисловця не доводить до нічого, бо незнаходить, навіть, купуючих. Публичні праці, закуп збіжжа Земельним Урядом — Farm Board — шляхом утворення нової кредитової інституції — National Kredit Corporation — фінансова допомога через спеціяльно створену фінансову установу — Reconstruction Finance Corparation — не в стані поліпшити ситуації: підвищити ціни, оживити господарство. Підприємства продовжують виказувати страти. Ніхто не відважується що небудь починати, недовіря зростає. Даремно емісійні банки знижують есконта на півтора проц. (7. V. 1931). Даремно вони викидають на ринок сотні міліонів готівки шляхом т. зв. політики „open marcet". Хоч кредит можна дістати майже задурно (коли порівняти з тим, що за нього платилось), то одначе не має бажа-

ючих користати ані з кредиту, ані з надміру готівки. Навпаки. Між 1929 і 1933 сотнями ліквідуються банки. Емісія акцій та обліґацій з 10 міліярдів у 1929 р. паде на 0,6 міліярда $ в 1932. (В 1913 р. вона чинила 1,6, а в 1928 7,8 міліярда $). Крім втрат на акціях, обліґаціях, на наємнім, на збіжжі, вся промислова продукція катастрофально паде: виріб сталі, приміром з 60 міліонів тон в 1929 паде до 13 міліонів тон в 1832. Хоч не всі американці вимирають, то вони не знають пощади від кризи. Приватна власність, приватна ініціятива, приватна підприємчивість — якою так чванилися американці — провалюються. Кріза приймає такі форми й такі розміри, що ніякі поверховні реформи, ніякі паліятиви не в стані її спинити. Вона вимагає кардинальної зміни цілої економічної структури. Подвійний характер кризи — провал закону подачі і попиту, який викликав провал цін, та не чуваний зріст продукції, викликаний умовами воєнної господарки, — вимагає ліквідації надмірних засобів продукції, щоби застановити упадок цін і привести до рівноваги подачу та попит. Президент Рузвельт не вагатиметься примінити до того небувалі методи. Він старатиметься діяти, він примінюватиме свідому волю на місце вільного господарювання. Він старатиметься відбудувати кредит і своєю політикою дешевого гроша викликати зріст цін; він старатиметься опанувати хліборобську й промислову продукцію; він старатиметься забезпечувати промисл замовленнями для зменшення безробіття, виказувати їм допомогу та, головно, усталити умови праці і запевнити їм працю.

Д. Піснячевський.

(Далі буде)

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТУ

Нова Чехо-Словаччина та її кооперація

Надзвичайні події, що їх пережила Чехо-Словаччина протягом місяців з травня аж по листопад біжучого року тяжко відбилися на положенню республики. Катеґоричні вимоги Німеччини про обєднання з німецькою державою по можливости всіх осіб німецької національности, що були громадянами Чехо-Словаччини, привели, як відомо, до зміни гряниць між Німеччиною та Чехо-Словаччиною. Але, слідом за Німеччиною, Польща й Мадярщина підняли також питання про скореґування своїх гряниць з Чехо-Словаччиною. На це Чехо-Словаччина була примушена погодитися і такі зміни були зроблені. Вони знайшли свою правну підставу в постановах двох міжнародніх конференцій в минулому жовтні: першої — в Мінхені, в складі премієрів чотирьох великих держав: Анґлії, Франції, Німеччини та Італії, другої — у Відні, в складі міністрів закордонних справ Німеччини й Італії".

Наслідком згаданого направлення гряниць Чехо-Словаччина, створена версайською умовою, дуже багато стратила. Вона віддала Німеччині понад 28.680 квадратових кільометрів свого обшару, головним чином на півночі республики, з більш ніж 3 міліонами 650 тис. населення, більшість якого належало до німецької національности (судетські німці). Виправлення гряниць з Угорщиною та Польщею привело до страти Чехо-Словаччиною біля 13.000 квадратових кільометрів та понад міліон 270 тис. душ населення.

Таким чином, колишня Чехо-Словаччина примушена була поступити иншим державам біля 41.600 квадратових кільометрів свого обшару та понад 4 міліони 900 тис. своїх громадян. Це — не мало, коли пригадаємо, що до виправлення гряниць Чехо-Словаччина обіймала територію 140.500 квадратових кільометрів та числила майже 15 міліонів населення. Вага згаданої страти стане для Чехо-Словаччини ще більше дітливою, коли тямити, що щойно віддані Німеччині землі мають біля 50% мінеральних багацтв, експльоатація яких в колишній Чехо-Словаччині давала в більшости випадків дуже задоволяючі висліди. На тій же території знаходилася значна скількість дешевої сировини, що була до послуг промислу колишньої Чехо-Словаччини.

Сумний образ того, що, в наслідок таких виправлень гряниць, Чехо-Словаччина втратила, знаходимо в цікавій статті д-ра Антоніна Гульки: „Перед новою господарською орієнтацією Чехо-Словаччини" (Земедєльські Дружственні Лісти 1938, ч. 48).

До виправлення гряниць вугіль, головним чином, з Судетської области, не тільки запліднював промисловість республики, та оплачувався чеськими коронами, але й вивозився закордон, при чому в 1937 році активний білянс Чехо-Словаччини у зовнішній торгівлі вугіллям досягав 400 міліонів Кч.

Після виправлення гряниць, вугіль опинився в більшій своїй масі на обшарах держав, що межують з Чехо-Словаччиною; остання, довозячи його, повинна клопотатися за заплачення його чужоземними валютами.

Як такі оплати є значні, видно з того, що за приблизним підрахунком білянс зовнішньої торгівлі вугіллям нової Чехо-Словаччини, якщо ця остання буде примушена купувати його на території сусідних держав, замість активного був би пасивний на суму одного міліярда Кч.

Анальоґічні наслідки матимуть місце також, щодо активности білянсів зовнішньої торгівлі Чехо-Словаччини, в ділянці инших продуктів промислу, для продукції яких потрібно нині купувати сировину зза кордону, т. є зі судетської ж країни колишньої Чехо-Словаччини Це виявляється, наприклад, у відношенню до пива: 6 заводів працює, наприклад, на території нової Чехо-Словаччини, а сировина — в Судетах, тоб то за кордоном.

Дещо подібне спостерігаємо й щодо текстильного промислу, продукції паперу, металів тощо. Коли розходиться про подробиці, то бачимо, що Чехо-Словаччина, дякуючи направленню її кордонів, понесла значні страти в ріжних галузях своєї промисловости, якщо взяти під увагу розміри їх колишньої продукційности. Так, вона стратила 23% в металевій продукції; 36% в шкіряній промисловости; 50% в паперовій; 57% — в гірничій промисловости; той же відсоток у хемічній промисловости; 60% — в шкляній та 60% в забавковій продукції; 92% — в порцеляновій промисловости; примушено її передати иншим країнам великі цен-

тральні стації для розділу електричної енергії. Нарешті, Чехо-Словаччину позбавлено живців (курортів), що користувалися світовою славою, а саме: Карльсбад, Франсбад, Марієнбад та Йоахимів — все це живці, що були для Чехо-Словаччини певним джерелом припливу золота зза кордону.

Взагалі, страти, що їх потерпіла Чехо-Словаччина при направленню гряниць, тяжкі; особливо ж дякуючи тому, що головним наслідком такого „виправлення" є погіршення умовин, дякуючи яким осягається значніша активність білянсу країни у відношенню до инших позицій зовнішньої торгівлі. А це, в першу чергу, загрожує активности цілого білянсу зовнішньої торгівлі Чехо-Словаччини, або иншими словами, мусить несприятливо впливати на курс чехо-словацької корони та на її сталість на світовому ринку.

Але це все не може зломати рішучого наміру нової Чехо-Словаччини перенести тяжкі проби та проробити великанську роботу, щоб забезпечити собі майбутню незалежність. З меншими засобами нова Чехо-Словаччина здібна осягнути великі наслідки. Вона зможе зконцентрувати всі свої сили для піднесення добробуту населення та для осягнення тої колишньої майбутности.

Що торкається хліборобства, то нова Чехо-Словаччина буде багата на продукти сільського господарства та зможе навіть вивозити їх. Але було б помилкою думати, що нова Чехо-Словаччина стане виключно хліборобською країною. Ні! Вона буде країною з розвиненою промисловістю, як і раніш. Для цього вона має дуже поважні підстави. Передовсім, наведені вище дані свідчать, що в царині промисловости нової Чехо-Словаччини залишається ще не мало галузів, які й тепер, після переходу важних осередків промислу до сусідних держав, можуть інтенсивно розвиватися. Це тим більше зрозуміле, що й після жорстокого обкроєння колишньої Чехо-Словаччини нова чехо-словацька республика зберегла майже 70% виконности в металюрґічній промисловости; біля 70% у кожній зі слідуючих промислів: обувного, хемічного та броварського; 90% в царині перерібки дерева та всі 100% — в цукровій промисловости.

Таким чином, й після виправлення гряниць, Чехо-Словаччина зберегла ще деякі важні промислові галузі; й на основі недавньої промови нинішнього голови ради міністрів Чехо-Словаччини, визначного громадського діяча п. Берана, можна думати, що й нова Чехо-Словаччина біля 45% всіх своїх виробів одержить з власного промислу та біля 55% з продуктів сільського господарства. Не слід також забувати, що ті розміри промислової продукції, що — дякуючи виправленню кордонів — тепер підупали, зможуть в блищому майбутньому значно зрости.

Відтак, промисловий розвиток не буде довго на себе чекати в Словаччині та Карпатській Україні. Ці дві країни є складовими частинами нової Чехо-Словаччини й багаті не тільки на ліси, але

й на мінерали: вугілля, нафту, сіль, залізну, руду тощо. Досі в цих частинах республики не провадилися з належною енергією досліди покладів землі. Коли на це буде звернена поважніша увага та знайдуться потрібні капітали, то наслідки будуть додатні не тільки для Словаччини чи то Карпатської України, але й для цілої республики: остання повинна виконати все, щоб в майбутньому унезалежнитися від довозу вугілля з чужини.

З усіх повищих уваг випливає, що події останніх місяців сильно надщербили орґанізм колишньої Чехо-Словаччини. Але вони його не знищили. Головні складові елєменти цього орґанізму були занадто солідні. Працьовите, ощадне та здисципліноване населення Чехо-Словаччини, населення трьох її складових частин, що спиралося на розумну політику уряду в царині грошового обігу та на широко розвинену сітку кооперативних установ, стало могутнім фактом витривалости Чехо-Словаччини в днях тяжкої проби. Та чи треба сумніватися в тім, що вона переможе всі перешкоди і незабаром стане в ряді держав, що спокійно та впевнено глядять у далечінь майбутнього.

При тому скажемо ще де-кілька слів про кооперацію. Великанське господарське значіння кооперації в Чехо-Словацькій республиці доволі відоме всюди закордоном. Маючи до розпорядимости міліярди корон, кооперація зовсім усунула лихварство в містах та селах Чехо-Словаччини. Кооперація притягнула дрібні ощадности до „кампелічок" (кредитових кооператив, близьких до системи Райфайзена) та до „обчанських заложен" (кредитових кооператив, що наближаються до системи Шульце-Деліча); а, платячи від тих вкладів невисокий відсоток, вона уможливила широку підтримку позичками за невелий відсоток всіх, хто потребував кредиту для продукційної праці. Кооперація значно зменшила видатки населення на предмети споживи. Кооперація допомогла робітництву належно зрозуміти значіння виробничих кооператив та примінити їх до практичного життя країни. Кооперація в переломових днях допомогла населенню перетривати кризу і не позбутися продуктів своєї праці за низькі ціни. Розумно застосовуючи збіжевий монополь, вона багато селян врятувала від загальної руїни.

Було б, звичайно, цікаво знати, як відбилася на кооперації підготовка Чехо-Словаччини до війни та доба виправлення кордонів республики. Це питання найде, напевно, своїх дослідників, а висліди їх дослідів будуть без сумніву подані до відома широких кооперативних кругів. А на підставі того, що й нині відоме, годі твердити, що підготовка Чехо-Словаччини до війни, дві мобілізації і траґічне розшматування частини колишньої Чехо-Словаччини між сусідів, все це не надто неґативно відбилося на чехословацькій кооперації. Вона залишилася така ж сильна й така ж бадьора, як перед тим, і мусить в будуччині ще більше розгорнути свою активність. Тим більше, що, згідно з ухвалою нового чехо-

словацького уряду, кооперація Чехо-Словаччини в майбутньому не користуватиметься жадними податковими полекшами.

То ж в дальшому її боротьба з приватно-капіталістичним світом може закінчитися побідою кооперації тільки при умові, що ця остання стане ще активнішою. **С. Бородаєвський.**

З ПРЕСИ і ЖИТТЯ

РОЛЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В ГОСПОДАРСЬКІЙ ЕМАНЦИПАЦІЇ ПОЛЬЩІ

(Реферат Ст. Ґрабского у Львові, дня 3. XII. 938).

Щоби Польща мала виживити цілий приріст людности, треба розвиткові промислу надати відповідне темпо.

Польща має тепер около 20% людности занятої в промислі і торговлі; а щоби в тій ділянці зрівнятися з західньою чи середньою Европою, треба цей відсоток людности подвоїти протягом 15—20 років.

Який промисл має повставати в Польщі? Чи треба за американським поглядом чи німецьким творити великий акційний промисл, великі капіталістичні фабрики, що затруднювали би сотки і тисячі робітників? Немає жадного сумніву, що цей шлях найскорше допровадив би до бажаного успіху. Не можна одначе його вибирати, бо в Польщі нема достаточної кількости приватного капіталу. Центральний промисловий округ творить держава і то головно для скріплення оборонної сили краю. Це мусять бути великі фабрики, бо всяке воєнне знаряддя вимагає масової продукції. І дійсно повстають там фабрики може найбільші в Европі.

Воєнний промисл дає заняття робітникам і інженерам, але не творить нових багатств, не підносить добробуту загалу людности. Керманичі польського господарського життя мають свідомість того, що життєва стопа польського суспільства виїмково низька, та що цього лиха не направить тільки продукція гармат і крісів. Тому дальший розвій промислу мусить мати на увазі передовсім продукцію дібр, які підносять рівень цивілізаційного життя.

Якщо б держава занялася розвитком промислу, то в консеквенції більшість промислу попала би в руки держави і не було б тоді жадної ріжниці між Польщею і Росією. А це, що тепер діється в Совітах, не може нікого надмірно заохочувати до наслідування совітських взірців.

Індустріялізація Польщі має бути ділом приватних підприємств. Польське громадянство не може дозволити собі на творення великих фабрик, бо не має потрібних до цього капіталів чи людей. Ідеалом більшости польської молоді є передовсім посада в державній або самоврядній адміністрації чи в крайнім случаї в приватнім бюрі: відробить свої години чи „кавалки", а позатим має спокій. А підприємець це людина з іншим характером, з відмінним кругом заінтересувань. Польське громадянство має взагалі мало людського матеріялу на підприємців, а ще менше на підприємців великого стилю. Уміння кермувати великим підприємством є не тільки даром Божим. В західних европейських державах третий стан має традицію кількох ґенерацій, які працювали в торговлі і промислі. В Польщі тієї верстви не було ніколи; вона доперва наростає. Станова шляхоцька політика в 16—17 ст. віддала торгівлю і промисл в жидівські руки. Тому в дальшій розбудові свойого промислу Польща мусить піти за прикладом країв, в яких переважає дрібний і середний промисл над великим, як Швайцарія, Данія, а навіть Франція. При нинішнім укладі сил польський промисл, якщо має бути дійсно польським, мусить бути дрібним і середним. Верства підприємців може наростати тільки тоді, коли є свобода і можність дораблятися і коли державна кон-

троля не стискає приватної ініціятиви. В ніякому випадку держава не може заняти становища касарняного офіцера.

Творцями сучасного промислу Анґлії і Франції були Кромвель і Нольберт. Вони дали змогу рухливим, творчим ініціятивним одиницям орґанізувати промисл і торгівлю навіть проти існуючих середньовічних цеховив приписів. Меркантильна політика — це взір для сучасної Польщі, бо її господарська позиція — це радше Анґлія або Франція 16 століття, ніж нинішня Німеччина.

В другій половині 19 ст. і на початку 20 ст. в Німеччині повстав не тільки великий промисл; там розвинулася на велику скалю приватна ініціятива; уміння кермувати людським матеріялом дійшло до вершин, випереджуючи в тій ділянці далеко Францію чи Анґлію. Розвиток індивідуальної енерґії в Німеччині перевищував її потреби і тому можна її заставити працювати по ліні державних інтересів.

Польська господарська політика мусить в особливий спосіб піклуватися індивідуальною ініціятивою. Вже є фахові школи і вони мають виховати не тільки людей, що вміли би працювати в чужих підприємствах, але і таких, що закладали би свої власні варстати праці. Держава повинна давати стипендії на заграничні практики і безпроцентові позички на оснування підприємств таким абсольвентам високих торговельних шкіл, яких фахове знання і характер дають запоруку, що позичений капітал не змарнується. Видатки, які держава понесе для виховання чисто польської верстви підприємців є так само конечні і корисні, як видатки на виховання офіцерських кадр.

Для успішного розвою упромисловлення краю належить наладнати відповідну комунікаційну сіть. А під тим оглядом Польща дорівнює ледви Німеччині початку 19 століття. Нема часу усувати ці недомагання протягом 100 років — це треба зробити в 15-тьох найближчих роках.

Завдяки великій продукції земних ґазів, можна зелєктрифікувати полудневі воєвідства і сильно поширити халупничий промисл. Розвиток халупничого промислу має особливе значіння тому, що він може продукувати деякі складові частини самоходів, а навіть скорострілів — це причиниться до децентралізації воєнного промислу — а дальше може бути першорядним чинником скріплення польського елєменту на цім терені (праця тільки для поляків і імігрaція польського робітничого елєменту з корінно польських земель).

Розвій комунікації і елєктрифікації має за взором західньо европейських держав ініціювати держава.

Щораз більша частина польського імпорту і експорту іде морським шляхом, але чужими, переважно німецькими кораблями. Коли би в Польщі були відповідні приватні капітали, тоді можна би слушно домагатися, щоби приватний капітал занявся будовою транспортових корабельних ліній. Очевидно держава не мусить безпосередно анґажуватися в тім напрямі, але може до цього спонукати ґірничі і ґутничі концерни, а собі залишити ролю чинника, що дає кредити і створює запотребування.

Видайність рілі в Польщі є 50 проц. нища, як в Данії, або інших західно европейських краях. Годі твердити, що інвестиції, потрібні для поправи видайности, мають переводити селяни виключно власним коштом, бо це лежить в першу чергу в їх інтересі. Земля це власність не тільки одиниці, але цілого народу; і тому Мусоліні сказав перший в Европі, що рільничі меліорації лежать так само добре в інтересі держави, як і власника і впровадив примусові меліорації коштом власника, уділивши передтим йому догідний кредит.

Прелєґент пригадує, що вже від 4 років накликує до створення кількалітнього інвестиційного пляну великих публичних робіт, які двигнули би господарське життя з депресії. Більшість польських економістів твердила, що конюнктури не можна викликувати штучними середниками, що господ. поправа має прийти сама із себе. Так, інвестиційні роботи це застрик, який зміцнив би господарський орґанізм — але не тільки застрик. В часі найліпшої конюнктури в рр. 1924—29 прибувало пересічно річно ощадностевих і банкових вкладів около 200 міл., а цей приріст не був тоді вистарчаючий для

швидкого розвитку промислу. В 1935-36 р. виконано публичних робіт на суму 470 міл., в 1936-37 на 582 міл., а в 1937-38 на 914 міл. Великі інвестиційні роботи в 1935-36 переломили в кожнім разі госп. застій під оглядом нагромаджування вкладів. Тепер пересічний приріст вкладів виносить 600—700 міл. рівно. Але важніше є це, що власниками тих вкладів є робітники, заняті в великих публичних роботах. Так отже вклади збільшили платничу силу громадянства і створили підставу до приватної капіталізації і тому треба їх призначити для фінансування приватної ініціятиви і приватного промислу.

А з якого джерела брати гроші на публичні роботи?

В перших днях жовтня в наслідок відомих політичних подій зазначився в банках сильний відплив вкладів. Щоби банки могли вдоволити своїх вкладчинів, Банк Польський прийшов їм з поміччю, емітуючи протягом 10 днів 400 міл. нових банкнотів, себто 40 проц. дотеперішнього грошевого обігу. Цього ніхто не завважив, а ціни навіть не дрігнули.

Тому сміло можна побільшити емісію банкнотів на 700 міл. і призначити їх на дальше ведення публичних робіт. Вартість цього емітованого гроша буде оперта передовсім на зрості суспільного доходу, бо це є одиноке і дійсне опертя валюти.

Подав **Я. Щ.**

З ГОСПОДАРСЬКОГО ЖИТТЯ

З польських господарських справ

Чи настане зміна.

Постановою Ради Міністрів польської держави з половини січня ц. р. введено деякі обмеження господарки державних підприємств.

Утворення нового державного підприємства або набуття уділів в приватних підприємствах вимагатиме від тепер ухвали Екон. Комітету Ради Міністрів. Такої ж ухвали треба буде, коли якась з існуючих держ. скомерціялізованих підприємств захоче відкрити нову продукційну одиницю. Усталено, якому міністерству підлягатимуть окремі скомерціялізовані держ. підприємства, що до нагляду і контролі. Коли ходитиме про відкриття нового виробництва, в кожнім випадку мусить бути порозуміння з міністром скарбу.

Усі скомерціялізовані підприємства, які вживають скарбового капіталу, будуть обовязані начисляти на цей капітал 2% річно, без огляду на кінцевий висліл білянсу.

Дальша постанова обмежує право нових інвестицій. Скомерціялізовані держ. підприємства не могтимуть вкладати в інвестиції більше як 50% зиску брутто, що його дійсно осягнено в попереднім рахунковім періоді.

Врешті ще одна засаданича новість: підприємства, не виділені з держ. адміністрації, а продукуючі на ринок, мають платити оборотовий податок на рівні з приватними підприємствами.

Дальша постанова передбачує ліквідацію через продаж

у приватні руки тих держ. підприємств, яких задержання в руках держави не є конечне.

Є очевидне, що повищі ухвали не були би можливі, якби Комісія для досліду етатизму, назначена у 1935 році, яка закінчила свою працю, не викрила жалюгідного стану великої більшости державних підприємств. На жаль — висліди праць комісії остали для громадянства тайною, бо їх не опубліковано; мабуть образ господарки етатизму був занадто драстичний.

П. З. П. З. знову на овиді.

„Państwawe Zakłady Przemysłowo-Zbożowe", як відомо, закінчили свою збіжево-інтервенційну діяльність невдачею. З богатьох міліонів, що дістали до своєї диспозиції, остало ледви два, які П. З. П. З. внесли як уділ до спілки з польською кооперацією Конґресівки і „Східних Кресів" п. н. „Związek Gospodarczy Spółdzielni Rolniczo-Handlowych". Установа ця, маючи до диспозиції елєватори у Люблині, Рівному, Варшаві, діє на цьому терені, очевидно на засадах мало кооперативних, а більше комерційних.

Здавалося, що з цим покінчена роля П.З.П.З., які видимо не здали іспиту. Та так не сталося. Як доносять часописи, П.З.П.З. виплили знова на овид, цим разом у спілці з Централею Рільників з Познаня, під ірмою „Спілки Експльоатації Збіжевих Елєваторів". Тереном діяльности цієї нової дочерної формації П.З.П.З-ів має стати західня Польща й Галичина. Спілка вже заарендувала елєватори в Кутні, Сокалі, Острівці і Крушвіци, та експортовий елєватор у Ґдині.

Новостворена спілка має стати апаратом держави для громадження збіжевих резерв. Вона має теж стати виконавцем державного пляну розбудови збіжевих елєваторів та шпихлірів, на яку то ціль держава призначила уже 31 міл. злотих. Плян будови розложений на 10 літ; перший елєватор мають почати будувати у квітні ц. р.

Якщо ту свою нову діяльність П.З.П.З. поведуть так негосподарно, як вели дотепер свою акцію збіжевої інтервенції, то треба думати, що названих 31 міліонів не вистарчить на широко задумані нові пляни.

Експльоатація лісів буде скріплена.

На основі виробленого тепер господарського пляну Державних Лісів мавби цей діл державної господарки Польщі вплатит до державного скарбу 60,9 міл. злотих. На квоту цю складаються: нормальна вплата за 1939 рік 41,3 міл. зл. і недоплачені в 1938 році 19,6 міл зл.

Щоби можна було це здійснити, управа дер. лісів буде приневолена скріпити вируб. У 1938 р. вирубали 9,2 міл. куб. м. грубшого і 1,1 куб. м. тоншого дерева. У 1939 році мають збільшити вируб першого на 116.000 к. м., другого на 60.000 к. м. Разом малиби вирубати 10,5 міл. к. м.

За останні 5 літ вирубали річно пересічно 9 міл. к. м.; отже збільшення вирубу винесе 16,8%. Це є переступленням норми, яку допускає річний зріст виробу, на 8,8% проти пересічі попередніх пяти літ. (Ґаз. Гандльова ч. 11).

ВЕРХОВОДСТВО ДОЛЯРА.

„La Revue économique et financière" (ч. 53, річник 59, Париж) підкреслює значіння американського доляра на світовому ринку.

„Під монетарним оглядом ми бачили у 1938-ому р. розходження між фунтом і доляром, тобто у практиці звишку золота супроти всіх вільних грошей (в державах, де нема девізової контролі, — К. Р.) з вийнятком доляра, що є, як досі вимінний на золото.

Наприкінці 1938-ого р. за доляром пошукують усі фінансові осередки: капітали з усіх сторін пливуть до Ню-Йорку. Франк, що зміцнюється супроти фунта, слабне супроти доляра. Можемо думати, що слабкість фунта супроти доляра ще поглибиться. Одначе що торкається франка, то п. міністр фінансів, назначуючи курс 170 франків за фунт, положив тим самим межу спекуляції.

Чи 1939-ий рік затримає це верховодство доляра над іншими грішми? Проблєма доляра та проблєма щораз сильнішої знижки англійського фунта є тісно звязана з основною пролємою 1939-ого року: куди заведе антаґонізм між державами, що є вірні решткам свободи торгівлі та тотальними державами, що є за кермованою господаркою та самовистарчаліністю? Кінцева рунда цього змагання вже недалека. Чи скінчиться вона воєнним конфліктом? Чи прийде до експльозії тотальних котлів? Чи може дійде до компромісу?

Очевидна річ, що відповідь на це питання залежить від орґанізаційного ступня, від добровільної чи накиненої карности, яку наложать на себе краї, що звуть себе демократичними. Бо багатство і могутність є без сумніву по їхній стороні, хоч цього не хочуть їм признати їхні противники. Основна ріжниця між тотальними і демократичними державами є ось яка: по одному боці примус — по другому вольонтаріят (добровільність).

БАГАТСТВО УКРАЇНИ.

В тому ж числі згаданого журналу, у статті п. з. „Німецька експанзія", у якій українське питання поплутано з „німецькою інтриґою", знаходимо ось такі дані про багатства України:

„В Україні є пересічно 12 міліонів гектарів засіяних збіжжам на весну і 9 і пів міліонів гектарів озимини — що дає одну пяту цілої продукції Росії (СССР) — тобто 60 міліонів квінталів. Для порівнання вкажемо, що засівна площа Франції обіймає поверх 5 міліонів гектарів, а її продукція хитається між 65—75 міліонами квінталів".

Далі автор, що скривається під буквами Ж. Ль., наводить числа промислового виробництва України і пише м. і.:

„Донецький вугільний басейн найбільший в СССР, давав перед війною 25 міліонів тон вугілля, у 1937 — імпорт — 67 міліонів тон, тобто три рази більше, ніж зрахована разом продукція Франції і Польщі та Японії."

ПИТАННЯ СУЕЗЬКОГО КАНАЛУ.

„Daily Telegraph" (з 6. І. ц. р.) порушує справу Суезького каналу, що є одною з найактуальніших проблєм в міжнародній політиці та економії. Як відомо, цей канал, що лучить Червоне море зі Середземним морем збудував Француз Фердинад де Лєсепс. Канал віддали до прилюдного вжитку 1869-го р. Від завоювання Абісинії, Італія бажає мати рішальний вплив на цей єдиний водний шлях, що лучить її з Абісинією. Велика Британія та Франція пильно бережуть Суезу, бо він є теж і для цих двох великодержав життєвою комунікаційною проблємою. В останнім часі своє слово сказав теж і Єгипет, що попирає великобритійську та французьку політику.

„Статистичні дані з 1937. року дають ось такий огляд товарового руху, що йшов через Суезький канал:

Велика Британія	17.254.182 тон
Італія	5.866.087 „
Німеччина	3.313.220 „
Голяндія	2.800.144 „
Франція	1.819.783 „
Норвеґія	1.657.437 „

Адміністраційна рада Суезького Каналу складається з 32-ох членів: 19 Французів, 10 Анґлійців, двох Єгиптян і 1 Голяндець.

ДЕМОҐРАФІЧНА ПРОБЛЄМА.

„Revue d' économie politique" ч. 2, 1938 р.) присвячує довшу студію демоґрафічній кризі, що лютує на цілому світі; П. Добриловський у дотичній статті під заг.: „Проблєма зменшення народин", пише:

Ми є дуже далеко, бодай в цивілізованих краях, від марева перелюднення, яким погрожував колись людству Мальтус. Знаємо його провідну тезу, що обіймає два твердження: населення збільшується в геометричному порядку, зате засоби поживи збільшуються тільки в аритметичному порядку; звідси постійна небезпека перелюднення з необхідними наслідками: голод, епідемії, війни, наглі смерти — ці немилосердні засоби привернення рівноваги, якщо запобігаючі засоби абстиненції не здержали б природного приросту.

Екокомічні теорії, як наприклад теорія Рікарда, біольоґічні теорії, як наприклад теорія боротьби за існування Дарвіна, були під впливом тез Мальтуса. Але прийшов час, де біольоґія і політична економія протиставилися теорії Мальтуса, а рішальну боротьбу з Мальтусом звели статистики. І тоді марево перелюднення розвіялося.

Біольоґи й соціольоґи поборювали тези Мальтуса ріжними арґументами. Одні твердили, що плідність є у відворотній пропорції до скількости субстанції (Sadler, Doubleday); Гереншванд (Herrenschwand), а опісля Шарль Фуріє (Ch. Fourier) і Пєр Лєру (Leroux) передбачали, що економічний поступ спинятиме плідність. Керей (Carey) і Герберт Спенсер (Spencer), як теж і багато інших дослідників, впевняли, що плідність є у відворотній пропорції до активности мозку, отже, що цивілізаційний рівень буде гальмою для природнього приросту населення. Карло Маркс (Marx) казав, що нема єдиного закону населення, тільки, що є ріжні закони населення, що відповідають ріжним соціяльним законам. Одначе він убгав проблєму перенаселення в питання капіталізму, хоч проблєма населення є далеко ширша, бо є справжньою проблємою історії людства.

Вкінці забрали голос статистики. Вони ствердили, що існує демоґрафічна кріза в усіх цивілізованих краях та що вона обявляється ось як: зменшенням смертности та зменшенням природного приросту. Це зменшення природного приросту поступає щораз більше вперед. Для смертности можна означити якусь границю, тимчасом число природного приросту може зменшатися в безконечність.

В середущій і західній Европі завважили це явище в багатьох краях: Франції, Скандинавських краях, Голяндії, Німеччині, Італії, Анґлії, Бельґії, Швайцарії. Позаевропейські краї, як Злучені Держави Північної Америки, Канада, Австралія, Нова Зеляндія і Арґентина ідуть тим самим демоґрафічним шляхом. Мальтусове марево перелюднення розвіялося зовсім, бодай для цивілізованих країв, що боряться з упадком природнього приросту населення, хоч ніколи не було на світі стільки засобів поживи, що сьогодні".

Автор слідкує далі за ріжними математичними теоріями щодо демоґрафії та ставить ось які питання: „Чи ці самі чиники будуть ділати в такий самий спосіб і з такою самою силою в усіх народах, що живуть на земному ґльобі?

Якщо так, то упадок природнього приросту поширить рівномірно на всі краї світу. Але якщо ці чинники будуть діяти ріжно: перелюднення в одних краях, вилюднення в інших краях, бодай впродовж кількох періодів їхньої історії — тоді мабуть прийде до нагальних противенств і зударів, хіба, що глибоке соціяльне перетворення та консолідація міжнароднього солідарности змінять соціяльне життя та мораль народів".

станом підприємства. Засідання управи були для кожного доступні. Там, де все діється отверто і нічого не скривають, загибає недовіря. Довірливість і оправдана гордість членів росли. Бо кожний член був тут своїм паном. Він був покупцем і власником водночас.

Проте не все йшло гладко. Попри природні перешкоди повставали через глупоту й недосвідченість ще инші.

Бідність є більшою перешкодою на шляху поступу, як пересуди. З малим капіталом у руках не можна купувати ні добре, ні дешево. Що купується в малому підприємстві, — з правила гірше і дорожче. Принаймні так воно було в тих часах. Це знеохочує бідних, котрі мусять рахуватися з кожним сотиком. Ніщо не помагає переконувати бідних, що вони ці видатки, тільки збільшені, одержать назад при кінці кожного чвертьрічча у формі товарового звороту. Страта одного сотика більше для них значить, як надвишка 50 сотиків по 3 місяцях. Отак, заки людям можете помогти, треба дати їм освіту. Розсудливість і задоволення це рослини, що на ґрунті темноти дуже помалу приймаються.

Коли ви переїдетеся через промисловий Ленкешір, всюди помітите велике число малих крамниць, де робітники набувають харчі а також і одежу. Тут панує з правила система боргів. Плата за крам готівкою це виняток. Покупці цих крамниць мають „боргові книжочки", що в них крамарі записують закупи. Коли робітники одержать заробіток, вирівнують свої борги. Проте все якась решта довгу залишається у крамаря. Цей довг звичайно збільшується. Як заробітки малі, або робітник знайдеться без праці, цілком природно, попадає він у такі довги, що з них тяжко вилізти.

*

Які-ж труднощі мусіла кооперація поборювати, хоч мала на людей такий гарний моральний вплив, а державі приносила таку велику користь!

Уряд дивився на неї як на страшний, політичний заговір. Капіталіст уважав її свого рода грабіжницькою системою. В парляментах відносилися до неї з підозрінням. Суспільні економісти писали проти неї. Навіть духовенство нападало на неї. Кооперація, ворог визиску, мусіла завзято боротись. Досвід учить, що нову ідею, добра вона чи лиха, все люди поборюють. Вони надто привикли до старого. Тому поборюють усе нове, що загрожує існуючому старому.

Що-ж говорити про дрібних крамарів, які в кооперації почали добачувати свого конкурента?

Дякуючи здоровому розумові рочдельців, не прийшло між ними та приватними крамарями в Рочделі до поважних непорозумінь. Вони мали доволі журби й праці, щоби дбати про поліпшення своїх відносин. Їхні успіхи в початках були такі скромні, що ніхто не міг дивитися на них заздрим оком. У перших чо-

тирьох роках вони не мали ніякого впливу на дрібну торгівлю в місті. В останніх однак роках приватні крамарі, особливо дрібні, без сумніву почули вплив кооперативи. В кількох випадках мусіли вони навіть свій інтерес закрити.

Рочдельці все держалися здалека від конкуренції з приватниками. Як ціни на крам підскочили, підвищували й вони. А як крамарі ціни на крам зменшували, щоби цим шкодити кооперативі та показати людям, що вони можуть продавати дешевше, то кооператива не йшла в їхні сліди.

Кооператива поступала пристойно й гідно. Вона держалась справедливої пересічної ціни. Мудрі засади рочдельців були такі: „Щоби бути чесними, мусимо рівнож брати додатки до цін". „Якби ми захотіли напр., продавати цукор без накидки, тоді мусіли б покривати страту в потайній формі на иншому крамі". — „Нічого не хочемо робити потайки. Можуть инші не накладати накидки на ціни, ми мусимо. Не хочемо йти за иншими та продавати крам дешевше. Хочемо бути чесними!" І з цею торгівельною політикою вони перемогли.

Не бракло фабрикантів, що виступали проти кооперативи. Одні через несовісні інформації про неї, ширені крамарями, другі з темного побоювання, що їхні робітники через кооперацію можуть стати незалежними. Проте ці побоювання тривали не довго. Один фабрикант, що йому радили, аби викинув із своєї фабрики робітників, що були членами товариства, відповів ввічливо, що для цього не добачує ніякої причини. Як довго люди виконують свою повинність, то це не його річ, приказувати їм, де вони мають купувати. А як вони навчились ощадности, то він не може бачити в цьому ніякої шкоди. Це їх право й це може вийти їм тільки на користь.

Не дивно, що члени споживчого товариства почали тішитись не тільки у фабрикантів, але і в цілому місті загальною пошаною.

Повільний розвиток рочдельського руху за перші три роки, можна приписати недостачі довіря робітництва до товариства, що поставило своїм завданням поліпшення свого соціяльного становища. Це тяглося так довго, доки заощаджений гріш покупців у товариській крамниці не став повертати у формі лишків назад до їх кишень. Недовіря почало зникати. Люди переконалися, що кооперація це ніяка спекуляція.

6. Велика млинова кріза.

З кінцем 1850. р. появляється в історії нашого руху нова кооператива під назвою „Збіжево-млинове товариство на рочдельську округу" (Rochdale District Corn Mill Society). Подібна кооператива існувала вже давніше в центрі анґлійського сукняного промислу, в Лідс (Leeds). Рочдельське млинове товариство мало свою головну підпору в споживчому товаристві чесних піонірів. А що воно на цьому інтересі не розумілося, треба було, на

велику шкоду млина, покладатись на чужих людей. Наші піоніри вложили в цей млин у формі уділів 400—600 фунтів.

В 1851 р. почали млиновому товариству на рахунок муки кредитувати. На жаль, мука була меншевартної якости. На це склались дві причини. По перше, млинове товариство, не маючи потрібного капіталу, було примушене там купувати зерно, де йому давали на кредит, замість там, де воно було найкраще. Через те попало воно в руки кредитовця та мусіло часто брати зерно иншої якости й по високій ціні. По друге, головний мельник не розумівся на своїй справі. Товариство чесних піонірів рішило брати муку виключно від свого млина. Коли мука вийшла гірша, її збут зменшився. Це спричинило крізу млинового товариства. З кінцем третього чвертьріччя 1851 р. млин мав 441 ф. страти. Це викликало в піонірів велике негодування. Люди боялись, що млин провалиться і що їхні уділи пропадуть. Пішли темні поголоски, що млин скрахує. Деякі члени вимагали, щоб зірвати з ним. Инші знова хотіли рятувати його та пропонували, щоби на покриття страт млина кожний член споживчого товариства зложив по 1 фунтові. Відтак мали млинове товариство розвязувати. Однак піоніри, а між ними головно Смісіс, були тієї думки, що від цього потерпить добре імя їх товариства. Воно перестало б бути „піонірським". А при ліцитації млина ледве чи одержали б від 1-фунтового уділу 10 шілінґів.

Тут мусіли члени доказати своє довіря до товариства. Так і сталося. Щоби побороти труднощі, принесли вони готівку, хто що міг. Тільки кількох здержалося від цього. Між тими, що за ніяку ціну не хотіли допустити до ліцитації млина, визначився особливо Ейбрегем Ґрінвуд (Greenwood). Він так перенявся справою, що це коштувало його дуже багато здоровля.

Як дуже доля товариства піонірів залежала від чесноти його урядовців, можна було бачити на крізі млина. Один із мельників купував зерно там, де йому давали провізію. Розуміється, шкоду від цього мав млин. Другий мельник мав слабість до алькоголю. А його наступник не любив говорити правди. З цього виходив нелад. Були ще инші браки: книги були ведені по партацьки і т. д.

Із діловою розсудливістю й енерґією приступили піоніри до поправи відносин. Лихого управителя усунули. Його обовязки переняв сам Ґрінвуд, голова кооперативи. Взяли платного книговода. Помалу почали сплачувати довги. Праця й енерґія дали добрі наслідки. Довг сплачено й млин почав давати надвишку.

*

При відкритті споживчого товариства перехвалювався один приватний крамар, що весь його крам він міг би привезти на тачках. І це не миналося з правдою. Крамар мав у десятеро більше капіталу. Він грозив, що продаватиме дешевше, щоби зруйнувати товариство. Що він міг продавати дешевше, це так. Знищити од-

нак товариство, це було понад його силу. Ткачі держались купи й держались сильно.

Інші купці пророкували кооперативі певний упадок.

Коли в 1849 р. рочдельська щаднича каса ганебно скрахувала, а бідний нарід стратив через це многі тисячі фунтів, тяжко заощадженого заробітку, зруйновані люди шукали захисту в споживчому товаристві. Многі ткачі почали складати свої ощадности в кооперативі. Тут знайшли вони все: певність, бажану контролю, і вище опроцентування. Виплачений гріш з конкурсової маси банку передавали люди кооперативі. Вони мали більше довіря до чесних піонірів, як до ошуканчої щадничої каси.

Пророцтва приватних крамарів, що рахували на певний упадок товариства, не здійснились.

Коли ж прийшла кріза млина, заворушились знову крамарі. Й пішли в рух усякі темні поголоски. Це мало свої наслідки. Управа товариства нічого не говорила. Вона дала тільки своєму касієрові приказ: виплачувати кожному бажану суму. Одна жінка, що мала в товаристві 24 фунтів, виключно з надвишок, зажадала звороту 16 фунтів. До своїх добродіїв мала вона певне співчуття і тому не хотіла підняти всеї суми.

— Хочете відкрити підприємство? — питає її касієр.

— Ні! — відповіла вона. — Але я хочу мати гроші.

— Гаразд. Однак мусите знати, що суму треба виповісти.

— Так. Саме хочу це зробити.

— Гаразд, — відповів касієр, — виповідження зобовязує нас тільки тоді, як у нашій касі не брак гроша; під цю пору можемо однак зрезиґнувати з виповідження. Гроші можете одержати негайно.

Людина була цим заскочена. Вона була примушена взяти гроші. Однак мала почуття, що зробила дурницю.

По 18 місяцях прийшла назад до товариства. Розуміється, з грішми. За весь цей час держала їх сховані у панчосі — (славна патентована скарбонка бідних!) — і втратила відсотки. Вона оповідала касієрові всю історію з виповідженням, як то крамарі запезняли її, що товариство цілком певно скрахує. Її довіря до товариства було від тепер безмежне.

Подібних прикладів було більше.

Від вкладчиків перейшла паніка на доставців. Не тривала довго.

Під цю пору банк у Рочделі зробив піонірам велику прислугу. Хтось зробив перед директором банку та в приявности купців увагу, що зі споживчим товариством погано. Видимо залежало цій людині, щоби директор банку потвердив ці слова. Він однак відповів, що цьому не вірить, бо товариство має від довшого часу ульокованих у банку 2000 фунтів, яких ніколи не на-

рушувало. Ця відповідь тільки скріпила довіря людей до товариства в цілому місті. І коли вкладчики без винятку одержували на бажання свої гроші назад, повернуло й серед них давнє довіря до товариства. Коректне поведення піонірів усунуло всі сумніви щодо платної спроможности товариства.

Білянс млина з третього півріччя 1852 р. виказував надвишку 100 фунтів. Цей успіх треба було завдячувати праці й енергії Ґрінвуда та його товаришів.

7. Повільний поступ. — Товариська крамниця в суботу увечорі.

Товариство чесних піонірів мало сім відділів: харчевий, текстильних товарів, мясний, шевства, деревяної обуви, кравецтва й гуртівню. Кожний відділ вів власну рахунковість, а з кінцем кожного чвертьріччя роблено загальний білянс, що давав перегляд цілої установи.

Відділ харчів, як знаємо, відкрито в грудні 1844. р. і то на початок із 4 товарів. Тепер має він усе, що взагалі може бути в споживчій крамниці.

Текстильний відділ улаштовано 1847. р. з невеличкою скількістю товарів. 1854. р. почали вести його окремо.

1846. р. товариство почало продавати мясо. 1850 р. придбало власний дім. Для потреби товариства купують і ріжуть воли, вівці, свині й телята. 1850. р. тижневий оборот відділу виносив пересічно 130 ф.

Шевський і кравецький відділи відкрито 1852. р.

Відділ гуртівні розпочав свою діяльність з 1855. р. З рочдельської гуртівні брали крам не тільки члени товариства, але й кооперативи Ленкешіру та Йоркшіру*).

*

Членам товариства, що мешкали подальше від крамниці та що робили свої закупи раз на 14 днів треба було доставляти крам до дому. Це було невигідно. А що число членів росло з року на рік, то щоби ці труднощі оминути, рішено відкривати філії.

Понижчий рисунок подає нам картину, як виглядала така філія. На вузьких дошках по обох боках дверей крамниці, що були такі високі, як вхід до неї, читаємо:

КРАМНИЦЯ ТОВАРИСТВА ЧЕСНИХ ПІОНІРІВ

Законно зареєстровано.

Ціль:

Поліпшення соціяльного й господарського положення членів.

*) Графства в північній Анґлії.

Надвишку розділяють між покупців у міру їх закупів.

Тверді ціни.

Від уділів платять 5%

Продають тільки за готівку.

Надвишку обраховують чвертьрічно.

Стару крамницю ткачів і цілий будинок, що його товариство винаймило в 1849. р., треба було ремонтувати. Весь дім відновлено. Одну кімнату віддано на читальню, одну на бібліотеку.

Млин віддали в державу. Він був поза містом. У самому місті товариство вибудувало новий млин. Спровадили парову машину та все машинове приладдя найкращої й найтривалішої якости. Новий млин почав працювати з капіталом 8450 ф., до чого піоніри вложили 3731 фунтів.

*

Річне звідомлення товариства з 1855. р. заповіло оснування „фабричної кооперативи". Це був перший крок до здійснення пляну з перед 11 років: пляну орґанізації заробітку для членів. Основний капітал товариства виносив 4000 ф., з чого піоніри дали 2042 ф. Фабрика була текстильна, мала 96 механічних варстатів і давала роботу 42 особам.

В 1853. р. закупило товариство маґазин при Жабиній вулиці напроти старої крамниці. До нового дому перенесли продаж муки, мяса і подібних товарів. Туди перенесли теж приміщення управи й бюра.

Побічні доми винаймили для приміщення відділів текстильного й шевського.

В суботу увечорі крамниці товариства при Жабиній вулиці представляли дуже живу картину. Маси веселих покупців спішать до кооперативи. О 7 год. пять службовиків уже працює за своїми столами. Одні відважують товар. Хлопці помагають при роботі. В крамниці два столи, приблизно по 10 м. довгі. Услуга ввічлива. Жінки й діти членів, скільки їх тільки може примістити крамниця, полагоджують свої закупи. Инші мусять чекати перед дверми й держати чергу. По противному боці вулиці, у текстильному відділі три крамарі обслуговують людей. У мясному відділі стільки ж. У сусідніх будинках працюють шевці й кравці. Книговод сидить у свому бюрі, занятий контами членів та иншими писемними справами.

В читальні на першому поверсі повно робітників. Здебільша молоді, заняті читанням ґазет і журналів. Поруч бібліотека. Бібліотекар має багато праці. Члени, їх жінки, дочки й сини приходять за книжками.

О 10 г. вночі зачиняють усі крамниці й льокалі товариства.

Не тільки жвавий рух при Жабиній вулиці приковує увагу глядача. Ще в більшій мірі — той живий і шляхетний дух, що його оживлює. Продавці і покупці стоять тут проти себе наче приятелі. Не має місця тут для ніякого використовування по одному боці та недовіря по другому. Суботніми вечорами тут царює радість і моральне задовілля.

Ці маси скромних робітників, що раніше ніколи не мали їди, яких харчі все були фальшовані, яких чоботи все перемакали, одяги були повні бруду, яких жінки теж були брудні, — купують тепер наче міліонери й живуть, оскільки ходить про чистоту харчів і одягу, як князі. Вони виробляють власні матерії, шиють власний обув і власні одяги, мелять власне збіжжя. Купують найчистіший цукор і найкращий чай, мелять найчистішу муку. Ріжуть найкращу, здорову худобу.

Коли-то капіталістична система давала бідним людям такі користи? Чи може хто сказати, що моральний рівень цих людей під вливом нових відносин не піднісся? Рочдельські тверезники признають, що товариство від свого оснування видало більш тверезих людей, як уся їх із трудом і коштом ведена пропаґанда. Люди, що ніколи не знали, що це значить жити без довгів, і бідні жінки, що по сорок літ не мали при собі зайвого сотика, тепер на стільки багаті, що можуть будувати для себе малі доми. З готівкою в кишені йдуть вони кожного тижня на свій „базар". На цьому базарі не має недовіря, обману, ані фальшування краму, ні неприємного торгування за ціни. Ніхто в цьому не заінтересований. Продавці услуговують покупців солідно й ввічливо. Не перехитровують і не підлещують. Знають тільки один свій обовязок: міряти чесно, важити повно, подавати чистий і нефальшований крам. У инших частинах міста, де панує система визиску, ніяка проповідь не може похвалитися такими моральними успіхами.

А що товариство не продавало на борг, то воно й не мало страт. За всю 13-літню діяльність, при доході 303.852 фунтів, не мало воно ані одного процесу.

Збори товариства виглядали в перших роках наче справжні родинні свята. Пізніше, як число членів значно зросло, приняли вони більш діловий характер. Товариство, що числить нині (в році 1857.) 1850 членів, розуміється, не може відбувати своїх загальних зборів у власних приміщеннях. Для зборів беруть велику міську салю, де грає театр і відбуваються концерти.

Начальники підприємства лишились такими скромними й безпретенсійними людьми, якими були перед 13-ти роками. Проте це люди ділові та великих моральних прикмет.

Понижча таблиця показує розвиток споживчого товариства за 13 років, від кінця 1844. р. до 1857. р.

Рік	Число членів	Капітал			Річний оборот			Тижневий оборот в останнім чвертьріччі			Річна надвишка		
		£	s	p	£	s	p	£	s	p	£	s	p
1844	28	28	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1845	74	181	12	5	710	6	5	30	—	—	32	17	6
1846	80	252	7	1½	1146	17	7	34	—	—	80	16	3½
1847	110	286	5	3½	1924	13	10	36	—	—	72	2	10
1848	140	397	—	—	2276	6	5½	80	—	—	117	16	10½
1849	390	1193	19	1	6611	18	—	179	—	—	561	3	9
1850	600	2299	10	5	13179	17	—	338	—	—	889	12	5
1851	630	2785	—	1½	17638	5	—	308	—	—	990	19	8½
1852	680	3471	—	6	16352	6	—	371	—	—	1206	15	2½
1853	720	5848	3	11	22760	—	—	524	—	—	1674	18	11½
1854	900	7172	15	7	33364	—	—	661	—	—	1763	11	2½
1855	1400	11032	12	10½	44902	12	—	1204	—	—	3106	8	4½
1856	1600	12920	13	1½	63197	10	—	1353	—	—	3921	13	1½
1857	1850	15142	1	2	79788	—	—	1491	—	—	5470	6	8½

Загальний оборот товариства виносив у цих 13 роках 303.852 фунтів, а загальна надвишка — 19888 ф., 16 ш. і 11і пів пенсів.

А ось числа для всіх 3 підприємств за 1856. і 1857. рр.:

	Капітал спож тов.	Капітал млин. тов.	Капітал фабр. тов.	Загаль. капітал
1856	12920 £	8450 £	4000 £	25370 £
1857	15142 £	8450 £	5500 £	29092 £
Тижневий оборот цих трьох підприємств				
1856	1353 £	850 £	360 £	133276 £
1857	1491 £	1184 £	300 £	153088 £

8. Історія про членів. — Робітники сильно держаться товариства та „знають, чому".

Дуже повчально й приємно, як члени висловлювались принагідно про споживче товариство.

Одну жінку, що заощадила в товаристві 50 фунтів, напастували лихі люди:

„Кооператива піде в дубину!"

„Добре", — відповіла вона — „так тоді вже і з моїми грішми. Не багато я там вложила, а з цього зробилося 50 фунтів".

А другі члени відповідали: „Добре, як товариство скрахує, тоді вже з усім, що в ньому маємо; воно більше виплатило нам, як ми вложили".

Ці відповіди доказують, що в людей був не тільки здоровий розум, а ще й вдячність і великодушність супроти товариства.

НОВІ КНИЖКИ.

Нікольсон, Іза. — **Назустріч сонцю.** Львів, РСУК, 1938. 16⁰, ст. 72.

Гаврилко, А. — **Зусилля й успіхи.** Читання для молоді. Львів, 1938. 16⁰, ст. 24.

Statystyka ruchu spółdzielczego w Polsce. 1934 i 1935. Warszawa, Rada Spółdzielcza. 1938. 4⁰, str. 80.

Statystyka cen. 1937. Warszawa, Główny Urząd Statystyczny, 1938. 4⁰, str. 121.

Steiner, Rudolf. — **Sedno kwestji społecznej.** Warszawa, Skł. gł. „Nasza księgarnia", 1938. 8⁰, str. 109.

УВАГА КООПЕРАТОРИ! **НОВА КНИЖКА!**

Накладом Ревіз. Союза українських кооператив вже появилася друком

новинка:

ШАРЛЬ ЖІД

Солідарність

З французької мови переклав др. Ю. Студинський
З передмовою дир. О. Луцького

„Солідарність" Ш. ЖІДА — це величний гимн на честь солідарности цього підставового елементу кооперативного світогляду і одного з головних моторів кооперативного руху. —Не знати цих підстав кооперації — це значить, не стояти на певному, твердому ґрунті. — Тож читайте, студіюйте найновішу в нашій мові працю апостола кооперативної благовісти.

Ціна 1·50 зл.

Замовляти в Ревізійнім Союзі Українських Кооператив у Львові, Техніцка, 1.

ТУТКА КАЛИНА

Позір! Дирекції ОСК, ПСК, і пр. кооперативи!

При закінченні ділового року і розділі чистих зисків, не забудьте призначити певну квоту на уділи до виробничо-збутової кооперативи

„ГУЦУЛЬЩИНА"

— п. Косів Гуцульський —

щоби допомогти нашому домашньому промислові до ще кращого розвитку. — Най у цьому, важному ділі, нашого кооп. виробництва не бракує нікого!

Оден уділ 50. зл., вписове 2. зл., — відповідальність уділами. —

ХТО ПЕРШИЙ!!

ЛНБ им. В. Стефаника
ПРОВЕРЕНО-1987

Opłata pocztowa uiszczona gotówką. Поштове оплачено готівкою

Книжкові премії!

Запросини до передплати на 1939. рік, що є вже **дванадцятим** роком видання журналу

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

єдиного у нас економічно-суспільного місячника, що виходить під ред. др. К. Коберського, накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив.

Кожний передплатник „К. Р.“, що заплатив до 1 липня передплату за рік, одержить в 1939. році такі

дарові премії:

1. Джордж Голіовк: Історія рочдельських піонірів.

Вперше в українській мові! Джерельно удокументована, богата фактами, приступно написана, класична праця про початки кооперативного руху.

2. Книжку проф. Шарля Жіда: „Солідарність“ в перекладі др. Ю. Студинського.

3. Книжки з видань РСУК. по вибору передплатників, у вартости 2 зол.

Передплата за „Кооперативну Республику“ в 1939 році **знижена** і виносить всього **12** зол. (за 12 чисел по 40 стор. друку). На пів року 6 зол. Окреме число **1** зол. До набуття в усіх книгарнях.

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістають крім премій „Кооп. Республику“ **за 8 зол.**, якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня 1938. Сплачувати можна ратами.

Адреса: **ЛЬВІВ, ВУЛ. ТЕХНІЦКА І, РСУК.**

Працю українським робітникам даємо, вживаючи виробів „ЦЕНТРОСОЮЗУ“!

Wydaje: Rewizyjny Sojuz Ukraińskich Kooperatyw.
Redaktor: D-r Karło Koberśkyj.
Z druk. Naukowego Towarzystwa im. Szewczenka we Lwowie, ul. Czarnieckiego 26.
Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
Редактор: Д-р Карло Коберський.
З друк. Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26.

KOOPERATYWNA RESPUBLYKA Nr. 3. Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

III
Ж-14850
1939-3

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

На окраю днів: „Гурт“ змінив контрагента; Польський 3-літній державний плян; Найважніша польська подія; Що було, а чого не було в промові Гітлєра; Хто поносить кошти; та ін.

Мінеральні ресурси Карпатської України.

Загальна і фахова освіта працівників української і польської кооперації.

ЛЬВІВ БЕРЕЗЕНЬ 1939
Marzec

ЗМІСТ:

На окраях днів (Актуальні замітки) 65

О. Орлов: Мінеральні ресурси Карпатської України 73

Д. Піснячевський: Економічна кріза в Сполучених Державах Америки. II. 79

К. Коберський: Загальна і фахова освіта працівників української і польської коопорації 84

Серед книг 93

З преси і життя 95

Господарська хроніка . . . 96

ДОДАТОК: Д. Голіовк: Історія рочдельських піонірів ст. . . . . 25—32

INHALT:

Aktuelle Notitzen 65

Minerallschäpfe der Karpathoukraine (A. Orlow) . . . 73

Ekonomische Krise der Vereinigten Staaten von Amerika (D. Pisniatschevskyj) 79

Allgemeine- und Fachausbildung der Beschäftigten in der ukrainischen u. pólnischen Genossenschaften (K. Koberskyj) 84

Bücherschau 93

Presseübersicht 95

Wirtschaftsnachrichten . . 96

BEILAGE: G. J. Holyoake: Die Geschichte der Rochdaler Pioniere (2. Halbb.) S. 25—32

TREŚĆ:

Aktualności 65

A. Orłow: Mineralne resursy Karpackiej Ukrainy . 73

W. Pisniaczewskyj: Kryzys ekonomiczny w Stanach Zjednoczonych A. P. 79

K. Koberskyj: Ogólna i fachowa oświata pracowników spółdzielczości ukraińskiej i polskiej 84

Nowe książki 93

Z życia i presy 95

Kronika gospodarcza . . . 96

DODATEK: G. Y. Holyoake, Historia pionierów z Rochdale . . . . . 25—32

SOMMAIRE:

Notices actuelles 65

Les resourses minerales de l'Ukraine Subkarpathique (O. Orlow) 73

La crise économique en l'U. S. A. II: Époque du Nev Deal. (D. Pisnisschevsky) . 79

La culture générale et l'instruction proffessionnelle des employes dans la coopération ukrainienne et polonaise. (K. Kobersky) . . . 84

Parmi les livres 93

Revue de la presse 95

Chronique économique . . . 96

SUPPLEMENT: G. J. Holyoake: L'histoire des pioniers du Rochdale. Trad. par V. Levyńsky . . . . P. 25—32

07
К "14.850
1939-3

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ
KOOPERATYWNA RESPUBŁYKA
CO-OPERATIVE REPUBLIC
Ukrainian Monthly Review Lwiw — Poland
ul. Technicka, 1.

Ч. 3.
БЕРЕЗЕНЬ
MARZEC
1939.
РІЧНИК XII.

НА ОКРАЯХ ДНІВ

„ГУРТ" ЗМІНИВ КОНТРАГЕНТА.

Всупереч тому, що досі заявляв голова „Гурту" п. Волошиновський, волинський союз „Гурт" зфузіонувався не зі Союзом Рільничих та Зар. госп. кооператив, а зі Союзом споживчих кооператив „Сполем". Як повідомляє „Волинське Слово" на зміну патрона вплинуло те, що

> „Сполем" має власні кооперативні фабрики і гуртівні на Волині та має можливість забезпечити товарами свої кооперативи по дешевших цінах. Крім того „Сполем" є старий вироблений і добре зорґанізований союз, що має значний досвід і поважні кооперативні традиції".

„Гурт" у хвилі фузії й своєї ліквідації обєднував 40 районових господарсько-споживчих кооператив, що мали разом 140 міських та сільських крамниць на Волині та коло 24 тисяч членів. Серед членів було 70% Українців.

„Сполем" мав до цього менту на Волині 82 кооперативи, з того понад половина були українські кооперативи. З приєднанням „Гурту" стан посідання „Сполем" дорівнює числом торговельних місць другому союзові, що діє на Волині — Рільничих і зар. госп. кооператив. У той спосіб волинська споживчо-господарська кооперація поділена рівно між двома кооп. союзами.

ПОЛЬСЬКИЙ 3-ЛІТНІЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЛЯН.

Плян дальшої інвестиційної акції в Центральній Окрузі Промислу та в інших ділянках представив комісії польського Сойму дня 15. лютня ц. р. міністер фінансів інж. Е. Квятковскі. Плян розложено тим разом на три літа. На 1939 рік пропонують такі видатки:

Властиві інвестиції, на основі інвестиц. закона, 666 міліонів (третя частина з дволітнього видатку 2000 міліонів зл.); інвестиції, що предбачені в держ. бюджеті, 216 міл., ремонт і консервація 42 міл., обслуга інвестиц. зобовязань у бюджеті (відсотки) 156 міл., Фонд Праці 70 міл., будівельна акція 43 міл., уділення кредитів товарами і для заграниці 36 міл. До того можна дочислити інвестиції самоуправних орґанів 115 міл., Шлеського воєвідства 31

ЛБ АН УРСР

міл., інвестиції держ. підприємств 55 міл. Разом 1451 міл. зл. Коли відчислити обслугу довгів і ремонти, остає нетто на публичні інвестиції 1250 міл. злотих.

Звідки взяти потрібні на це фонди? Очевидно, інвестиції держ. бюджету покриє той же бюджет (216 міліонів); на решту треба найти інші джерела. Ці джерела це: в першу чергу свіжі впливи суспільних обезпечень, відтак ПКО і інші державні банки. Влада передбачує: з фондів сусп. обезпечень протягом трьох літ 500 міл., з банків приплив ощадностей 400 міліонів, заграничні кредити готівкою й товарами 150 міл., внутрішний товаровий кредит 75 міл., внутрішній емісійний ринок 90 міліонів; разом за три роки максимально 1025 міліонів. Це значить, що на 1939 р. припаде з того третина, біля 340 міліонів зл.

Звідки влада думає взяти решту проєктованого капіталу, міністр Квятковскі ясно не сказав. Обмежився до заяви, що підвищувати податків не можна, внутрішніх позичок затягати не буде, на заграничні великих надій не має. Оставала б остання дорого: емісія банкнотів. Міністр заявив тільки загально, що емісія мусить іти рівнобіжно зі зростом господарських оборотів. Преса коментує реферат і заяви міністра Квятковского на ріжні способи. Дехто вказує на рівночасну зміну статута Польського Банку, про яку реферуємо окремо.

НАЙВАЖНІША ПОЛЬСЬКА ПОДІЯ.

Безумовно на перше місце серед усіх подій в Польщі в останньому часі вибивається зміна статуту державної емісійної установи — Банку Польського. Сталася вона дня 13. лютня ц. р., коли зміну цю ухвалив загальний збір акціонерів Б. П.

Головні зміни торкаються наступних параґрафів статуту: 51, 52, 55, і 58. Новости, внесені новим текстом названих точок полягають ось у чому:

Дотепер Банк Польський, як установа наділена привілеєм емітування грошевих знаків, міг випустити лиш таку кількість обігових знаків, щоби найменше 30% тої емісії мало покриття в запасі золота або рівновартних валют, що переховується у скарбницях Б. П. Значить, дозволена сума емісії була означена відносним способом, у реляції до кожночасового покриття.

Нові постанови зміняють цей стан у засадничий спосіб. Вони говорять, що без огляду на покриття Б. П. матиме право випустити на 800 міліонів, а за згодою міністра скарбу до 1200 міліонів грошевих знаків; вся решта емісії, поза тим контиґентом, мусить мати покриття в золоті у висоті 40%.

Створено спеціяльну назву на непокриту емісію: вона буде зватися „фідуціярною емісією".

Для того, щоби ясніше зрозуміти характер і тенденцію реформи, треба поглянути, який був дотеперішній фактичний стан.

Білянс Б. П. за другу декаду лютня подає: обіг банкових білєтів 1325 міл. злотих, запас золота 446 міл. злотих, покриття 30,79%. За новими нормами Банк, маючи ту саму кількість золота, зможе випустити в обіг 1115 міл. зл. + 800, евентуально навіть + 1200 міліонів злотих, отже 1915, евентуально 2315 міліонів зл. Це дає велику розпряжність емісійних можливостей.

Якуж квоту з тої емісії зможе в Банку позичити держава на свої потреби? Говорять про §§ 55 і дальші. Державний скарб має право: а) на безпроцентовий кредит на отвертім рахунку до висоти 150 міл. (давніше 100 міліонів); б) опроцентованого кредиту до висоти 515 міліонів. Окрім того Б. П. має право закуповувати процентові папери (очевидно треба тут розуміти передовсім такі папері, як державні позички і обліґації): до висоти 200 міліонів (дотепер 150). Врешті є предбачена можливість приймати кредитові білєти державного скарбу (бони) — до висоти 400 міл. злотих. Разом отже державний скарб може взяти з Б. П. на свої потреби в дорозі кредиту 860, евент. 1260 міліонів зл., цебто якраз усю т. зв. фідуціярну емісію.

Такі є найважніші постанови нового статуту Б. П., які викликали скрізь велике заінтересування, а навіть побоювання грядучої інфляції. Міністр скарбу у парляменті, з приводу тієї події, подав успокоюючу заяву, що влада „не буде від банку вимагати річей, що були би чужі завданням емісійної установи..."

Представники торговельно-промислового світу роблять і собі надії, що „нові емісійні можливости будуть належно використані", в тім сенсі, що якісь кредити дістануться приватній торговлі і промислові. Урядові круги на це покищо мовчать, затурбовані передовсім фінансуванням інвестиційного пляну.

ЩО БУЛО, А ЧОГО НЕ БУЛО В ПРОМОВІ КАНЦЛЄРА!

Промову канцлєра Німеччини, Адольфа Гітлєра, у 6-ту річницю його приходу до влади, можна було правильно оцінити і вповні зрозуміти щойно у перспективі деякого часу. Тимто й ми не відгукувалися на неї відразу.

Поза чисто політичними моментами в промові бреніла цим разом голосніше, як у давніших виступах Гітлєра, струна господарських турбот. Канцлєр признав отверто, що господарське положення Німеччини тяжке; вину однак за це скидав на противну сторону — тих, що з нею провадили велику війну, а потім стягнули від неї величезні воєнні репарації. Канцлєр признав, що війна нищить народи (дуже цінне признання в устах мілітариста); обернув однак це твердження вістрям в бік противника, доказуючи, і не без підстав, що війна Анґлії не принесла матеріяльних користей, радше шкоди.

Канцлєр Німеччини говорив про кольонії. Але цікаве, що не

назвав по імени ані одної з колишніх німецьких: ані Камеруну, ані Танґанайки, ані іншої. Виходило б, що Німеччина не настоює на звороті означеної території, а домагається взагалі рівної участи нім. народу у поділі природних багацтв світа. Справу поставлено ш и р ш е і з а с а д н и ч о; це дає дещо до думання.

Драматичний призвук мало місце про сучасне примусове положення німецького народу: або експортувати, або згинути. А що згинути ніякий нарід не хоче, німецький нарід б у д е е к с п о р т у в а т и, чи комусь це миле, чи ні. Характеристичне, що не лиш в цій частині промови, а й взагалі у цілій промові майже не було бесіди про автаркію, самовистарчальність і т. д. Клич „експортувати!" говорить не про автаркію, а про щось цілком відмінного: про бажання торговельної виміни. Це клич з арсеналу господарського ліберальізму, байдуже, чи канцлєр того свідомий чи ні!

Звертає на себе увагу також і той факт, що канцлєр признав господарську непродуктивність видатків на зброєння. Це не значить, що він проти них, навпаки, він заповів їх продовження, як історичну конечність. Одначе таке поставлення справи, є новістю у виступах А. Гітлєра; мало того, воно є доказом тверезого сприймання важних господарських проблєм.

ЗБІЖЕВІ ПРЕМІЇ Й ЦІНА ЗБІЖЖА.

Прийнявши, що в Амстердамі можна за 100 кґ. жита дістати 10,68 зл., фахові часописи подають таку калькуляцію рентовности експорту жита з Польщі:

ціна в Амстердамі	10,68 зл.	
вивозова премія	7,— зл.	
разом	17,68 зл.	
Від тої квоти треба відчислити безпосередні кошти:		
а) кошти місцевої кооперативи у границях 50—75 сот. від квінтала, середньо		0,60 зл.
б) кошт транспорту від кооперативи (в центрі Польщі) до Данціґу		2,25 зл.
в) кошт транспорту від Данціґу до Амстердаму		1,75 зл.
разом		4,60 зл.

Відбивши цю квоту від тої, яку дістає на руки експортова фірма: 17.68 — 4,60, дістаємо зл. 13.08. Таку квоту можна би теоретично виплатити доставцеві на місці, себто хліборобові продуцентові.

В практиці одначе так не може бути, бо збіжжа приходить до місцевого скупщика (кооперативи) занечищене, нераз на 20%. Далі треба числити ще нераз доставу збіжжа до залізн. стації, отже в дійсности для селянина остає 10—12 зл. — в найліпшому разі.

Беззастережені прихильники премій твердять, що вони є конечні, бо якби не премії, то продуцентові на місці не можна би дати більше, як яких 6 злотих.

Нам здається, що центр справи не у самій повищій калькуляції, а в тім, які кількости збіжжа можна взагалі ульокувати на заграничних ринках, і які справді ульоковується. Бо не сама висота ціни рішає, а та обставина, яка кількість продавців може справді одержати ту ціну. Ціна безріг на торговиці не мусить піти в гору, коли трапиться один чи два випадки, що хтось комусь заплатив ліпшу ціну; вона піде в гору аж тоді, коли таких випадків буде помітне число.

Дійсність показує, що з Польщі вивозиться останніми роками пересічно 5—6% цілої продукції збіж. В кампанії 1937/38 вивезено 210.000 тон збіжжа, в 1938/39 покищо не більше, як в попередньому році. Такий незначний убуток товару з краєвого ринку та ще по низьких цінах, не може мати більшого значіння для формації цін на краєвих ринках, де йде в оборот на ринку річно коло 3 і пів міліонів тон зерна.

До 1. квітня 1938 р. обовязувала в Польщі (один рік) заборона вивозу збіжжа. Від того дня вивіз є вільний, а навіть діють вивозові премії. Польща не має постійного надміру збіж і тим пояснюється її неодностайна торговельна політика. Є чимало людей, що радять махнути рукою на вивіз і зайвий видаток премій, та взятися до перерібки збіжжа внутрі краю, прим. на спірт; попри це радять збільшити внутрішню спотребу зерна населенням.

Зниження норми перемолу жита на хлібову муку (до 55%) іде власне по лінії тих домагань. Ходить про те, щоби збільшити краєву спотребу жита; при тім збільшилася б також продукція ґрису на пашу.

ХТО ПОНОСИТЬ КОШТИ?

Від вересня діють оплати від перемолу. З оплат цих нагромаджується фонд, що вже перейшов 20 міліонів злотих. Вже є ріжні проєкти, як зужити цей фонд, очевидно відмінні від первісного його призначення. Але досі ще широка опінія не має ясної відповіді, хто фактично складає цей фонд, себто хто поносить їх тягар? У 3. числі півурядової „Польскі Ґосподарчей", на стор. 86, подано докладне порівнання приходів млинів в 1938 і 1937 році, з якого автор робить висновок, що оплати від млива не зменшили приходів млинів. Противно — ті доходи зросли. Отже млинарство не поносить тягару нововведених оплат. (Обчислення „П. Ґ." подаємо в хроніці цього числа „К. Р.").

Це ствердження вправді дещо суперечить тому, що говорив на зїзді хліборобських орґанізацій міністр хліборобства п. Понятовскі (він твердив, що з оплати, яка виносить 3 зл., коло 1 злотого поносить млин, (гл. К. Респ. за січень ц. р.). Одначе цим

потверджуються здогади, які ми висловили зараз по введені оплат: що ані млини не понесуть кошту оплат, ані споживач, а тільки незорґанізований, безборонний хлібороб.

Млини не тільки не могли стратити, а навіть противно, мусіли заробити в зимовому сезоні 1938/39. На це вказують наступні числові зіставлення:

Жито коштувало (на варш. біржі) у серпні 1938 р. — 15.56 зл., в грудні м. р. — 14.63 зл. Млини діставали жито майже на 1 зл. дешевше; готова хлібова мука (65%) коштувала в серпні 1938 р. 24 зл., в грудні за новий тип муки, 55%-вої, млин діставав 25 зл. 65 сот. (за 65% муку 21,55 зл.), але за ґрис, який підскочив аж о 2 зл., діставали 10,75 зл. В результаті всіх перемін млини одержують тепер навіть більше, як одержували літом м. р.

Споживач оплат не поносить, бо, як ми бачили, ціни готової муки не піднялися, противно навіть обнизилися. Остає отже тільки третє припущення, що ввесь тягар перемолових оплат упав на хлібороба, продуцента збіжжа. І так воно мусить бути; шкода тільки, що того не хочеться явно і славно признати, а признавши, поробити з того факту відповідні, для хлібороба прихильні висновки.

Тактикою „якось то буде" — справі не поможеться.

ДОЛЯ ОПЛАТ ВІД ПЕРЕМОЛУ ЗБІЖЖА.

За час від 5. вересня до 31. грудня 1938 з оплат від перемолу вплинуло до державної каси 18,5 міл. злотих.

Згідно з законом, яким ці оплати уведено в життя, сум зібраних цією дорогою можна вжити лише на підпирання вивозу чотирьох головних збіж, евентуально муки і каш. Мимо того на засіданні опініодавчої комісії, яке відбулося в кінці грудня м. р. ухвалено щось іншого. Постановлено — частину фонду призначити на збільшені закупи для державної резерви збіжжа, себто ужити на державні потреби. Другу частину рішено вжити на роздачу кредитів торґівцям збіжжа.

З компетентних місць пояснюють, що одно і друге асиґнування сум буде відбуватися кредитово, у формі зворотних позичок. Гроші ці мали би бути повернені тоді, як поправа ситуації на заграничних збіжевих ринках уможливить поширити експорт збіжжа з Польщі. Покищо вивезено деякі кількости до Німеччини, на основі компензаційної умови. В держ. елєваторах находиться двацятькілька тисяч тон збіжжа.

Коли будуть устійнені ціни на спільній польсько-німецькій конференції, тоді збіжжа це буде вивезено до Німеччини. (Здається, що це вже і сталося).

Виконування контролі над млинами і взагалі над сплатою оплат потягло за собою, як ми вже писали, збільшення бюрократичного апарату скарбових властей. У звязку з цим ухвалено

новий кредит у висоті 1 міл. зл. на новий скарбовий персонал. Дякуючи цьому, в скорому часі скарбова контроля обійме також менші млини по селах.

Одним словом — хлібороб, замість помочі, за свої гроші буде удержувати ще більшу бюрократію.

ПРОТИ ДЕМАҐОҐІЇ.

Мимо врочистого „пакту про неаґресію", що був підписаний у 1934 році між німецькою кооперацією і приватним купецтвом, тиха акція проти кооперації в Німеччині іде далі. Користаючи з політичної конюнктури, купецькі орґанізації хочуть довести до повної заборони кооперації; для публики видвигається арґумент, що мовляв, кооперація веде до колєктивізації.

Очевидно, симпатики кооперації відбивають цей наступ. Останньо забрала слово у цій справі „Nazional-Sozialistische Landpost". У вступній статті вона вияснює основні ріжниці між совітським колєктивом і кооперативою:

„Якщоб селянин не мав власної стайні, якщоб він кормлення і плекання своєї худоби передав у руки „стаєнної кооперативи", якщоб він, замість самому орати і гноїти своє поле, робив це з доручення колєктиву, як його робітник, аж тоді ми переступили б межу, що ділить німецьку кооперативу від совітського колєктиву". У другому місци статті стверджується, що основою совітського колгоспу є вивласнення. („Rundschau" 18. II. 1939).

До тих уваг одного з гітлєрівських часописів треба додати ще одну річ, яку він поминув, а яка має суттєве значіння: у большевицькому колгоспі нема: 1. добровільности вступу й виступу; 2. нема торговельної свободи у колгоспній господарці; а це є дві засадничі прикмети правдивої кооперативи.

У 30-ЛІТТЯ Т-ВА „ВІДРОДЖЕННЯ".

Будучи рухом відродження народніх мас до нового життя, не може кооперація не співчувати змаганням усіх тих орґанізацій, які собі поставили анальоґічні до неї завдання, хоч і не в суто економічній ділянці.

Одною з тих орґанізацій є наше протиалькогольне і протинікотинне товариство „Відродження".

Саме, бо дня 14. лютого 1939 р. минуло 30 літ від його оснування. У цьому ж дні, 1909 року, гурт ідейних людей, людей сильної волі та ясної, тверезої думки, почав обєднаним способом боротьбу з тяжким лихом нашого народу.

Вповні поділяємо погляд теперішньої Головної Ради „Відродження", що найкращим вшануванням ювілею заслуженого товариства було би — якби в цьому році зросли відродженецькі ряди до такої сили, що загроза з боку отрут алькоголю й нікотини перестала би бути страшна.

З тією вірою кличе „Відродження" — а до його голосу приєднується і кооперативна преса:

„Ставайте у відродженецькі ряди до святої боротьби за перемогу тверезого духа, за силу і велич Української Нації!"

ВИПИСКИ.

„Модна є тепер поговірка про „підтягання Польщі вгору". Проявом того підтягання Польщі має бути Ц. О. П., де інвестується кількасот міліонів. Твориться низку нових промислів, розбудовується існуючі, творить свою філію (здається у Ряшеві) Цеґельські я Познання. Питання лиш, для кого саме він буде продукувати рільничі машини?

В минулому столітті в Европі нагально розбудовувався промисл, бо суспільства скоро збагачувалися і мали щораз нові вимоги й потреби. У Польщі розбудовується промисл не в наслідок внутрішньої ринкової потреби, тільки в надії, що розбудований промисл створить потреби й конюнктуру. Тимчасом 70% сподіваних відборців зачинають животіти на лад своїх предків за царювання перших королів з династії Пястів". („Рольнік" ч. 4. 39).

У цьому ж орґані на 55 сторінці читаємо:

„Прибалтійське рільництво може інтенсифікувати, бо має польські штучні погної за ціну більше-менше 2 рази нижчу, як ми в Польщі. Якби ми могли користати з чілійської салітри, потасової соли зі Штрасфурту і т. д., то ножиці замкнулися б і ми також мали би змогу конкурувати!".

„З дослідів інж. Дзєдзіца знаємо, що господар на Поморю споживає 130 ґр. білка, а в Галичині (Малопольщі) 97 ґр.; товщів на Поморію 85 ґр., в Галичині 35 ґр., вуглеводнів на Поморю 144 ґр., в Галичині 597 ґр.".

„Знаємо, що в часі війни підупадає рільнича, а змагається промислова продукція. Фахівці обчисляють, що в ділянці збіж щойно продукція 40% вище нормального спожиття в часі мира запевняє самовистарчальність на час війни. Які ми далекі від тієї норми". („Рольнік" ч. 5. 39.).

„...Скріпелення емісійної методи не вичерпує справи. Бо і ця метода має те до себе, що її не можна прикладати далі означених границь. Наше покоління розуміється на „емісійній методі", отже на цьому інструменті не можна довго грати. І для того по якомусь часі прийде контрметода, а також буде позичка, добровільна у знаках наведення".

„...Терапію зимних і гарячих тушів напереміну прикладають в медицині часами для відтовщення пацієнта. Треба побоюватися що і в економіці наслідок буде такий самий".

(„Політика Ґосподарча" ч. 80).

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

Мінеральні ресурси Карпатської України*

У звязку з проголошенням автономії Карпатської України значно зріс інтерес до питання про господарське майбутнє та розвиток цього краю. Побіч поважних і обєктивних уваг щодо цих питань, виринуло, на жаль, теж чимало досить фантастичних оповідань про природні мінеральні багатства Підкарпаття. Хоч тверезa дійсність буває завсіди менш приємна, ніж вільна мрія, то в практичному житті доводиться рахуватися лише з дійсністю. Отже тому буде корисним поставити всі розмови про мінеральні багатства Карпатської України на реальний ґрунт.

Є правда, що коли ми хочемо мати уяву про господарське значіння мінеральних ресурсів якогось краю, не мусимо надавати великого значіння тому, наскільки багатства використовується зараз, за сучасних обставин, чи навіть може й зовсім їх не використовується. Але зате мусимо дуже докладно ознайомитися з тим, які мінеральні скарби переховує природа цього краю у своїм нутрі та в якій кількості ці скарби там є, памятаючи, що цю кількість не може побільшити жадне зусилля людини. Тільки виходячи з цього реального пізнання, можемо скласти собі уяву про те, що могло б дати використання цих скарбів за кращих соціяльних, економічних і політичних умов та при більш інтенсивному господарюванню.

При розгляді господарського значіння мінеральних родовищ мусимо підходити дуже обережно та робити свої висновки лише на підставі детальних дослідів. Не можна ще тішитись тим, що там чи там знаходиться, наприклад, залізна руда. Вона там і справді може бути. І навіть дуже доброї якости. Але господарське значіння руди не залежить навіть стільки від її якости, як від її кількости та легкости й коштів її добування. Крім того, тут грає ролю ціла низка економічних моментів: віддаль від шляхів, від місця перерібки, від паливних джерел, ціна руди, потреба в руді, тощо.

Дуже багато залежить від структури та характеру самого родовища. Часто буває так, що добра руда знаходиться лише в горішніх верствах родовища, тоді як з глибиною якість руди значно гіршає. Іноді буває, що ліпші сорти знаходяться допіру на середній глибині. Такі властивості залежать від походження руди та підлягають певним мінеральоґічним законам. Так само значіння родовища дуже залежить від ґеольоґічних умов уложення родовища в сусідніх гірнинах. Родовище може мати характер правильної жили (поземої, торчової або скісної); може бути зовсім неправильним ложиськом; може мати характер вер-

*) Передрук зі зб. »Карпатська Україна« т. I. Подєбради, 1939., за дозволом, зі змінами й доповненнями автора. — Ред. К. Р.

стви; частина родовища може бути близько від поверхні, друга частина (скажімо, навіть краща) може бути дуже глибоко і т. д., і т. д. Все це знову залежить від походження родовища та від ґеольоґічної структури оточення. І ці всі явища висвітлюються певними мінеральоґічно-ґеольоґічними законами, які дозволяють нам наперед відгадувати економічну вартість родовища.

Отже, для того, щоб мати вірну уяву про вартість родовища руди або іншої корисної копалини, треба добре знати всі його прикмети, себто родовище мусить бути добре досліджене.

Коли після цих попередніх міркувань звернемося до питання мінеральних ресурсів Карпатської України, то перше, що нас тут вразить, це дуже мала дослідженість її території з цього боку. Маємо тут деякі старі (мадярські з 60—80-их років минулого століття) уваги; маємо теж вже і деякі нові (чехословацькі) експертизи. Але ці останні торкаються лише поодиноких питань та охоплюють дуже малі області. Отже покищо про мінеральні ресурси Карпатської України можна говорити лише з певною резервою. Загально говорячи, — і це мусить бути дуже виразно підкреслене, — мінеральні ресурси Карпатської України потребують ще свого плянового дослідження. Треба перевести й реґістрацію усіх до тепер знаних родовищ руд, корисних копалин та мінеральних джерел а, де цього треба, зробити відповідні досліди. При цьому, по взірцю инших держав, треба відразу дбати того, щоб усі праці та розвідки, що робитимуться на родовищах, були подавані з результатами до відома відповідного уряду. Так буде зібраний нарешті точний матеріял, потрібний для перегляду цілости економічних перспектив для контролі експльоатації природнього багатства Карпатської України.

Багатство рудами та іншими корисними копалинами кожного краю є в прямій залежності від загальної ґеольоґічної структури краю. В цьому відношенні, для цілей загального перегляду, Карпатську Україну можна поділити на дві частини: 1. північну й північно-східню, вздовж головного гребеня Карпат та 2. південно-західню, що лежить ближче до угорської низини.

Північну та північно-східню частину творить головно т. зв. „фліш", зложений з ріжних пісковиків та мулистих лупаків (третичного та крейдового віку). Місцями у „фліші" виступають менші острови вапняків. Частина південно-західня має далеко ріжноманітнішу структуру. Область від Ужгороду аж до Хусту складається з молодих (неоґен) вулканічних ґірнин та їх туфів (андезит, ріоліт). Від Хусту аж до Апші знову набирають переваги молоді (третичні) седименти а, зрештою, на сході на Мармарощині (Рахів-Требушани) виступає острів кристалічних лупаків (ґнейси, крист, вапняки, тощо).

Щодо руд та інших корисних копалин, то вони здебільшого звязані саме з південною та південно-східньою частиною Карпатської України. Північно-східня частина — хоч вона й менше досліджена — вже після своєї ґеольоґічної будови не залишає багато

місця для надій, що тут знайдуться якісь визначніші мінеральні багатства.

Після цих загальних уваг спробуємо коротко схарактеризувати родовища найважніших руд та інших корисних копалин Карпатської України.

Сіль камяна, про яку можна сказати, що вона є найважнішою — а нині, навіть майже одинокою з господарського погляду позитивно використовуваною копалиною Карпатської України, добувається нині в Мармароській Солотвині й є одиноким родовищем камяної соли в цілій Чехо-Словацькій республиці (коли не рахувати маленького родовища біля Пряшева). Сіль творить тут ґрандіозний пень, що лежить на глибині 8—30 метрів від поверхні. Його довжина — 2160 метрів, а ширина — 1700 метрів. Зараз працюють на глибині вже більше як 150 метрів, але дна родовища ще не досягнено. Солотвинська сіль визначається рідкісною чистотою; переслоєння мулу зустрічаються лише в деяких місцях, головно по краях пня. Щоб уявити собі сьогоднішнє господарське значіння карпатсько-української соли, вистарчить сказати, що тут працює 900 робітників та здобувається щодня понад 40 ваґонів соли.

Солотвинське соляне родовище знаходиться в муловито-піскуватих седиментах міоценового віку, себто має анальоґічні умови ґеольоґічного уложення, як і сусідні родовища в Галичині.

Солоноваті горизонти тягнуться правдоподібно через цілу Карпатську Україну, від Пряшова аж до Солотвини, де переходять на румунську територію. Присутність підземних соляних родовищ виявляється низкою соляних джерел, між якими багато має такий значний обсяг соли, що місцеве населення вживає цієї ропи замісць готової соли (Вишков, Свалява, Апша). На підставі присутности таких соляних джерел вже раніше (1851) шукали підземні соляні родовища в ріжних місцевостях Підкарпаття, а біля Солоного дійсно таке родовище знайшли на глибині 38 метрів. Але тут сіль є досить занечищена верствами мулу, а тому це родовище не експлуатується.

Солотвинське соляне родовище навіть при ще більшому підвищенні інтенсивности експлуатації на багато літ цілком і певно забезпечує потребу в солі цілої Чехо-Словацької республіки. Крім того для Карпатської України залишається оправданою надія на те, що тут можуть бути знайдені ще й нові багаті родовища соли.

Залізна руда — здобувалася на терені Карпатської України вже з давніх часів, навіть в кількох місцях, і перероблювалася в маленьких ґутах на залізо. Але з бігом часу постепенно копальні підупали, а ґути припинили свою працю.

Залізна руда знаходиться в Карпатській Україні в дуже багатьох місцях, власне в цілій південно-західній її частині від Ужгороду аж до Рахова. Дуже густо розпорошені дрібні родовища залізної руди між Мукачевом і Хустом, а саме: Холодне, Загаття,

Брід, Ільниця, Білки, Довге, Озій, Малий Раковець, Ракосів, Криве, Вишково та інші.

Рудним мінералом є головно бурий залізняк (лімоніт), який в багатьох родовищах в спідніших частинах заступлений сидеритом. Тамошня руда містить в собі 20—40% заліза (металю) й лише виїмково трапляються поклади з більшим відсотком заліза.

Родовища заліз знаходяться головно в андезитових туфах та туфітах і ґенетично вязані з поствульканічними процесами, що допроваджували ерупцію андезитів. Розходиться головно про жили та гнізда (ложиська) піриту або сидериту, які в горішніх верствах, наслідком оксидації, перемінюються в лімоніт (рудий залізняк). На деяких жилах — особливо в південній частині цього району (біля Хусту) — крім піриту, знаходиться в більшій кількості ґаленіт (Вишково). Тому тут колись добували о л и в о, а навіть вже і в новіших часах робилися спроби поновити це добування, але спроби проте не привели до позитивних вислідів.

Залізні руди подібних властивостей знаходяться і між Середнім та Анталовцями, де навіть існувала висока піч, що перепрацьовувала головно ілавські та волоскопські руди.

Другий район, з багатьма дрібними родовищами залізної руди, лежить між Кобилецькою Поляною — Раховом — Требушанами. Тут нараховують біля 30 дрібних родовищ. Залізна руда зустрічається в ріжних гірнинах і здається переважно є знов таки продуктом оксидації піритових жил та імпреґнацій. Рудний мінерал — знову бурий залізняк, але в деяких місцях зауважено і гематит.

Загально беручи родовища залізної руди в Карпатській Україні, не дивлячись на їх численність, не визначаються ані високою якістю руди, ані її кількістю. Не дивлячись на це, можна все ж думати, що при розумному використанні місцевих умов та при малому розмірі підприємств, експлуатація деяких родовищ залізної руди могла б навіть і рентуватися, зокрема там, де залізна руда знаходиться поруч з родовищами вугілля.

На кількох місцях південно-східньої частини Карпатської Україні зустрічаються індиції з о л о т а (в піритових жилах або в пропилітізованому ріоліту). Спроби його добування були роблені вже і після війни, але не осягли бажаних результатів.

З інших металевих руд можна ще пригадати руди м а р г а н ц ь о в і, що зустрічаються в нижньому току ріки Тиси (ширші околиці Требушан). О цих родовищах зараз ще немає ніяких ближчих даних, які б дозволяли оцінити їх економічне значіння.

В у г і л л я, що знаходиться на терені Карпатської України, є назагал вугіллям третичним (неоґен), і то переважно руде (ліґніт); а частково також чорне, блискуче. Вугілля знаходиться на дуже багатьох місцях вздовж південно-західнього краю Карпатської України, де можна більше-менше визначити такі райони: 1. Апша — Нересниця — Новоселиці — Вугля, 2. Тячів — Вишково

— Хуст та З. в околицях Середнього (Ільниця, Білки, Довге...). Цілковито складається враження, що вугляні шари тягнуться від Апші аж до Антоловець і в багатьох місцях, очевидно, прикриваються молодшими андезитовими туфами.

Здається, що вугілля знаходиться в двох ґеольоґічно трохи відділених шарах. В одному шарі (мабуть молодшому), знаходиться вугілля буре (ліґніт) невисокої якости. Місцями воно творить кілька рівнобіжних верств з загальною могутністю аж до 3-х метрів. В другому вугляному шарі (правдоподібно ґеольоґічно старшому) знаходиться вугілля чорне, блискуче, дуже високої вигрівности. Але це вугілля не творить більше-менше правильних верств, а зустрічається у формі витягнених сочок часто порушуваних та мало могутніх.

З огляду ось на ці умови залягання вугляних шарів та також на якість вугілля промислове значіння карпатського вугілля не можна переоцінювати. Але все ж при розумному використанні місцевих обставин можна знайти вжиток і для цього вугілля. Здається, що нині вже вирішено використати те вугілля, яке знаходиться біля Ільниці, для потреб проєктованої місцевої елєктрівні. В поодиноких випадках вугілля можна було б вжити і для інших місцевих потреб (наприклад, в звязку з використанням залізної руди та ін.).

Крім вугілля, на кількох місцях Карпатської України знаходиться т о р ф. Найбільше родовище торфу в Чорному мочарі відійшло до Угорщини, але все ж залишилися ще досить значні родовища з торфом доброї якости: наприклад торфовища на правому березі Тереблі біля Синевіру (могутність 2—3 метри), біля Німецької Мокрої та інде. Можливість місцевого використання цих торфовищ рівнож слід мати на увазі.

Н а ф т а. Вже давно було зауважено, що північна Карпатська Україна має анальоґічну ґеольоґічну будову, як і нафтоносні області в сусідній Галичині. В кількох місцях Карпатської України знаходяться дуже виразні індиції присутности нафти в певних ґеольоґічних верствах. За такі надійні місця можна вважати Луги біля Ужоку та струмок Стебна біля Ясині. В обох цих місцях робилися свердловини вже наприкінці минулого століття. Постепенно тут чергувалися ріжні підприємці, як поодинокі особи, так і товариства з мадярським та іншим капіталом. Ча-від часу тут здобувано й певну кількість нафти, але праці ніколи не провадилися систематично та не доводилися до кінця, а тому й головного нафтоносного горизонту (спідній еоцен) ніколи не було осягнено.

В новішій добі праці біля Ужоку та Ясині знову був обновив чехо-словацький уряд. Свердловина біля Ясіня була доведена до глибини 1200 метрів, але без позитивних результатів. Попередні ґеольоґічні розвідки та необхідне мапування було переведено теж в околицях Нересниці та біля Солотвинських копалень.

Отже питання нафти в Карпатській Україні залишається ще й на сьогодні не розвязаним. Дальші досліди вимагають дорогої систематичної праці, а головно дуже великих інвестицій, звязаних з пробними свердловинами.

З інших корисних копалин заслуговує на увагу родовище каоліни біля Дубринича. Каоліна тут витворилася наслідком переміни ріоліту, себто має подібне походження, що й деякі каоліни біля Берегова. Дубринецької каоліни в суміші з михаловецькою вже давно вживалося до виробу фаянсу та камяних виробів в Ужгороді.

Крім каоліни в кількох місцях в Карпатській Україні знаходяться огнетривкі мули та глини. Але не маючи під рукою докладних даних, не можемо сказати нічого певного про їх практичне значіння.

На Мармарощині знаходиться в значній кількості кремінь (жили та імпрегнації), якого, завдяки його чистоті, вже давно вживалося в місцевих шклярнях. Такі родовища кременя відомі, наприклад, на північному спаді гори Волосянки, біля Вижчих Грабаниць і т. д.

Між Терновою та Нересницями знаходиться родовище мармору (юрського), який тут навіть колись і добувався. Але наслідком деяких технічних перешкод добування недосягло більших розмірів.

Що в Карпатській Україні знаходимо в дуже великій кількости — це камяні ломи. Розходиться передовсім про два сорти каменя: пісковики в частині північній та андезити й ріоліти в південній частині. Вапняки вже в значно меншій мірі. Пісковиків з деяких ломів вживається навіть на бруси та на жорна, добре годяться вони також на ріжні будови та на плити. Андезити й ріоліти дають дуже добру жорству для будування шляхів. В долинах деяких річок знаходяться величезні запаси лобяків та гальок, яких прямо вживається на будування шляхів.

Нарешті, треба підкреслити, що Карпатська Україна є надзвичайно багата на джерела мінеральних вод, яких тут в 80-ім році минулого століття нароховувалося понад 300. Ці джерела розпорошені майже по цілій Карпатській Україні, а головно зосереджуються вони в її південній частині — від Ужгороду аж до Рахова. Ширші околиці Сваляви та Рахова, здається, визначаються найбільшою кількістю джерел.

Цих мінеральних вод вживається й до лікування, і як столової води. Між ними є багато вод алкалічних, сіркових, залізистих, тощо. Деякі джерела мають в собі значний відсоток йоду, літію, бору та ін.

В багатьох місцях лежать дрібні курорти (околиці Сваляви, Кобилянської Поляни, Рахова і т. д.), з яких чимало було дуже відомих та популярних вже майже перед 100-ма роками. І недалеко сьогоднішньої столиці Карпатської України Хусту (біля Виш-

кова) в надзвичайно гарній околиці є курорт для лікування жіночих хвороб з кількома алкалічними джерелами.

Але майже й всі прочі джерела лежать в надзвичайно гарному, привабливому природньому оточенні. Мусимо пригадати, що Карпатська Україна залишається сьогодні може одиноким в Европі краєм, де природа заховалася в своїй первісній красі і недіткнена людською рукою, врятована від погубного впливу індустріялізації. До надзвичайної красоти Карпатської України спричинюється теж і характер її гірського ляндшафту, ліси, дуже рідка в Европі гірська фльора, своєрідний фолькльор і цілий ряд інших чинників. В останніх роках захоплення Карпатською Україною дуже швидко росте, і то не лише в Чехо-Словаччині, але і в інших европейських країнах.

Коли розумно підхопити та підперти зростаючий туристичний рух та ще коли не стати при цьому на шлях американізації та нищення ориґінальности краю, а навпаки, підкреслювати та використовувати його виключну своєрідність, то тут можна дуже швидко, швидше як в кожній іншій галузі, осягнути великих економічних наслідків.

Купелі та джерела з так ріжноманітними, а часто й рідкісними водами, положені в чудовій, ніби створеній для лікування та відпочинку країні — якщо звернути на них трохи уваги та зробити деяку пропаґанду, — можуть дуже добре допомогти успішному та швидкому розвою туристичного руху в Карпатській Україні.

Я особисто гадаю, що саме використання мінеральних вод та поширення туристичного руху принесе Карпатській Україні найбільший економічний успіх.

др. Олександер Орлов
доцент Карлового Університету

Кріза в Сполучених Державах Америки

II. СПРОБИ ПОДОЛАТИ КРІЗУ*).

Нова епоха в американськім господарстві. Всі закони Рузвельта, щодо реформи грошевої одиниці та кредиту, орґанізацій хліборобства (Agricultural Adjustement Administration, з 12. V. 1933; в скороченню »AAA«), промисловости („National Industrial Rekovery Act, в скороченню „NIRA" з 16. VI. 1933) та праці (Social Security Act, з 1935 р.), раціональної орґанізації й відродження господарства З. Д. Америки, прибрала в 1933 р. назву „New Deal"**)

В ідеольоґічнім розумінню New Deal значить заведення раціонального планового господарювання на місце вільного, тоб-то New Deal є протилежністю laissez faire, laissez passer Іншими словами Рузвельт старається завести кермоване господарювання, économie dirigée, за виразом Рузвельта: planned economy (»раціональну економію«).

---

*) Перший розділ цієї праці — гл. в »К. Р.« за лютень б. р. — Ред.

**) „New Deal" (чит. »Ню Діл«) вираз, який не піддається точному перекладу. В буквальному змислі значить »нова сила«, »новий порядок«.

В своїй праці „Looking Forward" (»Погляд до будуччини« вид. 1933 р.) Рузвельт захищає рівноправність, що мала би привести країну до здійснення принципів Джеферсона. Рузвельт не йде до державного соціялізму, але твердить, що необхідно примінити авторітет держави »кожного разу, коли правительство буде примушене інтервеніювати, щоби привести до гармонії ріжні частини економічної структури країни, реалізувати справжній захист інтересів не лише ріжних частин великої країни, але рівнож і економічних одиниць та ріжних уґруповань, які входять в склад цих одиниць. Поліпшуючі заходи мусять бути примінені до всіх, а проєкти реформ — вироблені на засадах одного спільного життя, охоплюючого як сильних, так і слабих«.

В той час, як економічне життя Америки зносило панування плютократії, кероване оліґархією, зложеною з кількох тисяч осіб, Рузвельт вимагає співпраці всіх соціяльних верств і відмовляє „Big businessmen" — магнатам великих прибутків, фінансовим товариствам право панувати над нацією. Політично-економічна система, нормуюча життя великого народу, має справедливо обслуговувати більшість, а не бути під батогом незначної меншини упривілейованих. В часі, що вимагає надзвичайно суворої дисципліни, обниження прав людини може, очовидно, наступити, але це не є правдивою ціллю інтервенції; тут йде про краще зрозуміле скріплення одиниці і запевнення їй економічних прав.

Так розпочав автор свій »Погляд до будуччини«, протиставляючи панування 5-ти тисяч щасливців оліґархічного режіму робітничій масі всіх категорій. Середні верстви населення, оскільки вони були причасні, в Америці, до величезного розцвіту, не терпіли ще від самої політичної нерівности. А як велика криза, поглиблюючись, відкрила їм очі на всі недостачі пануючої системи, члени свобідних професій, техніки, урядовці, хлібороби-фармери, інтеліґенція, фахівці, які дуже потерпіли, втратили віру в старі методи, що привели їх до нужди. Критика Рузвельта була скерована не тільки проти режіму Hoover'a, але предметом дискусій стала й ціла економічно-суспільна структура крізи. І коли президент Рузвельт здобув стільки прихильників, то тому, що його обіцянки, місцями трохи неясні й містичні, подавали надію на повну зміну. Американський нарід очікував чогось нового, бо вимагав чогось нового...

При переведенню New Deal в життя Рузвельт інспірується найновішими економічними теоріями. Він скупчує біля себе відповідні наукові сили „Brain Trust" (»Мозковий трест« дорадчу раду). В склад цієї дорадчої ради входять переважно прихильники наукових теорій проф. Irving Fisher'a знаного американського економіста, а саме: проф. Moley, A. Pearson, Tugwell, Berll, Warren і інші. Сам Irving Fisher прославився своєю квантитативною теорією та звязаними з нею теоріями про ціни, ринки збуту, закупочну силу і т. д.

З головних теоретичних підстав інспірованих „Brain Trust"-ом слід відмітити науку про ціни, золото та закупочну силу.

»Економічний розвиток — кажуть проф. G. Warren і Fr. Pearson — в своїй „Gold and Prices" — є завше злучений зі скількістю золота, яке находиться в світовім обігу; сталість цін буде забезпечена лише тоді, як збільзбільшення грошевого запасу золота йтиме точно рівнобіжно до зросту продукції«. (Так висловилися навіть американські представники на світовій економічній конференції в Льондоні в 1933 р.). Ця теорія зводилась до найпростішого висновку, що кожна Держава може усталювати рівень своїх цін, усталюючи ціну золота в національній валюті. Инакше кажучи, ціни товарів зростають — по думці тих теоретиків — точно у відворотньому відношенню до зменшення містоти золота в грошевій одиниці: вистарчить, приміром, здевалювати на 10 проц. доляр, щоби загальний рівень цін автоматично підскочив на 10 проц.! Вважаю зайвим довше зупинятись на ілюзоричности цієї теорії, яка була широко обговорювана вченими протягом останніх літ. Пригадую її лише тому, що на ній базується Рузвельт коли заводить „the rubber dollar" — (»елястичний доляр«).

Другою домінуючою теорією, одушевляючою New Deal Рузвельта, є закупочна сила населення. Теза цеї теорії рівнож відома: чим більший дохід населення, тим краще просперує господарство, або инакше: інфляція доходу викликує оживлення господарського життя. Акція Рузвельта прямує власне до цієї інфляції доходу: він старається збільшити закупочну силу хлібороба-фармера (шляхом піднесення цін хліборобських продуктів), промисловця (шляхом постачання замовлень) та робітника (шляхом підшукання праці, а головно, забезпеченням нормальної платні робітникам).

Осягнення рівноваги між хліборобськими цінами і промисловими, з одного боку, і осягнення певної сталости споживчих цін, з другого, має сприяти нормальному розвитку господарства. Головною метою планової господарки (économie dirigée, planned economy) є уникання раптових ухилів як в бік надмірного добробуту (чи „boom", як кажуть американці), так і в бік депресії, чи кризи. У вільнім, ліберальнім господарстві, кризи неминучі; вони тут відограють ролю оздоровлюючого чинника, завдяки якому слабі підприємства, (що працюють зле, або народились за ненормальних часів) зникають, а витримують лише сильніші. Таке оздоровлення господарства відбувається автоматично. Плянова господарка виступає проти цього автоматизму, діючого зі страшними матеріяльними шкодами для господарства. Лише уникнення кріз забезпечуватиме нормальний розвій господарського і соціяльного добробуту.

Зміст New Deal. New Deal Рузвельта прямує до: 1. піднесення сили закупочної хліборобa-фармера шляхом підвишки цін на хліборобські продукти — і то двома способами: А) шляхом девалюації доляра, яка тягне за собою зріст в національній валюті цін усіх експортових продуктів (Сп. Держави експортують: 50 процент продукції бавовни; збіжжа — 13 проц); В) шляхом зменшення продукції: земельний закон (Agricultural Adjustment Act, чи »ААА«) передбачає постепенне зменшення засівної площі. В цьому випадку хлібороб-фармер дістає від держави пропорціональне відшкодовання зі спеціяльного фонду поповнюваного податком (таксою), т. зв. processing tax від першого ступня перерібки хліборобських продуктів (млини, бойні, ткацькі фабрики і т. п.).

2. Зменшення довгів хліборобів-фармерів згаданим земельним законом »ААА«. Держава ґарантує сплачення хліборобських довгів в розмірі 2.300 міліонів $. Кредиторам дається т. ч. змога видістати певну частину своїх »замороженых« позичок. При цьому уряд звертає увагу на ріжницю купної сили доляра в часі затягнення позички і в часі її сплачення. А для вирівнання тої несправедливости, держава старається звести закупочну силу доляра до рівня 1926 року.

3. Лімітування цін продажу промислових продуктів. Цим шляхом держава старається зменшити диспарітет між цінами за хліборобські продукти і промислові.

4. Збільшення числа працюючих шляхом зменшення загального числа годин праці. (Слід підкреслити ріжницю між французьким законом про 40 годинний тиждень праці і цим розпорядком Рузвельта: тут мова про фактичне розділення праці поміж більше число осіб, тоді як у законі про 40 годинний тиждень праці йде про правне означення часу праці (без огляду на кількість праці в даний момент).

5. Зрівнання та означення мінімум заробітньої платні в той спосіб, щоби закупочна сила робітника не зменшилася з причини зросту цін на споживчі продукти та забезпечувала йому »приличний«, »нормальний« заробіток, дозволяючий вести »комфортне життя« (слід підкреслити, що Рузвельт не старається забезпечити »високу платню«, якою славився американський робітник до великої кризи. Рузвельт прямує до збільшення »payroll«, тобто збільшення загальної суми, призначеної на робочі руки. Рузвельт виступає проти т. зв. »залізного закона«).

Тут Найвищий Суд є найвищим орґаном, найвищою інстанцією: законодавчий і виконавчий орґани підлягають йому в усіх питаннях, звязаних з додержанням федеральної конституції.

Реформи Рузвельта — противно, своєю тенденцією були централістичні; головно »AAA« і „NIRA" Незважаючи на великий успіх, вони були кінець-кінець анульовані найвищим судом („NIRA" — 27. V. 1935, а »AAA« — 6. I. 1936), інакше кажучи признані протиконституційними, і то лише тому, що були антифедеральними, централістичними.

Правний провал New Deal Рузвельта перед Найвищим судом не привів одначе до його фактичного занепаду. З неґативним рішенням Найвищого суду New Deal пережив критичний період лише під правним оглядом. Одначе тут слід підкреслити той факт, що Найвищий суд, не зважаючи на всю нехіть до радикальних новни Рузвельта, не міг проголосити недійсним всі його реформи разом взяті (як одну цілість); це свідчить про правничу зручність, з якою були редаґовані закони New Deal.

З правним провалом „NIRA" і „AAA„ Рузвельт зістав на початку 1936 р. позбавлений двох найголовніших підстав своєї реформи. Але тріюмфальні перевибори президента в листопаді того ж року (за ним голосувало 46 Держав на 48), дали йому величезний атут в дальшому змаганні за свій New Deal. На скасування „NIRA" Рузвельт відповів внесенням нових проєктів закону з тим же змістом, лише з додатком у формі заклику до підприємців виконувати добровільно обовязки, що їх вони приняли на себе разом зі статутом про льояльну конкуренцію — „Codes of fair Competition". Згодом „NIRA" заступив „National Labor Relation Act", (чи Wagner Act". а „NRA" — National Labor Relation Board").

Щось подібного сталося з »AAA« (з 12. V. 1935 і модифікованого 14. VIII. 1935). На місце системи премій (з фонду поповнюваного „processing tax-ою, яку тепер скасовано) — за зменшення посівної площі, уводиться згодом новий принціп, що до управи й звальоризування землі, тобто »A.A.A« доповнює новий земельний закон „Soil conservation Act" (з 27. IV. 1935). І хоч оба ці закони — »A.A.A.« і „Soil conservation Act" були анульовані Найвищим Судом 6. I. 1936, то одначе їх заступлено одним федеральним законом: „Soil conservation and Domestic Allotment Act", — який увійшов в життя 1. III. 1936. Відтак цей закон від 1. I. 1938 з федерального перемінено в 48 (за числом Сп. Д. А.) подібних законів; коротко кажучи »A.A.A.« перетворюється в »48.A.A.A.«.

Після такої, переважно формальної переміни головних законів New Deal — „N I.R.A" і »A.A.A.«, цебто переміни централізму на формальний децентралізм, — Рузвельт зі звичайною для нього енерґією, приступає до боротьби з Найвищим Судом. В лютім 1937 р. він предкладає парляменту закон про обмеження віку членів Найвищого Суду (досі членство в Н. Суді є досмертне). Але парлямент не пішов Рузвельтові на уступки: його проєкт великою більшістю відкинено. Подібний неуспіх зустрічає Рузвельта і на весні 1938 р. в справі його проєкту закону про реорґанізацію й координацію федеральної адміністрації. З приводу цього проєкту, Рузвельта почали називати »неамериканцем«, »фашистом«, »диктатором«. Не зважаючи на неуспіх своїх змагань за централізм, Рузвельт непохитно прямує до переведення в життя своїх основних ідей, що до розбудови соціяльно-економічного життя Сп. Д. Америки. (д. б.).

Д. Піснячевський.

КООП. ОСВІТА І ВИХОВАННЯ

Загальна і фахова освіта працівників української і польської кооперації

Праця над вишколом і дошколом кооперативних працівників у нас ведеться від самого початку повоєнної доби, одначе не систематично, доволі доривочно. Щойно в останньому році (1938) вдалося довести до заснування першої школи підготови працівників для потреб льокальних кооператив (в Яворові) і середньої школи ліцеального типу для підготови працівників для більших кооп. установ. Одначе це ще далеко не вирішує справи, зокрема коли йде про потреби кооператив першого ступня.

Плянова праця над вишколом вимагає попереднього пізнання сучасного стану підготови робітників кооперації.

Працівників кооператив треба поділити на дві ґрупи:

а) Членів управ кооп. установ (елємент в більшости доходячий, громадянський);

б) Працівників в тісному розумінні, себто особи, для яких праця у кооперативі є професією і головним джерелом доходу на прожиття.

Справа вишколу першої ґрупи (членів управ) межує досить близько із справою загальної кооп. пропаґанди; все ж таки матимемо на думці і відносно цих осіб не саме лиш ідеольоґічне освідомлення, а й фаховий вишкіл у тих адміністраційних функціях, що їх членам управи приходиться виконувати.

Я сказав, що в ділянці вишколу працівників стоїмо на загал погано. Це не тільки обсервація; факт цей доказують цифри. Маю на думці вислід анкетного обслідування, що його перевів для цілої кооперації на терені Польщі „Кооперативний Науковий Інститут" у Варшаві. У цій анкеті, як відомо, взяла участь також наша кооперація; маємо готові її висліди у публікації згаданого Інституту п. з. „Struktura zatrudnienia pracowników spółdzieln związkowych. T. I i II. Warszawa, 1937.

Анкета подає стан на конець 1935 року. Користуючись її даними, будемо, де це можливо, наводити для порівнання інформації про стан у анальоґічних польських кооперативних орґанізаціях.

Висліди анкети даються зібрати у кілька ґруп, після родів кооператив.

1. Міські споживчі кооперативи.

Ч л е н и у п р а в. Нижче подане табеляричне зіставлення дає погляд на загальну і фахову освіту членів управ по наших міських

*) Перший розподіл — з реферату на тему »Вишкіл і дошкіл кооп. працівників«, що його мав автор дня 4. II. ц. р. у Т-ві Укр. Кооператорів у Львові.

споживчих кооперативах і тих, що їх обєднує союз польської спож. кооперації „Сполем". Цифри без скобок подають загальну освіту, цифри у скобках — освіту фахову; а саме, зібрано тут усі фахові школи і курси разом. Анкета зводить фахову освіту до 4-ох рубрик: кооп. школи, фахові школи, взагалі фахові і спеціяльно кооперативні курси. Ми уважаємо, що всі ці роди фахового вишколу можна стягнути в одну позицію, тому, що в практиці їх не легко виразно розмежувати; ми подаємо цю суму у скобках, побіч цифри заг. освіти.

Таким чином стан освіти членів управ виглядає ось так*):

	РСУК	Сполем
без 7-клясової школи	10,0% (—)	3,1% (0,8%)
з нижчою школою	53,0% (12,1%)	45,1% (18,0%)
з середньою школою	22,0% (12,3%)	39,2% (16,1%)
з вищою школою	15,0% (—)	12,6% (—)
	100,0% (24,4%)	100,0% (34,9%)

З порівнання чисел бачимо, що наші кооперативи мають між членами управ більше, як кооп-ви Сполем осіб з вищою освітою, зате значно менший відсоток осіб зі середньою школою. В категорії нижчої освіти стоїмо також гірше, бо маємо більший відсоток осіб без закінченої 7-клясової народньої школи.

(Анкета КНІ має цю, на наш погляд, недостачу, що не робить ріжниці між 7-літньою і 4-літньою нар. школою, тільки трактує всі особи без 7-літки за особи „без шкільної освіти". Нам булоби важно і цікаво знати, кілько є в нас осіб взагалі без шкіл, навіть без 4-літньої; на жаль інформацій таких не має також власна статистика РСУК).

Що до фахового вишколу — то у нас є загально 24,4%, у Сполем більше, бо 34,9% членів управ з якоюсь фаховою школою, або курсом. Під цим оглядом, як бачимо, є у нас багато до зроблення.

Факт, що у ґрупі вищої освіти маємо перевагу, можна собі пояснити тим, що наша міська споживча кооперація соціяльним складом свого членства є більше інтеліґентсько-міщанська, отже участь інтеліґенції тут відбивається відносно більше, як у польській міській спож. кооперації, яка носить більше робітничий характер, з меншою відсотково ролею інтеліґенції в керуючих орґанах.

Про освіту свого у р я д н и ч о г о п е р с о н а л у (переважно ходить о книговодів!) наші міські споживчі кооп-ви не подали інформацій. Знаємо лише, що на 17 осіб в цій ґрупі було 5 з вищою освітою; відсоток значно вищий, як у кооп. „Сполем".

*) Подані у скобках числа фахової освіти треба розуміти так, що прим. із 53% осіб з нижчою школою в кооп-ах РСУК 12,1% мало фаховий вишкіл, а не мало її 40,9% (решта). Так треба читати всі дальші цифри у скобках.

Кермуючий крамничний персонал наших міських спож. кооп-ив мав такий освітній ценз:

	РСУК	Сполем
без 7-клясівки	6,6% (2,9%)	13,2% (1,3%)
нижча освіта	78,1% (23,3%)	76,3% (32,3%)
середня освіта	13,8% (8,0%)	10,4% (7,1%)
вища освіта	1,5% (1,5%)	1,1% (0,1%)
	100,0% (35,7%)	100,0% (40,8%)

На загал бачимо тут перевагу наших кооператив у ґрупі середньої і вищої освіти, а навіть деяку у ґрупі нижчої освіти. Зате має „Сполем" більше осіб з фаховим вишколом, хоч не надто велику.

Помічний крамничний персонал:

	РСУК	Сполем
без 7-клясівки	14,7% (10,9%)	8,9% (0,2%)
нижча освіта	79,7% (36,0%)	81,3% (19,6%)
середня освіта	6,2% (3,1%)	9,0% (6,5%)
	(50,0%)	(26,3%)

(У публікації КНІ є дрібні неточности; тим пояснюється прим., те, що сума відсотків у повищім зіставленні не дає 100%).

У цій ґрупі стоїмо значно краще від польських кооператив що до рівня фахової освіти, зате дещо гірше що до загальної шкільної підготови. Одначе все ще половина нашого помічного персоналу не мала ніякої фахової підготови, а значний відсоток (близько 11%) не мав закінченої 7-клясової початкової школи. В цій ділянці маємо отже ще не одного допильнувати. Можна ці прогалини заповнити через пляново орґанізований дошкіл вже практикуючих торговельних помічників та через ставлення вищих вимог до вступаючих практикантів.

Є у публікації К. Н. І. окреме зіставлення освіти крамн. персоналу для українських кооператив і порівнання його з пересічним станом у „південних воєвідствах". Ось воно:

	без 7 кляс.	школи нижча	школи середня	фахові школи ниж.	фахові школи середня	курси
Пересіч у півд. воєвід.	5,8	80,7	10,2	1,8	9,8	24,7
Кооперативи РСУК	17,5	63,7	16,3	3,8	3,8	37,5

(На жаль числа тут подані дещо відбігають від чисел поданих у попередніх зіставленнях).

З повищої таблички КНІ робить такий висновок, який на загал покривається з нашим:

„Треба підчеркнути великий відсоток осіб з середньою (загальною — К. К.) освітою в укр. кооперативах. Ті кооперативи мають також перевагу що до

відсотка осіб з кооперативними курсами. Одначе, що до фахового шкільного вишколу і загально-фахових курсів, передовсм у категорії началиників крамниць, то на перший плян висуваються обидва польські союзи" (Сполем і Союз військових кооператив, — К. К.).

2. Молочарські кооперативи.

Освіта членів управ. В цій категорії працівників молоч. кооперації мали ми (в кооп. РСУК) у 1935 році 22,7% осіб без закінченої 7-літньої нар. школи (між ними було 2,6% з курсами). У молочарнях польського „Звйонзку Спулдзєльні Рольнічих і Зар. Ґосподарчих" було осіб без 7-клясівки 27,8% (між ними з курсами 2,6%). На цю ріжницю впливає великий відсоток людей з нижчою освітою в б. Конґресівці і т. зв. східних воєвідствах. Дальші подробиці видно з табелі:

	РСУК	ЗСР
без 7-клясівки	22,7% (2,6%)	27,8% (2,6%)
нижча школа	50,9% (18,2%)	51,3% (11,1%)
середня школа	13,0% (8,2%)	14,3% (6,1%)
вища школа	13,4% (?)	6,3% (?)
	(29,0%)	(19,8%)

На загал порівнання дає для нас корисний вислід. Рівень освіти наших членів управ не нижчий, як у польській кооперації, а осіб з вищою освітою маємо відносно двічі більше. Осіб з фаховим вишколом маємо також більший відсоток.

Керівничий технічний персонал:

	РСУК	ЗСР
без 7-літки	23,9% (8,7%)	14,7% (4,6%)
з нижчою школою	54,3% (25,0%)	67,5% (53,8%)
з середньою школою	19,6% (20,7%)	16,4% (17,8%)
з вищою школою	2,2% (—)	1,4% (0,3%)
	(54,4%)	(76,5%)

Впадає в око велика перевага ЗСР, щодо фахового вишколу осіб з нижчою освітою (у нас 25%, у ЗСР 53,8% осіб з фаховою школою або курсами). Подібне явище стверджує також порівнання наших кооп-ив з пересіччю південних воєвідств.

Помічний технічний персонал: без 7-клясової школи у нас є більший відсоток, як у ЗСР (43,9% проти 31,5%); тому з закінченою нижчою школою у нас менше (55% проти 66%); також менше із середньою (0,9% проти 1,7%), а більше з вищою (0,2% проти 0). З фаховим вишколом справа стояла так: серед осіб без 7-клясівки — у нас з фаховими курсами 6,4%

(проти 1,8%); в особах з закінченою нижчою освітою і курсами у нас 10% (проти 6,2%); між особами зі середньою освітою і фах. курсами однаково (0,2% і 0,2%). На загал у нас з фаховим вишколом ліпше, як у ЗСР. Табелярично це виглядає так:

	РСУК	ЗСР
без 7-клясівки	43,9% (6,4%)	31,5% (1,8%)
з нижчою школою	55,0% (10,0%)	66,0% (6,2%)
з середньою школою	0,9% (0,2%)	1,7% (0,2%)
з вищою школою	0,2% —	0 —
	(16,6%)	(8,2%)

Канцлєрські урядовці (це головно книговоди). У цій ґрупі у нас було чимало осіб з вищою освітою (у нас 23,3% проти всього 3,6% у ЗСР). Зате зі середньою освітою у нас дещо менший відсоток (33,3% проти 36,8), також менше у нас осіб зі закінченою 7-клясівкою: у нас 36,7%, у ЗСР — 52,9%. Без закінченої нижчої школи у нас 6,7%, у ЗСР — 5,8%.

З фаховим вишколом канц. персоналу молочарень у нас значно гірше, як у ЗСР: найнижча ґрупа освіти у нас не мала зовсім осіб з фаховими курсами, у ЗСР на 5,8% було 3,1% з курсами (отжже більше половини). У ґрупі нижчої освіти у нас було на 36,7% — 20,1% осіб з фах. вишколом (у з ЗСР на 52,9% — 33,2%, отже більше половини). У ґрупі сер. освіти на 33,3% було з фах. вишколом 20%, у ЗСР на 36,8% до 23%. У ґрупі вищої освіти у нас на 23,3% ледви 3,3% мали фаховий вишкіл, у ЗСР майже всі (на 3,6% — 3%).

В сумі у нас мало фаховий вишкіл 43,4%, у ЗСР — 62,3% канц. персоналу.

Коли зробити загальний висновок для ґрупи молочарських кооператив, то він буде наступний: стоїмо ліпше, як польська молоч. кооперація що до молочарського вишколу технічного персоналу, зате значно гірше що до фахового вишколу адміністраційного персоналу наших молочарських підприємств.

3. Сільські торговельні кооперативи.

Ґрупу наших сільських „закупочно-збутових" (давніше „господарсько-споживчих") кооператив, можна для порівнання, зіставляти з сільськими споживчими кооперативами, яких є поважне число у „Сполем" (понад 1.000). Можна це робити тому, бо згадані кооперативи „Сполем" своїм виглядом і діяльністю мало чим відбігають від наших сільських кооп. крамниць. Зіставляти наші з „господарсько-споживчими" кооперативами „Зв. Сп. Рольнічих", яких у звідомленні показано поверх сотні, не маємо рації тому, бо це не є польські, а наші таки волинські кооперативи, що

попали туди (не по своїй волі) саме у 1935 році; більше ж кооператив подібного типу ЗСР не мав і досі ще не має.

Члени управ кооп. крамниць. Подаємо нижче зіставлення для РСУК і Сполем; цифри у скобках означають кілько між відсотком даної ґрупи є осіб з закінченою фаховою школою або хоч курсом:

	РСУК	Сполем
без 7-літньої школи	54,5% (1,9%)	28,0% (1,4%)
з нижчою школою	42,4% (3,2%)	50,8% (6,3%)
з середньою школою	2,2% (0,3%)	19,4% **(3,0%)**
з вищою школою	0,9% (—)	1,8% (—)
	(54%)	(10,7%)

Впадає в око велика перевага кооператив Сполем у ґрупі середньої, нижчої, а також і вищої освіти. Цей останній факт можна пояснити хіба більшою участю польського духовенства в управах сільських кооператив.

Важним чинником в управлінні є книговоди. Тому анкета займається окремо їхньою освітою:

	РСУК	Сполем
без 7-клясівки	25,5% (19,1%)	8,2% (4,1%)
з нижчою школою	52,7% (18,2%)	69,4% (24,5%)
з середньою школою	18,2% (5,4%)	22,4% (6,1%)
з вищою школою	3,6% (—)	(34,7%)
	(42,7%)	

Крамничий персонал

а) керівничий:

	РСУК	Сполем*)
без 7-літньої школи	48,3% (1,8%)	3,4% (0,3%)
з нижчою школою	49,9% (4,7%)	87,3% **(14,6%)**
з середньою школою	1,8% (0,4%)	8,8% (3,5%)
	(6,9%)	(18,4%)

(Цікаво, що серед жінок, що управляють крамницями, є більший відсоток зі середньою освітою, як серед мущин: загально є у нас осіб зі серед. освітою 1,8%, але коли взяти саме жіноцтво, що працює як начальниці крамниць, то між ними є осіб зі середньою школою 7,3%).

б) помічний персонал крамниць:

	РСУК	Сполем
без 7-літньої школи	43,9% (—)	10,2% (0,2%)
з нижчою школою	54,6% (9,1%)	80,1% (9,2%)
з середньою школою	1,5% (—)	9,2% (4,8%)
	(9,1%)	(14,2%)

*) Дані про РСУК гл. Анкета I. том. стор. 203; дані про Сполем — там же стор. 50.

(В цифрах „Сполем" є якась похибка — на 0,5%).

Зведім підсумки, з окрема що торкається фахового вишколу працівників.

Загально, у всіх ґрупах бачимо у нас більший, чим у Сполем відсоток осіб без закінченої семилітньої народньої школи. Не є це наша вина, а тої шкільної політики, яку управляє держава, що поширює сітку 7-клясівок в першу чергу серед польського населення. Нищий рівень формальної шкільної освіти ми надрабляємо кооп. курсами: бачимо це виразно в ґрупі книговодів, де на 25,5% осіб без 7-літки є 19,1% осіб з курсами. У цій ґрупі взагалі маємо перевагу над Сполем що до фахових курсів, бо маємо осіб з курсами 42,7%, тоді як Сполем — 34,7%.

Серед крамничного персоналу маємо значно менший, як Сполем відсоток осіб зі середньою освітою (1,8% проти 8,8% серед начальників крамниць і 1,5% проти 9,2% серед помічного персоналу) — явище, що є особисто для нас загадкою. Також дуже мало ми, порівнюючи зі Сполем, зробили для фахового вишколу крамничного персоналу: в ґрупі начальників крамниць маємо всього 6,9% осіб з курсами, у Сполем є їх 18,4%. У ґрупі помічного персоналу подібне явище: у нас 9,1% осіб з курсами, у Сполем 14,2%.

Маємо отже у 1935 році 93,1% управителів крамниць і 90,9% помічників без ніякого фахового та ідеольоґічного вишколу. (Це мабуть вистарчаюче вияснення нашої біди з лядовими боргами і манками).

З повищого фактичного стану треба нам поробити відповідні практичні висновки. А вони насуваються самі.

4. Кредитові кооперативи.

а) Сільські (хліборобські).

Одинокими працівниками наших райфайзенок є (покищо принаймні) члени управ. Тому питання вишколу тут обмежується до вишколу тих осіб, що засідають в управах. Подаючи дотичні числа з анкети КНІ, притягнемо для порівнання стан зі Союзу Рільничих і Зар. Госп. кооп. (ЗСР). У скобках подамо відсоток осіб з фаховими курсами чи школами.

	РСУК	ЗСР
без 7-літньої школи	49,6% (—)	28,1% (1,2%)
з нижчою школою	43,5% (5,3%)	56,3% (9,3%)
з середньою школою	3,6% (1,0%)	12,4% (6,0%)
з вищою школою	3,3% (0,1%)	2,9% (—)
	(6,4%)	(16,5%)

Порівнання дає майже той самий образ, що в ґрупі сільських торговельних кооператив: у нас більший відсоток осіб без 7-літки, зате менший зі середньою школою; тільки вища освіта

у нас дещо ліпше заступлена, як у польських касах Стефчика. Що ж до фахового вишколу, то стоїмо грубо позаду кас Стефчика: у нас 6,4%, у них 16,5% членів управ з фаховими курсами.

На всякий випадок маємо в управах наших райфайзенок 93,6% осіб без ніякого фахового курсу.

Це не мусілоби бути зараз цілком негативним явищем, якби загальний рівень освіти населення був у нас досить високий, як це є прим. на Поморі, де серед німецьких кооператив є також поверх 80% членів управ без спеціяльного фахового вишколу. На жаль однак так не є, і тому низький рівень фахового вишколу працівників наших райфайзенок треба вважати ненормальним явищем.

б) Загальні („Українбанки").

Серед членів управ наших „загальних кредитових кооператив" (себто головно наших „Укр. Кооп. Банків") було у 1935 році осіб (курси у скобках):

	РСУК	ЗСР
без 7-клясівки	5,4% (0,5%)	4,8% (—)
з нижчою школою	30,9% (12,2%)	42,0% (11,2%)
з середньою школою	26,5% (14,1%)	37,3% (16,7%)
з вищою школою	37,2% (—)	15,0% (—)
	(26,8%)	(27,9%)

Серед службовиків Українбанків:

без 7-літньої школи	0% (—)	0,7% (—)
з нижчою школою	20,7% (13,8%)	45,1% (18,2%)
з середньою школою	67,2% (43,1%)	50,8% (24,5%)
з вищою школою	12,2% (—)	2,9% (—)
	(56,9%)	(42,7%)

Порівнання виходить назагал в нашу користь: маємо вправді відносно менше осіб зі середньою освітою (та сама загадка!), зате більше з вищою. Підготова на ріжного роду фахових школах і курсах у нас навіть дещо ліпша, як у анальоґічних кред. установах Союзу Рільн. і Зар. Госп. Кооператив.

*

Так представляється справа у кооперативах першого ступня головних чотирьох видів нашого спілчанства.

5. Кооперативні надбудови.

Що до працівників наших окружних кооп. союзів і централь, то мусимо опертися на даних статистики нашого РСУК, бо варшавська публікація не займається надбудовами. Ось що кажуть нам підрахунки РСУК (на той самий 1935 рік), для 27 окружних кооп. союзів (фахові курси у скобках):

осіб без 7-клясівки	20	(1)
осіб з нижчою школою	169	(64)
осіб з середньою школою	148	(91)
осіб з вищою школою	70	(30)
разом осіб	407	(186)

Між фаховими школами ґрупи нижчої освіти було: 7 рільн. шкіл, 22 з кооп. школою (мабуть торг. школа Р. Ш.?), 9 осіб з фах. школами взагалі, 22 осіб з кооп. курсом). У ґрупі середньої школи: 9 ос. з кооп. школою, 20 взагалі з „фах. школою", 33 з кооп. курсом, 29 з „фаховим" курсом. У ґрупі вищої освіти 30 осіб мало кооп. курс. Загально на 407 осіб мало якийнебудь фаховий вишкіл — 186 осіб.

Стан освіти у Центросоюзі був такий:

без 7-клясівки	3 осіб	(—)
з нижчою школою	31 „	(—)
з середньою школою	27 „	(20)
з вищою школою	26 „	(5)
	87 осіб	(25)

У Маслосоюзі:

без 7-клясівки	13 осіб	(—)
з нижчою школою	122 „	(10)
з середньою школою	85 „	(48)
з вищою школою	28 „	(2)
	248 осіб	(60)

У ґрупі нижчої освіти розподіл фах. освіти: 2 ос. з хлібор. школою, 7 з фах. шк. взагалі, 1 з кооп. курсом. У ґрупі середн. освіти: 12 фах. школи, 3 кооп. курс, 33 фах. курси. У ґрупі вищої освіти 2 особи з кооп. школою (мабуть Подєбрадською?).

У Народній Торговлі:

без 7-клясівки	8 осіб	(—)
з нижчою школою	131 „	(47 кооп. шк.)
з середн. школою	7 „	(1 кооп. шк.)
з вищою школою	30 „	(29 кооп. шк.?)
	176 осіб	(77)

(„Кооп. школа" у повищій статистиці це мабуть Торг. Школа Р. Ш.; що ж до рубрики „вищої освіти", то це неясна позиція).

До таких цифрових даних про стан вишколу працівників можна додати ще ось які завваги, сперті на обсервації фактичного стану:

До наших кооп. надбудов напливає елємент назагал з вистарчаючою загальною освітою (іноді навіть може забагато в нього тієї загальної, а замало спеціяльної, фахової освіти). Відсутність, до останнього року, власних кооп. шкіл примушувала ко-

операцію приймати особи часто навіть без економічного вишколу. Осіб без фахового вишколу і досі ще великий відсоток. Лихо в тім, що нема у нас ще досі загального звичаю фахово дошколювати персонал кооп. установ і то в однаковій мірі тих, що прийшли до установи без ніякого фахового вишколу, як і тих, що вправді такий вишкіл перейшли, але ж вже працюють довший час і відстають від змінених умов життя та розвитку кооп. ідеольогії.

Потребуємо такого дошколу як в ділянці технічних (торговельних і виробничих) питань, як у ділянці кооп. ідеольогії й свідомости. Такого дошколу потребує та молодь, що перейшла середню та вищі школи навіть більше, як молодь на селі, що перейшла тільки народню школу. Бо молодь ця була довше, як сільська під розкладаючим антисуспільним діянням офіційної школи і в більшій мірі, як сільська, відійшла психічно від природної суспільницької атмосфери, якою відзначається сільський побут. Зокрема ж, коли молодь переходила торговельні школи (а багато нашої молоді студіює у торг. школах польських, навіть жидівських), та мала доволі нагоди наслухатися антикооперативних виступів і насмішок. Це все кидає свій рефлєкс на молоді душі — навіть проти їх волі. Кооперативно-ідеольогічний дошкіл персоналу в кооп. установах, а також технічно-фаховий є отже життєвою конечністю; на жаль у нас досі замало робиться в цьому напрямі. Що стан у нас мало вдоволяючий, про це може свідчити прим. дуже слабий попит серед кооп. працівників на кооп. пресу і книжку, дуже слаба їх участь в кооп. викладах і дискусіях, у пресі в характері дописувачів, тощо.

К. Коберський.

СЕРЕД КНИГ

ANNUAIRE INTERNATIONAL DE STATISTIQUE FORESTIÈRE 1933-35 Vol. II. Amerique. Rome, 1938 p. 201.

Другий том міжнароднього річника лісової статистики 1933—35 р. є продовженням виданого в 1936 р. першого тому, що містив у собі дані з лісової статистики Европи і Совітського Союзу. Складаючися з короткої передмови, таблички переводних коефіцієнтів ріжних місцевих одиниць міри, 98-ми таблиць з лісової статистики та таблички наукових назв деяких лісових порід Арґентини й Мехіка, цей том (як і попередній), подає відомості про площі лісів, їх приріст, стан експлуатації та ін., а також про лісовий торг держав та колоній північної й південної Америки.

Докладність лісової статистики в кожній країні стоїть у звязку з ступнем господарського впорядження лісу. Тому й не дивно, що для площ лісів в деяких країнах ми находимо в таблицях цифри в круглих десятках міліонів (Бразилія — 400 міль., Арґентина — 50 міль., Перу 40 міль.). Загалом же ціла лісова Америка відразу вражає нас в цих даних своєю монументальністю, — маючи коло 1360 міль. га лісу (Европа має 367 міль. га). Але в Америці ще більше, ніж в Европі, головну господарську вартість мають шпилькові ліси. У Північній Америці вони

входять у склад лісів Канади й Сполучених Держав та гірських лісів Мехіка, а в Південній Америці їх зустрічаємо в Арґентині, Бразилії й Чілі (головно з араукарії). Здебільшого ж південно-американські ліси належать до ріжних форм тропічних лісів, що за властивостями свого деревна не мають більшого господарського значіння. Крім того, ці ліси лише в малій мірі приступні для експлуатації, а деякі з них на значних площах являють собою лише паркові форми лісу й справжнім (злученим) лісом їх назвати не можна. Усі ці обставини пояснюють нам, чому при таких значних лісових площах торговельні обороти лісовими матеріялами порівняльно незначні. Ліси Канади й Сполучених Держав Америки, займаючи разом площу коло 565 міль. га, дають головну частину лісоторговельних оборотів Америки. Сумарна вартість лісового експорту й імпорту за 1935 р. виносила, напр., для Канади й Сполучених Держав 449,4 міль. франків, а для решти країн (з лісовою площею коло 800 міль. га) — лише 89,9 міль. га.

Дуже докладно розроблено дані про лісовий торг — в першу чергу у відношенні до Сполучених Держав та до Канади, при чім подано як грошеву вартість імпорту та експорту, так і обсяг матеріялів у кубічних мірах; в загальній таблиці для ліпшої порівняльности показано обсяг не самих матеріялів, а їх еквіваленту — тої сировини, з якої їх вироблено, себто обсяг самих дерев на пні. Цінною новиною в цьому виданні є таблиці, в яких для кожної лісоекспортової і лісоімпортової країни подано також країни ввозу американських лісових сортиментів та вивозу до Америки, із зазначенням роду й кількости товарів.

Із загальних і докладніших таблиць можна переконатися, що з лісових матеріялів головними експортовими та імпортовими матеріялами були продукти шпилькових лісів і що в американськім лісовім торгу перше місце займав пиляний ліс, а потім круглий і папіровий матеріял; Канада експортувала також багато ґонту. З південних країн найбільший експорт мали Бразилія, Арґентина й Чілі, але порівняльно не великий. Головними країнами ввозу американського лісу були в першу чергу самі Сполучені Держави й Канада, а з поза-американських країн Британська Імперія, Японія й Китай. До 1931—32 рр. і Совітський Союз приймав значнішу участь в експорті до Америки (паперове дерево), але після того його експорт цілком упав.

Усі дані про торговельні обороти подаються за шість років, 1930—1935, за кожний рік зокрема, а додатково ще й за рік 1936 в порівнанні з р. 1935. Загальне порівнання табличних цифр показує, між іншим, перелім кризи в лісовім торгу в 1932—33 р., — подібно, як то виявлялося і в европейських країнах.

Ліси, задеревнені площі, злучені ліси, праліси, старинні (після рубанки) ліси, купецькі ліси, експлюатаційні або доступні для експлуатації ліси і т. ін. — все це найріжніші категорії лісів, що їх наводиться поруч у тих самих таблицях, — що треба, очевидно, брати на увагу при користуванні таблицями. В детальних таблицях находимо ще дальші характеристики площ заліснення і наукові назви головних лісових порід. Зосібна це відноситься й до тропічних та субтропічних лісів — вогких (дощових) лісів, мантрових, галерійних, а серед не злучених форм деревної рослинности також сільвасів, кампасів та ін. Для багатьох країн подається також фітоґеоґратична характеристика їх окремих районів із зазначенням особливостей підсоння та головних деревних форм рослинности. Запаси деревної маси, річний приріст, розміри рубанок та місцевого споживання, часом площі лісокультурних праць і рід культурних рослин, втрати від пожеж, комах та ін. — ці відомості, часом досить докладні, подаються для тих чи інших країн.

Цінним додатком до всіх таблиць є список використаних літературних джерел, що до них належать не тільки офіційні статистичні видання ріжних країн, але й деякі праці із загальної ґеоботанічної та лісоекономічної літератури.

Текст і пояснення до таблиць дано парарельно в французькій і ан-

ґлійській мовах, передмова — у французькій.

Даючи характеристику як сучасного стану американського лісового господарства, так і його потенціяльних можливостей, цей річник стане необхідним довідником для кожного, хто цікавиться загальним станом і статистикою та економікою лісівництва, а по части й для тих, хто має зацікавлення до питань лісової ґеоботаніки.

Коли порівнювати три останні випуски цього Річника (1932, 1936 і 1938), то останній том при всій тій неповноті й неточности ріжних даних, що стоять у звязку з недосконалістю самих джерел, виказує дальший поступ, даючи, при докладнім і уважнім опрацьованні всіх матеріялів, багато пояснень даних про напрям експорту й імпорту кожної країни Америки.

Цей Річник впорядковано головним редактором Ернстом Пальмґреном при співпраці нашого земляка п. Нестора Смаль-Стоцького, що приймав ближчу участь в опрацьованню й попереднього тому.

Б. Іваницький.

З ПРЕСИ і ЖИТТЯ

НАДІЯ НА ПОВОРОТ ДО ЛІБЕРАЛЬНОЇ ГОСПОДАРКИ.

У французькому тижневику „ т Темпс« (з 5. II. ц. р.), п. Роберт Альтерман, віцепрезидент Союзу французьких експортових промислів пише на тему скріплення тенденцій до господарського лібералізму. Він пікреслює значіння нового анґльо-американського торговельного договору та вказує на успіхи ліберальної економічної політики у Франції. Наводимо:

»Без сумніву, що в політичній економії, якщо під лібералізмом розуміємо вільну торговельну виміну, — то лібералізм ніколи по правді не існував. Це була наче звізда, що веде тих, які пливуть по бурхливих хвилях світової економії, що наче віддалюється в міру того, як корабель до неї наближається. Навпаки, система торговельних договорів, що була нормальним станом до війни, а тепер так деформується і висміюється, виграла першу частину метчу і на міжнародньому полі і на національному французькому.

Під міжнародним оглядом важною подією був торговельний договір підписаний недавно віж Великою Британією і Злученими Державами Північної Америки.

Це велика подія,

— бо обороти між Великою Британією та Злученими Державами обнимають одну четвертину населення ґльобу, одну третину його простору та становлять 36 відсотків міждержавних оборотів світу;

— бо це перший великий вилім в угоді з Оттави з 1932 р., яка намагалась відокремити життя Британської імперії і одночасно ствердження, що угода ця була помилкою;

— бо цей довятнацятий договір підписаний п. Кордель Гюльом (америк. держ. секретар) від 1934 року є першим поважним і сильним зусиллям проти самовистарчальности (автаркії);

— бо він є одночасно і великою перепоною для клявзулі найбільшого упривілейования яку так оплюгавили протекціоналісти, а завдяки якій Франція та багато інших країв отримала тепер ірсо факто великі користи і від Американців і від Анґлійців.

І під національним оглядом виграла свій перший метч, бо уряд Далядіє в програмі обновлення нашої господарки примінює зовсім виразно засади ліберальної господарської політики.

В порівнянні з 1937-им роком дефіцит французького торговельного білянсу зменшився на 23 відсотки в номінальні вартості і на 44 відсотків у вартості в золоті. Кромі цього і у вартости і у кількостях збільшився сильно ек-

спорт харчевих продуктів та фабрикатів.

Головні причини поправи є в рівновазі французьких та світових цін, а це наслідок останніх девалюацій франка та можливости додержувати речинці достави по реформах в ділянці устрою праці«.

»Над лядою і під лядою«.

Орґан німецької споживчої кооперації „Rundschau", в числі 36 з 3. вересня м. р. підносить у передовій статті скарги з приводу деяких несолідних практик німецьких приватних купців. Показується, що при недостачі споживчих товарів, богато купців починає укривати товари, такі як товщ, свіжі овочі, ярина, заявляючи покупцям, що товару нема. Тимчасом товар є під лядою, але є він тільки для тих, що закуповують більші партії товарів і то не тільки тих, що їх брак. Також роповсюднюється звичай продавати товари не за гроші, а в обмін за інші товари, яких теж обмаль. Орґан кооперації покликується на закони, видані для подібних випадків в часі світової війни, вимагаючи щоби товари, які є на складі, були показані прилюдно, хоч у прібках, та щоби власти карали тих, що починають »ланцюхову торгівлю«.

Як бачимо, німецька кооперація починає набирати більше відваги і вступати у свою ролю чинника, що дбає про оздоровлення торгівлі.

ХРОНІКА

КАЛЬКУЛЯЦІЯ МЛИНАРСТВА.

Спираючись на деяких інформаціях »Польскі Ґосподарчей« (ч. 3.), сучасну калькуляцію праці млинів можна представити приблизно так: Для того, щоби дістати 100 кґ житньої муки 55 процентової (такий тип обовязує від листопада 1938 р.), треба змолоти 182 кґ жита; отже ґрису відходить 82 кґ.

182 кґ жита коштувало в грудні 1938 р. (14,63 зл. на варш. біржі за 100 кґ) зл. 26,60 ґр., а за 100 кґ муки млин дістав зл. 25,65, за 82 кґ ґрису (по зл. 10.75 за 100 кґ) зл. 8,82, разом отже млин одержував зл. 34,47. Грубий дохід млина: 34,47—26,60 = зл. 7,87. Це робить 28,7 пр. коштів закупу зерна.

Як на примітивний виробничий процес у млинах це зовсім добра накидка. »Польська Ґосподарча« подає зіставлення цієї накидки за ріжні місяці літ 1937 і 1938. Ось воно (у злотих):

	1937	1938
серпень	4,63	5,95
вересень	4,15	7,51
жовтень	3,82	6,95
листопад	2,88	6,60
грудень	3,12	7,87

Виходить, що калькуляція у 1938 р. була значно корисніша, як у 1937 році.

Коли перечислити повищі числа на 100 кґ жита і відняти від зарібку те, що від вересня млин платить на оплату від перемолу, то порівнання дасть такий образ (у злотих за 100 кґ):

	1937	1938
серпень	2,55	3,27
вересень	2,28	2,18
жовтень	2,10	1,87
листопад	1,58	1,98
грудень	1,71	2,66

Тільки у вересні і жовтні накидка млинів була дещо менша, як у тих же місяцях 1937 року; зате вже у листопаді і грудні значно перевищила попередній рік, покриваючи з доброю надбавкою страту попередніх місяців.

Служба для народу, здебільша невдячна. Це відома річ. У публичному житті та взагалі та взагалі ві всіх людських відносинах мусить людина, коли вона не хоче непотрібно розчаруватись, вчитися і дивитися на всі речі з двох боків. Із одного боку надибуєте всюди й до того у великій масі людей, що їх не можна поважати й що вони самі не заслуговують на пошану. З другого боку стрінете теж людей, правда, бідних, але вірних, повних довіря, віддаиих, рухливих, сердечних, не сердитих, вдячних, і це так чоловіків, як і жінок, яких щиро подивляєте й мусите поважати.

Ще один факт заслуговує тут на нашу згадку. Дуже це рідко, щоби люди, на яких ви надієтеся, що вони служитимуть народній справі, дійсно це робили. Звичайно вони заводять. Коли ви їх найбільше потребуєте, їх немає. Кожний, хто в таких справах має досвід, мусів цей факт заобсервувати.

Поліпшення свого матеріяльного положення зазнав і старий Дік, що 30 років жив у затухлій пивниці та не виходив із довгів. Одного ранку прийшов до нього молочар по гроші за молоко. Але якже ж він здивувався, коли Дік подав йому 5-ти фунтовий банкнот. Бідака Дік ніколи раніше не мав таких грошей при собі. І ось заощадив він їх у кооперативі і цим хотів почванитися перед молочарем.

А ось що можна вичитати в книгах товариства за 1853 рік:

Член ч. 12 вступив до товариства в 1844 р. Через 40 років стояло його імя у довжних книжках приватного крамаря. Набирав у нього краму тижнево на 20 до 30 шилінґів і мав більше як 30 фунтів довгу. До товариства заплатив 2 ф. 18 ш. Як зворот одержав однак уже 17 ф. 10 ш. і 7 п.; з того полишив у касі товариства 7 фунтів.

Член ч. 22 не виходив через 25 років із крамарських довгів. Вплатив до товариства 2 ф. 10 ш., а підняв 6 ф. 17 ш. і 5 п. полишив 8 ф. і 3 ш. Цей член дуже хвалить собі кооперативу. Бо вона давала йому ще й инші користи. Щоби довідатися, що в світі між людьми діється, ходив раніше до корчми. Тепер ходить до кооперативної читальні.

Член ч. 114 вступив до товариства в 1848 р. Заплатив 15 ш. і підняв 11 ф. 14 ш. і 11 п. та залишив 7 ф. 2 ш. і 11 п. Протягом двох років заощадив 18 ф.

Член ч. 131 приступив до товариства в році його оснування. Він оповідає, що через 14 років не виходив із довгів у крамаря. Тижнево набирав у нього пересічно на яких 9 шилінґів і був йому довжний від 20 до 30 ш. У товаристві заплатив уділу на суму 1 ф. 18 ш. і 4 п. і одержав назад 1 ф. 12 ш. і 1 п., а має ще 3 ф. 1 ш. і 10 п. Він думає, що боргування це єдина причина його ранішої бідности й каже, що від тоді, як записався до кооперативи, стало в його хаті всеж ліпше жити. Як би не вступив в 1844 р. до товариства, то мусів би користати з добродійної каси для бідних.

Таким способом члени кооперативи мають усі користи як з каси для хорих, так і запомогової каси. Товариство повертає їм вложений гріш многократно.

Одна мати, що посилала свою дитину за закупом до сусіди-крамаря, як вступила у члени товариства, посилала її за крамом до кооперативи. А треба було йти до неї більш як милю*). „Мамо", питає дитина, „чого ж мені так далеко ходити, коли маємо крамницю під боком?" Мати пояснила дитині в чому річ. „В кооперативі щадимо" — сказала вона. Дитина зрозуміла це. Обоє знали, чому вони це роблять.

Жінка одного різника сказала про кооперативу, так: „Замість купувати на книжечку в крамаря, маю тепер готівку в кишені і готівку в кооперативі".

Один член товариства, що щадив у йому, мав жінку, яка не вірила в кооперативу. Їй удалося вмовити в чоловіка, що вона непевна. Пішла до кооперативи, підняла ощадности й вложила їх „для більшої певности" до щадничої каси. Не довго потривало, як ця каса впала. Це нещастя привернуло назад довіря бідної жінки до споживчої кооперативи. Лишки своїх ощадностей занесла до неї.

Джордж Мортон, стара 60-літня людина, казав, що як би не кооператива, він не знав би, як йому жити. Хіба мусів би коротати свій вік у домі для бідних. За 11 років (1845 до 1856) одержав від товариства 17 ф. 3 ш. і 6 п. звороту і має ще в ньому 11 ф. А заплатив лише 5 ф. 16 ш. і 7 і пів п.

Товариство в Tilli coultry*) приймає в члени тільки особи, що ведуть моральне й бездоганне життя. Жінка може бути членом товариства, але не має права голосу. Кооперативна пекарня в цій же місцевости має подібні неввічливі постанови в своєму статуті.

Рочдельське товариство попри всі користи, що їх дає своїм членам і покупцям, причинилося ще до соціяльного зрівнання жінок. Замужні й незамужні жінки можуть бути його членами й мають право голосу. Багато жіцок вступає до товариства ще й для самоохорони, щоби чоловіки не пропивали їхніх ощадностей. Чоловіки без письменного дозволу своїх жінок не можуть підіймати їхніх ощадностей. Молоді знова люди вчаться, як в чесний спосіб прийти до добробуту. Виключена річ, щоби вони женилися із дівчатами тільки для того, як це часто буває, щоби жити лодирем із праці й ощадности своїх жінок.

Як узагалі бідна жінка може обійтися у своєму господарстві з тим, що має? Знатні дами нічого не знають про це. Бідна однак жінка, коли знає штуку домашнього господарства, яка їй вро-

*) Англ. миля = 1.600 метрів.
*) Місцевість у Шотландії.

джена, або в ній вона вихована — це скарб. Вона може служити прикладом того, що може зробити освіта та суспільне виховання. Штука, обійтись із цим, що мається, це дар. Жінка, що має цей дар, вміє обійтися з одним фунтом на тиждень, а жінці, що того дару не має, навіть і 20 фунтів на тиждень замало.

Піте Новк (Peter Noak) захотів вилізти з довгів. Надоїло вже йому бути вічним довжником у крамаря. Починає з трудом і потайки щадити. З кінцем тижня приносить невеличкий заощаджений гріш жінці. Вона рада, що чоловік приніс їй подвійну суму та що може негайно заплатити за свої закупи. Що з цього вийшло? В найближчому тижні вона робить знова довги. Чоловік сердиться а вона оповідає йому стару історію, так добре відому тисячам робітницьких домів: „Що ж мала я зробити?! Чоботи Вальтера не заплачені. Куртка Віллі теж. Черевики малого Джона не підзольовані. А бідна Лотте обшарпалась і нової суконки не має защо купити. Сама ж я маю такий уже старий капелюх, що з ним на світ годі показатися".

Бідний Пітте прибитий. Не думав сарака про ці річи. Жінка ще докоряє йому, що він узагалі нездара й про ніщо не думає. Встає рано, йде до праці, вертає пізно вечором до хати, кладеться до ліжка й не журиться хатнім господарством. Ці докори жінки бере собі Піте до серця. Що ж робить? Робить те, що жінка хоче. Признається, що він дурний, а на знак каяття цілує її та обіцяє, щадити далі. Щоби принести жінці заощаджений гріш, відмовляє собі тої шклянки пива, що любив по праці випити. На своє лихо бачить однак, що ощадности жінці не вистарчають. Швець прислав новий рахунок. Кравець домагається теж гроша. І „довжна книжочка" мандрує назад до крамниці. Піте їсть сир, куплений у крамаря, такий сухий як ґутаперка. А жінка пє чай, що був уже виварений ще заки його крамар продав. Кава заносить спаленим збіжжам. Вальтера чоботи потребують направи, а пані Новк не має зломаного шелюга при собі. Ще заки дістане гріш від чоловіка, вже все видала. Бідний Піте в розпуці. Вже не пє і тратить усякий інтерес до публичних справ. Як може він иншим помогти, коли сам собі помогти не може? Як може говорити про свободу, коли він раб свого шевця і кравця? Як може платити вкладки до політичного чи соціяльного товариства, коли не може подивитись свому крамареві отверто ввічі? Він знищений подвійно. Став некорисним для родини і для громади. Такий то кінець лихо веденого домашнього господарства.

А як діти захорують, або як чоловік стратить працю, тоді в хаті крайні обмеження й злидні. Здоровий розум, сила волі й мудре передбачування — це річі необхідні, щоби обмежити господарство в добрих часах на те, щоби не бідувати у лихій годині. Ці прикмети мають жінки. Проте вони такі рідкі, що треба подивляти рочдельських піонірів, як вони вміли навчити многі родини тої штуки, себто посплачувати свої старі довги і з гордістю не робити нових.

Хай же противники кооперації візьмуть це під увагу й стануть розумні. Хай приятелі кооперації теж подумають над цим і стануть рішучі!.

9. Нові статути. Податкові труднощі. — Шануйте піонірів.

Основники кооперативи не хотіли, щоби сам один капітал мав користь із підприємства. Тимто мусіли вони запроєктувати плян, після якого із надвишки підприємства мали би користати усі. Чарлз Гауерс подав на нараді над нарисом статуту думку, щоби ділити надвишку в міру обороту, себто: по відрахуванні коштів адміністрації і 5% на вплачений капітал, решту надвишки ділити чвертьрічно між членів у міру їхніх закупів у кооперативі. Це була щаслива думка. Вона стала основною засадою рочдельського товариства.

Рішено ділити надвишку, себто чистий дохід із різних відділів, чвертьрічно по відрахуванні:

1. коштів адміністрації;
2. процентів від позичок;
3. видатків на склад товарів;
4. відсотків на членські уділи,
5. сум на резерви задля побільшення підприємства і
6. означеної суми на освітні цілі, себто $2^1/_2\%$ надвишки яка лишиться по відрахуванні сум на вичислені вище позиції.

На самому початку своєї діяльности оснували піоніри для повної обережности „визвольний фонд". На цей фонд впливали: членське вписове по 1 шілінґу від особи, 1 шіл. від кожного фунта при піднятті уступаючого з товариства останніх 2 фунтів і відповідна сума з торговельного обороту з нечленами*). Всі ці суми йдуть до „визвольного фонду", що являється резервою на покриття страт на товаровім конті.

Після постанов статута управа може виключати членів, що через своє поведення шкодять товариству. Це рішення однак мусять загальні збори затвердити. Поновний вступ виключеному членові, коли він пізніше зголосився би, дуже утруднений. Членові, що знайшовся в злиднях, дозволено за згодою управи підняти свої уділи в товаристві, за вийнятком двох.

Підняття уділів можна зголошувати в таких речинцях:

2 ф. 10 ш. виплачують за згодою управи негайно.
2 ф. 10 ш. до 5 ф. при двотижневому виповідженні.
5 ф. до 10 ф. при тритижневому виповідженні.
10 ф. до 20 ф. при чотиротижневому виповідженні.

І так далі в цей спосіб аж до суми від 90 до 100 ф., яких підняття треба зголосити на 12 тижнів наперед.

---

*) До появи англійського кооперативного закону в р. 1852 рочдельському товариству заборонено було продавати товар нечленам. В Німеччині вважали цю заборону за одну із засад рочдельців. Розуміється, неправильно. Саме рочдельці продавали від 1852 р. товар і нечленам.

Більше уділів, як на 100 фунтів*), жадний член не може мати. Також відсотки від уділів поодинокого члена в ніякому разі не можуть перевищувати 30 фунтів. Управа може приймати теж позички від членів; вони не можуть перевищувати почвірної суми членських уділів.

Про всякі спори рішає управа або, за відкликом членів від її рішення, загальні збори або мировий суд.

Жалі й закиди з приводу якости закупленого товару, цін або поведення персоналу кооперативи, треба зголошувати письменно на руки управи, яка рішає про них. Коли сторони не задоволені рішенням, можна передати справу перед надзвичайні загальні збори, яких постанова є остаточна.

*

Питання про обовязок платити доходовий податок займало кооперативу через многі роки. Його позірно остаточне рішення є для инших кооператив повчальне. В серпні 1850 р. звернулася управа товариства до редакторів ґазет, що стояли в обороні бідних, із запитом, чи кооперативи мають обовязок платити доходовий податок, коли їхні члени не мають такого доходу, що їх до цього зобовязував би. Відповіді, що їх надіслано, не мали вправді сили закона, проте давали принаймні певну піддержку. Товариство платило до того часу правильно доходовий податок. А що дохід кожного поодинокого члена залишався далеко понижче встановленої найменшої суми, що підпадала податкові**), тож товариство зголосило протест проти обовязку плачення доходового податку. Не зважаючи на це, мусіло воно платити його далі. Дали їм відповідь, що не товариство, а кожний його член може поодиноко протестувати та домагатися звороту суми, яку товариство за нього заплатило. Ця відповідь була для кооперативи, що числила 1000 членів, дуже невигідна. До рішення податкового уряду треба було однак застосуватися.

Так одного дня пішли члени товариства гуртом до податкового уряду. Їх туди не допустили. Веліли їм вибрати свого заступника. Остаточно протести нічого не помогли. Члени радились у парляментарних послів. Ці сказали, що товариство таки обовязане платити податок. Зі зростом однак числа його членів та значіння, росло само довіря членів до свого товариства. В 1856 р. рішено ще раз енерґійно протестувати проти податків, а навіть, у разі невдачі, виступити з процесом. На окремому засіданні управи в жовтні 1856. р. уповноважнено Смісіса й Еліса запротестувати проти доходового податку. Зголошуючи устний протест, вони доказували, що кооператива є вільна від оплати податків — тому, бо вона підлягає кооперативному законові, який каже, що

*) Пізніше дозволено мати уділи до висоти 200 ф.

**) Анґлійський закон про доходовий податок звільняє правні особи, себто товариства і т. п. від оплати доходового податку. Зате побирає його від їхніх членів.

жадний член не може мати від товариства більшого річного податку й то в будьякій формі як 30 ф. Податковий уряд почав крутити. Почав проволікати переслухання під ріжними претекстами. То говорив, що в справі мусить порозумітися з Лондоном, то вишукував инші викрути. А тимчасом податковий екзекутор стягав податок, хоч „успокоював" товариство, що заплачений податок звернуть, як покажеться, що його побрано незаконно.

Це однак не успокоїло членів. Вони добачували в цьому нахабство екзекутора, що використовував своє становище і лякав недосвідних людей. Уіл Купер зробив управі товариства доповідь про справу. Управа прийняла тоді на засіданні своїм із 4. XII. 1856 таке чисто анґлійське рішення: „Не платимо ніяких доходових податків, хіба, що нас до цього примусять".

Коли наступної суботи прийшов екзекутор за податком, подали йому до відома рішення управи. На це екзекутор поставився урядово. Сказав, „що не хоче робити товариству неприємностей, що однак йому нічого инше не лишається, як покласти секвестр на товари товариства, коли воно не заплатить податку до кількох днів". На це управа відповіла: „податковий екзекутор може робити, що йому подобається".

Більше вже цей екзекутор не появився за податками. Також і оціночна комісія не давала про себе більше чути*).

*

Одна з найгарніших постанов товариства, що йшла на зустріч бажанням і потребам членів, це повертання частини надвишки на освітні цілі. $2^1/_2\%$ із чвертьрічних, призначених до розподілу надвишок, як також кари за ухили членів від статутарних постанов, творили окремий фонд, званий „освітним фондом", що на його засоби члени продовжували свою освіту, удержувалася і доповнялася бібліотека товариства та купувались потрібні освітні приладдя.

Читальню товариства улаштовано на зразок лондонських клюбів. Бібліотека має тепер 2200 томів найкращих книжок, між ними дуже коштовних. Користування бібліотекою безплатне. В кого дозвілля, цей може сидіти в читальні навіть 12 годин. Читальня улаштована вигідно й доцільно.

---

*) У другій частині книжки Голіовк додає ось яку увагу, яку для вияснення справи краще подамо на цьому місці:

„Що сталося б тоді, якби рочдельське товариство, що числило тоді (1856 р.) 1600 членів, платило доходовий податок далі? Члени мусіли б поодиноко домагатися звороту заплачених товариством податкових сум, що їх воно платило на рахунок їхніх товарових зворотів. Податковий уряд прийшов однак до переконання, що справа звороту цих сум завдала би йому далеко більше клопотів і праці, як цього була вона варта. Таким чином він зрезиґнував із оплати рочдельським товариством доходового податку".

Від 1850—1853 удержувало товариство школу для молоді. Наука в ній оплачувалася по 2 пенси місячно від особи. 1855 р. управа улаштувала салю, де по неділям і вівтіркам 20 до 30 дорослих у віці від 14 до 40 років одержували науку.

*

Рочдельські піоніри не були ніякими сентиментальними мрійниками. Проте дух саможертви для добра инших опановував їх почуття, що в господарському житті мусить переважати справедливість, а не самолюбство. Це доказує найкраще виривок із листа одного з провідників товариства, згадуваного вже нами Смісіса. В ньому писав він: „Поліпшення положення наших членів видно по їхньому одягу, по їх поставі, по їх невимушеній, вільній мові. Не повірите, який великий вплив мала на них кооператива. Многі приятелі нашої справи є тієї думки, що за багато ваги прикладали ми до того, щоби члени стали „капіталістами". Після досвідів, що довелось мені зробити на протязі 16 років, прийшов я до переконання, що членів треба привязати до товариства золотими путами, які самі вони викували собі, щоби їх спонукати до спільної праці (кооперації)".

*

В 1855. р. скликано в Рочделі кооперативну конференцію. Вибрано виконний комітет. Президент Ґрінвуд і секретар Смісіс оголосили такі напрямні, що покладено в основу діяльности цього комітету:

1. Людське суспільство — це орґанізм, зложений із многих членів, що їх дійсні інтереси рівнобіжні.

2. Справжні робітники повинні бути товаришами праці.

3. Засада справедливости, а не самолюбства мусить панувати в обміні дібр.

Думаємо, що ці три засади найкраще доказують, на скільки мораль кооперативної ідеї вища від капіталістичної. Де і коли виставила приватна фірма такі засади? І, що найважніше, чи діяла вона будьколи після них?

*

На скликаний чесними піонірами кооперативний зїзд до Рочделю, приїхав з Лондону Лойд Джонс (Jones) невтомний і заслужений оборонець кооперативної справи. Після реферату про засади й цілі кооперації, висловили рофдельські піоніри подяку всім тим, що були помічні їм словом і ділом, а в першій мірі „Товариству підмоги робітничим асоціяціям", що його основували анґлійські християнські соціялісти і яке віддало рочдельцям великі й знамениті услуги. До найвидатніших членів цього товариства належали проф. Моріс[1]) (Maurice) Вансітарт Ніл[2]) (Neale),

[1]) Моріс — професор теольоґії і провідник християнських соціялістів. В р. 1853 усунули його з професури. Він став парохом при церкві св. Петра в Лондоні. З цеї нагоди вислано йому збірну ґратуляційну адресу з підписами

пастор Чарлз Кінґслі[3]), (Kingsley) Фернівел[4]), Лудлов[5]) та инші. Вершком їх діяльности в користь робітничої справи було оснування „Робітничої Академії" в Лондоні (Working Men's College) в 1854. р.

*

З вдячністю зґадуємо імена винахідників і великих полководців, що йшли від перемоги до перемоги. Не менш повинні ми шанувати память тих, що перші стали ширити ідею самопомочі народу — тих, що на господарському полі, де так багато падає жертв, своїм здоровим розумом осягали великі побіди. Наведемо тут хочби імена тільки тих, у руках яких спочивав провід „Рочдельського Товариства Чесних Піонірів", цього найбільшого й найуспішнішого експерименту, на який тільки спромігся будьколи сам нарід, бідні рочдельські ткачі.

В протоколах перших загальних зборів основників товариства, що відбулися 11. серпня 1844. р. в поміщенні „Соціяльного Інституту" в Рочделі, читаємо:

„Справи новозаснованого товариства ведуть такі особи: Джон Голт, як скарбник, Джейкеб Дейлі, як секретар, Майлс Ешуерс, як предсідник і Чарлз Гауерс та Уіл Маляліє, як уповноважені.

Джейкеб Туідел, Джейкеб Смісіс, Джейкеб Голт, Джейкеб Бемфорд і Уіл Тейлор — вибрані начальниками.

Джона Бента й Джосіфа Смісіса іменовано контрольорами.

До найвизначніших піонірів належали ще: Уіл Купер, Ейбрегем Ґрінвуд, Джейкеб Гіл, Семюел Ешуорс.

Діло цих людей безсмертне! Шануймо їх память!

10. Раніші кооперативи. — Причини їх невдачі. — Нинішні кооперативи. — Причини їхніх успіхів.

„Це було би шляхотне діло, якби створено систему вищої заробітньої платні при скороченім часі праці, щоби влегшити обовязки робітника та збільшити його земні добра та дрібні приємности.

визначних анґлійських духовників і навіть єпископів, що протестували проти його усунення з професури; адресу підписали ще й міністри, робітничі провідники і т. д.

[2]) Ніл, з фаху адвокат, а пізніше один із перших секретарів Британського Кооперативного Союзу (1871—1891). Майже весь свій великий маєток жертвував він на кооперативну справу.

[3]) Кінґслі, визначний анґлійський поет і романіст.

[4]) Фернівел, літературний видавець.

[5]) Лудлов, адвокат і автор першого анґлійського кооперативного закону. Був під сильним впливом Фурієґ, що його Французи називають батьком кооперації.

ЛБ АН УРСР
№ 4753

Ще цінніше було б, як він міг би присвячуватися у дозвіллі студіям науки, літератури й фільософії". Так писав д-р Челмерс*).

„Те, що нині називаємо орґанізацією праці, це проблєма будуччини взагалі, проблєма для всіх тих, що бажають кермувати людьми". Так писав Тома Карлайл.*)

„Випробували, що 1000 людей, які тижнево платять по 1 пені, зберуть на тиждень 5 фунтів. У В. Британії є 6 міліонів дорослих чоловіків. Проте рахуймо тільки 4 міліони, а в цьому й жінок, що добровільно опадаткували себе. Тижнево зложилиби вони 20.000 фунтів або річно 1,040.000 ф. Ця сума з відсотками та з відсотками від відсотків зрослаби:

в 10 роках	на суму	18,832.413 Ф	14 ш	11 п*)
„ 20 „	„ „	65,522.599 „	8 „	3 „
„ 30 „	„ „	188,181.161 „	18 „	8 „
„ 40 „	„ „	506,325.883 „	12 „	8 „
„ 50 „	„ „	1331,511.365 „	15 „	1 „
„ 60 „	„ „	3471,129.995 „	18 „	4 „

За цю суму можна би купити всю землю Анґлії. Розуміється, не так то легко знайти ці 4 міліони людей, що захотілиби платити по одному пені тижнево. Проте ці числа доказують, яка велика сила лежить у масових збірках цих найменших сум і що можна би осягнути за гроші, що їх люди видають тільки на алькоголь і тютюн. Так рахує „Товариство Визволення" (Redemption Society)*) в Лідс і силкується в цей спосіб переконати людей числами, коли переконати їх словами не можна.

„Не чекайте задовго на берегах великої і що раз більшої ріки „Бідність" на золотий корабель капіталістів, щоби він пепеправив вас, бо загинете. Пробудіться до тої свідомости, що ви самі можете й мусите помогти собі". Так писала „Народня Газета" (Poeple's Journal) в почутті щирої приязні до робітництва.

А чи не падали в нас ці мудрі слова наче на камінний ґрунт? Тим більша пошана належиться тим родельським людям, що пішли за цими словами.

І раніше люди знали, що кооперація це той секрет, який веде бідних до добробуту. Проте піоніри з Рочделю використали цей секрет із найбільшим успіхом.

Уже в травні 1831 р. на першім кооперативнім Зїзді Віл Шелмердайн (Shelmerdine), делеґат із Менчестеру зробив доповідь,

---

*) Др. Челмерс (Chalmers) (1780—1847), відомий шотляндський духовник і економічний фільософ.

*) Thomas Carlyle (1795—1881), відомий анґлійський письменник і фільософ.

**) 1 фунт штерлінґів має 20 шилінґів, 1 шил. має 12 пенсів.

***) Ці товариства, що виникли під упливом науки Р. Одена, в рр. 1847—1855 покрили майже всю Анґлію. Як і спроба Оуена так і ці товариства не досягли своєї мети. Причинилися однак у високій мірі до поширення духа кооперації в Анґлії.

що його товариство мало при основанні краму на 46 фр. 12 ш. і уділів на 26 ф. 10 ш., що по році існування воно дало 20 ф. і 2 ш. чистої надвишки. 8 членів приступило до основання цього товариства, а при кінці року число його членів збільшилося до 36.

Другий кооперативний з'їзд відбувся в жовтні 1831 р. у Бемінгем. В цьому році появився невеличкий двотижневик п. з. „Lancashire and Yorkshire Co-operator", що називав себе оборонцем робітництва. На передовому місці виписав він таке мотто:

„Маси без єднання безсильні —
Єднання без знання марне".

Це велика правда. Проте 26 років досвіду не вистачило, щоб ці слова використати.

На третьому кооперативному зїзді 1832 року, що відбувся в Лондоні, згадувалося про існування „Рочдельського Кооперативного Товариства" („Rochdale Co-operative Society"), що виделєґувало на зїзд Уіла Герісона (Will Harison). Товариство основано в жовтні 1830 р. У 1832 р. мало воно 52 членів. Воно давало роботу 10 особам з їх родинами та фабрикувало флянелю.

1832 р. існувало в Біркекр, у малому селі Ленкешіру, товариство, що мало 3000 членів і 4000 ф. капіталу. Це було шовково-бавовняне друкарське товариство.

9 із поміж заступлених кооператив на третьому кооперативному зїзді в Лондоні, мали свій осідок у столиці Анґлії.

Чому-ж ці всі кооперативи помалу загинули?

Многі з них не розуміли, як повести далі справу з успіхом. Инші занепали головно через систему боргів.

Біля Рочделю вже раніше існували кооперативи. „Олдгемерське*) робітниче споживче товариство" занепало наслідком страйку обєднаних металістів; воно вийшло однак при цьому без страт. „Брайтонське*) споживче товариство" вийшло гірше. Його занепад послідував тому, бо воно боргувало своїм членам. Смісіс, безумовно найбільш міродайний і досвідчений кооператор, писав в р. 1855: „Майже всі споживчі кооперативи продають тепер за готівку. Ми переконалися, що кооперативи, які почали від системи боргування, а опісля перейшли до продажу за готівку, безумовно поправили цим своє положення. Вважаю „боргову книжочку" за найбільше нещастя робітника. Робітник, що попадає в довги в крамаря, залишається у нього довжником з того часу на довше; бодай за один тиждень він буде завше довжний. Він зїдає, як тут кажуть, „теля в тілі крови".

Рочдельське Товариство заборонило в себе систему боргів із першого дня свого існування. Його перший статут з 1844 накладає найбільшу кару на тих службовиків, що з будьякої причини купували або продавали крам инакше як за готівку.

*

*) Oldham — село в Ленкешір.

**) Brigton — місто в полуднево-східній Анґлії. „Брайтонське споживче товариство" оснували місцеві робітники за ініціятивою д-ра Кінґа.

Кожний робітник, що є членом рочдельської фабричної кооперативи, мусить стати „капіталістом", бо мусить набути 5 уділів товариства, сплачуючи їх тижнево або в инший спосіб. Кожний із цих робітничих акціонарів одержує 5% по вплаченню капіталу. Після відрахування цих відсотків і платень, — як також усіх коштів завідування підприємства, розділюють надвишку рівномірно між уділовців і робітників. Одну половину одержують уділовці з відсотками до скількости їхніх уділів — друга припадає робітникам і робітницям у відношенні до одержаної платні. В січні 1857 р. в рочдельських варстатах товариства виплачено дивіденди 1 шілінґ і 6 пенсів од кожного фунта виплаченої платні.

Така основа рочдельської системи платень.

*

Уже в першому році існування товариство здобуло собі в членів довіря через те, що завело загальну контролю працівників. Крамарі мають вигідно влаштовані шуфляди, з яких видають кожному покупцеві на суму закупленого ним краму півмосяжні або бляшані марки*).

Касієри й секретарі споживчої, млинової й фабричної кооператив роблять що тижня підсумки кас. Ця постанова, що уможливлює негайно справляти помилки, показалася благословенною.

Кожний працівник кооперативи мусить дати забезпеку, що відповідно до його відповідальности виносить від 10 до 200 фунтів. Кожний начальник крамниці складає, як запоруку, 10 ф. Де ніяка инша забезпека не передбачена, ручить працівник своїми вкладами в кооперативі. Коли вони не вистачають, доплачує службовик визначену суму в правильних річинцях. Від цих грошей платить кооператива відсотки, як від уділів. Ці норми поруки мають ту користь, що ніхто не важиться окрадати самого себе.

При всьому, що робили рочдельці, були вони дуже ощадні.

За прикладом рочдельського товариства повставали в околицях многі инші споживчі кооперативи. Ні одної з них не вели з рівним спритом. Ні одна з них не могла похвалитися хочби частиною успіхів рочдельських піонірів. Поносять у цьому вину не браки системи, тільки хиби в тих, що цю систему застосовують, а саме: нерозум, брак єдности, терпеливости та підприємчивого духа.

Були між ними й такі кооперативи, що виказували не тільки успіхи, але, на думку їхніх членів, за великі успіхи. Вони мали такі великі надвишки, що навіть не знали, що з ними починати. Не вміли корисно вживати ті ощадности і ділили їх між членами, щоби відтак діло на ново зачинати. Управителі цих кооператив не мали здібностей, щоби поширити підприємство і в цей спосіб корисно господарити грішми товариства. Здається, що рочдельські ткачі мали вроджений дар до кооперативної справи.

---

*) Ця контрольна система існує по нинішній день, тільки замість бляшаних марок видають паперові квитки.

Без сумніву, причини переломового успіху рочдельців треба шукати між иншим і в низьких видатках на адміністрацію. Кошти її у відношенні до обороту були відсотково дуже малі. В столиці було би неможливо з цих вийти. Бо там усі чинші та платні вищі, зате однак ціни найголовніших харчів для бідної людини ті самі, що й по малих містах. Купер писав мені в цій справі: „Не бачу причини, чому населення Лондону не могло би приступити до основання кооператив у рівній мірі добре, що й на провінції? Коли в малому місті 12 або 20 осіб уважають доцільним, існувати кооперативу, то роблять вони це з тим сильним рішенням, щоби справу повести дійсно вперед. По певному часі, як люди побачуть, що справа йде добре, приступають до товариства також і ті, що раніше вагалися. Не розумію, чому люди в Лондоні не могли би робити тесаме".

У відповіді на инші мої запитання, писав він мені: „В початках при основанні споживчого або продукційного товариства дуже важно, щоби члени часто сходилися або відбували збори, щоби по перше, члени точно платили уділи, потрібні на основання і удержання кооперативи, а по друге, щоби докладно зазнайомлювалися з метою, станом і потребами кооперативи. Таким способом легко зібрати потрібний капітал для урухомлення і поведення діла. А як члени набрали довіря до справи, тоді не треба вже за ним стояти, тоді платять вони вже й уділи без окремого натиску. При цьому однак треба все памятати, що нічого великого не можна доконати, коли люди не візьмуться щиро за справу, коли не вважатимуть своїм святим обовязком, притягнути инших до спільної праці й коли не йтимуть до мети з почуттям обовязку жовніра".

11. Доповнення.

Підчас друку цеї книжки*) зайшли в рочдельському товаристві та його відділах нові події, що про них варто коротко згадати.

*

(1857) В місцевих ґазетах і плякатах заатаковано анонімно кооперативу. Вороги хотіли зруйнувати її і то таким способом, що почали сіяти незгоду та недовіря між членами що до фінансової певности товариства. Напади почалися підчас останніх кріз. На грудневих зборах управа зробила доклад, що число членів мимо некорисних вісток, ширених про товариство, збільшилося. Як би анонімні письмаки мали успіх, то на робітників, що належали до товариства, впало би велике нещастя, і це в часі, коли многі приватні фірми банкротували. Коли б у той самий спосіб заатаковано инше купецьке підприємство з метою підірвати його кредит та існування, то воно звернулось би до суду зі скаргою проти обмовників і вони мусіли б заплатити позовникові значне відшко-

*) Мається на увазі перша частина книжки, що появилася у 1857 р.

дування. Думаємо, що управа товариства в інтересі охорони його повинна була теж виступити зі судовою скаргою проти своїх ворогів. Судова кара, що впала би на того чи иншого конкурента за його вмисні напади на товариство, булаби доброю пересторогою для инших.

Були однак побоювання, що заздрісники й вороги піонірів через ширення незгоди між членами дійсно можуть розбити товариство. Тим більше, що воно почало загрожувати цим людям. Треба було тому багато розуму й поблажливости, щоби над усіми випадами ворогів товариства мовчки переходити до денного порядку. Спокуса, щоби в обороні товариства дати напасникам належну відповідь і в цей спосіб увійти з ними в суперечку, була велика. Відомо однак, як легко річеві суперечки переходять в особисті вооржнечі. Тоді людина тратить час, сердиться і в наслідку скандал готовий. Із цього користає противник. Він тріюмфує.

Хитрий противник знає, що між членами все знайдуться охочі, що не потурають лайкам і підуть на газетну чи плякатову війну. Про Наполєона оповідають, що він у часі свого першого італійського походу одержав багато листів, в яких люди ображували його, критикували й провокували на відповідь. Коли марнував на відповіді багато часу, що його краще міг би повернути на студіювання мап і воєнних плянів, прийшла йому до голови щаслива думка, щоби всі ці листи кидати до коша. Там вони лежали собі спокійно через 6 тижнів. По упливі цього часу побачив, що час і обставини самі дали вже відповідь майже на всі ці листи. Методу Наполєона поручаємо управі рочдельського товариства.

*

Лист секретаря Товариства Чесних Піонірів.

Рочдель, 17 квітня 1858.

До Пана

Дж. Дж. Голіовка.

Мій Пане! При цьому листі посилаю Вам останнє звідомлення рочдельської млинової кооперативи за березень 1858 р., з якого побачите, що як кооператива, так і кооперативна думка, як така, робить гарні поступи. Вже раніше писав я Вам, що нашим найближчим завданням буде збільшення фабричного товариства. Коли це пишу, радить комісія над заявами, що надійшли до нас у відповіді на наше оголошення, в якому ми шукали за фінансістами до будови фабрики. Ми самі хочемо вирядити її машинами а також давати в ній людям роботу. Робітники могли б иноді мати через надмірне довіря страти. Чи ж однак люди не тратять далеко більше через те, що загалом не мають ніякого довіря до справи? 5000 членів товариства в окрузі 10 миль Рочделю, що заступали 25.000 осіб, не мали би тих користей, що їх дає їм товариство, як би не було в них взаїмного довіря та довіря до кооперації.

Уіл Купер.

Думка й рада члена парляменту лорда Ґодріча*).

(Дальший лист секретаря товариства).

До Пана

Дж. Дж. Голіовка.

Ми одержали сьогодня, дня 26 квітня 1858 р., довгий лист Голмса з Лідс, з якого виходить, що їхнє млинове товариство приступає до оснування споживчих кооператив, щоби ними заступити аґентурну систему**), яку практиковано при збуті змеленої у власному млині муки. Пан Голмс пише у своєму листі: „Перед кількома днями був у нашому місті посол лорд Ґодріч і відвідав наш млин. Він застав управу саме тоді, як вона відбувала засідання. Була цікава дискусія. Лорд сказав нам, що ми, Лідс і Рочдель (або краще Рочдель і Лідс, бо ми дуже радо признаємо Ваше першенство), є часто предметом балачок як у парляменті, так і поза ним. Поодинокі політики дуже радіють нашим успіхом. Розвиток наших кооператив уважають доказом, що нарід сам хоче дбати про свої справи. Проте промахи могли б кооперації поважно зашкодити. А незгода між нами вязала би нам тільки руки. Сказав нам, що ми повинні дивитися на наші кооперативи не під кутом власного і льокального зору, бо ми є предметом уваги й загальної обсервації також і инших товариств. Вони підуть за нами, якщо за нами буде успіх.

Давав нам добрі й поважні поради: ми повинні бути господарні й ощадні. Повинні теж пробувати поширювати діло. Обіцяв нам свою поміч, якщо її потребуватимемо та коли він матиме тільки змогу помогти нам. Поки що раджу Вам, вислати Ваші звідомлення лордові Ґодрічові, як також иншим нашим приятелям у Лондоні. Цим зробите їм радість, бо їх зичливість заслугує на признання".

Цей відпис листа пана Голмса певно зацікавить Вас, бо лист показує, що наша праця дає добрі овочі.

Уіл Купер.

*

Лорд Ґодріч відомий із свого сердешного відношення до робітництва не тільки в Лондоні, але в усій Анґлії. Тимто кінчимо нашу коротку історію 13-ти років „Рочдельського Товариства Чесних Піонірів" наведенням на цьому місці його розумних та сердешних слів підбадьорення та науки.

---

*) Лорд Goderich належав до християнських соціялістів і був щиро відданий кооперативній справі.

**) Аґентурна система полягала на тому, що як купівлю, так і продаж повірювано посередникам (agents), що за свою працю одержували постійну платню. Їм давали з уплачених уділів готівку. На ці гроші вони купували й продавали товар та здавали з цього точні рахунки товариству. Цілий ряд кооператив працював після цієї системи. Також і млинове товариство в Лідс мало багато таких аґентур. Доперва в 1858 р. перейшло воно від аґентурної системи до рочдельської.

12. Оповідання старого піоніра про початки товариства.

Джон Кешов (John Kerchaw), один із останніх померших піонірів, надіслав мені через Ґрінвуда звідомлення, що відноситься до часів перед основанням товариства чесних піонірів. Багато річей, про які він оповідає, нові, а передає він їх живо, як очевидець та з докладною знайомістю людини, що в них брала сама участь. Оповідання приносять нове про старих піонірів та стверджує усе, що досі про них було оголошено. Оповідання ці варті того, щоби передати їх потомности.

„Як мені було 7 років — оповідає Кешов — був я побігачем при друкарні, а як ще не скінчив 8 років, почав працювати в копальні. Отже не мав я багато часу, щоби ходити до школи.

Рочдельські піоніри почали своє діло, коли всюди панували біда та злидні. Із усіх робітників ткачі, що працювали за ручними варстатами, були найгірше ситуовані. Машини та їх поліпшення зіпхнули їх на найнижчий щабель людського злиденного буття. Тогочасні відносини в Рочделі були б майже неймовірні, якби оповідання про них не спиралися на наскрізь безсумнівному матеріялі.

Шемен Круфод (Charman Crewford). що заступав рочдельський виборчий округ у парляменті, підчас дебати в палаті послів дня 20 IX. 1841 р. звідомляв, що в Рочделі було тоді 136 осіб, що жили тижнево по 6 пенсів, 200 по 10 п., 508 по 1 ш. 6 п. і 1500 по 1 ш. 10 п. Пять шостих цих родин мали лише лихі ліжка з постеллю, 85 найбідніших не мали взагалі ніяких ліжок, а 46 родин мали тапчани випхані половою.

Не дивно, що в країні кипіло, а в Рочделі, де у людей плила неспокійна кров, аґітовано особливо пристрасно. Про дві річі тільки й говорилося, про працю і хліб. Робоча сила була дешева, зате хліб був дорогий. А хліб був єдиним харчем, на який бідний нарід міг здобутися.

Літом 1843 р. можна було бачити всюди в Рочделі афіші, що голосили про „найкращі засоби, якими можна здобути загальне виборче право". Кешов оповідає: „Я був приявний на цих зборах а крім мене були теж Чарлз Гауерс, Джейкеб Смісіс та Джейкеб Дейлі. Я чув тоді вперше про систему кооперації піонірів. Провід на зборах узяв Гауерс. Його добре підпирали Смісіс і Дейлі. Гауерс доказував дуже ясно, що система кооперації це одинокий засіб, що веде до тривалого поліпшення соціяльних і господарських життєвих відносин робітників. Його плян у всіх подробицях був ним дуже добре передуманий і такий ясний, що з ним загально стали погоджуватися. На зборах згадували, що ще перед 2 роками була в Рочделі кооператива. Вона однак занепала. Гауерс подав причини цього факту. Вони були йому дуже добре відомі і він мав готову систему для оснування нового товариства*).

*) Під цею новою системою мається на думці засада звороту надвишки, що її відкрив Гауерс. Про відкриття її оповідають так: Гауерса довго

У 1843 р., на кілька днів перед Різдвом, скликано збори представників робітництва до домівки при Жабиній улиці, де звичайно сходились ткачі. Кожна професія мала вислати по 2 представників. Гірники вислали мене (Кешова). Вибрали пресідника. Говорив професійник. У своїй промові підніс він, що гірники прийшли вже до того, що вибороли собі підвишку заробітної платні майже в двоє більшу. Всі робітники, казав він, могли би те саме зробити, якби взялися за тісамі способи боротьби.

Це дуже зацікавило збори. Приявні звернулися до Кешова, щоби оповів їм, як це могло статися, що гірники прийшли до підвишки платні без страйку.

Кешов узяв слово і сказав, що те, що гірники зробили, цього він не може поручати всім робітникам. Бо як би вони це зробили, то вийшлиби на цьому гірше як сьогодні. „Чому?" — здивувались робітники. Кешов мусів дати пояснення. „Допустім", казав він, „що ви заробляєте тижнево по 1 фунтові і з цим якось можете жити. Через побільшення платні ви дістали би тижнево о 4 шілінґи більше. Гарно. Однак рівночасно крам необхідної потреби коштуватиме тижнево о 5 ш. більше. Чи не стояли би ви гірше після підвишки як перед нею?"

Кешов приймав, що одночасно із підвишкою платень мусять піти в гору ціни товарів. Бідному гірникові запаморочили підприємці голову. Говорив ту саму нісенітницю, що її підприємці завсіди торочать робітникам. Вони все кажуть їм: „чим більші платні, тим гірше для вас". І хто нині сміється з бідного гірника, що повірив у цю нісенітницю, повинен тямити, що вчені економісти тих часів говорили й писали те саме.

Після слів Кешова піднявся між зібраними крик. Як дещо успокоїлося, Кешов щераз забрав голос. „Слухайте, казав він, говорять тут про речі, що їх не розуміють. Якщо кого можна лаяти за те, що сталося, то тільки мене. Бо це я дав гірникам раду, щоби вони так робили. З підприємцями я ні слова не балакав. Проте вони не дурні. Що сталося дальше, відомо: платні підвищили, але й ціни вугілля пішли в гору".

Відтак пішли жалі, що гірники зовсім не рахуються з консументами. На це відповів Кешов: „Ми супроти них нічим не зобовязані. А чи вони журяться нами? Вони одно хочуть тільки мати: дешеве вугілля".

На зборах порушували ще ріжні справи. Дехто виступав і проти кооперації. Виступали теж проти професійних союзів.

займало питання про те, як належить ділити надвишку. Одної ночі, пізно вже, коли він роздумував про ці речі, раптом крикнув: „Маю вже, маю!" Його жінка, що її цей крик збудив, думала, що в хаті злодії". Гауерс оповів їй відтак, що йому прийшло до голови. Вона однак нічого не тямила, а тим більше, чого він такий схвильований. І нагнала його спати. Гауерс однак устав, одягнувся і пішов до Купера, щоби йому оповісти та розвинути свій плян.

ЛБ АН УРСР

НОВІ КНИЖКИ:

Пачовський, В. — **Срібна земля.** Тисячліття Карпатської України. Нарис історії, з мапою. Львів, „Дружина", 1938. 16⁰, ст. 71.

Перший український педаґоґічний конґрес. 1935. Львів, „Рідна Школа", 1938. 8⁰, ст. 253.

30-ліття ґімназії „Рідної Школи" в Яворові. Яворів, Ювілейний Комітет, 1938. 8⁰, ст. 46.

Лемківський Календар на рік 1939. Львів, „Наш Лемко", 1938. 8⁰, ст. 104+оголош.

УВАГА КООПЕРАТОРИ! **НОВА КНИЖКА!**

Накладом Ревіз. Союза українських кооператив вже появилася друком

новинка:

ШАРЛЬ ЖІД

Солідарність

З французької мови переклав др. Ю. Студинський
З передмовою дир. О. Луцького

„Солідарність" Ш. ЖІДА — це величний гимн на честь солідарности цього підставового елєменту кооперативного світогляду і одного з головних моторів кооперативного руху. —Не знати цих підстав кооперації — це значить, не стояти на певному, твердому ґрунті. — Тож читайте, студіюйте найновішу в нашій мові працю апостола кооперативної благовісти.

Ціна 1·50 зл.

Замовляти в Ревізійнім Союзі Українських Кооператив у Львові, Техніцка, 1.

Позір! Дирекції ОСК, ПСК, і пр. кооперативи!

При закінченні ділового року і розділі чистих зисків, не забудьте призначити певну квоту на уділи до

виробничо-збутової кооперативи

„ГУЦУЛЬЩИНА"

— п. Косів Гуцульський —

щоби допомогти нашому домашньому промислові до ще кращого розвитку. — Най у цьому, важному ділі, нашого кооп. виробництва не бракує нікого!

Оден уділ 50. зл., вписове 2. зл., — відповідальність уділами. —

ХТО ПЕРШИЙ!!

ПРОВЕРЕНО-1987 г.

Opłata pocztowa uiszczona gotówką. Пошт ове оплачено готівкою

Книжкові премії!

Запросини до передплати на 1939. рік, що є вже **дванадцятим** роком видання журналу

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

єдиного у нас економічно-суспільного місячника, що виходить під ред. др. К. Коберського, накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив.

Кожний передплатник „К. Р.", що заплатив до 1 липня передплату за рік, одержить в 1939. році такі

дарові премії:

1. Джордж Голіовк: Історія рочдельських піонірів.

Вперше в українській мові! Джерельно удокументована, богата фактами, приступно написана, класична праця про початки кооперативного руху.

2. Книжку проф. Шарля Жіда: „Солідарність" в перекладі др. Ю. Студинського.

3. Книжки з видань РСУК. по вибору передплатників, у вартости 2 зол.

Передплата за „Кооперативну Республику" в 1939 році **знижена** і виносить всього **12 зол.** (за 12 чисел по 40 стор. друку). На пів року 6 зол. Окреме число 1 зол. До набуття в усіх книгарнях.

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістають крім премій „Кооп. Республику" **за 8 зол.**, якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня 1938. Сплачувати можна ратами.

Адреса: **ЛЬВІВ, ВУЛ. ТЕХНІЦКА І, РСУК.**

В українській хаті — українське мило „ЦЕНТРОСОЮЗ"

Wydaje: Rewizyjny Sojuz Ukraińskich Kooperatyw.
Redaktor: D-r Karło Koberśkyj.
Z druk. Naukowego Towarzystwa im. Szewczenka we Lwowie, ul. Czarnieckiego 26.
Видав: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
Редактор: Д-р Карло Коберський.
З друк. Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26.

KOOPERATYWNA RESPUBŁYKA Nr. 4. Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

III
ЖЕ-14850
1939-4

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

На окраю днів: До нової праці!; Чи збіжевий монополь поможе хліборобам?; Дві сили; Зміна статуту „Сполем"; та ін.
Традиції Кирило-Методіївського брацтва в народинах українського кооп. руху.
Анґлія як ринок збуту яєць.

ЛЬВІВ КВІТЕНЬ 1939
Kwiecień

ЗМІСТ:

На окраях днів (Актуальні замітки) 97

Витанович І. — Традиції Кирило-Методіївського брацтва в народинах укр. кооп. руху 104

Мартюк І. — Англія як ринок збуту яєць 109

Вербицька Е. — Навчальна діяльність Окружних кооп. осередків впродовж 1931—1938 р. 113

Серед книг 119

З преси і життя 127

ДОДАТОК: Д. Голіовк: Історія рочдельських піонірів ст. . . . . 33—40

INHALT:

Aktuelle Notitzen 97

Zum Begin der ukr. Genossenschaftsbewegung (I. Wytanowytsch) 104

Englischer Eiermarkt (I. Martjuk) 109

Bildungsarbeit der ukr. Genossensch. Verbände binnen 1931—1938 113

Bücherschau 119

Presseübersicht 127

BEILAGE: G. J. Holyoake: Die Geschichte der Rochdaler Pioniere (2. Halbb.) S. 33—40

TREŚĆ:

Aktualności 97

Tradycje Bractwa Cyryla i Met. w ukr. spółdz. ruchu . 104

Anglia, jako rynek jajczarski 109

Spółdz. kursy ukr. okręgowych związków spółdz. w latach 1931—1938 113

Bibljografia 119

Z życia i presy 127

DODATEK: G. Y. Holyoake, Historia pionierów z Rochdale . . . . . 33—40

SOMMAIRE:

Notices actuelles 97

Traditions du société de Cyrile et Methodie dans les origines du mouvement coopératif ukrainien. (I. Vytanovytche) 104

Angletairre come le marché des oeufs. (I. Martiuk) . . 109

L'activité des Unions coopératives ukr. du district dans la domaine de l'instruction coopérative (E. Verbytzka) 113

Parmi les livres 119

Revue de la presse 127

SUPPLEMENT: G. J. Holyoake: L'histoire des pioniers du Rochdale. Trad. par V. Levyńsky . . . . P. 33—40

07
Ж III 14.850
1939 -4

PO ZAJĘCIU – NAKLAD DRUGI.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК – ЛЬВІВ
KOOPERATYWNA RESPUBŁYKA
CO-OPERATIVE REPUBLIC
Ukrainian Monthly Review Lwiw — Poland
ul. Technicka, 1.

Ч. 4.
КВІТЕНЬ
KWIECIEŃ
1939.
РІЧНИК XII.

НА ОКРАЯХ ДНІВ

ДО НОВОЇ ПРАЦІ!

Коли прийшли ці траґічні події, одні плакали з розпуки й жалю, другі мовчазно хмурили чола. Ті перші були близькі резиґнації, другі — не покидали рук. Уважали, що нема підстав для того, щоби піддаватися надмірному розчаруванню. Певно, коли хтось всі свої надії покладав на чужу поміч та приязнь (невідомо чим і як заслужену), коли будівля завалилася, він міг себе почувати погано. На жаль — таких „грачів на льотерії" була тьма тьменна! Відси й той загальний похоронний настрій.

Думаємо однак, що більшість активних кооператорів не могла бути між цим типом людей. Кооперативних робітників навчила довголітня тверда практика, що „дурнички" на світі нема та що тільки те буде справді наше, що самі, власними силами створимо і виборемо. Особливо тому, бо кооператорам навіть не було подорозі з ідеольоґією, що суперечить кооперативним поняттям про свободу й самоуправу громадян. Вони не покладали з а в е л и к и х надій, дивилися на річи тверезими очима, отже й не пережили ніякого психічного заломання, коли прийшли відомі сумні факти.

Нехай же замовкнуть люди, що вміють снувати тільки високі комбінації й будують вже нові домики з карт. Нехай до належного йому голосу прийде цей другий тип людини, що стоїть твердо на рідному ґрунті і з праці лиш на цьому ґрунті надіється реальних наслідків.

На руїнах закарпатського Єрусалиму мусить негайно закипіти праця від самих основ: кооперативна, освітня, суспільна у всіх ділянках!

ЧИ ЗБІЖЕВИЙ МОНОПОЛЬ ПОМОЖЕ ХЛІБОРОБАМ!

З кругів львівської хліборобської палати вийшла і вже доволі довго кольпортується ідея заведення в Польщі монополю торгівлі збіжжам. Деякі з провідників польських рільничих кругів

ЛБ АН УРСР
1752

ідуть по лінії примітивного способу думання: „Коли держава прикаже, щоби ціни збіжжа були високі, то вони будуть такими". Коли, мовляв, всі дотеперішні способи посереднього впливу на ціни (експортові премії, інтервенційні закупи ПЗПЗ і под.) не помогли, то треба сягнути до безпосередніх: урядового назначування цін. Зробили так деякі держави, чому не може зробити Польща?

На засіданні львівської торговельної палати забирали до цієї справи вже двічі речники українського рільництва: дир. О. Луцький та інж. Ю. Павликовський. Інж. Павликовський, хоч тільки мимоходом, остерігав перед надмірними надіями на монополь і примусову реґляментацію цін. Зовсім слушно звертав увагу на те, що не в самих цінах збіжжа річ; другий бік медалі, — це кошти рільничої продукції. Коли враз із піднесенням цін піднесуться і кошти продукції, тоді ефект буде ніякий.

До тих уваг речника українських господарських орґанізацій можна додати ще й засадничі застереження щодо збіжевого монополю. Монополь торгівлі збіжжам, як кожний монополь, взагалі створивби п р и в і л е ї для певних кругів, на зразок середньовічних. Означені фірми, байдуже навіть які, дістали би виключне право скупу і перепродаж ізерна. Відпала би конкуренція, цей найбільш надійний контрольор солідности в товарообміні. Настала би доба неморального знущання монополістів торгівлі, над консументом — з одної, продуцентом — з другої сторони. Знаємо з досвіду збіжевого монополю на Закарпатській Україні, кілько там витерпіло наше сільське населення від ошуканчих практик фірм, наділених виключним правом скупу по заведенні збіжевого монополю в ЧСР. Це було у демократично правленій державі; що ж могло би бути у нас?

Друге застереження відноситься до самої справи добору управнених до скупу фірм. Ясна річ, що в умовинах нашої дійсности добір цей носив би специфічний, нам згори відомий характер; на всякий випадок у великій більшости правом скупу були би наділені не правдиві заступники інтересів нашого продуцента-хлібороба, тільки елєменти для нього чужі. Сама ж система іменування згори скупщиків ховала б у собі велику небезпеку корупції. Право це діставали би часто люди, нічим не звязані з селом, може навіть ворожі його змаганням. Не говоримо вже про саму систему реґульованих цін. Вона, коли ціни високі, тягне за собою неминуче надмірне збільшення продукції збіж, яка тисне на ринок; держава і скупщики мусять показатися зовсім зайвими, коли цін не вдасться удержати на високому рівні, або коли вслід за цінами збіжжа підуть в гору й інші ціни.

Досвід Америки і Чехословаччини показав, що задля того, щоби боротися зі збільшуванням площі засівів, приходиться видавати законні заборони. В результаті це дає велике обмеження вільности громадян. Хлібороб, той прославлений прихильник при-

ватної власности та звязаних з нею прав, починає тратити ці управнення. При зрості цін промислових виробів — в наслідок високих цін хліба — хлібороб тратить всі користи з монополю; все вертає до старого стану, з тою лиш ріжницею, що перед тим хлібороб мав право сіяти кілько чого хотів, тепер уже того права позбувся.

Найприкріше при тім те, що все це приходить не проти, а згідно з волею хлібороба, коли його речники самі виходять з проєктом збіжевого монополю.

Коли положення лихе, але є свобода рухів, то завжди можна з біди викарабкатися. Гірше є, коли втрачена с в о б о д а, бо тоді нема змоги битися за поправу ситуації.

Це стара правда, дійсна не лиш у політиці, але й економіці. Жаль лише, що не всі знають цю істину.

ВНУТРІШНЯ КОНСУМЦІЯ ЗБІЖ У ПОЛЬЩІ.

Пересічна річна продукція збіж у Польщі виносила в рр. 1932—1936:

пшениці	20	міл. квінталів (сотн.)
жита	65	„ „
ячменю	14	„ „
вівса	26	„ „
Разом	125	міл. квінталів

З того внутрішний ринок набував у хлібороба (приблизно):

пшениці	6	міл. квінталів
жита	12	„ „
ячменю	2	„ „
вівса	2	„ „
Разом	22	міл. квінталів

За границю вивозилося в рр. 1932—1936 пересічно:

пшениці	0,7	міл. квінталів
жита	3,0	„ „
мука пшен. і житн.	1,5	„ „
вівса	0,6	„ „
Разом	5,8	міл. квінталів

Таким чином само хліборобське населення спотребувало коло 97 міліонів сотнарів (9,7 міл. тон) зернових продуктів, для особистого спожиття і у своїх господарствах.

ДВІ СИЛИ.

Події в місяці березні знова змінили карту Европи. Дня 16. березня Німеччина заняла цілу Чехію і піддала під свою „опіку" Словаччину. Тогож дня Мадяри вмашерували на територію Карпатської України і по змаганнях з боку молодої карпатоукраїнської держави піддали її територію своїй владі.

В тиждень пізніше Німеччина забирає в Литовців Клайпедський край, а Мадяри вриваються у Словаччину, бажаючи поширити свою займанщину аж по лінію Кошиці—Пряшів, до границі Польщі. Події ще в ході і не відомо чим закінчаться.

В Европі загальне вижидання, які будуть дальші кроки держав „оси". Дотеперішні територіяльні здобутки спілки Італія—Німеччина дають підставу для всяких дальших комбінацій.

Підписання, того ж дня, як занято Клайпеду господарського порозуміння Румунії з Німеччиною, яке дає Німеччині великі можливости госп. активности на терені держави, скріпило ще більше позицію Німеччини.

Не треба одначе тратити міри в оцінках успіхів цієї держави і легковажити притім значіння противної сторони. Щоби оцінити реальне відношення сил, треба пригадати собі, який був стан перед вибухом світової війни.

Історія у даному разі наче би повтарялася. Знову стоять проти себе дві потужні коаліції: з одного боку т. зв. „вісь" в центрально-південній Европі, з другого анґльо-французько-американські порозуміння.

Німеччина, підчинивши собі Австрію, Чехію і Словаччину, ще не досягла гряниць бувшої коаліції двох цісарів (Німеччини й Австро-Угорщини). Самій Німеччині бракує: копалень Альзації і Горішнього Шлеська, хліборобства Познанщини, Поморя та цілої Галичини, відтак Хорватії, Боснії з Герцоґовиною й Дальматією. Має Німеччина справді можливість дістати нафту і збіжжя з Румунії, але зате не має при своїм боці Туреччини і Болгарії, які були тоді у союзі з центральними державами. Значить, впливи Німеччини ще не досягнули своїх передвоєнних меж.

Такий стан в Европі. Крім того — а це річ не малої ваги, — не посідає Німеччина своїх заморських кольоній. Вони, щоправда за світової війни були відрізані від метрополії, але аж до моменту її вибуху сильно причинювалися до нагромадження капіталів у Німеччині та її визброєння на випадок потреби.

Як тоді, так і нині Німеччина має по своїм боці Італію. Одначе — чи може вона нині полягати на цьому союзникові після досвіду зі світової війни? Крім того, коли ходить про господарську підготову війни, то Італія це країна без власних джерел найважніших сирівців: вугля, заліза і нафти. Правда, Італія хоче себе забезпечити сирівцями Еспанії. Та ще не відомо, що врешті переможе в цій країні: гармати Італії чи золото Анґлії?

Такий є правдивий образ сучасного становища в Европі. Він говорить, що і одна і друга сторона мусить дуже обережно важити кожний свій крок, бо безсумнівної переваги нема ні по однім, ні по другім боці. А матеріяльні засоби покищо значно більші по боці Анґльо-Франції, як Італьо-Німеччини.

ДЕРЖАВНИЙ ЗАЛІЗНИЙ КОНЦЕРН В НІМЕЧЧИНІ.

Більшість акцій найбільшого австрійського залізного концерну „Alpine Montan Geselschaft" (Лінц) перейшла на власність німецької держави. Переємником є державний гутничий концерн імені Ґерінґа, створений у 1937 році.

Причиною, чому держава оснувала своє власне велике підприємство добування заліза було те, що продукція приватних гут не вдоволяла потреб; приватні залізні гути нерадо бралися до витоплювання заліза із менше процентових руд, з огляду на малу рентовність такої праці. Оснований 1937 року державний концерн ім. Ґерінґа взявся до праці без огляду на рентовність — з величезною енергією. Наперед долучено до рудокопних теренів всі потрібні побічні сирівці підприємства (вуглеві, вапняні, каменоломи і т. д.). Головною базою концерну по прилученні Австрії, зробився Лінц, де побудовано нові коксівні. Куплено більшість акцій ще кількох великих підприємств: Борзіґа, Штаєр-Даймлєр-Пух та інших, що працювали в металюрґії, виробі ваґонів, моторів і автомобілів. Щоби не залежати від приватних кораблів на Дунаю, концерн набув також більшість акцій спільки дунайської пароплавби. Не має концерн ще тільки власного вугілля. Також частину руд концерн ще довозить з Рурської области, від приватних копалень; таким чином має їх також під своїм впливом.

Концерн Ґерінґа це під цю пору найбільше в Европі (без Совітів) етатистичне підприємство (коли не числити державних залізниць). Є він вицвітом виразно-воєнної господарки, подиктованої мілітарними інтересами держави. Тому справа рентовности в цьому ґіґантичному зборі підприємств не є трактована після звичайних економічних засад. Покищо нема певних даних про цей бік справи; зате є здогади, що концерн працює дорого і з напруженням, тим більше, що початковий період завжди вимагає великих одноразових вкладів.

Покищо акційний капітал концерну устійнено на 400 міліонів марок; це закладовий капітал, побіч нього працюють ще величезні кредитові суми. Коли концернові не вдасться видержати конкуренції з існуючими приватними гутничо-залізними підприємствами, він, мабуть, буде собі допомагати бічними дорогами. Вони завше найдуться; найпростіша з них, це картельне порозуміння з приватними підприємствами і така реґуляція цін, що запевнила би концернові оплатність продукції. Інша річ — що в такому разі збільшаться видатки держави, як поважного відборця концерну.

ЗМІНА СТАТУТУ „СПОЛЕМ".

Надзірна рада союзу польської спож. кооперації ухвалила і предложить цьогорічному заг. зборові до ухвалення проєкт зміни статуту союзу в точці про відбування загального зїзду. Головною причиною зміни статуту, як подає дир. М. Ранацкі є обставина,

що до союзу в останніх роках приступило багато нових, переважно дрібних сільських кооператив. Вони не всі мають змогу висилати делеґатів на зїзд союзу у Варшаві, коли віддаль трохи більша. З року на рік меншає відсоток кооператив, учасників загального зїзду. На останньому зїзді у 1938 році було заступлених всього 18% союзних кооператив. Були це самі більші й сильніші кооперативи, видко це з того, що тих 18% кооператив заступало 53% членів, обеднаних у союзних кооперативах. Керманичі союзу уважають такий стан не корисний, висловлюючись, що союз котиться до „правління меншости", та затрачує демократичний характер.

Проект зміни іде по лінії заведення посереднього заступництва на загальних зборах. Союз Сполем здавна поділив терен праці на „округи"; в кожнім окрузі кожної весни і осени відбувається зїзд делеґатів кооператив. Отже на весняних окружних зїздах будуть вибирати делеґатів на зїзд союзу.

Кожний округ зможе вибрати найбільше 5 делеґатів; число делеґатів узалежнене від числа членів у союзних кооперативах округи.

Котра кооператива захоче безпосередньо вислати свого делеґата на зїзд — зможе це зробити, але в такому разі вона не бере участи в виборі делеґатів на окружнім зїзді, а її число членів відраховується від суми членів округа, що є ключем для визначення числа мандатів цього округа.

Такий суттєвий зміст проєктованих змін. Нема сумніву, що проєктовані зміни є згідні з духом справедливого заступництва та усувають хоч частинно можливість покривдження кооператив з дальше положених частин краю.

Здається, що варто би і українській кооперації подумати над тим, чи це добре, коли в загальних зборах РСУК бере участь тільки частина союзних кооператив і то головно тих, що блищі Львова.

І у нас існує подібне, як у „Сполем", явище малої участи кооператив у загальних зборах. Прим. на ост. загал. зборах РСУК було заступлено (повновласниками і власними делеґатами) 1179 кооператив (коло 30%), а в 1937 році ще менше, бо всього 667 кооператив.

ЛІКВІДАЦІЯ ДРУГОЇ ФІНАНСОВОЇ ЦЕНТРАЛІ НІМ. КООПЕРАЦІЇ

Аж до останнього часу діяли у Німеччині два фінансові осередки кооперації: „Німецька Центральна Кооп. Каса" (давніша Пруська Центр. Каса) і кооперативний відділ „Дрезденського Банку". Дресденський Банк — одна з найбільших у Німеччині фінансових установ (один з відомих чотирьох „Д-банків") — перебрав у 1904 р. на себе обовязки центральної каси „народніх банків" системи Шульце, коли зліквідувалася власна грошева централя цієї ґрупи („Зерґель-Парізіус і Комп."). Дрезденський Банк ви-

конував це завдання, як другу функцію, побіч своїх властивих завдань великого капіталістичного банку, від 1904 року. Матеріяльно це не давало йому спеціяльних користей, хоча сума активів і пасивів кооп. відділу досягала 50 міліонів марок (2% білянсу банку). Дрезд. Банк дістав нові завдання в окупованій Чехії і на теренах дунайського басейну. У звязку з цим рішив усунутися з фінансування міщанських кооператив.

Як відомо, по ліквідації центрального Райфайзенського Банку (1928 р.) перебрала його аґенди існуюча здавна державна кредитова установа для кооперації „Пруська Центральна Каса". Нова назва цієї установи від того часу є: „Німецька Центральна Кооперативна Каса". Очевидно, що з ліквідацією райфайзенського банку змігся вплив держави на кооперацію, позбавлену власного незалежного грошевого осередка. Коли ж тепер ще й міщанська банкова централя передала свої аґенди тій же державній централі, то очевидно, що в практиці це потягне за собою повне підпорядкування кооперації державній волі. Нема сумніву, що львину частину вини за такий розвиток подій поносить таки сама кооперація, яка не вміла утримати при житті своїх централь.

ВИПИСКИ:

„За дослідами інж. Дзєдзіца, господар на поморю споживає 130 ґрамів білковини, а в Галичині („Малопольсце") 97 ґр.; товщу на Поморю 85 ґр., в Галичині 35 ґр., вуглеводнів на Поморії 144 ґр., в Галичині 597 ґр....".

„...Знаємо, що в часі війни рільнича продукція підупадає, зате збільшується потреба харчів на вижившлення армії. Фахівці обчислюють, що в ділянці зернових продуктів щойно продукція 40% вище нормальної спотреби в часі мира забезпечує самовистарчальність в часі війни. Які ми віддалені від тієї норми! Наш вивіз чотирьох збіж виносить в літах урожаю ледви 5—6% нашої продукції!"

„Возьмім енерґетичну проблєму. Потреба погонових засобів в часі війни піднесеться в кільканацятеро у порівнянні з мирним часом. Одначе вже нині не маємо надвишки бензини. Можемо довезти з Румунії. Але якщо Румунія буде також втягнена у війну, то і вона нам не доставить бензини, або дасть замало. Єдиний вихід це продукція спірту для виробу мішанок. Тимчасом наша продукція спірту упала до 100 міл. літрів проти 250 міл. перед війною. Тимчасом спірт потрібний теж для виробу синтетичної ґуми, ліків, хемікалій і т. д. Чи в тих умовинах не треба взятися до розбудови нашої продукції спірту?"

(„Рольнік" ч. 5)

СТОРІНКИ МИНУЛОГО

Традиції Кирило-Методіївського брацтва в народинах українського кооп. руху

В пошуках за піонірськими починами українського кооперативного руху мусимо мати на увазі всю ту ідеольоґічну атмосферу, що зароджувалася в нас на Україні в 40-их і посилилася в 60-их роках, по обох берегах Дніпра й докочувалася відгомоном созвучних кличів національного пробудження в австрийській займанщині.

Головні документи цієї доби, це „Книга Битія Українського Народу" — програма Кирило-Методіївських Братчиків та Маніфест Головної Руської Ради в Галичині у 1848 р. Обі ці споріднені програми будували свої надії на визволенні народніх мас, вважали їх багатим джерелом моральних сил, що визволені й скріплені освітою винесуть націю на верхи поступу, добра і краси. Кирило-Методіївська програма, переспівувана в Шевченковій поезії, надихана абстрактною, але високо гуманною ідеєю правди, що вічно живе в душі українського народу й непоборна в віках неволі постійно відроджує його. Голосила вона, що настане час, коли народи кріпацькі повстануть, скинуть царів, панів, скасують кріпацтво й заведуть народоправство й усі словянські народи обєднуються в федеративну спілку, де кожний словянський нарід матиме однакове з усіма місце і права. Україна ж Богом післана, щоб бути „камнем, его-же небрегоша зиждущии и иже ста во главу угла".

Братчики домагаються, щоб „уряд і порядок і правління були на землі, але урядник і правитель повинні підлягати закону і сонмищу. Пани повинні освободити своїх невільних і зробитися їх братами, а багаті повинні наділяти нищих, і нищі стали б также багаті". Оці ідеї Кирило-Методіївських Братчиків — кажуть деякі дослідники — скоро стали відомі й у австрійській монархії, де федеративні й народоправні течії між словянами були теж дуже живі. Про них писалося й у „Альґемайне Цайтунґ" і на це звернув був увагу всесильний іще тоді князь Метерніх*).

Свої концепції федерації й народоправства висновували братчики з глибин рідної історії і з духа українського народу, але й не були їм чужі ідеї суспільної справедливости сучасних їм західно-европейських благородних утопістів, що вимріювали теж у той час форми справедливости суспільного порядку.

Один з братчиків — Савич, був відомий фурієрист, а Шевченків приятель і меценат Платон Симеренко зреалізував у нас на Київщині „фаланстер", що про нього ходила слава по світі. Самий Шевченко — кажуть — знайомий був і з творами Герцена,

*) Слабченко: Матеріяли до коен.-соц. історії України І. ст. 178.

московського емігранта в Анґлії, відки він давав знати про спроби і задуми анґлійських утопістів, знайомий був Шевченко й з московським сен-симоністом М. Данилевським, петрашівцями, але як каже проф. Слабченко, Шевченко дивився на них, „як на щось подібне до ікони, і в щоденнику його знайдено тільки побожні, але холодні слова..."*).

Під кінець свойого життя він не надто захоплювався чужими взорами, ні солодко-рожевими виявами любови до народу своїх земляків. В нього щораз більше кріпла віра у власні сили народу й твердий наказ „громадою обух сталить".

Поліцейський режім Миколи І. не зміг згнобити живої душі Кирило-Методіївців. Зараз по його смерти, як лише дещо полегшало в централістичній машині тюрми народів, злетілися вони до Петербургу й біля „Основи" склали свою невеличку громаду, а за їх взором і натхненням гуртуються громади народо-любської інтеліґенції в Києві, Полтаві, Харкові, Чернигові, закладають недільні школи, видають книжечки для народньої освіти, ведуть пропаґанду за визволенням селян з кріпацтва. Високогуманна й патріотична атмосфера ідей кирило-методіївців притягає до гурту молодших, з усіх станів, навіть представників багатого українського панства; розбуджує вона теж симпатії деяких прадставників рос. громадянства й урядництва на Україні, близьких до революційних чинників рос. організації „Землі і Волі". Громадівці й їх програмовий орган „Основа" висувають і популяризують гасло, що на тлі сумного морального середовища рос. адміністрації „найпотрібніша практична самодіяльність громадянства"*).

Під кінець 50-их років головні зусилля братчиків і їх прихильників звернені були на пропаганду за знесенням кріпацтва. Для тієї справи старалися вони зєднати вищі ліберальні круги. Колиж прийшла довгождана воля в 1861. р., чимало романтиків-ліберадів і натурфілософів не пішли дальше від солодко-чуттєвого, святошного захоплення, співали їй гимни й забагато від неї сподівалися. Певно, що була це хвиля велика й зворушлива. Писав тоді про неї в „Основі" один*) громадівець (В. Кулик) в захопленні: „Ось іде вона, наша ясна панночка воля, іде нашими нивами і селами у зоряному вінку, сяючи небесною красою, ласкавими очима на нас поглядаючи, усміхаючись до нас, як до родичів, що довго з ними не бачилась, перед неї квіти виростають, за нею колосся золотіють..."

Та скоро виявилося, що сама „золота воля" не принесла всього готового, не створила „раю". Тоді саме народнє господарство нашої країни стало проявляти перші ознаки капіталістичного ладу з його загрозливими формами. Селянство виходило „на во-

*) Слабченко І. ст. 181.

*) Гніп Мих., Громадський рух 60-их рр. на Україні кн. І. Д.В.У. 1930, ст. 56.

лю" з малими наділами землі, економічно й суспільно не зорганізоване, переобтяжене викупними та державними податками. Лихвар і звичайно чужинець посередник-торговщик втискався в українські села й містечка та вводив хаос і нужду при переході від натурального господарювання до вищих форм господарського обороту.

В свідомості наших громадівців зливаються в одно моменти суспільного й національного протесту.

Згадуваний щойно В. Кулик гостро висловлюється в „Основі" проти експанзії московського торговельно-промислового капіталу та протекційної системи в економічній політиці рос. уряду, в оборону українського хлібороба й споживача. „З централізації — каже він — куди не верти, а вийде монополія, а з монополії централізація".

Шевченкова творчість останньої доби сильно розворушує соціяльне сумління українських освічених кругів і цю тенденцію продовжують передові представники українського письменства 60-их років. На їх чоло вибивається передусім Марія Марковичка.

В лоні українських громад починають стиратися три напрямні течії: українсько-романтична, космополітична й самостійницька. Старий романтичний етнографізм помітно слабне. Українські вчені етнографи й навіть найбільш віддані народницькій ідеї хлопомани, наближуючись до народу, починають щораз більше придивлятися не лише до його святошного побутуї й ідеальних ціннощів; вони щораз виразніше помічають недостачі твердого народнього будня та приходять до застанови над методами реальної праці серед народу. Не вистарчає їм саме ширення народньої освіти з моралізуючими тендеціями, та й цю роботу зрештою дуже обмежив валуєвський розпорядок 1863 р.

В недільних школах і на ґрунті громад співпрацювали з українськими народовцями деякі поступові Росіяне, як прим., проф. Стронін, в полтавській громаді, який м. і. мав великий вплив на Драгоманова, до таких належав теж Микола Баллін, відомий провідник харківського споживчого товариства. Українським громадівським рухом цікавилися деякі члени рос. револ. орґанізації „Земля й Воля" та намагалися приєднати й вихіснувати українських громадівців для спільної акції в імя ідеї республіканства, соціялізму й вселюдського поступу. В тих ідеалах — на їх думку — більше універсальних — мали стопитися українські національні ідеали, їх треба було пожертвувати в імя спільних сподівань суспільного поступу. Правда й між тими космополітами й прогресістами були еволюціоністи, а були й революціонери, що нехтували всякими засобами ступневого освідомлювання мас і числили лише на силу суспільної стихії, яку треба було розпутати революційним шляхом до масового здвигу разом на всій території імперії. Оця космополітична течія старалася приєднати деяких молодших громадівців, але такого впливу не можна помітити в діяльності уча-

сників перших споживчих товариств на Україні 60—70 років, які виникли з ґрунту й духу українських громад. Серед членів ради харківського й київського спож. товариства ми бачимо передових членів українських громад.

Почин економічної орґанізації виходить від громади Харкова, бо він лежав на транзитній лінії Московщини з Україною; там найвидніше вибиваються суперечні економічні інтереси України й Московщини. Члени харківської громади: Лобко, Козлів, Гнилосирів, цікавий етноґраф-статистик, що обійшов усю майже Україну, звертаючи часто увагу на господарські справи й недостачі українського села — Андрій Шиманів, Шевич, Василь Мова, Сакович, Жученко, це здебільша теж члени й провідники харківського споживчого товариства. Харків обмінюється впливами з полтавською, найбільш самостійницькою громадою, в якій проводять передовсім старий Кирило-Методіївець Пильчиків, його найближчий духовий сопутник Олександер Кониський, інж. Лобода, згадуваний уже Кулик і ін. Київське споживче т-во завдячує мабуть своє повстання харківцеві Лобкові близькому знайомому й співробітникові Балліна, який наперед заснував спож. т-во в Полтаві, а відтак дав ініціятиву до заснування спож. т-ва київській громаді. Тут бачимо теж харківця Гнилосирова, а дальше передових членів громади: В. Антоновича, Зібера, Драгоманова, Ф. Вовка, Кістяківського, правного дорадника фурієриста Симеренка, теж члена київської громади і ін. Як бачимо отже, українські громадські орґанізації 60-их років: громади, недільні школи, перші споживчі т-ва, це струї з одного джерела.

Здається нам, що споживчі т-ва, обєднуючи місцевий елємент, набираючи в своїму розвитку західно-европейських впливів і загально-рос. елєменту були найвиднішим виявом космополітичної течії й невдоволяли тодішніх українських самостійників з одного боку й російських революціонерів з другого. Вони не змогли поширити свойого впливу на українське село, терен суспільних і національних стремлінь та зацікавлень більшости громадівців. Трудно було на тому ґрунті всіх погодити. Старий Кирило-Методіївець Дмитро Пильчиків отверто заявив Баллінові, який його не міг зрозуміти і стояв на централістичному ґрунті: „Коли свобода, так немає єдінства, колиж єдінство, немає свободи". Молодих громадівців стримував він, що „не слід покладати великих надій на російський прогрес, що це тільки полумя вдарило зверху, полумя швидко скриється, а великі ожереди гнилої соломи довго ще тлітимуть і чадітимуть, застелюючи світ". Він отвертий сепаратист і воліє деспотичну, як т. зв. поступову Росію, бо ця остання — на його думку — небезпечніша для національної асиміляції Українців. Його думки захоплюють не лише полтавців. Згадуваний уже молодий член харківської громади Андрій Шиманів, який на підставі своїх етнографічно-статистичних студій розробляв плян рятунку українських народніх мас, арештований 1862 р., на допиті теж ясно висловлюється, що: „коли ріжні

суспільні стани належать до однієї народности, чи розмовляють однією мовою, то громадські питання розвязуються легше, а коли стіною непорозуміння між народніми масами і високою клясою є племінна особливість, або мова, то громадська праця дуже утруднена"*). Клясова боротьба оцінюється в них з погляду етичних засад. Суспільно-економічне й національне відродження краю вимагає солідарної співпраці усіх кляс.

Олександер Кониський, згадуючи в своїх споминах про Пильчакова, каже, що серце його повне було „до самого верху непохитної любови до України й її народу, в голові в його лежав великий скарб знання історії, археольоґії й політичної економії...".

Довгі роки був Пильчиків вчителем у полтавському кадетському корпусі, відтак в Херсоні, Одесі й до пізної старости жив у Харкові. В нього вчилися самі потомки українського старшинства, відтак гарячі народолюбці, суспільні діячі, піоніри ощадно-позичкових товариств та інших починів суспільно-економічної організації на українському селі.

Під його впливом була відома з суспільно-національної роботи Єлисавета Милорадовичка, можливо і піонір ощадно-позичкових товариств Грицько Галаган, признається до його впливу один з провідників харківського споживчого т-ва Віктор Козлів.

Та найбільшого впливу Кирило-Методіївця Пильчикова зазнав на собі великий соборник, гарячий суспільний апостол, Олександер Кониський, який зновуж розгорнув великий вплив у своїй громадській і літературній роботі на всю територію української землі. Він, як сам каже: „напився з одного з Кирило-Методіївцями джерела тої живущої води...". Вся його літературна творчість виповнена суспільними тенденціями, прикладами громадської праці української інтеліґенції на селі. Прекрасним виявом його суспільної ідеольоґії є його поема: „Проповідь на горі":

„Блажен... хто на громаду звик робить,
Хто брата темного навчає,
У хату вбогу вносить світ...
Блажен, хто щирими сльозами
Чужу оплакує біду...
Блажен, хто серцем не злобивий,
Хто приязно живе з людьми...
Блажен, хто милостив буває,
Хто неімущому дає,
Голодних кормить, наповає
Одежу вбогим роздає,
Хто йде провідати в неволі
Яремних узників в тюрмі,
Хто вдовам, сиротам в недолі
Безпомощним в чужині
У поміч стане, братом буде!..

*) Гніп, ст. 58.

Блажен, хто сіє у народі
Зерно найкраще на землі
Зерно любови, братерства, згоди
В громаді, в хаті і семї..."

Мабуть у нікого з українських письменників немає стільки близьких до ідеї кооперації моментів, що в Олександра Кониського.

Він самий молодим на початку 60-их років одвідував часто села Київщини і Полтавщини, спостерігав великі здирства лихварів, нужду й піянство, радів і помагав закладати позичкові каси, орґанізувати лікарську самодопомогу, тощо. Відтак герої його повістей працюють власне в тому напрямі серед народу.

Спроб суспільної акції й громадської економічної самооборони, що стихійно зроджувалася в нас на Україні по знесенні кріпацтва й виросла з народньої традиції, було мабуть чимало, лише не збереглися виразно її сліди для історії українського кооперативного руху, що безумовно виник з того джерела.

Коли на Лівобережжі рух цей протиставлявся московському капіталізмові, протеґованому царським урядом, то на Правобережжі протиставлявся він великопоміщицькій польській спадщині, яка перекидалася до капіталістичного господарювання, та проти жидівського посередництва з жахливими руїнницькими методами для господарства й моралі українського села. Не даром в 1861 р. жидівська ґазета „Сион" почала бити на сполох та писати доноси про український сепаратизм, бачучи очевидно в ньому передусім свого економічного противника.

Український кооперативний рух, це тісне звено нашого національного відродження й визволення. Коріння його розвитку виходить з глибин національної традиції, ідеали його тісно сплетені з національним ідеалом, його одушевлює глибока віра в побіду правди й справедливости. **І. Витанович**

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

Анґлія як ринок збуту яєць

Експорт яєць з Польщі в 1938 році осягнув цифру 393.217 скринь, то є 3.932 ваґони і 17 скринь або 9.437.208 кіп.

До поодиноких країв вивезено такі кількости:

Анґлія	233.674	1/4 скринь
Чехословаччина	23.303	„
Еспанія	1.385	„
Німеччина	53.356	„
Швайцарія	31.003	„
Італія	46.921	„
Арґентина	3.573	3/4 скринь
Разом	393.217	скринь

В попередньому 1937 році вивезено 343.643 1/2 скрині, цебто вивіз збільшено в 1938 р. о 49.573 1/2 скрині.

В міжнародній торговлі яйцями займає Польща третє місце в Европі. Так само і в самій Польщі вивіз яєць заняв в 1938 р. третє місце між предметами збіжевої і тваринної продукції, осягаючи понад 40.000.000 зол.

З наведеного в горі зіставлення бачимо, що найбільшим відборцем яєць з Польщі є анґлійський ринок. На це складаються дві обставини. Перша та, що Анґлія є одинокою країною в Европі, яка не ввела ще імпортових обмежень, а друга, що Анґлійці належать в Европі до тих народів, в котрих консумція яйця стоїть дуже високо. Як довго в Европі держави не знесуть дотеперішніх імпортових обмежень, чого на жаль не можна сподіватися, так довго Анґлія буде одиноким ринком, де шукатимуть приміщення всі надвишки продукції яєць не лише европейських, але і багатьох заморських країв, як Египет, Китай, Австралія і т. п.

Тому не вадить з цим ринком докладніше запізнатися, не лише як ринком нашого збуту, але й Анґлією, як продуцентом та споживачем яйця.

Коли слідити за виказами вивозу яєць до Анґлії, то мається враження, що цей край зовсім не має власної годівлі курей, а тим самим і власної продукції яєць. В дійсности так воно не є.

Статистика поголівя курий в Анґлії (без Ірляндії) виказує такий стан:

В 1913 р.	було курий	29.026.000	штук
В 1921 р.	„ „	24.816.000	„
В 1923 р.	„ „	30.755.000	„
В 1926 р.	„ „	36.563.000	„
В 1929 р.	„ „	42.757.000	„
В 1931 р.	„ „	52.564.000	„
В 1934 р.	„ „	61.310.000	„

Від 1934 року статистика не виказує вже ніякого збільшення приросту курий, а радше невеликі відхилення в діл так, що на 1938 рік оцінюють стан кругло на 61.000.000 штук. Такий стан належить уважати за нормальний чи навіть за максимальний.

З власної продукції доставлено на ринок такі кількости яєць:

рік	тисяч великих соток (вел. 100=120 шт.)	рік	тисяч великих соток (вел. 100 - 120 шт.)
1924	15133	1931	25125
1926	17725	1934	30775
1929	21525	1938 около	35000

Ті достави покривають однак лише 58% власного запотребования, так що 42% консумції мусить покрити імпорт товару чужого походження.

Імпорт яєць до Анґлії представляється так:

рік	тис. вел. соток	рік	тис. вел. соток
1924	20275	1934	18785
1930	26541	1935	19767
1931	25925	1936	24609
1932	19999	1937	24745
1933	18366	1938	27697

Повище зіставлення вказує, що роки кризи в часах безробіття і в Анґлії мали відємний вплив на імпорт, а тим самим і на консумцію, яка сильно зростає щойно в 1936 році і далеко переступає квоту з 1924 року.

Виказ довозів власної продукції й імпорту дає можливість усталити і приблизну річну консумцію яєць в пересічи на особу в Анґлії, а саме в році 1924 на 111шт. В дальших роках консумція зростає і доходить в 1938 на приблизно 160 шт. Така пересіч є майже в два рази більша як в Польщі. (Її оцінюють на 70—80 шт. річно на особу.)

Ціна (пересічна) в Анґлії на яйця з ріжних країв за 120 шт. в 1938 в шилінґах і пенсах:

місяць	англійс.	ірляндс.	голяндс.	данск.	польськ.	стандард*
січень	16/11**)	14/9	12/8	13/3	—	—
лютий	14/4	12/6	11/2	11/9	—	—
березень	10/8	8/7	8/6	8/8	6/9	6/6
квітень	11/	8/9	8/11	9/3	7/3	7/
травень	12/	10/5	9/11	10/4	8/3	8/
червень	13/6	11/1	10/1	10/6	8/7½	8/4
липень	16/8	11/10	11/1	11/5	9/	8/9
серпень	18/2	13/4	11/11	12/5	8/9	8/6
вересень	19/9	14/11	13/3	13/10	9/6	9/3
жовтень	21/5	16/1	14/4	15/1	9/6	9/3
листопад	21/11	19/8	14/2	15/5	9/6	9/3
грудень	18/1	18/1	13/1	14/4	9/3	9/
Пересіч	16/3	13/4	11/8	12/2	8/8	8/5

Наведене зіставлення виказує поважні ріжниці в цінах між поодинокими краями, при чому на товар з Польщі нотовано найнижчі ціни. Належить при тому підмітити, що товару в стандарті 15½ фунтів з Польщі довозила Анґлія дуже маленькі кількости і нотовані ціни радше були номінальні, як дійсно осягаємі.

Зате Данія та Голяндія довозить невеликі кількости яєць в стандарті 14 фунтів. Коли візьмемо під увагу, що ріжниця в ціні так само, як і за товар з Польщі, є засадничо при 14 ф. о 3 пенси нижча, як за 15½ ф., то одержимо пересіч ціни за товар о 14 ф., за голяндські 11/5, данські 11/11, при пересічи польських 8/5. Ще

*) Стандарт = вага в англ. фунтах за 120 штук.

**) Читай: 16 шилінґів і 11 пенсів за 15½ фунта (120 штук).

дещо нижче були нотовані яйця з Румунії, Югославії і Мадярщини.

На чому полягає така велика ріжниця цін?

Анґлійці з уродження і виховання великі господарські патріоти. З тої причини навіть без великої реклями і розголосу купують і радо платять за власний анґлійський продукт високі ціни. До того консументами анґлійського яйця є самі богатші верстви населення, які не мусять дуже числитися з видатками власної кухні. Ірляндські, данські та голяндські яйця, це товар середньозаможних верств. При тих яйцях і їх збуті відіграє велику ролю зверхній вигляд яйця, цебто одностайна сніжно-біла або темнобронзова краска шкаралупи. Дальшою причиною кращих цін є час достави цього товару на анґлійський ринок. Ірляндське яйце є на ринку в Анґлії вже до 24 годин, з Голяндії чи Данії до 36 годин. Зате товар з Польщі їде з Ґдині до Льондону повних 4 дні, а поки доїде з місця заладування до Ґдині, триває рівнож 3—4 дні. Коли би навіть того самого дня, коли курка знесла яйце, вислати його до Анґлії, то все одно воно заїхало би туди щойно по 8 днях.

Позатим на низькі ціни яєць з Польщі складаються ще такі причини:

До 1928 року експорт яєць з Польщі до всіх країв, а між тим і до Анґлії йшов дико. Товар висилано не пересортований як слід, брудний всуміш з чистим, дрібний з грубим, свіжий зі старим. Тому не диво, що тої якости товар не міг виробити собі доброї слави. Що більше — марка його була якнайгірша. Анґлійці є відомі консерватисти в щоденному житті. І навіть тепер, коли вивіз щодо якости і в Польщі уреґульовано, а то навіть вбрано законом в дуже строгі приписи і риґори, — давно зіпсуту марку не легко направити.

Дальша причина дешевости польського яйця лежить в анґлійській клієнтелі і способі продажі. Яйця з Польщі кочсумує лише найбідніша верства населення, яка, як і всюди інде, шукає доброго а не дорогого товару. Польський товар є в Анґлії так звяним грошовим яйцем. Коли ціна його перейде один пенс за штуку*), то значить, коли за 1 шілінґа не може консумент дістати 12 шт. яєць, споживач перестає купувати яйце з Польщі, а переходить на товар іншого походження, який ще ціни одного пенса за штуку не переступив. Якщо дешевшого товару на ринку немає — тоді споживач вже охотніше купує яйця шведські, фінські чи литовські, замісць польських.

Анґлійська система продажі має також великий вплив на ціни. Споживчі крамниці в Анґлії уживають яєць з Польщі як артикулу, який має для їх склепів притягнути якнайбільші шари покупців і тому пляново продають його по дуже низьких цінах(Schagartikel). Длятого нерідко можна стрінути в Анґлії вивіску в склепі „даємо 16 шт. яєць за 1 шілінґа".

*) Приблизно 10 поль. ґрошів після теперішнього курсу. — Редакція.

Дуже важною причиною дешевости яйця з Польщі є затяжна і сильна конкуренція Румунії, Югославії та Мадярщини. Названі держави ведуть в експорті яєць демпінґову політику, щоби лише одержати потрібну кількість девіз, в даному випадку фунтів штерлінґів. Щоби однак через те не підірвати власної продукції і не нанести шкоди власним рільникам, високо преміюють вивіз яєць до Анґлії, чи то відповідними девізовими приписами (Румунія), чи таки готівково виплачуваними квотами. Румунський експорт обовязаний лише невеликий відсоток одержаних девіз відпровадити по усталеному курсі до державного банку, решту продає приватно по курсі часто 60% вищому як офіціяльний. Мадярщина виплачує експ. премію по 50 пенґів від кожних 100 кґ. яєць, Югославія мабуть по 150 динарів. Навіть Данія, Голяндія та всі інші прибалтійські краї високо преміюють експорт яєць до Анґлії.

Позатим є дещо вини і по стороні експортерів в Польщі, які досі не вели ніякої реклями на ринках збуту, тоді коли інші краї на ту ціль ніколи не жалують гроша. Польські експортери стоять на становищі, що ту рекляму належить вести не індивідуально, бо пропаґувати можна лише консумцію яйця польського як такого. Таку рекляму повинні фінансувати або всі експортери спільно, або держава з власних фондів. Тим часом ні одні, ні другі такої реклями не ведуть.

Деякий початок в тому напрямі зробила наша кооперація яка з початком біжучого сезону ввела відповідно зредаґовані контрольні картки і такі вкладає до кожної поодинокої скрині яєць. Ця рекляма повинна мати справді деякий успіх, але на жаль, дійде лише до рук і до відома купця детайліста. До самого консумента вона дійти не може. На більші видатки на рекляму наша кооперація спеціяльно на анґлійському ринку, з огляду на рентовність того експорту позволити собі на жаль не може.

І. Мартюк.

КООП. ОСВІТА І ВИХОВАННЯ

Навчальна діяльність Окружних кооперативних Осередків впродовж рр. 1931—1938

Про те, які курси перевели поодинокі Окружні Союзи до 1930 року включно, подає дані стаття Др. П. Панченка: »Культурно-освітня діяльність західно-української кооперації за 10 літ« Кооперативна Республика ч. 7—8 за 1931 р. Щоби дати перегляд діяльности впродовж дальших літ, зібрано в РСУК матеріял і розіслано до узгіднення та провірки поодиноким осередкам, з відповідним анкетним листком, що подавав би дані про орґанізацію культурно-освітньої праці на місцях, як також завваги і досвід з тої ділянки. Відповіди надіслали 23 союзи, а саме: Борщів, Бучач, Дрогобич, Жовква, Заболотів, Збараж, Зборів, Золочів, Калуш, Коломия, Олешичі, Перемишль, Підгайці, Рогатин, Самбір, Сокаль, Станиславів, Стрий, Тернопіль, Теребовля, Щирець, Яворів, Ярослав. Не одержали ми відповідей від окружних осередків: Городенка, Копичинці, Чортків, Рава Руська. Про ті союзи подаємо дані, які маємо у своїй

евіденції, однак без їх провірки. Деякі з Окружних Союзів подали ще й працю в напрямі сільсько-господарського вишколу, мотивуючи, впрочім зовсім слушно, що кооперація підпомагає їх матеріяльно і тому повинна і ця діяльність бути записана в її добро. Одначе з огляду на те, що це був би довгий реєстр, а нас цікавить головно фаховий вишкіл працівників кооператив як також кооперативно-освідомлююча діяльність серед членів кооператив; тому беремо лиш ті останні курси під увагу.

ПЕРЕГЛЯД КУРСІВ ПО СОЮЗАХ.

Поодинокі окружні осередки перевели продовж років 1931 до 1938 ось такі курси:

ОСК — БОРЩІВ.

Рік:	курсів:	Який курс:	днів:	осіб
1932	1	дошколу крамарів	14	42
1933	2	загально-кооперативний	33	?
1936	1	сільсько-господарський і кооперат.	21	?
1937	1	дошколу книговодів	8	?
1938	1	дошколу книговодів і крамарів	12	51
Разом	6		88	93

ПСК — БУЧАЧ.

1931	1	дошколу касієрів	2	28
	1	„ справників	2	22
	1	вишколу книговодів	18	19
1932	3	вишколу книговодів	81	102
	2	дошколу крамарів	2	49
	2	„ членів надз. рад.	4	41
1933	1	дошколу крамарів	1	30
	1	„ касієрів	1	37
	2	„ крамарів	6	45
1934	2	дошколу крамарів	4	55
	1	„ книговодів	2	52
1935	2	дошколу крамарів	4	43
1936	2	дошколу крамарів	6	57
	1	вишколу книговодів	36	86
1937	1	вишколу крамарів	23	82
	2	дошколу крамарів	4	51
	1	„ книговодів	2	36
Разом	26		198	835

ПСК — ГОРОДЕНКА.

1935	2	дошколу крамарів	28	49
1936	1	„ книговодів	20	53
Разом	3		48	102

ПСУК — ДРОГОБИЧ.

1934	1	загально-кооперативний	42	47
1936	4	контрольних комісій	23	47
1937	2	надз. рад	10	27
1938	1	книговодів	120	47
Разом	8		195	168

Рік:	курсів	який курс:	днів:	осіб:
		ПСК — ЖОВКВА.		
1932	1	крамарів	25	28
1938	1	крамарів	20	32
Разом	2		45	60
		ПСК — ЗАБОЛОТІВ.		
1935	1	загально-кооперативний	14	82
1936	1	книговодів	5	?
1938	2	крамарів	51	76
Разом	4		70	158
		ПСК — ЗБАРАЖ.		
1938	1	курс виховних референтів	13	27
		КС — ЗБОРІВ.		
1933	1	освіт. кооперативний	90	65
1934	1	книговодів	20	29
1935	1	книговодів	8	23
1936	3	крамарів	3	37
1938	1	виховних референтів	12	7
	1	крамарів	12	9
Разом	8		145	170
		ПСГСК — ЗОЛОЧІВ.		
1931	1	дошколу книговодів і крамарів	21	22
1933	1	вишколу книговодів	30	16
	1	дошколу крамарів	14	22
1934	1	дошколу крамарів	14	23
1935	1	вишколу крамарів	18	20
	1	„ книговодів	18	18
1937	2	виховних референтів	11	28
	1	зелярський	10	27
1938	1	дошколу крамарів	15	35
	1	вишколу книговодів	36	30
Разом	11		187	241
		ПСК — КАЛУШ.		
1932	9	районових курсів кооп. освідомлюючих	45	890
1933	5	районових курсів кооп. освідомлюючих	20	530
1937	3	дошколу книговодів	9	74
	3	дошколу контр. комісій	3	68
1938	1	вишколу крамарів	37	51
	3	дошколу книговодів	3	38
Разом	24		117	1651
		ОСГСК — КОЛОМИЯ.		
1931	1	загально-кооп.освідом. (тип нар. універ.)	90	15
1936	1	контр. комісій	2	38
	1	крамарів	12	24
	1	книговодів	30	36
1938	1	крамарів	25	30
Разом	5		159	143

Рік:	курсів	який курс:	днів:	осіб:
		ОСУК — КОПИЧИНЦІ-ЧОРТКІВ.		
1938	1	крамарів	40	38
		Округ — ЛЬВІВ.		
1938	1	крамарів	17	46
	1	освіт. кооперативний	80	40
Разом	2		97	86
		ПСК — ОЛЕШИЧІ.		
1937	2	книговодів	29	31
	2	крамарів	48	33
1938	1	крамарів	33	14
Разом	5		110	78
		ОСУК — ПЕРЕМИШЛЬ.		
1937	1	дошкіл книговодів	10	27
		СУК — ПІДГАЙЦІ.		
1937	1	вишкіл крамарів	27	84
		ПСК — РАВА РУСЬКА.		
1931	2	крамарів	4	30
1935	1	господарсько-кооперативний	21	?
Разом	3		25	30
		ОСК —РОГАТИН.		
1933	2	книговодів (Ходорів—Галич)	4	68
	2	крамарів	2	57
1935	1	книговодів	43	55
	4	крамарів	4	142
1937	4	контр. комісій	4	186
	1	книговодів	43	33
1938	3	крамарів: збут прядива	3	66
	2	книговодів і крамарів	75	57
Разом	19		178	664
		ОСК — САМБІР.		
1931	1	загально-кооперативний	42	49
	1	книговодів	15	13
1932	1	книговодів	7	26
1933	3	книговодів	3	49
	1	касієрів	1	49
	4	контр. комісій і касієрів	4	49
1934	1	загально-кооперативний	42	20
	1	загально-кооперативний	14	25
1937	3	книговодів	28	91
	8	крамарів	15	78
1938	3	контрольних комісій	3	36
	1	книговодів і крамарів	31	47
Разом	28		205	532

Рік:	курсів	який курс:	днів:	осіб:
		КС — СОКАЛЬ.		
1934	10	книговодів	10	?
1935	1	книговодів	21	43
1936	3	книговодів	89	58
1937	1	крамарів	18	46
	1	книговодів	30	48
	2	книговодів	41	32
	3	кооп. освідомлення	90	63
1938	5	кооп. освідомлення	138	92
	1	крамарів	26	35
	1	книговодів	15	18
	1	вих. референтів	7	22
Разом	29		485	457
		ОСУК — СТАНИСЛАВІВ.		
1935	1	книговодів і крамарів	17	93
1936	2	книговодів	60	78
1937	2	крамарів	50	47
1938	1	крамарів	26	35
Разом	6		153	253
		СК — СТРИЙ.		
1933	1	контрольних комісій	2	32
1934	9	контрольних комісій	18	97
1935	10	контрольних комісій	20	79
1936	1	кооперативного освідомлення	95	65
1937	2	кооперативні	37	?
Разом	23		172	273
		ПСК — ТЕРНОПІЛЬ.		
1938	1	крамарів	49	60
		СУК — ТЕРЕБОВЛЯ.		
1931	1	освітньо-кооперативний	160	58
1932	1	" "	90	33
1934	1	" "	50	30
1935	1	" "	66	36
1936	3	" "	66	170
1937	1	" "	60	33
Разом	8		492	360
		ОСК — ЩИРЕЦЬ.		
1936	2	книговодів	2	40
	2	крамарів	2	48
	2	касієрів і надз. рад	2	117
1937	2	книговодів	2	45
	2	кооперативно-господарські	22	125
1938	2	крамарів	2	21
	2	книговодів і контр. комісій	2	128
Разом	14		34	524

Рік:	курсів	який курс:	днів:	осіб:
		СК — ЯВОРІВ.		
1932	1	книговодів	5	17
1935	1	книговодів	5	19
1936	3	крамарів	3	36
1938	1	крамарів	26	63
Разом	6		39	135
		ПСК — ЯРОСЛАВ.		
1936	1	книговодів	18	40
1937	1	крамарів	28	33
1938	1	дошкіл контр. комісій	1	65
	2	дошкіл крамарів	2	70
Разом	5		49	208

ПЕРЕГЛЯД КУРСІВ ЗА РОКАМИ.

1931 рік.

Рід курсів:	кілько:	днів:	осіб:
Курси крамарів	2	4	30
„ книговодів	2	33	32
„ книговодів і крамарів	1	21	22
„ касієрів	1	2	28
„ справників	1	2	22
„ освіт. кооперативні	3	292	122
Разом	**10 курсів**	**354 днів**	**256 осіб**

1932 рік.

Курси крамарів	4	41	119
„ книговодів	6	93	145
„ н. рад	2	4	40
„ освіт. кооперативні	10	135	923
Разом	**22 курсів**	**273 днів**	**1227 осіб**

1933 рік.

Курси крамарів	6	23	154
„ книговодів	6	37	163
„ к. комісій	5	6	81
„ касієрів	2	2	86
„ освіт. кооперативні	8	143	595
Разом	**27 курсів**	**211 днів**	**1079 осіб**

1934 рік.

Курси крамарів	3	18	78
„ книговодів	11	12	52
„ к. комісій	9	18	97
„ освіт. кооперативні	4	148	122
Разом	**27 курсів**	**196 днів**	**349 осіб**

1935 рік.

Курси крамарів	18	213	454
„ книговодів	5	95	158
„ книговодів і крамарів	1	17	93
„ к. комісій	10	20	79
„ освіт. кооперативні	3	101	118
Разом	**28 курсів**	**287 днів**	**702 осіб**

1936 рік.

Курси	крамарів	11	26	202
„	книговодів	12	260	391
„	к. комісій	5	25	85
„	касієрів	2	2	117
„	освіт. кооперативні	5	182	235
	Разом	**35 курсів**	**495 днів**	**1030 осіб**

1937 рік.

Курси	крамарів	18	213	454
„	книговодів	17	202	417
„	Н. Рад	9	17	281
„	вих. референтів	2	11	28
„	зелярських	1	10	27
„	освіт. кооперативні	3	90	63
„	освідомлюючих	5	119	158
	Разом	**55 курсів**	**662 днів**	**1428 осіб**

1938 рік.

Курси	крамарів	21	385	681
„	книговодів	10	251	318
„	книговодів і крамарів	2	43	98
„	к. комісій	4	4	101
„	освіт. кооперативні	1	79	40
„	освідомлюючі	5	138	92
„	вих. референтів	3	32	56
	Разом	**46 курсів**	**932 днів**	**1386 осіб**

ВПРОДОВЖ 1931—1938 Р. УЛАДЖЕНО РАЗОМ СТІЛЬКИ КУРСІВ:

1931	10 курсів	354 днів	256 осіб
1932	22 „	273 „	1227 „
1933	27 „	211 „	1079 „
1934	27 „	196 „	349 „
1935	28 „	287 „	702 „
1936	35 „	495 „	1030 „
1937	55 „	662 „	1428 „
1938	46 „	932 „	1386 „
Разом	**250 курсів**	**3410 днів**	**7457 осіб**

ЗАВВАГИ.

З перегляду курсів замітне те, що коли в давніших роках ОСК орґанізували дуже ріжноманітні курси, як що до програми, так і часу тривання, то в останніх роках а головно в 1938 р. бачимо вже поступ. Курси є всі довшетриваючі. Переважають спеціяльні курси: вишколу крамарів, книговодів, контр. комісій. Загально-вишкільних курсів, що давніше домінували, тепер, крім одного, нема; зате є курси кооп. референтів та кооперативно-освідомлюючі, ведені окремим інструктором по селах (Сокаль). Праця кооперативно-освідомлююча задля її масового характеру з конечности переходить на село, де може довше тривати і дає можність користати з неї тим, які не мають грошей ані часу, щоби їхати кудись на курси*).

*) В орґанізації курсів помітні вже наслідки тих напрямних, які від довшого часу пропаґує РСУК. Вправді ще трапляються осередки, які не хочуть примінюватися до вказівок відділу навчання Ревізійного Союзу і держаться старих недоцільних метод, але число таких осередків з року на рік меншає. — **Редакція.**

Число курсів зростає. Коли порівняємо поодинокі роки зі собою, то бачимо найбільше число курсів у 1937 році. Однак це зовсім не значить, що в 1938 році зорґанізовано менше курсів. У 1937 році маємо в евіденції також короткоречинцеві курси; про анальоґічні курси з 1938 р. ще не маємо даних тому, що про них містять ОСК відомости в білянсах, або окремо в орґ. анкетних листках. Впрочім число днів вказує, що та праця більш зорґанізована і чимраз поважніше трактована.

Про методику праці на курсах маємо в РСУК зібраний досить обширний матеріял; він буде змістом окремої статті.

Е. Вербицька.

СЕРЕД КНИГ

Можливости господарського розвитку Польщі.

Перед нами одна з більше замітних праць Романа Рибарского п. н. „Przyszłość gospodarcza Polski"*), в якій автор, спираючися на досить обильнім статистичнім матеріялі, старається по можности всебічно висвітлити назріваючі можливости господарського розвитку відродженої Польщі.

Прочитавши наголовок праці читач мігби віднести вражіння, що автор у своїх міркуваннях ограничиться до більше будь менше вдалого схоплення сильветки господарського обличчя прийдешньої Польщі. Цього він безпосередно не чинить, маючи на увазі отсю кардинальну правду, що де, як де, але в ділянці національного господарства видвигання всіляких концепцій блище спрецизованої еволюції всіх творчих економічних сил нації мусить виступати в тісній лучбі з рацією психічного наставлення даної суспільности, котра зуміла на часовім просторі витворити і закріпити таку, або іншу господарську ідеольоґію.

Всеж таки матеріял, зібраний в згаданій книжці може послужити, як реальний субстрат до роздумувань над будуччиною країни, може статися дороговказом для тих, котрі будуть покликані витичувати ідеї господарського відродження народу — нові розвиткові шляхи. Під цим кутом зору на цілість обговорюваної автором проблєми приступаємо до реферування поодиноких розділів книжки Рибарского.

Передпосилки і засадничі факти. Автор каже на вступі, що його цікавить не тільки, яка буде будучність держави, лише докладніше очеркнення, яка вона може бути, зглядно якою повинна бути. Він хоче начеркнути в загальних нарисах образ економічного життя в преріжних його виявах і на цій підставі визначити шлях грядучої еволюції в звязку з господарською політикою нації і держави. Коли говориться про господарську будуччину Польщі, то цілість проблєми не звужується до моменту нагромадження в державі якнайбільше багатства і через це побільшення суспільного доходу. Національне багацтво мусить мати кріпкі основи, щоби воно не було надто залежне від зовнішних чинників — одним словом, треба думати про стійність джерел багацтва.

З черги виринає тут питання господарської самостійности і єдности всіх територіяльних дільниць держави в рамах одної господарської спільноти. Не менше важною справою є річевий розподіл суспільного доходу і багацта, устрій власности, нівелюючий суспільні антаґонізми і клясову боротьбу, себто — маємо до діла з гаслом соціяльної рівноваги.

Господарський розвиток краю залежить в першій мірі від його матеріяльних засобів. Польща є наскрізь хліборобською країною, де з загальної поверхні 48,6% припадає на управні ґрунти. Під тим оглядом Польща займає в Европі третє місце по Данії і Угорщині. Маючи цей факт на увазі, можнаби твердити, що Польща відносно своєї людности є добре заосмотрена в запас землі.

Нажаль, так воно не є. В Польщі на 1000 га управної землі припадає 707 осіб хліборобів, тоді, коли в Чехословаччині 614, Франції 579, а в Німеччині тільки 504. По кількости лісів Польща займає 4 місце по Швеції, Німеч-

чині і Франції. Продукція жита в 1928 р. занимала тут простір, творячий 32,5% загального простору, занятого під управу жита в континентальній Европі без Росії, пшениці 4,6%, ячменю 12%, вівса 12,3%, бульби 24,6%. В продукції цукру (1928. р.) Польща знайшлася після Чехословаччини, Німеччини і Франції на 4-ому місці. В ділянці гірничих багацтв найбільше значіння має камінний вуголь, а в 1928. р. на Польщу припадало 3,3% всесвітної продукції. В Европі занимає вона 4 місце після Анґлії, Намеччини і Франції перед Росією. Веде перед також у продукції цинкової руди.

Гірше мається справа з продукцією заліза і сталі, бо тут Польща опинилася, аж на 9. місці в Европі. В гірництві і нафтовім промислі значіння Польщі маліє, текстильний промисл заспокоює в першій мірі внутрішні потреби краю. Ґеоґрафічне положення країни не сприяє під кожним оглядом інтенсивній внутрішній виміні. В наслідок скупчення огнищ великого промислу в полудневo--західній частині держави, а навіть на її пограниччі, плоди гірництва і промислу мусять відбувати далеку дорогу, щоби могли дістатися на ринок північного та полудневого сходу. Такий стан підвищує кошти продукції і утруднює розвиток внутрішнього ринку.

Польща повстала на руїнах трьох займанщин, з яких одна відбігала надто від другої так під оглядом господарського, як і культурного позему. Це слід тямити і треба на думку автора перевести всеціло ідею господарського зєднання, тому, що вона є передумовою кращого економічного розвитку держави.

Висловом господарської залежности держави від світового господарства є стосунок вартости її закордонної торговлі до внутрішних оборотів. Вол. Войтинський (Wojtyński) подає такі цитри відносно цієї справи в своїй праці п. н. „Die wirtschaftlichen Kräfte der Welt." . Згідно з його обчисленням закордонна торгівля Польщі творить 14% цілого збуту разом з внутрішним; для Росії те відношення виносить 4%, Зєднених Держав 7%, анґ. Індій 12%.

Польща має дуже мало природних границь, тому момент оборони мусить бути сильно заакцентований в поодиноких позиціях державного бюджету, що має очевидно великий вплив і на господарське життя суспільности. Мережа суспільно-господарських відносин у найближчих сусідів Польщі не є така, щоби могла безпосередно причинитися до оживлення господарського життя держави. Большевицька Росія переводить ризиковний суспільно-економічний експеримент, Німеччина зазублює свою торговельну політику відносно Польщі з моментами суто політичними, а Литва, не узнавши державних кордонів, бльокує через свою територію доступ до моря. (В останніх часах, як відомо наступила частинна нормалізація польсько-литовських торговельних звязків*). — Е. К.).

Рибарскі звертає також увагу на справу натурального приросту населення, який має прямо величезне значіння для господарської будучности народу, тимбільше, що еволюція побільшування населення в Польщі іде відмінними шляхами, ніж це діється майже у всіх европейських державах. Другий загальний перепис населення з 9. XII. 1931 р. виказав приріст населення в висоті 4,943.303 осіб, або 18% більше в порівнанні з днем 30. IX. 1921 р. Стан населення в дні другого перепису виносив 32,120.020 осіб. Якщо в слідуючій декаді задержиться надвишка уроджень над випадками смерти з десятьох попередніх літ, то при кінці 1941 р. стан населення осягне число 37 міліонів.

Не можна очевидно передбачити всіх тих чинників, котрі будуть головною спонукою зменшення, або побільшення населення. Фактом є, що економічна кріза відємно впливає на природній приріст населення, як це виказала анкета Польськ. „Інституту дослідів проблєм населення". В Варшаві в 1928 р. заключено 10.092 супруж, 1929 — 11.131, 1930 — 10.647, а в 1931 — 9.885. Загально Европа з виїмком Польщі і Росії, та кількох інших країв опинилася на шляху статичного стану в ділянці приросту населення.

Капіталізація. Як чолове питання господарської політики держави, висвигає Рибарскі справу капіталізації, якою розуміє вивінування одиниці в ліпші знаряди і матеріяльні засоби, які мають заспокоїти його життєві потреби. Поступ капіталізації — то більше управної рілі, більша її видайність, більше

*) Які в значній мірі перекреслила тепер німецька експанзія в напрямі на Литву. — Ред.

комунікаційних середників, фабрик, домів, машин, копалень, ріжного рода продукційних варстатів, більше оборотового капіталу для продукції і торговлі.

Ствердивши, що головним джерелом довготермінового кредиту в Польщі є заграничні позики, або примусова ощадність, переходить автор до докладного обговорення ощадностевих вкладів. Суспільність не ощаджує сьогодні під тою формою, яка була до війни дуже розповсюднена; набування паперів о змінним опроцентованні т. зв. дивідендових паперів. Коли вільні ощадности не прибирають форми заставних листів і обліґацій, ані їх не льоковано в згаданих дивідендових паперах, тоді більшими струмочками впливали вони, як це вказує понижча табеля — до кредитових кооператив і банків під формою термінових льокат:

Кінець року	1928	1929	1930	1931	1932
		в міліонах золотих			
Б. Ґ. К.	206.7	139.8	138.7	144.4	144.1
П. Б. Р.	22.8	24.9	29.6	32.4	25.9
Комунальні банки	32.2	52.3	57.3	50.9	52.9
Акційні банки	313.7	364	405.1	217.4	180.4
П. К. О.	122.3	173	253.7	332.2	386.1
Ощадностеві каси	324.5	401.6	535.0	559.4	562.7
Кредит. коопер.	262.3	338.4	393.5	347.2	312.3
Разом	1.284.5	1.494.0	1.812.9	1.683.9	1.663.9

Час заломання ринкової конюнктури вплинув на скорчення ощадностевих вкладів. Не у всіх краях це болюче явище мало місце. В Бельґії, Болгарії, Еспанії, Зєдинених Державах, Фінляндії, Греції, Італії, Анґлії, Лотві, Румунії і Швеції ощадностеві вклади під кінець 1933 р. зросли в порівнанні з 1930 д. Всі комунальні каси ощадности в цілій Польщі мали під кінець 1931 р. 522.4 міліонів вкладів. В 1914 р. в самих галицьких касах ощадности було ощадностевих вкладів на суму 368.6 міль. корон. Порівнання суми вкладів на одну особу в Польщі і інших краях, ще більше чітко промовляє за твердженням слабого темпа капіталізації в польській державі. В Чехословаччині 1930 р. припадало на голову 344 зл., Італії 315, б. Австрії 287, Фінляндії 226, Еспанії 96, а в Польщі тільки 36 зл.

Платничий білянс. Всі держави змагають до цего, щоби їх платничий білянс, себто стан їх грошевих і товарових оборотів з заграницею був якнайбільше додатній. Багато писалося, що Польща завдяки своїому ґеоґрафічному положенні є природнім посередником між Заходом і Сходом Европи.

Якщо ґеоґрафічному положенні відповідавби уклад економічних відносин, тоді Польща тягнулаби великі зиски з транзиту товарів і перевозу осіб. Нажаль сума тих зисків не є надто висока. Транзит з Росії і до Росії багато не дає мимо великої довжини сухопутньої границі, тому, що Балтійське і Чорне море відтягають рух із цієї границі. На транзит з Румунією нема що числити. Залишається транзит між Німеччиною а Східною Прусією, який має ограничені можливости розвитку з огляду на слабий гін економічного життя цієї останньої. Тимбільше, що німецька торговельна політика воліє на тім відтинку користуватися морськими шляхами.

Польща є країною, яка має значний відсоток еміґрантів-зарібників, тому в її платничім білянсі поважну позицію творять гроші, пересилані і привожені еміґрацією до краю. Ця позиція в останніх роках маліє з огляду на цілий ряд іміґраційних обмежень виданих заінтересованими державами. Може, вправді, збільшиться еміґраційний рух до Канади і деяких країв Полуд. Америки, але з уваги на це, що творені там нові оселі мають переважно хліборобський характер, матірна держава не може числити на відбір більших грошевих сум.

Пасивну позицію творять також туристичні видатки, тому, що Польща є замало еґзотичною і культурною країною в розумінні вимаганого подорожниками комфорту. Бачимо з повищих міркувань, що про поправу платничого білянсу не рішить транзит, еміґрація, ані туристика, лише торговельний білянс.

Закордонна торгівля і зовнішна торговельна політика. Метою торговельної державної політики є осягнення замітної і тривалої надвишки вивозу над привозом. В 1931 р. експорт о 28.5% перевищував імпорт, а в перших 8 місяцях 1932 р. надвишка експорту виносила 23.8%. На думку Рибарського це

мінімум господарської експансивности на міжнароніх ринках, тимбільше, що можливість дальших ограничень імпорту являється абсурдом. З черги автор переходить до обговорення ідеї господарської самовистарчальности. До її здійснення треба підходити надто обережно.

Польща мусить мати товарові обороти, хочби тому, щоби, осягнувши надвишку торговельного білянсу, могла платити заграничні довги. Якщо через самовистарчальність розуміємо затіснення імпорту до мінімум, витворення в державі головних секторів промислової продукції, що далоби можність видержати період бльокади і ізоляції від заграниці, то на такий експеримент може собі позволити дійсно багата і всебічно господарсько розвинена держава. Самовистарчальністю можуть рискувати Зєдинені Держави Півн. Америки з ґеоґрафічно-економічних оглядів. І справді мало є таких сирівців, які вони булиби змушені спроваджувати із заграниці. Їхнє богацтво знаходить своє джерело в експорті товарів і капіталів, та в закордонних грошевих льокатах.

Ідея самовистарчальности знаходить своє оправдання тоді, коли хтось в її імені виступає проти привозу таких артикулів, які цілком добре можна заступити виробами краєвої продукції. Держава, що змагає до надвишки свойого торговельного білянсу, скорше це осягне в стосунках з вірительними краями, котрі з огляду на заграничні льокати капіталу можуть рискувати пасивним торговельним білянсом. В колі держав-вірителів під увагу береться звичайно слідуючі краї: Анґлію, Зєд. Держави, Францію, Голяндію, Бельґію і Швайцарію. Для ілюстрації уділу тих 6 держав в польській закордонній торговлі наводимо отсю таблицю:

Рік	Привіз в %	Вивіз	Рік	Привіз в %	Вивіз
1928	39.3	17.6	1931	36.7	33.3
1929	37.0	20.2	1932	39.5	36.4
1930	36.5	24.2			

Коли говоримо про вимінні стосунки з сусідними державами, слід тямити, що вони є країнами довжників, схильних до примінювання в боротьбі за торговельний білянс якнайбільше радикальних середників. Того рода твердження не може бути синонімом легковаження хочби російського чи іншого ринку, лише всі творчі господарські сили треба спрямувати до країн вірителів. Щоби вдержати чинний торговельний білянс, користуються держави ріжними середниками, як: митами, зворотними митами, преміями, знижковими залізничими тарифами і т. д. Очевидно, що й Польща в деяких ділянках вирібництва не може зрезиґнувати з протекціонізму. Одначе коли протекціонізм переводиться в життя в щораз то більших розмірах, то його наслідки будуть мінімальні, бож не є таємницею, що надмірний протекціонізм рівняється жертві цілого національного господарства на річ тих ділянок, котрі зі специфічних взглядів вимагають охорони і помочі. Якби ми до цеї справи не підходили, то з одним твердженням мусимо погодитися, що в сьогоднішних умовинах сам митний протекціонізм не вистарчає, бо консеквенцією всебічної митної охорони є експорт товарів по цінах, нижчих від внутрішних, званий „демпінґом". Під поняттям демпінґу слід розуміти плянову, свідому продаж товару заграницею по цінах, нижчих від цін, плачених на ринку внутрі держави. Демпінґ полягає на відповідній калькуляції цін, при якій вища краєва ціна уможливлює дешевий збут заграницею. Часто сама держава піддержує демпінґову продаж, щоб не звужувалися обороти її закордонної торговлі і не поменшувався доплив чужих валют та девіз. В Польщі, на думку автора, демпінґ є в значній мірі твором припадку, приватно-господарських заходів, а не вислідом свідомої господарської політики уряду і промислових орґанізацій.

Кредит і чужі капітали. — В Польщі нема одної кредитової системи. Побіч офіційної кредитової системи, якої обороти реєструє статистика, існує незалежно від неї другий світ підземельного, приватного кредиту. Відсоткова стопа досить висока, кредит, одержаний на 3 або 4% місячно, не уходить за надто опрецентований. А ця стопа є о много вища, якщо візьмем під увагу легко доступні короткороченцеві кредити у Франції, Бельґії і Швайцарії. Бувають позики, від яких платиться по 80 і 100%.

Характеристичною ціхою польської кредитової системи є велика перевага публичних кредитових інституцій. Основний капітал і резерви 60 акційних банків 1. IV. 1932 р. виносили 312.4 міліон. зл. при 386 міл. власного капіталу двох державних банків — Банку Краєвого Господарства (Б. К. Г.) і Державного Рільного Банку. (П. Б. Р.). Ріжниця між приватним і публичним кредитом являється в відмінній кредитовій політиці. Приватний банк при уділюванні позики звертає увагу на платничу спроможність довжника, державний банк має на оці завсігди суспільні моменти.

Гіркі досвіди державних інституцій в ділянці кредитової політики недавнього минулого промовляють за зірванням вузлів етатизації кредиту. Ролю держави і публичних інституцій треба ограничити до докладно устійнених завдань, що головною формою кредиту має бути приватний і суспільний кредит, зорґанізований під кутом поплатности й безпеки кредитових операцій. В дальшім ході своїх міркувань Рибарскі остерігає перед надто прискореним темпом уділювання кредитів на менше продуктивні інвестиції.

„Інвестицій — пише він — є безсумнівно формою громадження капіталу для прийдешніх поколінь, типовим виявом капіталізації. Господарське життя спирається на рівновазі, певного рода пропорції між ріжними функціями господарського орґанізму. Шкідливий є надмірний розріст серця чи мозґу, коли менш складні части орґанізму є за слабі". Водночас з великим задовженням держави наступає, щораз то більша інґеренція чужих капіталів в ріжні промислові ділянки. Цікаві дані подає в „Статистичнім Квартальнику" VIII. том за 1931 р. Мечислав Смерек в статті п. н.: „Білянс платничий Польщі в 1929 р.". Він очеркує процентово уділ заграничних капіталів в таких продукційних ділянках: в нафтовім ґірництві 76.5%, в іншім 38.8%, мінеральнім промислі 20.8%, ґутництві 65.4%, промислі металевім 11.3%, машиново-елєктричнім 24.3%, хемічнім 40.6%, волокняним 15.9%, цукровім 7.3%, приватних банках 28.0% і т. д. Що більше, чужий капітал в останніх часах вкрадається на віть до державного промислу, броварного і інших секторів хліборобства. В світлі тих фактів і щоденної обсервації доходить до голосу питання національної капіталізації, такої орґанізації кредиту, щоби заграничний віритель не був необмеженим фінансовим потентатом. **(к. б.)**

Е. Капшій

Hipolit Gliwic. — KAPITAŁ WĘDROWNY W GOSPODARCE ŚWIATOWEJ. Warszawa, 1938 (str. 510).

В цім творі автор поставив собі за ціль усталити закони, яким підлягає капітал у своїй світовій мандрівці. Був час, коли капітал уважали за елємент продукції, який не підлягає міґрації. Таке ставлення справи противиться історичним фактам — з одної, і прикметам капіталу — з другої сторони. Якщо набуття капіталу можливе в границях держави, або якогось національного комплєксу, то чому та можливість мала би зникнути в сфері світового господарства? В міжнароднім господарськім житті заходять часто факти свобідної диспозиції капіталу в одних краях (подача капіталу) і потреба улькувати ці капітали в інвестиціях в інших краях (попит капіталу); перші край, це краї експорту, а другі — імпорту капіталів.

Тому, що поняття капіталу є одним з підставових принціпів науки економії, тому, що є ключем до розвязки важних проблєм господарського характеру, науковий спір про суть капіталу може похвалитися поважною літературою і здається не скоро добіжить до свойого кінця. Автор не пробує створювати ще окремої дефініції, а вияснює, що під капіталом розуміє виражену в монетарних одиницях купну силу диспонування чинниками продукції, в остаточній цілі — виробництва нових дібр. Капітал — це, абстрактно кажучи, сконденсована індивідуальна сила диспозиції в суспільно господарських відносинах, сила спрямована в своїх зовнішних обявах на означені конкретні обєкти, сила, яка репрезентує втілений в ті

обєкти капітал. Капітал не може існувати без конкретного матеріяльного підкладу, але не ідентифікується з тим підкладом.

Істота процесу продукції вимагає попередної екзистенції капіталу не в природі, як це діялося з сирівцями, але в суспільності, бо капітал є категорією сусп. порядку. Знаємо, що капітал не всюди знаходиться, а якщо є тут або там, то не все в диспозиційній формі. Повстання і нагромаджування капіталу вимагає відповідного господарського устрою, а ним є капіталізм, себто устрій, в якому люди заспокоюють свої потреби при помочі виробів підприємств, обчислених на зиск; підприємства ці є проваджені з приміненням раціональної рахунковости. Характеристичною рисою капіталістичного устрою є раціоналізація всіх чинників продукції, яка полягає на реальнім відношенню підмету господарського життя до всіх проблєм і ділянок того життя.

Автор відріжняє 4 джерела повстання капіталу, а саме: а) фінансовання з ощадности, б) самофінансования підприємства, в) примусове фінансования і г) фінансования на кредит. До тепер на першім місці стоїть капіталізація на основі ощадности, але швидким темпом зближається до цієї категорії капіталізація на основі кредиту; і ці два джерела ощадности — дійсна і майбутня, супонована ощадність — творять тепер $^3/_4$ цілого диспозиційного капіталу.

Потенціональний (диспозиційний) капітал, що повстає з тих джерел, не все перетворюється в новий реальний капітал; він може бути частинно ужитий на цілі, що не мають нічого спільного з продукцією, а часто підлягає й цілковитому знищенню.

Автор розріжняє капітал фіктивний, мертвий, акційний, обліґаційний, оборотовий, закладовий, і зазначує, що в дальших розважаннях присвятить свою увагу сталому капіталові і його корелятиві довготерміновому кредитові.

В наш час явище виміни грошевих капіталів набрало виїмкового значіння. Капітал, нагромаджений в краях старої господарської культури еміґрує до країв, де знаходить вище опроцентування і, перетворюючись в закладовий капітал, творить основи розвитку місцевого промислу. Іншу дорогу вибирає банковий капітал, уживаний до короткотермінових операцій в формі дисконту, редисконту, рембурсів і т. п.

Основою і конечною передпосилкою еміґрації капіталів є подача капіталу в одних і попит в других краях. Подача капіталу можлива, якщо в даному краю зберуться фонди, що перевищають потреби цього краю, шляхом: а) великої промислової продукції; б) значного добробуту людности, яка при цьому знаходиться в статичній рівновазі; в) поважних оборотів заграничної торгівлі; г) кредитової інфляції і б) сильної звишкової тенденції цін.

Головною атракційною силою, яка каже капіталові вибиратися в міжнародню мандрівку, є передусім стремління осягнути вищу рентовність.

Перешкоди міґрації капіталів можуть бути монетарного, політичного, фіскального або правного характеру. Формами, в якій відбувається ця міґрація є: емісія вальорів (вартісних паперів) зі сталим опроцентуванням — державні або муніципальні обліґації, 2) емісія вальорів зі змінною доходовістю — акції переважно заграничних промислових підприємств, 3) купно існуючих заграничних вальорів — акцій, заставних листів, обліґацій, 4) безпосередні інвестиції і закуп нерухомостий, промислових закладів і т. д. Рух капіталів не є безпосередно і орґанічно звязаний з виміною середників продукції, і тому часто, особливо в останніх часах, стараються при помочі товарових клявзуль в позичкових умовах повязати ті два рухи. В таких випадках банк, який дає позичку, стає рівночасно торговельним аґентом, а момент переносу капіталів індентифікується з трансфером кредиту.

Думки економістів про значіння і господарський вплив імпорту та експорту капіталів поділені. Одні

уважають це явище за нормальний обяв господарського життя, другі, кермуючись почуттям господарської ксенофобії, поборюють цей рух капіталів, а тепер в добі панування скрайної автаркії стрічаємо щораз частіше прогібіційну політику держав, які експортують зглядно імпортують капітали. Тут автор цитує опінію Замбарта, який категорично стверджує, що міґрації капіталів причинилися у високім степені до розвитку господарського життя і до піднесення господарської культури світу, бо 1) капітал, втілений в нові промислові уряджения, користає з дешевих робочих рук в молодо-капіталістичних краях, 2) капітал, який еміґрував у формі середників продукції у високій мірі причиняється до сильного розвитку виробництва, 3) навіть коли капітал виеміґрував у формі золота, то і тоді він збільшив попит та вплинув оживляючо на світову продукцію.

Не можна a priori зібрати всі причини міжнародного руху капіталів. До цього можна дійти, студіюючи платничі білянси поодиноких держав, себто порівнюючи позиції процентів і дивіденд із іншими позиціями білянсу. Автор відріжняє 4 роди біляисів, які відзеркалюють господарський стан даного краю і визначують йому місце в міжнародній площині. Тими білянсами є: 1) торговельний білянс, висловлений в сальді торгівельної виміни, 2) розрахунковий білянс який обіймає окрім торговельного білянсу належности за комунікаційні чинитьби, перекази еміґрантів, видатки туристів, виплати відсотків, дивіденд, 3) вирівнавчий білянс, що шляхом переносу золота покриває сальдо попереднього білянсу, 4) властивий платничий білянс, який обіймає обороти капіталів у формі довготермінових кредитів.

На основі порівнання поодиноких позицій цих білянсів, автор ділить держави на 4 ґрупи. Перша ґрупа, це краї експорту капіталу, сюди належать: Анґлія, Голяндія, Бельґія, Швайцарія, Франція, Швеція. Друга ґрупа — це краї в переходовій стадії від імпорту до експорту капіталів — сюди належать: Японія, Канада, Чехи. Третя ґрупа — країни імпорту капіталу. Сюди зачисляється: Австрія, Данія, Мадярщина, Польща, Австралія, Нова Зеляндія і держави латинської Америки. Четверта ґрупа — це перехід держави вірителя до ролі довжника і віцеверза. Сюди належать: Німеччина і Америка.

У висліді своїх міркувань, автор приходить до висновку, що таке або інше відношення даної держави до проблєми мандрівного капіталу, зглядно мандрівного капіталу до даної держави, має рішаючий вплив на її політичний устрій. Мандрівний капітал ділає в ролі каталізатора цілком відмінно на поодинокі людські збірноти, як національний капітал на поодинокі одиниці. В рамах національного комплєксу заможні верстви являються завжди оборонцями status quo а »пролєтаріят« чинником соціяльного і економічного поступу. Натомісць в світовім господарстві держави the Haves є оборонцями демократичного устрою, а the Haves non його завзятими противниками і реалізаторами нових політичних систем. Вірительні країни можуть без жадних застережень позволити собі на своєрідний люксус демократичного устрою. Ці країни ріжняться в дечому між собою, але добробут у світовому маштабі дає їм конечну певність себе, звільняє їх від комплєксів меншевартости і уможливлює розвиток демократичних устроїв у ріжних відтінках. Тоталістичні тенденції, які тут або там проявляються, мають ефемеричний характер і не знаходять податного ґрунту для свойого розвитку.

В державах безнадійно задовжених, демократизм є майже немислимий. Типовими країнами під тим оглядом являються Росія і Німеччина. Вийшовши з хаосу світової війни, Росія анулювала свої довги — їх сплата зрештою переходила границі господарських можливостей кріни. В таких обставинах можна було втримати взаємини з іншими державами тільки у формі монополю цілої заграничної торгівлі і при

дійсно безоглядній політичній диктатурі.

По програнню світової війни, судилось Німеччині пережити період діймаючої інфляції. Відтак прийшла доба припливу заграничних капіталів і виконування постанов версайського трактату. Коли одначе в наслідок господарської кризи зупиняється доплив заграничних капіталів, змінюється в парі з тим політичний клімат внутрі краю. Націонал-соціялісти беруть владу в свої руки; версайський трактат для них — це кусник безвартісного паперу; впроваджують прогібіційні валютові заряджения і ведуть спеціяльну політику коротко-термінових кредитів. Це вимагає з одної сторони безапеляційного послуху мас, а з другої — особливого диктаторського державного апарату.

Італія і Японія напружують всі сили, щоби затримати в себе еміґраційні капітали і під впливом біольогічного натиску демоґрафічного чинника є готові понести навіть найбільші жертви, щоби їх нострифікувати і ужити до імперіялістичних експанзій та утримання здобутих теренів. Це є можливе тільки під омофором тоталістичної системи, яка не числиться з дезидератами одиниць, а висуває гасло безоглядної переваги збірноти над одиницею. **я. щ.**

З ПРЕСИ і ЖИТТЯ

25-ті РОКОВИНИ ПАКТУ ЄДНОСТИ ФРАНЦУЗЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ.

Revue des Etudes Coopératives (трьохмісячник, ч. 66. 1938, Париж) містить промову коператора проф. унів. Бернарда Ляверня (Bernard Lavergne на святі 25-ліття пакту єдности французької кооперації, пакту, що був підписаний 12. червня 1912. р. між »Кооперативним Союзом Французьких Споживчих Товариств« і »Біржею соціялістичних кооператив Франції«. Проф. Ляверн був учасником поруч Ш. Жіда при редаґуванні того пакту. Із сімох делеґатів від Кооперативного Союзу, що були його підписали, живе сьогодні тільки два: б. співробітник нашої »Кооперативної Республики« Доде Бансель (Daudé Bancel) і Ед. Марті (Marty). Передамо перо проф. Ляверньові:

»Від 1885—1895 р. була в нас тільки одна кооперативна федерація. У 1885 р. на заклик п. де-Буав, великого буржуа, протестанта, сина анґлійки і визначного члена »Німської Школи«, повстав був Кооперативний Союз. До нього належало у 1895-ім р. якихось двісті товариств і тоді »Бельвілюаз« і інші кооперативи зі соціялістичними тенденціями відділились були від нього та створили »Біржу соціялістичних кооператив Франції«.

Яка була причина тих розходжень? В основі була вона єдина, а саме, чи кооперація має служити економічній еманципації всіх суспільних кляс, чи має тільки виключно служити еманципації робітничої кляси. Жід окреслив цю проблму в своїм курсі про »Німську Школу« ось так: питання є в тому, чи кооперація має бути знаряддям, призначеним виключно до освободження робітничої кляси, зброєю проти капіталізму і буржуазії, чи має вона стати добром усіх людей, робітників і міщан, убогих і багатих«.

Не було ніякої іншої ріжниці поглядів між кооператорами. Бо щодо самої соціялістичної прикмети в точному економічному значінні того слова, яку посідає кожна споживча кооператива, не було ніколи поважних ріжниць між Біржою Соціялістичних Кооператив і нами — членами »Німської Школи«. Шарль Жід ніколи не занедбував підкреслювати, що ціллю кооперації є »заступлення конкуренційного і капіталістичного сучасного режіму — режімом, в якім продукція буде зорґанізована для добра загалу, а не в цілях зиску«.

На тім святі промовили теж ґен. секретарі французької споживчої кооперації Ернест Пуассон Poisson) і Ґастон Праш (Prache). Український кооператор знайде більше даних про історію пакту єдности в »Програмі Кооперативизму« Шарля Жіда, що її видав РСУК.

Revue des Etudes Coopératives, Problèmes d' Economie Nationale et Internationale, Questione Sociales, 17 рік — Париж 1938. — трьохмісячник.

В науковім орґані французької кооперації — появились в минулому році ось такі статті:

Вип. ч. 66. (січень—березень): Загальні статті: 25-ті роковини кооперативної єдности; Жорж Ляссер: »Функція зиску в капіталістичному устрою«; Жорж Ґосель: »Довкола конґресу Міжнародного Кооперативного Союзу«. — Технічна частина: Жан Ґомон: »Промова виголошена перед памятником Шарля Фуріє в сотні роковини його смерти«; А. Доде-Бансель: »XXV-ий Національний конґрес взаїмної Допомоги (Mutualité) та сільської кооперації«; Анрі Обрен: »Як стати власником своєї хати через кооперацію«; Ізаак Ґельфат: »Кооперативні управи (régies) в Палестині«; кооперативна література; Критична бібліоґрафія.

ч. 67. (квітень—червень): є присвячене парляментарним кооперативним дням (3—4. березня), що відбулися у Парижі.

Інавґуральні промови п. Каміля Шотана, президента Ради Міністрів, експозе Брія, Пуасона і Віме; Праці (доповіді і дискусії): кошт прожиття; плянова господарка і копераційа; відносини між продукційними кооперативами і споживчими; народній (людовий) кредит у Франції; Кооперативний сектор в міжнародній орґанізації оборотів; Наука кооперації для дітей. Закінчення парляментарних днів: промови: пп. Рамадіє, Фебрія, Рольдес і Ґодара; Критична бібліоґрафія.

ч. 68. (липень—вересень): Загальні статті: Др. Ж. Фоке »Сільська кооперація й аґрарне питання в Катальонії«; М. Лякруа: »Фашистівський синдикалізм і брачіянті«; А. Брест: »Приклад соціялізації шляхом мішаної господарки (économie dirigée)": Національне Т-во французьких залізниць; Чужинецькі проблєми: »Тубильча політика в бельґійському Конґо«. Технічна частина: »Методична кооперативна бібліоґрафія«. Зміст XVII. річника.

ч. 69. (жовтень—грудень): обговорює V-ту сесію Міжнародного Інституту Кооперативних Студій, що відбулася в Кенбріджі: In memoriam помершим кооператорам: Е Ґрінфельд, Жорж Нестлєр Трікош, Франціско Рівас Морено, Кіоші Оґата; Доповіді: 1. »Кооперативний рух у Німеччині« проф. Генцлєра і дискусія; 2. »Останнє звідомлення споживчої анґлійської кооперації« — проф. Фоя і дискусія.

У числі з січня 1939. появилися: »Кооператизація банкових орґанізмів« — рапорт проф. Б. Ляверня і дискусія; »Комуністичні сільські кольонії в Палестині« рапорт Гаррі Вітґлєса і дискусія; »Кооперативи як працедавці« — рапорт М. Н. Бару; Ґастон Праш: »Десять французьких кооператорів в СССР«; Кооперативне література; Критична бібліоґрафія.

НОВІ КНИЖКИ:

Сьогочасне й минуле. Вісник українознавства. І. Львів, Н.Т.Ш., 1939. 4°, ст. 136.

Звідомлення з праці Красвого господарського товариства „Сільський Господар" за 1938 р. Львів, 1939. 8°, ст. 79.

Rakowski, Janusz. **Polityka inwestycyjna i planowanie inwestycji.** Warszawa, „Polska gospoparcza", 1939. 4°, str. 35.

Konjunktura gospodarcza Polski w liczbach i wykresach w latach 1928—1938. Warszawa, Główny Urząd Statystyczny, 1939. 4°. str. 94.

УВАГА КООПЕРАТОРИ! **НОВА КНИЖКА!**

Накладом Ревіз. Союза українських кооператив вже появилася друком

новинка:

ШАРЛЬ ЖІД

Солідарність

З французької мови переклав др. Ю. Студинський
З передмовою дир. О. Луцького

„Солідарність" Ш. ЖІДА — це величний гимн на честь солідарности цього підставового елєменту кооперативного світогляду і одного з головних моторів кооперативного руху. —Не знати цих підстав кооперації — це значить, не стояти на певному, твердому ґрунті. — Тож читайте, студіюйте найновішу в нашій мові працю апостола кооперативної благовісти.

Ціна 1·50 зл.

Замовляти в Ревізійнім Союзі Українських Кооператив у Львові, Техніцка, 1.

ТУТКА КАЛИНА

Позір! Дирекції ОСК, ПСК, і пр. кооперативи!

При закінченні ділового року і розділі чистих зисків, не забудьте призначити певну квоту на уділи до виробничо-збутової кооперативи

„ГУЦУЛЬЩИНА"

— п. Косів Гуцульський —

щоби допомогти нашому домашньому промислові до ще кращого розвитку. — Най у цьому, важному ділі, нашого кооп. виробництва не бракує нікого!

Оден уділ 50. зл., вписове 2. зл., — відповідальність уділами. —

ХТО ПЕРШИЙ!!

ЛНБ им. В. Стефаника
ПРОВЕРЕНО-1987

Opłata pocztowa uiszczona gotówką. Поштове оплачено готівкою

Книжкові премії!

Запросини до передплати на 1939. рік, що є вже **дванадцятим** роком видання журналу

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

єдиного у нас економічно-суспільного місячника, що виходить під ред. др. К. Коберського, накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив.

Кожний передплатник „К. Р.", що заплатив до 1 липня. передплату за рік, одержить в 1939. році такі

дарові премії:

1. Джордж Голіовк: Історія рочдельських піонірів.

Вперше в українській мові! Джерельно удокументована, богата фактами, приступно написана, класична праця про початки кооперативного руху.

2. Книжку проф. Шарля Жіда: „Солідарність" в перекладі др. Ю. Студинського.

3. Книжки з видань РСУК. по вибору передплатників, у вартости 2 зол.

Передплата за „Кооперативну Республику" в 1939 році **знижена** і виносить всього **12** зол. (за 12 чисел по 40 стор. друку). На пів року 6 зол. Окреме число 1 зол. До набуття в усіх книгарнях.

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістають крім премій „Кооп. Республику" за 8 зол., якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня 1938. Сплачувати можна ратами.

Адреса: **ЛЬВІВ, ВУЛ. ТЕХНІЦКА І, РСУК.**

В українській хаті — українське мило „ЦЕНТРОСОЮЗ"

Wydaje: Rewizyjny Sojuz Ukraińskich Kooperatyw.
Redaktor: D-r Karło Koberśkyj.
Z druk. Naukowego Towarzystwa im. Szewczenka we Lwowie, ul. Czarnieckiego 26.
Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
Редактор: Д-р Карло Коберський.
З друк. Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26.

KOOPERATYWNA RESPUBŁYKA Nr. 5. Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

III
Ж-14850
1939-5

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

На окраю днів: Молочарська кооперація 1938 р.; Тимчасове відрочення рільничих довгів; Внутрішня позичка в Польщі; Платничі і торговельні білянси за кризи і по ній; Помер Ернст Ґрінфельд; Санація Шайблєра-Ґромана; та ін.
Кооперація і сучасна криза.
Як розбудовувався український Перемишль.

ЛЬВІВ ТРАВЕНЬ 1939
Maj

ЗМІСТ:

На окраях днів (Актуальні замітки) 129
Тотоміанц В. — Кооперація і сучасна криза . . 135
Коренець Д. — Як розбудовувався український Перемишль 137
Пісняченський Д. — Кріза в Сполучених Державах П. А. 144
Серед книг: „Можливости господарського розвитку Польщі 151
Zweig F; „Zmierzch czy odrodzenie liberalizmu“ . . 153
Кооперативна хроніка . . 157
З преси і життя 158
З господарського життя . . 160
ДОДАТОК: Д. Голіовк: Історія рочдельських піонірів ст. . . . . 41—48

INHALT:

Aktuelle Notitzen 129
Genossenschaften und Krise (V. Totomianz) 135
Anfänge der Genossenschaften in Peremyschl (D. Korenetz) 137
Die Folgen der Krise in der USA (D. Pisnjatchevskyj) . 144
Bücherschau 151
Genossenschaftsleben . . . 153
Wirtschaftsnachrichten . . 158
BEILAGE: G. J. Holyoake: Die Geschichte der Rochdaler Pioniere (2. Halbb.) S. 41—48

TREŚĆ:

Aktualności 129
Totomianc, W. — Współczesny kryzys gospodarczy i spółdzielczość 135
Koreneć, D. — Z początków ruchu spółdzielczego w Przemyślu 137
Pisniaczewski, D.— Następstwa kryzysu ekonomicznego w St. Z. A. P. . 144
Bibliografia 151
Z życia i presy 158
DODATEK: G. Y. Holyoake, Historia pionierów z Rochdale . . . . . 41—48

SOMMAIRE:

Notices actuelles 129
Totomiantz, W.: Coopération et la crise contemporaine 135
Korenetz, D.: Quelques souvenirs sur les origines de la coopération en Peremyšl 137
Pisniatchevsky, D.: Les resultáts et perspectives de la crise économique en U. S. A. 144
Parmi les livres 151
Revue de la presse 158
SUPPLEMENT: G. J. Holyoake: L'histoire des pioniers du Rochdale. Trad. par V. Levyńsky . . . . P. 41—48

1939-5

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ
KOOPERATYWNA RESPUBŁYKA
CO-OPERATIVE REPUBLIC
Ukrainian Monthly Review Lwiw — Poland
ul. Technicka, 1.

Ч. 5.
ТРАВЕНЬ
MAJ
1939.
РІЧНИК XII.

НА ОКРАЯХ ДНІВ

МОЛОЧАРСЬКА КООПЕРАЦІЯ У 1938 Р.

При нагоді загальних зборів „Маслосоюзу", що відбулися дня 14. квітня ц. р. ширший загал міг довідатися дещо про теперішний стан нашої молочарської кооперації та її осередка. Мимо тяжких економічних умовин цей сектор нашого спілчанства все таки, хоч помалу, посувається вперед.

У звітовому році Рай-Молочарні згуртували 205.249 членів. Доставлено до всіх Районових Молочарень (число яких збільшилося на 4 і дійшло до 155, в тім чинних 121) — 73,4 міліонів літрів молока, цебто на 5,45% більше, ніж у 1937 році (без Волині). Загальна білянсова сума 122-ох Р. М. зросла на 17,28%. Все ж таки збірний білянс Р. М. виказує ще перевагу втрат над зисками (втрат 33.523 зл., зисків 23.574 зл.) — головно в наслідку втрат у тернопільській окрузі.

Централя руху виказує у білянсі 351.559 зл. уділів 386.627 зл. запасного фонду (крім спец. фондів) — 1.947 зл. білянсової надвишки за 1938 рік. Власних капіталів 748.488 зл., чужих 803.463 зл. (відношення 1:1,073). Достава масла до союзу виказала невеликий зріст проти 1937 року — на 2,28. Відрадним є явище, що продаж в краю, мимо тяжких відносин і аґітації проти М. С., зростає (зріст на 5,49%). Побільшився також стан крамниць М. С. — на 4 одиниці. На експорт пішло всього 111.000 кґ. масла, переважно до Англії. Розбудовується достава свіжого молока до міст; урухомлено дві нові парові молочарні (Перемишль і Дрогобич) — до існуючих трьох.

При Р. М. працює 64 господарських референтів (аґрономічних помічників для членства) і 18 ветеринарних лікарів. Ця праця має особливо вагу.

Збори перейшли в атмосфері діловитости і взаїмного довіря. Тому зовсім зайвим було внесення одного громадянина з провінції — щоби звіт дирекції М. С. приняти і апробувати „без дискусії", що принято через аклямацію". Хтось (з неприхильних нам чинників) міг би подумати, що укр. кооператори мають потребу втікати від дискусії і штучно її унеможливлюють. Кооперація не боїться дискусії; до того, коли це є зїзд з цілого краю, то треба дати кожному можливість сказати, що де діється.

ЛБ АН УРСР
4753

ТИМЧАСОВЕ ВІДРОЧЕННЯ РІЛЬНИЧИХ ДОВГІВ.

Дня 29. березня ц. р. сойм у Варшаві ухвалив закон про частинне завішення платности довгів рільників.

Ходить іменно про сплату першої рати довгів, розложених розпорядком Президента з 24. X. 1934 р. на 14 літ, рати, що припадала на 1. жовтня 1938 р.

Як знаємо, якраз в другій половині минулого року прийшла нова і то дуже прикра обнижка цін збіжа, через що положення хліборобів раптовно знова погіршилося. Серед таких умовин хліборобам стало неможливим стягнутися на заплату сконвертованих довгів. На численні домагання з рільничих кругів сойм ухвалив відрочення тої першої капіталової рати, з тим, що відрочення діє до 30. VI. ц. р. поки справа не буде управильнена в цілій ширині новим законом.

Відрочення відноситься лише до сплати капіталу; що до відсотків і коштів, то їх мається сплачувати без змін.

Окрім того, як завсігди, зроблено ще одну пільгу тим, що набули землю з парцеляції і при кольонізації. А саме міністр рільництва і земельної реформи склав заяву, що до 30. VI. ц. р. не будеться переводити екзекуцій з титулу квот, належних оборотовому фондові земельної реформи.

НАСЛІДКИ ПОЛЬСЬКО-АНГЛІЙСЬКОГО ПОРОЗУМІННЯ.

Польські торговельні часописи інформують, що зараз по повороті міністра Бека з Лондону почали з Англії приходити до промислових і торговельних фірм у Польщі численні запити в справі достави ріжних товарів з Польщі евент. до Польщі. У звязку з цим пол. міністерство торгівлі підносить вже континґенти для імпорту з Англії деяких товарів. Головно мають це бути сирівці, як бавовна, ґума, мідь і т. д. Ходить о створення резерв тих сирівців у краю на всякий випадок. Частина тих резерв мала би бути вміщена на терені окремих промислових заведень, частина знова у маґазинах у Ґдині.

Окремо йдуть розмови про доставу для Польщі машин і взагалі інвестиційного матеріялу (головно для центральної пром. округи). Це вимагає признання відповідних кредитів з боку англійських чинників, бо готівки на ту ціль Польща дати не може.

Коли ходить про експорт з Польщі то в гру мають входити: лен і вироби з нього, дерево, вироби з цинку, консерви, деякі хемічні продукти і т. д.

ВНУТРІШНЯ ПОЗИЧКА В ПОЛЬЩІ.

Польський уряд, в обличчі поважної міжнародньої ситуації, рішив дозброїтися в міру своїх сил. На ту ціль розписано дня 5. квітня чергову внутрішню позичку, яка після пляну повинна дати урядові до диспозиції 600 міліонів злотих у готівці.

Коли взяти під увагу, що цілий грошевий обіг в державі, банкнотів і більону, виносить (31. березня ц. р.) кругло 2100 міліонів зл., то витягнення з обігу 600 міліонів становить поважне зусилля суспільства.

Які можуть бути наслідки тої події для внутрішніх господарських відносин, це буде залежати від того, як будуть зужиті ті запаси готівки, що перейдуть до державних кас титулом позички. Коли вернуть назад до громадянства у формі прим. заплати за достави всякого матеріялу, винагороди за працю робітникам тощо, то це буде рівнатися тільки пересуненню титулів власности гроша. Інакше буде очевидно, якщо б цей гріш, або поважніша його частина, був ужитий на закупно сирівців чи готових матеріялів заграницею. Тоді в краю, наслідком зменшення гроша в обігу, могло би прийти знижка цін товарів і заробітків. Цю можливість до певної міри злагіднить та обставина, що фактичну вплату позички розкладається субскрибентам на довший час. Також збільшена емісія банкнотів Банком Польським повинна діяти проти знижки цін.

ЗВІДОМЛЕННЯ БАНКУ ПОЛЬСЬКОГО.

Білянс Банку Польського, по переведенні зміни статуту в напрямі створення т. зв. фідуціярної емісії, представляється дещо інакше, як перед тим. Звідомлення банку з 31. березня ц. р. представляється наступним способом (для порівнання подаємо стан з 31. XII. 1938 і 31. II. 1939) в міліонах злотих:

резерви (золото і девізи)	445,2	447,5
цілий грошевий обіг	1.866,4	2.124,8
обіг банкнотів	1.406,2	1.669.4

Як бачимо, запас золота і девіз не тільки не зменшився, а дещо прибільшився. Грошевий обіг (банкноти з більоном, себто металевими монетами) збільшився на 258,4 міліонів зл. Тим ще не використано всіх можливостей, які банкові дає новий статут.

ПЛАТНИЧІ І ТОРГОВЕЛЬНІ БІЛЯНСИ ЗА КРІЗИ І ПО НІЙ.

Економічне бюро Союзу Народів оголосило публікацію про платничі білянси важніших держав по конець 1937 року. Беручи на увагу всі трудности складення платничого білянсу кожної держави і всі застереження що до точности обчислення, все ж таки обчислення Ліґи Націй дають приблизну ілюстрацію фактичного стану головних держав за останніх десять літ.

Публікація не узгляднює руху золота між державами. Бере під увагу три роди вимінних вартостей: а) товари, б) виплати між державами з титулу відсотків і дивіденд, себто обслуги капіталів, що ульоковані за границями держави; врешті в) виміну всяких услуг між державами.

Держави поділено на дві ґрупи: вірителів і довжників. Між вірителями є: Злучені Держави П. А., Вел. Британія, Франція, Го-

ляндія, Ірляндія, Швеція. (Бельґія і Швайцарія не попали у звідомлення через технічні перешкоди).

Держави-вірителі (6 вище названих країв) ніколи не мали додатнього білянсу в ділянці виміни товарів. У 1927 і 1928 роках, в останіх передкрізових літах, їх сумаричний дефіцит в товаровім обороті вагався між 1600 а 1900 міліонами золотих долярів (старого паритету). Це явище відоме і зрозуміле: держави-вірителі могли собі позваляти на видайний довіз товарів, бо надвишку цього довозу над своїм вивозом покривали відсотками і дивідендами від капіталів, уміщених закордонами. Але вибух кризи сильно збільшив дефіцити торг. білянсів цих держав. Сума дефіцитів дійшла у 1931 році до 2700 міл. долярів в золоті. Не було це наслідком збільшення довозу товарів, тільки дошкульного зменшення їх вивозу до довжничих країв. (Довжні держави були примушені редукувати довіз товарів хоч би з тої причини, що вірителі з вибухом кризи почали масово виповідати кредити в довжних держав і справді їх вицофувати; така прим. Німеччина, примушена нараз сплачувати уділені їй в „добрих часах" великі кредити, мусіла радикально обмежити довіз товарів).

Від 1932 року відносини вже поправляються остільки, що дефіцит товарового білянсу зменшується до того, що у 1934 і 1935 роках держиться коло 1100 міл. долярів. Це може бути наслідок зменшення довозу товарів, але й також обниження їх цін, яке мало місце в наслідок депресії. В пізніших роках дефіцит знова підноситься: причиною є очевидно головно зріст цін, який тоді уже почався. У 1937 році заг. дефіцит товарового білянсу грошево мало що менший від дефіциту з 1927 року. Коли однак зважити, що рівень цін у 1937 році був приблизно на 50% нижчий від цін з перед 10-ти літ, то бачимо, що фактичний товаровий білянс сильно погіршився. Держави-вірителі потерпіли дошкульне зменшення експорту товарів.

В ділянці руху відсотків і дивіденд держави-вірителі мали у 1927 році сумарично надвишку 1984 міл. долярів, у 1928 і 1929 роках вона перевищувала 2000 міліонів дол.; відтак почала меншати, доходячи у рр. 1933/34 до 800—900 міліонів дол. Від 1935 р. дещо підноситься, доходячи у 1937 році до суми 1074 міліонів дол. Ті цифри говорять, що по вибуху кризи ще через кілька літ держави-довжники платили поважні суми державам-вірителям з титулу ульокованих в себе капіталів, нарешті однак, десь у 1933 і 1934 рр., їх чинитьби з цього титулу сильно зменшилися.

(Як би не було цього твердого натиску держав-вірителів на держави-довжників, то може не було би й деяких політичних перемін в середній Европі і послідуючих за тим подій).

Третя ґрупа: чинитьб заховалася на загал подібно, як оборот товарами.

Держави-довжники показані у звідомленні сумаричним зіставленням усіх трьох ґруп. У передкрізові літа, і перші

роки кризи, аж по 1930 р. включно рух товарів, відсотків і чинитьб у сумі давали дефіцити; одначе вже від 1931 року починаючи приходить поправа: місце дефіцитів займають поважні надвишки. Надвишки ці маліють відтак в рр. 1933—1935, а від 1936 року знова підносяться. Причиною того явища є те, що держави довжники майже цілком спинили довіз товарів із заграниці, обмежуючися до найконечнішого. Зате всіма засобами, не вагаючись і демпінґувати, форсували свій вивіз. В результаті мали за весь час кризи товарово-експортові і грошево-платничі надвишки в користь своїх національних господарств.

Роки 1938 і 1939 носять виразний характер воєнної господарки. Держави, вже не оглядаючись на господарські мотиви, стягають, звідки вдасться, воєнний матеріял і харчеві засоби. Це може змінити дотеперішній хід річей. Одначе для статистиків ці картини ще не відкриті.

ПОМЕР ЕРНСТ ҐРІНФЕЛЬД.

У віці 55 літ помер відомий німецький економіст і професор кооперації на університеті в Галлє, др. Ернст Ґрінфельд.

Покійний був редактором і видавцем науково-теоретичного квартальника, присвяченого кооперативним проблємам п. н. „Vierteljahresschrift für Genossenschaftswesen“ (первісна назва: — „Genossenschaftskorrespondenz“). — Як професор кооперації на університеті в Галлє оснував і провадив там семинар кооп. наук (перший в Німеччині); тим заслужився для введення науки кооперації на високу школу. Крім великого числа інших економічних праць, є він автором більшого підручника кооперації, виданого в Гальберштадті у 1928 році як перший том збірного видання п. н. „Handbuch des Genossenschaftswesens“. Крім того заслужився як видавець низки студій під назвою „Соціяльні організації сучасности“. У цій серії появилися праці: Ганса Міллєра, Сіднея і Беатричи Веббів, Теод. Кассау і інш. Видав також менший підручник кооперації спільно з др. К. Гільдебрандом п. н. „Кооперація“.

Як дослідник кооперації визначався науковою точністю, чим сильно вибився з маси поверховних пропаґаторів кооперативного руху. Його досліди були звернені головно на соціольоґічні основи кооп. руху; тим підійшов близько до поглядів і метод М. Тугана-Барановського. Він уважав окремими типами: кооперативи робітничої верстви, ремісничої, селянської, середнього стану і т. д. Всеж таки був погляду, що мимо ріжниць у методах праці, всі галузі коопер. руху обєднує щось спільного і саме те спільне становить есенціональний зміст ідеольоґії кооперат. руху. Уривок з його головної праці, що обговорює саме це питання „Чи існує кооперація як одноціле поняття“ — вміщений у „Ідеольоґії кооперації“, хрестоматії кооперативного письменства, що її видав РСУК. Помер у Берліні, куди переселився в останніх роках. **К.**

САНАЦІЯ ШАЙБЛЄРА-ҐРОМАНА.

Злучені Текстильні Заведення Шайблєра-Ґромана в Лодзі, найбільше цього роду підприємство в Польщі, належать до найбільших текстильних підприємств в Европі. Під цю пору дають працю 8.500 робітникам і 600 урядникам. Мають 5 пряділень (220.000 веретен), 3 ткальні (6.000 станків) і приналежні помічні відділи. Виробляють річно 62 міліони метрів тканин, а при повнім використанні можуть виробляти 130 міліонів м.

Отож це велике підприємство від довгого часу находиться в тяжкій ситуації, а по правді то від часу світової війни, яка нанесла йому великі шкоди (кругло на 72 міліони злотих). Відшкодування цих втрат фірмі не вдалося від держави видістати, отже рятувала себе позичками в Англії (на 30 міліонів зл.), в Італії (2 міліони долярів) і у Франції (6 міліонів фр. фр.). За дві останні позички дав ґарантію скарб польської держави, щоби не допустити до упадку великого варстату праці. По 1929 році, коли з вибухом кризи посипалися виповіди заграничних позичок, Банк Господарства Краєвого дав фірмі позичку $2^1/_2$ міл. долярів на частинну сплату виповіджених сум.

Вибух кризи спричинив великі втрати на запасі сирівців і товарів, через обнижку цін більше як на половину. Втрати свої фірма обчислила на 30 міліонів злотих.

В такій ситуації у 1933 році фірма увійшла зі своїми віритєлями в контакт, віддаючи добровільно ведення підприємства під їх контролю. Банк Кр. Господарства делєґував до дирекції фірми ґенерала Мацішевского, а італ. Banca Comerciale Italiana свого делєґата. Віритєлі уділили фірмі мораторію в довгах на 5 літ, бо була цілком унерухомлена.

По упливі 5 літ, цебто у 1938 році, фірма Шайблєр-Ґроман сплатила довг у Франц.-Польськім Банку (6 міліонів фр.), оборотовий кредит в Банку Кр. Господарства 2,6 міл. зл. з відсотками, усі залеглі податки і дрібні зобовязання (1 міліон долярів). Остав сконсолідований довг у БКГ в квоті $22^1/_2$ міліона злотих і довги в Італійськім Комерц. Банку та Банку Польськім. Заключено дальшу санаційну умову на 6 літ. До 1939 р. сплачено вже довг в Banca Comerciale на довг у Банку Польськім фірма платить по 263.000 зл. щомісячно. По упливі 6-ти літ фірма буде мати ще довгу 32 міліонів, замісць 68 міліонів.

Ті цифри дають уяву, що таке Шайблєр-Ґроман і які доходи несе цього роду підприємство.

Кооперація і сучасна криза*)

Великі економісти клясичної школи, передусім анґлійці Адам Смітс і Давид Рікардо та французи Ж. Б. Сей і Фр. Бастія(т) були приклонниками свобідної торгівлі та дивилися на світ з міжнароднього становища. Цілий світ був для них великою робітнею, з точним поділом праці, де кожна нація сповняє свою частину роботи до якої найбільше надається.

Такий космополітичний погляд на світ, що змагав до мирної співпраці народів, мусів з природи річи протиставитися всяким митним ограниченням. Басія(т) висловлював велике здивування, що ті самі люди, які видавали великі суми на будову тунелів, тепер ставлять митні барієри і через те утруднюють людям наближення і то в далеко більшій мірі, якби це могли зробити найвищі гори.

За доби вільної торгівлі, що панувала не лише в Анґлії, але й у Данії, Швеції, Голяндії й Бельґії, жилося дешево і добробут був більший, чим у тих країнах, де уряди провадили митно-протекційну політику. Навіть найбільш протекціоністичні держави перед світовою війною старалися злагіднити свій протекціонізм довгоречинцевими торговельними договорами.

На жаль, ця страшна війна, що викликала руїну промислу в кількох державах, а промислову крізу в інших, задержала, принаймні на якийсь час, рух до вільної товарової виміни. Скріплення протекційної і меркантильної політики можнаби пояснити не тільки лихим становищем промисловости, але й тяжким фінансовим положенням старих і нових державних управ.

Нові державні управління переняли від своїх попередників не лиш національну незалежність, але й довги. Щоби їх поспла чувати, для того вони знову змушені накладати податки і провадити меркантильну політику*).

Ще одна обставина погіршує положення нинішних, як впрочім і попередніх, урядів. Саме значний розріст урядничих „начальних команд" та кошти армій, потрібних для оборони нових і ще не цілком устійнених границь. Додаймо ще до того великі кадри безробітних, воєнних інвалідів та крізу промислу, то й побачимо, що справа безробіття стає небезпекою для суспільного порядку.

Будування сучасних армій можна до певної міри розуміти як конечність дати працю безробітним. Мілітаризм зробився нині званням у більшій, як коли небудь мірі.

Це все є великою перепоною для знормалізування міжнародніх торговельних зношень, яких найважнішими передумова-

*) Стаття написана спеціяльно для »Кооп. Респ.« — **Редакція.**

*) Меркантилізм = державна господарська політика, що змагає до розвитку краєвого промислу і торгівлі, до штучного підпирання вивозу товарів, вживаючи для цього мит, концесій, монополів і т. д.

ми є мир і якнайбільша свобода виміни товарів і осіб та много інтенсивніше виробництво, особливо хліборобських продуктів.

А тимчасом селянство, війною від землі відірване, заливає міста і хапається усяких малопродуктивних занять.

Тільки в Данії, Фінляндії, Ірляндії, Голяндії, Італії та Швайцарії не обнизився відсоток населення, що живе з хліборобства. Це треба приписати у спеціяльну заслугу кооперації.

Щоби правильно розвинути виміну в краю та між державами, для цього потрібний якнайтісніший звязок між містом і селом. Аж як міста перестануть висисати села і зачнуть давати їм у заміну не тільки текстиль, але й робочі руки для хліборобської праці — аж тоді життя стане напевно дешевше.

Промисловість будь якого краю може тільки тоді числити на великий вивіз, коли продукує предмети першої потреби по уміркованих цінах, себто, коли це є дешева продукція. Загально, промисловість може там числити на найбільший експорт, де життя є дешеве, а робітник добрий.

Перед війною Німеччина могла успішно конкурувати з Анґлією, також зі Злученими Державами, бо ціни її товарів були нижчі, як тих обидвох країн. Сьогодні її вироби знова дешевші для заграничного покупця.

Так доходимо до висновку, що для того, щоби розвивався промисл і торгівля, треба по перше, змагати до вільности і мира, по друге, розбудувати сільське господарство і кооперацію. Далі мусимо ще уважати, що капіталістичну систему треба крок за кроком заступати системою участи працівників у зисках підприємства або через робітничі виробничі кооперативи.

Торговельні взаємини між державами можна би поважно облегчити через створення спершу ґруп держав, а потім може й цілоевропейського їх союзу. Приклад з Швайцарії показує виразно, як громадяни трьох ріжних народностей, німці, французи та італійці, навіть у таких вузьких межах малої держави, можуть жити в повній гармонії.

Певно, це тяжка річ передсказувати майбутність кооперації, але можна передбачити велику майбутність міжнародньої кооперативної торгівлі. Данці, шведи, норвежці і фіни вже мають спільну торговельну орґанізацію для товарової виміни між цими народами.

Шлях протекціонізму й індустріялізму не веде до щастя. Найчастіше веде він до зударів з іншими народами і до мілітаризму.

Хотіли надіндустріялізму, а поклали основу для постійного внутрішнього неладу. Сильно розвинений промисл може запевнити екзистенцію робітничої кляси, але щасливою її не зробить. Бо умовини праці по фабриках, навіть найбільших, так само, як життя по великих промислових центрах, є анормальні. Протиприродна праця й життя роблять людей *ненормальними* і вони проявляють своє невдоволення *несупокоями*.

Для того, щоби влегшити перехід від індустріяльного життя в місті до життя на селі, треба би молодих людей у військовому віці зобовязувати до праці на селі. Вже у XVII столітті, канцлєр Анґлії і автор славетньої „Утопії" Тома Марус проєктував висилку людей з міст на два роки до сіл, щоби привчалися до праці на полі. Німецький економіст Гільдебранд недовго перед війною пропонував в одній книжці покласти на молодь обовязок праці на селі в часі літа.

Підчас війни, коли нестовало дорослих робітників, приходили селянам з допомогою кооперативні гуртки учнів і студентів. Так було в Росії. Не можна не доцінювати ролі тих кооператив, хоча це були тільки добровільні орґанізації, недовгого тривку. Держава могла би спричинити подібні орґанізації, як постійну установу.

Надіндустріялізм і надкапіталізм родять нелад. Кожний, хто хоче це зменшити, мусить сприяти розвиткові сільського господарства й кооперації. Батько теоретичного анархізму Прудон, колись обіцював створити такий лад, що ріжнився би і від капіталізму і від комунізму. Йому не вдалося додержати слова. Після нього піднялася нова мирна сила на арені світової історії. Ця сила це кооперація. Її історичним завданням є створити новий лад, вільний від митарств капіталізму в однаковій мірі, що від пересад комунізму.

В. Тотоміанц.

СТОРІНКИ МИНУЛОГО

Як розбудовувався український Перемишль

Кооператива „Народний Дім".

Могутній зріст народнього життя в Перемишлі кінця 19 ст., який проявився заснуванням і розвитком церковних, політичних, культурно-освітних, господарських, товариських, співацьких, харитативних і ін. товариств, викликав потребу спільної домівки для цих установ, що самі не могли спромогтися на власні доми. Особливо пекучою була потреба більшої салі на імпрези, бо в Перемишлі з давніших часів була тільки стара саля в капітульному домі „Під Провидінням", де був теж готель і заїзд, відвідуваний головно нашим священством (там теж відбувалися перші балі в Перемишлі). Та вона ніяк вже не відповідала назрівшим потребам ані своїм виглядом ані розмірами.

Правда, була ще й друга гарна саля в новозбудованому будинкові „Інституту для дівчат", та вона з огляду на своє шкіль-

*) Цей огляд 40-ліття кооперативи »Народнього Дому« в Перемишлі написаний на основі статуту Н. Д., протоколів Над. Ради, Дирекції і Загальних Зборів кооперативи та моїх власних споминів. **Д. К.**

не призначення не могла заспокоїти усіх потреб нашої перемиської громади, тож треба було шукати гостини в чужих салях, що вражало ростуче національне самопочуття перемишлян, особливо їх верхівки. Коли ж зайшла така подія, що тов. „Сокул" відмовило салі на шевченківський концерт, бо молодь самочинно відспівала по концерті в попередньому році „Не пора", тоді будова власної салі стала пекучою потребою.

Першим кроком до її здійснення стали збори в дні 20-го грудня 1899 р., на яких проф. Олексій Ярема виголосив реферат про потребу власної салі і поставив внесення, щоби оснувати на основі австрійського кооперативного закону з 9. IV. 1873 р. зареєстроване господарське товариство на зразок вже існуючих в Стрию і деяких інших містах, з метою побудувати народню домівку.

Внесок принято, вибраний зборами Комітет провірив і одобрив предложений референтом статут і вже 25. грудня відбулися ширші громадянські сходини, які заапробували статут, так що 3. січня 1900 р. відбулися установчі збори „Народного Дому" при участи 27 осіб. Вони приняли статут з деякими поправками. Дня 20. січня його зареєстрували в торговельному Суді в Перемишлі під фірмою: „Народний Дім, зареєстроване товариство з обм. порукою в Перемишлі".

Статутовою ціллю „Н. Д." було піднести зарібок і господарство членів через закупно і продажу недвижимостей, будування домів, посередництво в закупні і продажи недвижимостей, а також уділювання членам позичок. Як засоби до тої цілі мали служити: а) власні фонди т-ва, 2) уділи членів, в) вкладки на біж. рахунок, г) позички затягнені т-вом або інший кредит (§ 2 статуту).

Члени мали право: брати участь в загальних зборах, побирати дивіденду, користати з кредиту і складати свої ощадности на біжучий рахунок (§ 6). Уділ установили на 50 австр. корон (= 10 ам. долярів), порука була двократна (§ 14). Управу становили: заряд, надзірна рада і загальні збори (§ 18). Заряд складався з 3 членів і 3 заступників вибраних радою на 3 роки і затверджених Заг. Зборами (§ 19), а Надз. Рада з 6 членів і 3 заступників (§ 25). Статут загалом не відбігав від статутів того роду товариств, які під той час у нас творилися.

Першу управу становили: Олексій Ярема, Клим Глібовицький і о. Омелян Кормош, усі учителі української ґімназії в Перемишлі. Головою Н. Р. став директор тої ґімназії Григорій Цеглинський, а її найдіяльнішим членом був адвокат Др. Теофіль Кормош ревний пропаґатор ідеї будови дому. Ціла управа так, як і переважаюча часть членів, походила з місцевої інтеліґенції. Поза ними членами були священики-народовці, церкви, народні установи з Перемищини, та декілька осіб з подальших околиць, які були особистими звязками звязані з Перемишлем. Селян і міщан було дуже мало, бо уділ був високий. Хоча управа вела

пропаґанду за поширенням членства, то з другої сторони дбала, щоби товариство було в певних руках, як будучий власник репрезентаційного дому. Треба памятати, що тоді в Перемищині було ще сильне москвофільство. Тому циферний стан т-ва не міг імпонувати. Так прим. у другому році існування воно числило всього 80 членів.

І в цім то році, мимо аж надто скромних засобів Н. Д. рішився зробити поважний крок вперід на дорозі до здійснення своєї мети, бо в грудни 1901 р. Др. Кормош купив на ліцитації для Н. Дому половину одноповерхової камяниці при вул. Косцюшка ч. 5. за 15.805 корон, а небавом і другу за 13.042 кор. Усі видатки на купно реальности виносили 30.140 кор. хоча сама площа положена в середині міста, була більше варта, бо виносила 691.25 м², а що прилягала до дому Т-ва вз. кредиту „Віра", тож в наших руках опинився цілий бльок домів в середмісті з трьома фронтами. Адміністратором дому став ініціятор цього купна Др. Т. Кормош, що зумів це діло перевести при помочі кредитів, мимо дуже скромних засобів Н. Дому.

Це був початок, бо Др. Кормош ані на хвилю не переставав думати про будову нового дому в місце старого. Допомогти мали в тому ділі другі перемиські установи, а передовсім „Віра", бо Др. К. все стояв на становищі, що сильніша установа повинна попирати слабшу. Він, хоча сам директор „Віри", перевів трансакцію в користь Н. Дому того змісту, що „Віра" заплатила Нар. Домові за право переїзду до своєї реальности 10.000 корон, хоча могла без того обійтися, а ще й додала клаптик ґрунту потрібного під будову Н. Д. Також надіючися на кредити з „Віри", управа Н. Д. рішила д. 14. липня 1902 р. збурити старий і будувати новий дім зі салею та уповажнила ініціятора цього діла Др. Т. Кормоша подбати про пляни будинку. Їх зладив місцевий архітект, а затвердило наше „Товариство для розвитку штуки" у Львові. На цій основі Н. Д. приняв з поч. 1903 р. ухвалу, щоби приступити до будови у власному заряді під доглядом інженєра і будівельного Комітету, зложеного з членів Дирекції і Н. Р. Рівночасно Др. Кормош старався о кредити на будову і льокаторів, щоби мати забезпечені відповідні чинші на сплату довгів, та по можности уладити помешкання відповідно до вимог його будучих мешканців, якими мали стати наші установи і громадяни.

З будовою було багато мороки, бо бажанням усіх було поставити як найвеличавішу будівлю з ознаками народнього стилю. Дня 4. липня 1903 р. приступлено до закладання фундаментів під будівлю. Акту благословлення угольного каменя під будівлю довершив єп. Константин Чехович. Торжество відбулося величаво при участи широких кругів громадянства.

Будова почалася. Побіч Д-ра Кормоша, що поробив відповідні студії над будівництвом, читаючи фахові підручники і вглядав в подробиці будови, також весь Комітет дуже пильно займався справами будови, а Н. Р. на своїх засіданнях обговорю-

вала усі справи будови, до закупна матеріялів включно. Для вирішення естетичного боку дому упрошено місцевого артиста Ал. Скрутка і Юл. Панкевича зі Львова. Рішено, що прикраси фасади і салі мають бути оперті на народніх мотивах. Прикраси великої салі виконали штукатори після проєкту відомого тоді краківського архітекта інж. Долинського.

Осеню 1904 р. будинок був готовий, а 1. листопада відбулося його торжественне посвячення з промовами єпископа Чеховича і голови Н. Р. дир. Цеглинського при участи дуже чисельно зібраного місцевого і замісцевого громадянства. Вечером відбувся святочний концерт і комерс.

Свято відбулося серед великої радости громадянства з приводу нового надбання, яке Перемишль сам собі завдячував, бо не мав звичаю відкликатися до прилюдної жертвенности. Ця самовистарчальність є досі питоменна Перемишлеві, на що він є оправдано гордий. Новозбудована будівля представлялася величаво.

„Збудовано монументальний дім, на який зложилися камінь, цегла, залізобетон, ґлязурові цеголки, вежа дорогої конструкції, лупаковий, а частинно мідяний дах, водопроводи, елєктрика, артистична орнаментика салі, театральні декорації, та центральне огріття салі парою" — такий опис нової будівлі находиться в звіті дирекції на перших загальних зборах по вибудуванню дому, дня 9. мая 1905 р.

Цей опис вповні відповідав дійсності. В Перемишлі перший раз примінено залізобетонові стелі в будинку Н. Д., заведено в ньому власні водопроводи, бо їх тоді в місті не було, а „Віра" завела своїм коштом в пивницях „Н. Д." елєктрівню, яка освітлювала обидва наші і деякі сусідні доми. По сплаті довгу „Вірі" мала елєктрика перейти на власність Н. Д.

Ґлязурові плитки, якими виложено зовнішні стіни Н. .Д з пробою наслідування народнього стилю не всіх вдоволили, натомісць з загальним признанням стрінулася саля: 16 м. довга, 10.90 широка, висока на два поверхи зі сценою 5.70 м. глибокою, з 592 сидячими і 100 стоячими місцями. Особливе захоплення викликала її справді артистична орнаментика оперта на народніх мотивах. Крім неї була ще друга, менша саля, призначена на приміщення касинового т-ва „Бесіда" і третя для „Просвіти". Опріч цього були льокалі на ресторан, голярню і приватні мешкання, яких льокатори доволі високими чиншами мали допомогти Н. Домові до сплати довгів. По недовгому часі реставраційний льокаль поділено між „Краєву спілку для господарства і торгівлі" (тепер Центросоюз) і „Народний Базар" зі складом паперу і книгарнею, а І. поверх обняла „Укр. Щадниця", так що майже весь дім перейшов на вжиток наших установ, а Н. Дім, особливо його саля, стала осередком народного життя: там відбувалися торжественні сходини, вистави, концерти, віча і вистави нашого мандрівного театру, там мали приміщення ріжні то-

вариства, словом в Н. Д. зосереджувалося наше товариське, громадянське і культурне життя Перемишля.

По високім підйомі духа і радости перемиського громадянства, а з окрема творців Н. Д., настали, особливо для цих послідних, дні журби, як повязати кінці, бо самі кошти будови виносили 189 тисяч австр. корон, а з площею під будову видано 223.997 а. к. Будову ведено при помочі короткоречинцевого кредиту, на приватні векслі громадян, жиропані „Вірою", що потягнуло видаток 10.000 к. на самі відсотки. Тепер треба було чим скорше короткоречинцеві кредити замінити на дешевші і довгоречинцеві, що й зроблено. І так австро-угорський Банк признав 85.000 к. на 50 літ з амортизацією на $5^1/_2\%$, „Віра" 50.000 к., „Дністер" 30.000 корон. Мимо цього остали ще дрібні довги, так що по упорядкованню усіх довгів довжний стан виносив 156.000 к. Тимчасом дім давав всего 10.250 к., то є 4.04%, отже менше чим обслуга довгів, бо самі відсотки виносили найменше 4.75%.

Тому серед громадянства давалися чути тривожні голоси про будучність Н. Д., який стояв головно жертвами „Віри", бо дім не міг так рентуватися, як цього вимагала сплата довгів.

Це примусило остаточно управу Н. Д. винаймити салю на кіно (дня 29. жовтня 1910 р.). Услівя найму були корисні, при тому Н. Д. застеріг собі користуватися салею щодень до полудня і 20 вечорів в році. Кіно давало теж добрий заробіток нашому електричному підприємству.

Наєм салі викликав нарікання в громадянстві, хоча він був конечний і згодом чимало саль, не тільки українських, поділило і досі ділить долю нашої салі, служачи кінові, бо воно як інтратне підприємство може платити добрий чинш. Щож врешті було робити, коли суспільність не дала потрібних фондів на будову? Розпочинати кредитову діяльність Н. Д. не хотів, бо в Перемишлі вже діяли кредитові наші установи: „Віра", „Щадниця", „Міщанська Каса", тим більше що це вплинулоби на зріст адміністраційних коштів (які досі були невеликі бо управа і адміністратор не брали платні). Членів теж не прибувало так, щоби це могло вплинути на зміну матеріяльного положення установи. Тож треба було рішитися на наєм салі, який підніс рентовність дому, так що можна було краще сплачувати довги, хоча адаптація салі для кіна, а з окрема будова нових сходів і веранди на ждальню вимагали нових видатків. Тут знова „Віра" прийшла Н. Домові з допомогою відступаючи під прибудівку 76 м², (застерігаючи собі служебність ужиткування магазинів для льокатора „Віри", складу Н. Торговлі).

Перемиські установи завжди ішли з допомогою одна одній під кличем, що сильніша має допомагати слабшій. Це один з секретів так гарного розвитку народнього життя в Перемишлі.

Поза тим не було в житті Н. Д. важніших подій аж до вибуху світової війни. Занотувати тільки треба дві зміни статуту: перша з 30. червня 1909 р. застерігала ведення інтересів тільки в хосен

членів, ужиття корінного фонду на покриття втрат, а на случай ліквідації поділ решти майна між членів пропорціонально до уділів, які вони мали" і друга з 1914 р. яка вставила в статут „ведення підприємства в хосен членів".

Світова війна принесла нові труднощі. Примусовий виїзд Д-ра Кормоша і майже усіх його товаришів праці в наслідок евакуації твердині (з Н. Д. остав один дир. С. Губчак), пожежа в салі, дарове приміщення кіна „Червоного Хреста" в салі Н. Д., а потім некорисний для Н. Д. наєм салі т-ву „Інвалід", закон про охорону льокаторів в полученні з дуже низькими чиншами в наслідок девалюації австр. корони, а опісля польської марки, врешті ушкодження будинку в наслідок бомбардування в листопаді 1918 р. — це все принесло поважні втрати Н. Домові і ослабило його доходовість, так, що доперва 1920 р. дав невеличку білянсову надвишку. Одначе загальний маєтковий стан Н. Д. у висліді поправився, бо в наслідок девалюації з зобовязань Н. Д. повстала поважна надвартість реальности, яка в білянсі стояла всього за 171.99 м., а дійсна вартість її була много вища. При переоцінці майна після вимог закона по введенні золотової валюти Н. Д. звальоризував своїм членам і вкладникам їх вклади на 75%, бо позбувся довгів через їх девалюацію. Також уступився йому непоплатний льокатор зі салі. Перевівши потрібні адаптації, Н. Д. зміг дістати знова доброго льокатора, застерігаючи собі ужиття салі в день і 24 вечорів в році. Від того часу Н. Д. знова може датками допомагати народним установам та віддячитися своєму меценатові т-ву „Віра" льокатою своїх фондів в ній та помочию в удержанні її технічного директора, одночасно директора Н. Д., котрому він платив таку платню, яка становила добре доповнення низької плати у „Вірі".

Н. Д. приходить теж в поміч новоосноваиому „Повітовому Союзові Кооператив" в Перемишлі, через наєм йому гарного партерового льокалю, де досі був Центросоюзний відділ, і льокату фондів, і в той спосіб дав йому спромогу переняти цей відділ на свій рахунок. Коли П. С. К. найшовся у фінансових труднощах, Загальні Збори Н. Д. рішили у 1932 р. відписати свою поважну претенсію до нього і в цей спосіб спільно з „Вірою" допомогли до санації Союзу, а тим самим до його теперішнього успішного розвитку.

Знова по довгій перерві життя і праця Н. Д. поплили спокійнішим руслом.

З важніших подій треба знова зазначити зміни статуту для його узгіднення з новим кооп. законом і зразковим статутом РСУК. Головні зміни були ось які: Перша з 19. І. 1923 р. усталила фірму на: „Т-во „Народний Дім", кооператива з обм. порукою в Перемишлі" (§ 1). Як ціль і предмет підприємства поставлено „підносити зарібок і господарство членів спільним веденням підприємства і підносити культурний уровень своїх членів (§ 3). Діяльність кооперативи є обмежена до своїх членів (§ 4).

Друга зміна з 9. X. 1925 р. установила уділ на 50 зол. і ввела неподільний запасний фонд. Третя з 4. мая 1927 р. відносилася до § 5, в якому, як діяльність Н. Д., постановлено „уділювання членам особистого кредиту у висоті до 800 зл. для фізичних і до 8.000 зл. для кооператив-членів, скриптові позички, дисконт векслів, забезпечені біжучі рахунки, принимання іменних вкладок, видавання переказів, чеків та акредитів, доконування виплат у межах Польщі, торгівля процентовими паперами, заставними листами, акціями, принимання вплат на рах. третіх осіб, субскрипцій на прилюдні позички, заступство операцій для Польського Банку, депозити і ін. Для піднесення культурного рівня своїх членів, для підпирання кооп. ідей та приєднування нових членів засновувати читальні, бібліотеки, вести лекції, курси і т. ін.".

Послідна зміна статуту з 13. грудня 1935 р. скорочує § 27 про управу, пропускаючи подрібний розділ чинностей, що належить до правильника, та застерігає для членів управи маєткові претенсії зі службового контракту або закону про приватних службовиків, а вкінці підносить висоту числа членів потрібного до важности рішень Заг. Зборів.

У тім часі Н. Д. поніс дві великі втрати, а то через смерть своїх найбільш заслужених і найстарших робітників та ініціяторів Н. Д.: — Дня 26. XI. 1927 р. не стало Д-ра Т. Кормоша, який, хоча тільки член Н. Ради і безплатний адміністратор дому, незвичайно для нього заслужився, а дня 21. XI. 1930 р. помер дир. Н. Д. проф. Олексій Ярема, друг молодости і товариш праці Д-ра Т. Кормоша у „Вірі", „Народнім Домі" і других перемиських установах, найбільше побіч Кормоша і Григорія Цеглинського заслужений громадянин Перемишля, що тут прожив в народній праці майже 40 літ. В 1935 р. уступив з дирекції Н. Д. в наслідок лихого стану, здоровля о. Омелян Кормош, катехит, який також через повних 35 літ з посвятою трудився для Н. Д. як касієр, член управи і будівельного комітету. Змінився провід т-ва, прийшли нові люди, та діло раз добре поставлене іде далі і сьогодня Н. Д. стоїть на добрих основах.

Цілий будинок, а зокрема салю, зремонтовано, при чому задержано первісний стиль декорації салі і приміщено в ній на вічну память памяткову таблицю в честь поляглих УГА та погруддя основника Н. Д. Д-ра Теофіля Кормоша, долота артиста-різьбаря Павлося зі Львова. З нагоди відкриття погруддя Д-ра Кормоша уладжено академію, а виголошений на ній мій реферат про життя і працю Д-ра Кормоша опубліковано друком в „Укр. Бескиді" і окремою брошурою.

Народний Дім далі сповняє заповіт своїх основників і підпирає розвиток народнього життя Перемищини, даючи на корисних услівях приміщення народним установам, та салю на збори і вистави. Тепер містяться в ньому: філія „Достави", „Нар. Базар", філія і читальня „Просвіти", „Сокіл", „Драматичне Т-во ім. Лесі Українки", ремісниче т-во „Зоря", „Укр. Бесіда", „Т-во

ім. П. Могили" з бібліотекою, Туристичне Т-во „Плай", канцелярія Н. Д., редакція „Українського Бескида", видавництво „Криниця".

Поза адміністрацією реальности веде Н. Д. невелику щадничо-позичкову діяльність, уділюючи догідного кредиту на будову читалень в повіті, та доставляє оборотовий капітал нашим кооп. підприємствам, як „Народний Базар", що веде склад паперу і книжок і пр., та пекарня „Колос", якій Н. Д. допоміг перевести механізацію і поширитися.

Наші культурно-освітні, гуманітарні, господарські і др. товариства дістають рік-річно щедрі допомоги від Н. Д.

Це все чинить його важним осередком народнього життя Перемищини.

Д. Коренець.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

Кріза в Сполучених Державах Америки

III. СПРОБИ ПОДОЛАТИ КРІЗУ*).

Епоха New Deal грошева політика. В березні (дня 4.) 1933 р. Рузвельт приступає до виконання своїх президентських обовязків. Економічно-фінансова кріза в Сп. Д. Америки досягає пароксізму. Банковий орґанізм загрожений зі всіх боків. Мораторії йдуть за мораторіями. Банки сотнями ліквідуються майже у всіх Сп. Д. Америки. В країні, де уживання чеку найбільше розповсюднене, така ситуація довго тривати не може й вимагає негайних радикальних заходів. Перед загальним задовженням всіх господарських верств населення (про що була мова в попер. частині цеї праці) залишилися дві методи до поратунку: проста редукція на 1/2, 1/3 чи 1/4 кожного боргу зокрема, або редукція всіх боргів шляхом підвишки цін та грошевої маніпуляції. Рузвельт приступає на другу методу. Проста редукція боргів шляхом ліквідацій вимагає багато часу, великого фахового персоналу. Страх з протягання критичної ситуації диктує Рузвельтові шукати порятунку в банкротстві грошевої системи, в девалюації доляра.

Не зважаючи на економічно-фінансову кризу, доляр був найбільш технічно забезпеченою валютою світа, був на рівні з золотом. Рузвельт свідомо порушує його вартість; переводить девалюацію доляра. 9. III. 1933 він проголошує відірвання доляра від золота, а 19. IV. 1933 доляр стає вже де факто девалюований. За золото держава свідомо платить більше від загальної його вартости. Вартість доляра оголошується з дня на день, опублікованням цін золота, тоб то доляр стає »елястичною« грошевою одиницею — the rubber dollar (дослівно »ґумовий доляр«).

Така грошева маніпуляція викликує постепенний зріст покажчику цін, що потягає за собою певне оживлення господарства. Одначе воно триває не довго і теоретичні передпосилки далеко не підтверджує дійсність: в той час як вартість доляра знижено на 20% (в серпні 1933) загальний індекс цін зріс лише заледви на $1^1/_2$%! Індекс промислової продукції (публікований Federal Reserve Board, при чому як підставу, за 100 взято дані з 1923-25) зро-

*) Початок праці гл. в ч. 2. і 3. »Кооп. Респ.« за б. рік. — Ред.

стає з 59 в березні на 100 в липні 1933, а відтак постепенно знижується і в грудні спиняється на 72. Инакше кажучи, грошева маніпуляція не дописує.

Рузвельт одначе не відступив від інфляційної методи, лише посилив її іншим шляхом: шляхом вальоризації срібла. Фінансовому уряду дається позволення (20. XI. 1933) скуповувати все срібло, видобуте на терені Сп. Держав, по курсі вищому на 20% від фактичної ціни на вільнім ринку. Пізніше (19. IV. 1934) це розпорядження про ревальоризацію срібла стверджено законом — Silver Puchase Act, який ще доповнено забороною вивозу срібла (28. VI. 1934) та правом реквізиції запасів срібла (9. VIII. 1934). А згодом підвищено далі ще й ціну на власне срібло, яка в 1936 р. доходить до 77 центів 57 за унцію (за чуже срібло платиться лише 44 центів 75 за унцію). На цілий 1938 рік ціну на американське срібло усталено на 64 центів.

Між тим настає зміна грошевої політики: Рузвельт повертає до клясичної грошевої теорії. Законом Gold Reserve Act (з 28. I. 1934) проголошено поворот доляра до золотої системи — Gold Bullon Standard — а декретом (з 31. I. 1934) вартість доляра усталено на 59,06% старого парітету (за унцію чистого золота плачено 35$), тобто доляр втратив 40,94% своєї вартости, хоч закон про девалюацію (це був »A.A.A«) дозволяв знижку на 50%. На цій висоті вартість доляра залишається й до нині. Президентові надано право до 30. VI. 1939 р. знизити вартість доляра на дальших не цілих 10%. Дефінітивне рішення проблєми доляра, цебто проблєма стабалізації його de jure тісно сполучена зі світовою грошевою проблємою, а — зокрема і в першу чергу — зі стабілізацією de jure фунта штерлінґа.. В звязку з політичними подіями в Европі в серпні-вересні 1938 (Судетська проблєма), золото почало сильно припливати до Сп. Д. Америки (загальний запас золота в Сп. Державах чинить 14 міліярдів $), а курс фунта шт. захитався: платилося в Льондоні за унцію чистого золота 140 шил., а в вересні 147 шил. (в жовтні-листопаді біля 145 шил.). Знов же в Сп. Державах, економічна кріза 1937/38 (про яку буде говорено далі) спровокувала величезні державні видатки, цебто зріст буджетового дефіциту. Після мінхенської конференції (30. IX. б. р.) Сп. Держави зачали збільшувати свої зброєння, а Анґлія їх продовжувати. Все це разом взяте промовляє за евентуальною девалюацією доляра на дальших 10% та зафіксування фунта шт. на нинішнім фактичнім курсі. Але проти такої евентуальности, головно евентуальної лєґальної стабілізації доляра та фунта шт. (і з ним цілого »Бльоку фунта шт.« — Sterling Ared), промовляють непевні перспективи політичного порядку. Загальна, світова грошева стабілізація можлива лише за політичного спокою.

Поруч з грошевою інфляцією (випуском срібних грошей та емісією банкових білєтів) — Рузвельт провадить політику широкого й дешевого кредиту. Через Reconstruction Finance Corporation — (фінансову інституцію засновану ще Гувером в 1932 р.) держава приходить з допомогою приватним банкам для полекшення їх ситуації. Приватні банки розвязано, як відомо, на другий день по приході Рузвельта до влади. Після переведення санації право на відкриття дістали лише найздоровіші банки. Крім прямої допомоги, ступнево знижується й відсоток позичок: есконт федеральних банків з 2,88% в 1933 р. на 1½% в 1934 і на 1% від другої половини 1937, на якому й до нині залишається. Те саме є й з довготерміновими позичками: їх відсоток з 6,68% в 1933 паде на 3%. При такім відсотку державні папери тепер легко знаходять приміщення.

Крім згаданих метод кредитової політики Рузвельт — для більшого реґульовання грошевим ринком — примінює ще інші: open market, підвишку або знижку відсотка резерв банків, приналежних до федеральної системи, та »стерілізацію« або »відстерілізацію« золота*).

*) »Стерілізація«, чи не виужиття, яко підстави до кредиту, прибуваючого золота до Сп. Держав.

»Стерілізацію« золота розпочав Рузвельт в кінці 1936 р. Вона тривала без перерви до початку 1938 р. На весні б. р. Рузвельт розпочав, в звязку з остатньою економічною кризою, »відстерілізацію« (увільнення) золота, тобто скріпив свою інфляційну політику.

Грошево-кредитова політика Рузвельта привела до стало зростаючих дефіцитів державного буджету**). Видатки 1938 року зросли на 150% в порівнанню до видатків 1929 р.! За 1937/38 фінансовий рік фактичний дефіцит становить 3 міліярди $, а на 1938/39 р. дефіцит сягатиме 4,5 міліярдів долярів.

Повертаючи до клясичної грошевої системи, Рузвельт заманіфестував себе сторонником здорової грошевої і фінансової господарки. В 1937 (на весну) він навіть твердо став на шлях рівноваги бюджету, обережнішої кредитової політики, а з появою останньої економічної кризи, знова з того всього зрезигнував. Так, що від початку Нев Деаль до тепер (правда з перервою), Рузвельт стоїть на шляху інфляційної політики: інфляції гроша та кредиту шляхом державних позичок, покриваючих дефіцити державного буджету.

СОЦІЯЛЬНІ НАСЛІДКИ І ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМ РУЗВЕЛЬТА. КРІЗА 1937/38 Р.

Епоха New-Deal
Соціяльна політика.

На соціяльнім полі „New-Deal" виказав найглибший вплив. Соціяльне питання, яке до приходу Рузвельта находилося в лятентнім стані, прибрало вже нині такий динамізм і захопило такі широкі маси, що викликані ними сили матимуть величезні наслідки на структуру суспільного і навіть державного життя.

Вже законодавство „NIRA" предбачало незаложно від фіксування мінімум заробітньої платні та максімум годин праці, обниження праці жінок, заборону праці дітей до 16 літ, правне визнання робітничих синдикатів, з якими муситься числитись в питаннях випрацьовання колєктивних умов і визначення платні. Це все творило новину в робітничім законодавстві Сп. Д. Америки. Тому не дивно, що проти нього енергійно виступали деякі промисловці. Розпочата зза цього всім відома боротьба між Рузвельтом і Фордом в 1933 р., скінчилася в 1934. приступленням Форда (а з ним і багатьох інших) на всі реформи Рузвельта.

Після анульовання „NIRA" найвищим судом, питання соціяльного характеру найшли правне вирішення в новім законі, правдивім кодексі праці, National Labor Relation Act", який випрацювано згідно з ідеями Рузвельта і ухвалено Найвищим Судом. Крім цього закону робітниче питання находить доповнення в „Social Security Act", також ухвалений Найвищим Судом. Цей закон містить цілий ряд реальних передбачень соціяльного ха-

---

„Open market" це купно-продаж короткотермінових державних цінних паперів Емісійним банком (або фінансовим урядом) для реґульовання грошевого ринку: коли фін. уряд (або Ем. банк) купує папери, то збільшує кількість грошей і, навпаки, коли продає — зменшує їх. „Open market" — анґлійська метода, уживається від давна; в Сп. Державах — від повоєнних часів, а у Франції щойно від 16. VI. 1938.

До війни Сп. Держави мали багато емісійних банків. В 1914 р. переведено реформу і залишено лиш 12 емісійних банків, які наз. Federal Reserve Bank. Отже федеральні банки вживають крім „Open Market" з тою ж ціллю, іншого способу: підвищення, або зниження відсотка »обвязкових депозитів«, що їх змушені складати в цінних паперах всі банки приналежні до Federal Reserve Bank. — При збільшенню відсотка »обовязкових депозитів« настає зменшення кредитової »підстави« і навпаки: при зменшенню відсотка »обовязкових депозитів« настає увільнення капіталів, чи поширення кредитової »підстави«.

**) Дефіцити Державного буджету (в міліонах долярів): 1934/35 = 3.001,7; 1936/37 = 2.707,3.

рактеру. В першій мірі слід відмітити заведення обезпеки проти безробіття (яка в Сп. Держ. досі не існувала), а відтак систематичну допомогу старцям, бідним і параліжуваним дітям, сліпим, нездібним до праці, та ріжні інші способи помочи, включно до помочі матерям та дитині. Кожда зі Сп. Держав має свій „Social Security Act", а — в центрі — Федеральна Установа — „Social Security Board" виконує координаційну службу. На допомогу безробітним вплачується і на підставі інших щорічних законів. На 1938 р. „Spending Bill" призначив на акцію допомоги безробітним 3.723 міліони долярів.

Реформи Рузвельта викликали сильний рух і в самім професійнім обєднанню робітництва. В менті введення в життя „New Deal" (березень 1933) Американська Федерація Праці — „American Federation of labor" була одиноким робітничим обєднанням, з яким числились обєднання підприємців. Але акція Федерації праці була надзвичайно слаба ізза самої її структури. Вона була Федерацією ремісничих синдикатів і приймала в свої члени робітників фахівців.*) Федерація слідувала за традиціями т. зв. „Craft-uniors" (поміркованих поглядів, поглядів анґлійської Labour party) і — зрозуміло — цілковито була склонна діяти в напрямку New Deal. Але її склад, її роздрібнення (Федерацяі нараховувала більш сотні ріжних синдикатів) ослаблювали її в очах працедавців добре зорґанізованих і диспонуючих великими грошевими засобами. Робітничі маси давно вже були свідомі конечности кращої орґанізації.

Ідею реорґанізації здійснено на Конґресі Федерації в 1935 р.: нова робітнича орґанізація приняла назву „Committee for industrial Organisation" (в скороченню »С. І. О.«, на чолі її став Йоґн Лєвіс, президент обєднання копальняних робітників „United Mine Workers" — »С. І. О.« будується на новій структурі: на місце поземого принципу (за фахами), вводиться принцип доземий (за промисловими галузями). Успіх цеї орґанізації був надзвичайний. По одному році свого заснування »С. І. О.« нараховувала два міліони членів, себ-то стільки, скільки Федерація Праці за ціле своє істнування до 1933 року. Нова робітнича орґанізація, — »С. І. О.« — зискала більшість своїх членів в тих галузях промисловости, які мало дали членів до Федерації, а саме: текстильна, деревляна, конфекційна, транспортова, морська, тютюнева, хліборобська, адміністрація та інш. »С. І. О.« є повною протилежністю старої Федерації в тому відношенні, що воно пересякнене крайнім політичним радикалізмом. Тут політичний принцип майже домінує над чистим синдикалізмом (себ-то аполітичністю). Зза цього вивязалась завзята боротьба між лідерами двох робітничих орґанізацій. — Green-ом і Lewis-ом. Ця боротьба надзвичайно шкодить нормальному життю робітництва; скористали зі всього лише комуністи. Проте в жовтни б. р. амер. міністр праці заявила (бо це жінка), що в скорім часі прийде до замирення та, можливо, до обєднання цих двох робітничих орґанізацій.

Скасовання „N. I. R. A.". Найвищим Судом стало новим психольоґічним імпульсом до зросту робітничих обєднань, а не до розкладу їх. Розчарування, викликане формальним позбавленням права до обєднання задля захисту робітничих інтересів, дало двом центральним орґанізаціям (Федерації і »С. І. О.«) добрий претекст енерґійно вимагати негайного пристосування заробітньої платні до щабля звишки цін. Ця акція викликала цілий ряд випадків клясової боротьби, яка йшла від звичайних протестів до страйків шляхом фактичної окупації робітниками фабрик і заводів. Більше половини 1937-го року проходить в такій боротьбі та проволіканню в праці. Та незалежно від усього муситься признати, що New Deal розпочав в обєднанню американського робітництва нову фазу. Нині обидві центральні робітничі орґанізації (Федерація і »С. І. О.«) нараховують разом більше вісьми міліо-

*) В дійсности були відступи, бо до неї належали півкваліфіковані і, навіть, звичайні робітники.

нів орґанізованого робітництва. Це є вже велика нова сила, про яку ще до недавна не мали в Злуч. Д. Америки найменшого поняття.

Епоха: New Deal Перспективи економічного порядку.

Ініціятиви Рузвельта на соціяльнім полі продовжують діяти. Будучність (розумію поза 1940 р.) соціяльних тенденцій New Deal видається забезпеченою при всіх випадках: або рух мас викличе до життя робітничу партію, яка продовжуватиме соціяльну політику в нинішнім напрямі, або щойно утворені в цій галузі інституції керуватимуть дальшою еволюцією. Будучність інших реформ епохи Рузвельта є менше певна, головно тих, що не носять акутнього характеру: реґульовання ринку й цін на короткий час, рівнож заходи, що відносяться до грошевого й кредитового питання, які вже нині викликують чимало труднощів (головно буджетові дефіцити, фіскальна система, кредитова інфляція).

Найбільш важкими економічно-політичними реформами нинішнього президента Зл. Держав являються »A.A.A.«, чи від 1. I. 1938 — »48. A. A. A.«, які реґлементують хлібний ринок, і „N. I R. A.«, чи „National Labor Relation" Act", — кермуюча орґанізацією промислових ринків, та ріжні інші розпорядження, реґулюючі публичні праці „Works Progres Administration" і т. д. При перегляді „New Deal", треба сказати, не слід придержуватися формальної сторінки того чи іншого законодавчого акту, але мати на увазі життєвість нової ідеї, ним інспірованої. Так, приміром, до остаточної заміни »A. A. A.« і „Soil Conservation Act" одним законом — „Soil Conservation and Domestic Allotement Act" законодавча думка про систематичне відшкодовання хлібороба приходить не лише через два перші закони, але доповнюють її ще й ріжні постанови Федерального Земельного Уряду — „National Resources Board". Те саме можна сказати і про „N. I R A.", чи тепер Wagner Act" по відношенню до „Social Security Act" в робітничих питаннях.

Тепер закони укладаються так, що при тім формально не порушують святих прав поодиноких Сп. Держав. Даючи змогу окремим державам перевести ту чи іншу основну ідею New Deal згідно з місцевим законодавством, Федеральний Уряд старається їх зкоординувати в економічному розумінні та, приходячи їм зі своєю фінансовою допомогою, фактично диктувати спосіб її виконання. Приміром цього (одним із багатьох примірів) є »Закон про соціяльну асекурацію« („Social Security Act") та »Закон про залізничні товариства« („Railway Labour Act". Одним словом скрізь помічається рішуча впертість президента Рузвельта пристосуватись до вимог конституції, або обійти й перевести в життя найбільше ідей New Deal. Це сованих державою (в режі). До цього спадають 24 секції давнішої „N. R. A." підтверджується, головно, при ріжних працях економічного характеру фінан- (нині називається „National Labour Relation Board") доповнені ріжними комісіями, комітетами, спеціяльними радами тощо. Такою є (одною з багатьох) „Tennessee Valley Authority", яка переводить в величезнім маштабі Ібудування ґаражів і електричних станцій. Другою в подібнім зміслі є „Columbia Valley Authority".

Коли приняти на увагу ті величезні міліярди долярів (на 1938/39 рр. Рузвельт диспонує 18-ма міліярдами на притуплення економічної кризи), які призначено на цілу низку публичних робіт (на будівлю дешевих мешкань, доріг, парцеляцій, наводнень і т. д.), стане ясним, що тим способом переводиться в життя великі економічні реформи. Координація й уніфікація усіх звязаних з тою акцією „Authority" (інституцій) зосереджується в „National Resources Board". А сила інерції, випливаюча з цих установ, являється ґарантією, що раціональна відбудова економічного й соціяльного життя, яко засаднича ідея New Deal, продовжуватиметься до кінця президентського мандату Рузвельта; а на випадок його перевиборів, — і далі. Навіть повний провал New Deal під оглядом »диріжізму« не виключає продовження економічних праць публичного характеру.

Висліди чотирьох літ. Коли президент Рузвельт прийшов до уряду, в 1933 р. економічна ситуація і психольогічний настрій населення були прямо потрясаючі. Хлібороби зруйновані безробітних поруч з фабриками й заводами наставленими на невичерпальну продукцію, зростаюча банкова паніка, — такі були найголовніші риси американського господарства.

Чотири роки пізніше осягнено значні поступи. Хліборобам підвищено їх доходи шляхом утримання hauss'-и на хліборобські ціни; їх закупочна сила збільшилась завдяки зменшенню диспарітету між їх цінами і цінами промисловости, (тобто ножиці звузились). Промисловці відчули, що вони перебороли кризу та осягнули давній рівень своєї активности (з початку 1929 року); залізничий рух, продукція авт, торгові обороти великих склепів, поширення операцій на біржі, — всі ці покажчики просперуючої ситуації свідчили про господарське оживлення. Починаючи від 1934 року, число безробітних зменшилось на 25% і майже на 50% від осягненого максімум під час великої кризи. З кінцем 1-го триместру 1937. число затруднених працівників перевищало на 17% число з попереднього року за тойже час і на $^1/_2$% в порівнанню до 1929 р.; загальна кількість фактичних годин праці перевищувала на 26% середню кількість за 1936 р., але залишалась нижчою на 13% в порівнанню до 1929 р.; це пояснюється тим фактом, що з 48 годинового тижня праці (в середньому), перейдено було на 38 годиновий тиждень в 1936 р., який відтак піднявся до 42 год. починаючи від останнього триместру 1936 і дальших пяти місяців 1937 р. Погодинні платні виказали підвишку на 8% в порівнанню до 1936 р. і приблизно на 12% до 1929 р. На загал, реальна платня, чи закупочна сила платні, збільшилась, хоч ще перед трьома роками (в 1934 р.),вона значно зменшилася.

Другий позитивний вислід політики Рузвельта — за щойно згаданий час — був той, що буджетові прибутки щорічно збільшалися на 700 міліонів долярів; а тому й фактичний дефіцит в 1936/37 був найменший з усіх попередніх років. Вклади в банках сильно зросли; процентовий відсоток вдержався на дуже низькім щаблі: $1^1/_2$% для короткотермінових і 2,5—3% для довготермінових. Народній дохід зріс з 44 міліярдів в 1933 р. (в 1932 = 38 міліярд.) на 69 міліярдів долярів в 1937.

Нарешті оптимізм, довіря, підприємчивість були відзискані.

В таких коротких рисах можна схарактеризувати моральні й матеріяльні здобутки New Deal за перші чотири роки. Але 1937 рік був для Зл. Держав нараз добрий і злий: був роком найвищої продукції та роком її підупаду, який 1938 р. перейшов у гостру кризу.

Рік праці — рік кризи. 1937 рік закінчився для Зл. Держав Америки серед самих невідрадних умовин. Металюрґія, яка працювала майже повним темпом до половини липня, при кінци року не виужитковувала більше як 25—30% своєї продукційної здатности. Будівельна промисловість зменшила свою активність, починаючи вже від осени. Залізничий рух виказав зменшення на 20% в порівнанню з 1936 р. Продажа авт настільки підупала, що примусила конструкторів звести працю на мінімум. Навіть елєктрична промисловість, яка проявила ще найбільшу життєздатність, з кінцем року невитримала й пішла в долину попід покажчики попереднього року. Одинока роздрібна торгівля залишилася активна, завдяки закупам хліборобів. Але фреквенція забавових підприємств сильно впала. Коротко кажучи, загальний індекс промислової продукції з середної — 116 — за перших вісім місяців впав в грудні на 95. На біржі більшість цінних паперів втратила найменше половину свого середнього курсу з попередних місяців.

Чому приписати та чим пояснити такий раптовий скок у діл? Щоби на це відповісти, треба кинути оком дещо взад, треба уявити собі перебіг економічної конюнктури, починаючи від перших місяців 1937 року.

Незреалізовані надії. 1937 рік почався під знаком найкращого оживлення. Два останні роки сталого поліпшення уможливили багатьом господарським галузям досягнути щабля 1929 р. Програма збroєння в Анґлії, господарське оживлення Голяндії, Бельґії, Швайцарії підносили ціни на сирівці. Навіть в Сп. Д. Америки тяжка промисловість, яка залишалась далеко позаду від споживчої промисловости, надолужила сильними кроками втрачений час, викликуючи тим довго очікуване оживлення в залізничім русі. Акціонери великих галузів промисловости широко користали з надзвичайних дивіденд, що акційні товариства їм виплачували під Різдво, уникаючи нового податку з нерозділених зисків. До того прилучились і робітники цих товариств, яким перепали значні винагороди. Кожний почувався на силі витрачати і великі крами реалізували добрі прибутки. Одним словом 1937 р. заповідався як найкраще, — по останнім (1929) році нечуваної просперіти.

Надії не тривали довго. Перш усього, дійсність не була така приманчива, як видавалось. Блискуча ситуація, якої загально очікувано, таїла в собі в суті річи два слабі пункти: з одного боку, спекуляція охопила сирівці, якої hausse'-а здебільшого — була штучною; з другого боку, клієнти американської промисловости забезпечувалися по за межі нормальних потреб, — тому, що позаду приваблюючої економічної ситуації визирали небезпечні тіні.

Від кінця 1936 р. почались великі робітничі заворушення під проводом відважного й активного шефа (Lewis) Робітники автомобілевої промисловости окупували фабрики, щоби змусити приняти їх умови відносно підвишки платні. Згодом рух поширився, захоплюючи, головно, тяжку металюрґію та механічну промисловість. До цього прилучився зріст цін на металі та вугілля. Все сходилось на те, що в найближчім можна було побачити зріст цін. Перед такою перспективою торговельникам і промисловцям нічого іншого не залишалось, як купувати найбільше товарів. Тому в зимовім сезоні 1936/37, працювалось добре, але працювалось головно на побільшення запасу товарів.

В цім часі наступила перша інтервенція Рузвельта в 1937 р. Побоючись, щоби цей активний попит на ріжні товари, не перетворився в „boom" за яким слідував би упадок, він перестерігав торговельні кола. Разом з тим він наказав федеральним банкам підвишку відсотка ґарантій, або абсорбування великої частини надмірних резерв. Льондонське правительство, зі свого боку, старалось дискретно знеохотити спекуляцію. Відповідь не заставила довго на себе очікувати. За пару тижнів курси на сирівці та цінні папери жваво знижкують і вже більше в цьому — 1937 році не повертають до рівня, з якого злетіли (і продовжують знижкувати ще й протягом 1938 р. аж до червня).

Викликавши зудар, ринки стараються відвоювати втрачений терен. Але це їм перешкодили, цвітні 1937, неправдиві чутки про зменшення ціни золота („gold scare" див. грошеву політику), або ревальоризації грошевих одиниць, зокрема ж американського доляра у відношенню до золота.

В цей час американська промисловість приготовляється розвязати тяжку проблєму, проблєму висоти зисків. Нова підвишка заробітніх платень сильно затяжила на вирібних цінах. Задумали піднести продажні ціни. Одначе річ не виглядає на легку. Нарешті сподіялися дійти до збільшення зисків через зріст загального обороту.

Власне цею надією жила американська промисловість майже протягом літа 1937, в той час, як рух за підвишкою платень охоплює залізничий промисл і закінчується признанням 135 міліонів долярів на підвишку платень затруднених в річному відношенні.

Але осінь 1937 не приносить промисловцям сподіваного зросту оборотів. Навпаки ринки звужуються. Відновлення китайсько-японського конфлікту та европейські комплікації утворюють несприятливу атмосферу. Попит зменшується що раз більше і в листопаді наступає таке загальмування, що всім стало ясно....

(д. б.)

Д. Піснячевський

СЕРЕД КНИГ

Можливости господарського розвитку Польщі

Закінчення*).

Публичні тягарі. Держава, забираючи на свої потреби значну частину суспільного доходу, є поважним конкурентом капіталізації. І дійсно, глибша аналіза бюджетових видатків вказує, що коли уділ держави в розподілі суспільного доходу зростає і через це побільшуються публичні тягарі, тоді оподаткований громадянин має до вибору дві дороги: зменшити свою консумцію, або менше ощаджувати.

Чи польська податкова система іде на руку капіталізації? Рибарскі наводить слідуючий примір з життя. Хтось має 2,000.000 зл. доходу. Платить він після засадничої ставки 800.000 зл. доходового податку себто 40%. Якщо він є самостійний, тоді ставка побільшується о 20% і він заплатить 960.000 зл., а обтяження буде сягати до 48%. Коли до цего дочислимо комунальний податок, від тантієм, податок військовий, то згаданий платник заплатить 1,620.000 зл., або 81% цілого доходу.

Під якимби ми кутом не гляділи на висоту публичних тягарів, чи то візьмемо під увагу податкові ставки порівнюючи стан оподаткування з матеріяльними засобами суспільности, з цілою армією урядничого персоналу удержуваного з публичних фондів — одержимо завсігди один вислід: тягар це великий, котрий є тільки мініятурою платничої спроможности громадянства.

Господарська рівновага, картелі і вільна продукція. Проблєма картелів в Польщі є надто скомпліковаою хочби з огляду на брак загального картелевого закону, який устійнював би основні правні поняття і був немов би дороговказом для ведення відносно тих господарських орґанізацій державної політики. Загал громадянства не знає, скільки є картелів, бож існують тайні. Дуже часто картелі не подають до публичного відома звітів зі своєї діяльности; тому споживач не знає в яких границях інтервенція картелю ділає на побільшення коштів продукції.

Ціни картелевих продуктів не є вислідом свобідної гри економічних сил, лише консеквенцією свідомої політики цін, яку послідовно переводить в життя провід даного картелю. Чому картелеві ціни є такі високі? У відповідь на це питання можна почути того рода арґументацію. Ціни під сучасну пору покривають заледво кошта вирібництва. І справді в деяких картелях за багато гроша іде на оплачення чисельного керівничого персоналю, на будову зайвих густо часто репрезентативних будинків. Дальше практика виказує велике задовження скартелізованих промислів.

Одначе уздоровлення продукції буде можливе тоді, коли підприємства, котрі мають нижчі кошти продукції будуть працювати цілою парою, а зникнуть з лиця землі інші. Картель, котрий творивби тільки асекураційне товариство, охороняюче від страт хорі господарські орґанізми допровадивби до повільного параліжу господарського життя. Держава не може підсилювати того рода еволюції. Якщо картелі перероджуються в монополі, тоді господарський устрій буде наближатися скорою ходою до т. зв. плянової господарки.

Диктатура могучих концернів і картелів мусить викликати реакцію державної влади. Інґеренція держави повинна мати блище очеркнені підстави і правні границі. Треба конечно завести обовязкове оголошування звітів, рахунків зисків і страт і т. п. Вкінці остаточною ціллю державних розпорядків повинна бути ґарантія, що існуючий картель не буде виключати емуляції, себто, не буде мати так міцної позиції, завдяки якій нікому не оплатиться розпочинати з ним конкуренційної боротьби.

Робітничі питання. Річево пропорційний уділ робітничої верстви в загальній сумі суспільного доходу належить до найбільше актуальних господарських проблєм для кождої держави. В Польщі в лютім 1932 р. пересічний місячний заробіток робітника в гутах заліза виносив 125.21 зл., (денно 9.28

*) Початок гляди в ч. 4. „К. Р." за б. р. **Ред.**

зл.), вуглевий робітник одержував 142.95 зл. В тім самім році менше 40 зл. тижнево заробляло в скірянім промисли 66.8% загального числа робітників, в гарбарнях 64.7%, паперовім промисли 73.7%.

Аналіза висоти робітничих платень в ріжних продукційних ділянках насуває цікаві спостереження. Замітна ріжниця зарисовується в висоті платень між галузями продукції, в яких страйки і інші способи боротьби о підвишку платень приносять овочі, а ділянками де ці методи крахують. Високі платні мають робітники в заведеннях публичної ужиточности пр. ґазівня. З черги Рибарскі, начеркнувши систему суспільних обезпечень, переходить до обговорення в загальних контурах двох господарських систем; синдикалізму і корпоратизму.

Боротьбу о платні ведуть професійні союзи. В багатьох краях не брак поглядів, що згадані союзи повинні творити головний зруб цілого суспільного, ба навіть політичного устрою. Залишивши на боці революційний синдикалізм з його l' action directe, деякі інтелєктуалісти бачать в синдикалізмі чинник еволюційної перебудови суспільного уладу. Професійний союз мавби бути тим середовищем де розросталабся суспільна дисципліна і солідаризм. Союз професійних союзів на думку синдикалістів мавби бути підставою орґанізації влади в державі. В Польщі з огляду на нечисельність робітничої верстви і на неможливість зорґанізувати хліборобства, так, як це орґанізується промисл — чистий синдикалізм не є актуальний.

Корпоратизм за точку виходу бере не професію, ані клясову приналежність, лише очеркнену галузь продукції. Цей напрям базується на вірі в існування між всіми учасниками продукції якогось товару — солідарности, без огляду на це, чи вони репрезентують умову працю, фізичну чи капітал. Національне господарство не є союзом професій чи кляс, лише товариством корпорацій, які стоять на чолі поодиноких ділів продукції. Корпоратизм є до певної міри поворотом до середнєвічних цехів, союзів майстрів і челядників.

Суспільна структура Польщі — середня верства. На основі перепису населення і матеріялів, котрі послужили до виміру податків можемо стверднти, що на щаблівці суспільної структури Польщі селянська верства занимає чолове місце. В 1928 р. було 4.804.725 господарств оподаткованих ґрунтовим податком, з того понижче 5 га 3,369.236. В 1919 — 1931 утворено шляхом парцеляції 519.900 кольоній, приділюючи на ту ціль 2027,6 тисяч гектарів землі.

Положення хліборобського стану погіршує під теперішню пору неможливість еміґрування на більшу скалю до чужих країв. Еміґрація з Польщі в 1928 р. по відчисленні поворотних еміґрантів виносила 67.5 тис., в 1929 — 138.9 тис., 1930 — 117.3, а в 1931 р. поворотна еміґрація творила о 137 тисяч більше від числа тих, котрі виїхали з краю. Не менше цікавою є справа розвитку халупничого промислу і ремесла. Щоби зорієнтуватися в тій ділянці автор напроваджує статистичні дані з 1931 р.

	Воєвідства центральні	східні	західні	полудневі
Кількість ремісничих корп.	143.702	40.012	59.941	43.230
Відносно загалу населення	1.07%	0.72%	1.17%	0.50[543] 0.50%

В цій табельці слід звернути увагу на одно явище: ремісників є о много більше на тих землях, де є розвинений великий промисл (західні воєв. і центральні). На основі статистики видавання ремісничих карт можна відчитати з яких професійних ґруп складається польське ремесло. І так в 1931 р. на 279.875 ремісничих карт припадає найбільше на шевство (58.400), відтак слідує кравецтво (43.488), столярство (31.158), ковальство і т. д. На споживчий промисл припадає 46.915 карт, з того на різництво 22.357, а пекарство 15.825. Деякі промисли є дуже слабо обсаджені пр. в кошикарстві видано тільки 621 карт, різбарстві 464.

Відтак переходить автор до торговлі. В 1931 р. викуплено 447.542 торговельних свідоцтв (вчислено до цієї ґрупи також т. зв. промислові затруднення — експедитори, маклєри і т. д.). Майже половина всіх викуплених свідоцтв належить до підприємств III. кат. які можуть крім властителя затруднити найбільше одного дорослого субєкта. Взявши під увагу дальші категорії — одержимо число 1,342.000 осіб, котрі працювали в 1931 р. в торговлі.

В Польщі торгівля в подавляючій більшости знаходиться в жидівських руках, як про це свідчить слідуюча табелька:

	Мойсеєве вироісп. %	Інші вироісп. %
Варшава м.	72.6	27.4
Воєв. краківське	78.2	21.8
„ лодське	78.4	21.6
„ варшавське	79.4	20.6
„ келецьке	85.1	14.9
„ львівське	88.7	11.3
„ любельське	90.2	9.8
„ білостоцьке	91.3	8.7

	Мойсеєве вироісп. %	Інші вироісп. %
4 повіти вилен. округи	94.0	6.0
Воєв. волинське	94.2	5.8
„ новгородське	94.5	5.5
„ станиславівське	94.5	5.5
„ тернопільське	94.5	5.5
„ поліське	94.8	5.2

„Найбільші страти — пише автор — жидівській торгівлі приніс розвиток українських (ориґ. рускіх) кооператив в Східній Галичині. Розвиток цей є могутній, обіймає сільське і маломістечкове крамарство, як і торговлю хліборобськими продуктами, імпонує пр. „Маслосоюз", котрий зумів заняти в експорті масла з Польщі дуже почесне місце".

Маючи це все на увазі, треба змагати до витворення в лоні суспільства сильної і експансивної середньої міщанської верстви. В останньому розділі своєї праці Рибарскі домагається присвячення в школах більше уваги проблемі господарського виховання молодняку. Завдання учителя-виховника, буде знищити в душах поручених йому дітей дилєтантизм, снобізм, розвинення в їхніх умах запалу і витревалости в будьякій праці.

„Легкодушний оптимізм — кінчить автор — є шкідливий, а плитка хвальба імовірними сукцесами, дуже часто підлята патріотичним сосом усипляє чуйність і ослаблює енергію нації". **Евген Капшій.**

F. Zweig: ZMIERZCH CZY ODRODZENIE LIBERALIZMU. Warszawa, Ks. „Atlas" 1938. 8°, str. 318.

Універзалізм, меркантилізм, лібералізм і соціялізм — це чотири основні системи в сфері суспільно-господарських проблєм, які заволоділи умом людини. Людська думка кружляє довкруги цих чотирьох засадничих світоглядів, які вертаються в ріжних варіянтах і в нових формах відповідно до актуальних вимог тої чи іншої доби.

Лібералізм появляється в половині 18 в. в зах. Европі, як результат довгого правно-етичного і суспільно-господарського розвитку. Старинні і середні віки, а навіть період ренесансу не знали ліберальної дійсности. Час невільництва і підданства не був пригожою почвою для росту ліберальних думок, бо господарство, оперте на невільництві, зглядно кріпацтві, не створювало підстави для свобідної діяльности людини. Лібералізм розвивається в 18 в., маючи в основі працю вільних робітників, в підприємствах, які продукують для великих міжнародних ринків в погоні за зиском.

Не можна твердити, що наука економії міститься всеціло і тільки в рамах лібералізму і його заложень, бо також і інші екон. системи створили свої власні теоретичні концепції. Але ці концепції є менше розвинені і в історії економічних доктрин не відіграють тієї ролі, що концепція лібералізму.

Вільність, приватна власність, рівність — це три найважніші засади, на яких будується такий, або інший зміст суспільно-господарського устрою. Гармонійна сполука вільности й рівности в практичній дійсності показалися неможливою. Все приходиться вибирати одну з цих двох засад і все стремління до вільности було і є сильніше від бажання осягнути рівність. Поміж цими двома засадами стоїть принціп приватної власности, як такий, що противиться ідеї рівности, але конечний для реалізації вільности. Хто вибирає ідею вільности, той в консеквенції заявляється за приватною власністю; хто вибирає ідею

рівности — поборює засаду приватної власности. В цім трикутнику ідей, положення одної ідеї визначує положення другої; між ними заходить конечне відношення майже математичного характеру.

Вільність і приватна власність противляться рівності, натомість вони взаїмно себе доповнюють в сфері ідей і в практичній дійсності. Приватна власність є випливом вільности; і навпаки, вільність є результатом приватної власности. Коли свобода є ограничена, обмежена є і сфера власности і в міру росту цих обмежень, приватна власність тратить свій зміст, стісняє свій обсяг і ограничує свою ролю. Невільник не має жадної власности — кріпак має тільки в обмеженім розмірі. В державі, яка реґлементує господарське життя, приватна власність не дає підприємцеві змоги використати вповні права, що з неї випливають. Держава, яка користується у відношенні до своїх громадян примусом, робить приватну власність безвартісною, позбавляє її змісту, лишає з неї тільки nudum ius proprietatis. Свобода є підставою і корелятом приватної власности, вона є корінням, з якого росте прив. власність і без якого вона нидіє. Свобода жебрака не має жадного змісту; його свобода — це поняття стисло неґативне, чисто формальне. Така свобода — це вільність умирати з голоду. Людина позбавлена всякої власности, не може бути вільною людиною, не може диспонувати жадними матеріяльними управненнями, які мають якийсь зміст і приносять йому користь. Тільки людина, що може почванитися повним використанням права власности, є направду вільною.

Поміж вільністю і багатством (добробутом), поміж лібералізмом і темпом господарського розвитку є тісна звязь, яка випливає із внутрішнього змісту цих понять. Краї, в яких найвчасніше розвинувся лібералізм, зробили найбільшу господарську карієру. Анґлія, Франція і Голяндія випередили своєю ліберальною політикою камералістичну Німеччину. Також в старинній Греції бачимо явище, що автаркічна Спарта не виказувала жадного культурного і господарського розвитку, а побіч неї вільні, демократичні Атени стали колискою західної культури. В одних і тих самих краях період лібералізму був часом найбільшого господарського оживлення, а час антилібералізму був добою господарського занепаду і культурного обскурантизму. Краї давнього лібералізму — це краї добробуту, а краї тоталізму і реґлементації — це краї біди і нужди. Лібералізм — це система, відповідна для здорового господарства, а реґлементація, то система господарства, що знаходиться в рострою. 19 вік був на просторі суспільно-господарського життя часом найвищого добробуту і релятивно найбільшої свободи.

Визначне місце в системі лібералізму займає праця. Праця є джерелом багатства і Сміс, перший теоретик лібералізму, твердить, що продукти праці даного народу, творить його фонд, від якого величини, в порівнанні зі скількістю населення, залежить такий або інший господарський habitus цього народу.

Поділ праці кладе основи під існування громадянства, як суспільного твору, і через цей поділ праці громадянство стає кооперативним союзом, в якім кожний, працюючи для себе, працює для других; в тім є і джерело продукційного солідаризму. Поділ праці уможливлює виміну господарських дібр, а з другої сторони годі уявити собі поділ праці без виміни. Як конечність приходить постулят вільних, нічим не вязаних ринків.

З ліберальним світоглядом вяжеться соціольоґічна концепція механічної будови суспільства. Суспільство, це не живий орґанізм, який жиє своїм власним життям, але механізм, опертий на ґрі особистих інтересів. З цього заложення випливає концепція господарського автоматизму. Ця автореґуляція, це своєрідна іманентна пляновість ринку, що спирається на

механізмі свобідньої ціни. Автоматизм обіймає своїм діянням всі ділянки господарського життя, але функціонує тільки в атмосфері свобідної конкуренції, а всякі монополі, концесії, привілеї усувають автореґуляцію і виключають діяння автоматизму.

По світовій війні стрічаємо в госп. життю неомеркантилізм; перечеркнено засади вільних міжнародних господарських оборотів. Їх місце заняли заборони привозу і вивозу товарів і капіталів; припинено рівнож свобідну міґрацію людей. Протекціонізм зріс до небувалих розмірів і приневолив рільничі краї зміняти їх господарську структуру. Теперішні торговельні трактати це вже що найбільше 2-річні, а частіше кількамісячні компенсаційні клерінґові умови. Клявзуля найбільшого упривілейовання, ґварантка демократичного устрою міжнародної торгівлі, має вже тільки мінімальне примінення.

По теперішнім надмірно розвиненім неомеркантилізмі прийде як реакція неолібералізм, який бажає бути системою політичної і господарської демократії і пропаґує засаду рівности шанс (на місце безоглядної господарської рівности). Змістом суспільно-господарських реформ неолібералізму є: запевнити людині право до праці, демократизувати приватну власність, відродити середний стан, виелімінувати павперизм, безробіття і зміцнити слабі господарські верстви. Основним стремлінням цієї реформи не є боротьба з приватною власністю, але її демократизація шляхом ліквідації лятифундіяльної власности в рільництві і великої власности в промислі й фінансах. Неолібералізм не вірить в можливість існування ідеального суспільно-господарського устрою і хоче реалізувати устрій вправді не досконалий, але ліпший від інших.

Неолібералізм (або суспільний лібералізм) не заперечує потреби і конечности інтервенціонізму. Його інтервенціонізм має відмінні від теперішнього напрям, засяг і методи.

Державна влада має інґерувати тільки тоді, коли нарушено засаду чесної гри, слушности і то тільки для того, щоби привернути її діяння. Інтервенціонізм має увільнити господарське життя від всяких ціпких, нееластичних ограничень, монополів, картелів, трестів і т. п.

При ліберальній структурі господарства засяг інтервенціонізму є незначний; він обмежується тільки до оборони правил чесної гри перед зовнішними атаками. Але коли господарська структура є антиліберальна, тоді інтервенціонізм має велике поле діяння і його завданням є перетворити госп. структуру і створити умовини, які уможливили би гру вільних сил.

Особлива метода ліберального інтервенціонізму полягає в тому, що він не нищить ринкового механізму, а примінюється до нього і відповідно ним користується. Цей інтервенціонізм уникає по можности реґляментацію і примус, а послуговується ринковими елєментами, елєментами калькуляції і ціни.

Лібералізм не є рівнозначний з кснюнктуральним пасивізмом; в своїй політиці елімінує етатистичну пляновість і методу реґляментації, а на їх місце впроваджує особливого типу валютово-кредитову пляновість, яка спирається на системі вільного ринку. Лібералізм висуває на перший плян політику конюнктури, яка має на цілі злагіднити конюнктуральні вагання. Іде про це, щоби амплітуда вагань господарських покажчиків в циклі була можливо найменша, , щоби в міру можности продовжувати фазу господарського оживлення, а скорочувати і ослаблювати фазу кризи. Досвід останньої великої кризи показав, що дотеперішні засоби конюнктуральної політики — особливо інструмент дисконтової політики — завели. Завели вони тому, бо ця криза виказала сильні відхилення в діл покажчиків господарської активности. На цім тлі зродилися нові методи конюнктураль-

ної політики, примінювані тепер передусім в анґльосаксонських краях. В її основі лежить концепція рівноваги циклю, яка каже розглядати проблєму рівноваги в цілім циклю, себто в його двох, зглядно чотирьох фазах. Очевидно, що ця концепція не має нічого спільного з ідеєю вічної конюнктури; вона не елімінує всіх конюнктуральних вагань, бо цього зробити не може, але старається злаґіднити конюнктуральні відхилення, які є, звичайно, джерелом господарських депресій та соціяльних і політичних заворушень. Чолове місце в конюнктуральній політиці займає валютова політика, яка ціною золота реґулює і компенсує рух цін товарів та підкреслює конечність стабілізації гроша не у відношенні до вартости золота, але у відношенні до вартости товарів.

Сучасний меркантилізм у світовім господарстві можна трактувати як наслідок атрофії свободи в поодиноких державах, або відворотно — заник лібералізму в нутрі поодиноких дежав можна уважати як наслідок неомеркантилізму в світовім господарстві. Ці два процеси є тісно звязані; взаїмно себе доповняють і зміцнюють. Край, який є замкнений сіткою контиґентів, потребує для своєї екзистенції девізові обмеження і внутрішної реґляментації.

Поміж етатизмом і автаркією заходить тісна лучба. Край, який етатизується, мусить відгородитися від заграниці і його господарство не є здібне до всесвітньої співпраці на ширшій підставі. Зетатизовані і змонополізовані підприємства мусять бути герметично замкнені, щоби до них не доходив жадний подих, шкідливий для їхнього клімату. Етатизм і автаркія — то складові чинники великого процесу устроєвих перемін тотальних держав. Союз автаркії і етатизму є не тільки в практичній дійсности, але і в площині ідей. Хто хоче боротися з автаркією, мусить поборювати і етатизм. Автаркізація господарства, це відворотність господарського процесу 19 в., це заперечення, зглядно ограничення, засади поділу праці.

Джерелом автаркії є мілітаризм. Автаркію мотивують конечністю усунути залежність краю від заграниці, тому, бо це може мати фатальні наслідки в часі війни. Годі відмовити слушности цим аргументам серед деяких ґеополітичних обставин. Самовистарчальність в ділянці продукції воєнного матеріялу є необхідна і кожна держава мусить створити власний воєнний промисл, щоби під тим оглядом цілковито еманципуватися від заграниці. Але автаркізація всіх господарських ділянок є нісенітницею. Протиіталійські господарські санкції в 1935/36 р.р. виказали, що не можна осягнути повної ізоляції якогось господарсько-державного орґанізму. Автаркія доводить край до павперизації, спинює господарський розвиток краю і тим унеможливлює нагромадження відповідних запасів, конечних для воєнних цілей. Продукція сирівцевих підмінок, розбудова всіх можливих ділянок продукції, не оглядаючись на їх рентовність, вимагає значних капіталів і відтягає їх від тих ділянок, в яких вони з ліпшим вислідом можуть бути використані. Автаркія — це господарська метода великих імперій, які мають подостатком територій і людського матеріялу та стоять на високім технічнім рівені.

Всякі недостачі в однім або другім напрямі усувають шляхом територіяльних анексій і малі держави скорше або пізніше все впадуть в орбіту політичних і господарських впливів великих автаркічних імперій.

Чи в практичнім житті треба здійскювати інтеґральний лібералізм, а якщо це є неможливе, кинутися в обійми етатизму, автаркії і реґляментації? Це — питання, яке безкомпромісово годі вирішити. Не було і здається ніколи не буде безоглядного лібералізму, а безумовна свобода в сучаснім господарстві, при теперішній високій техніці

є майже немислима. Етатистична діяльність держави в багатьох случаях є конечна, а деякий лібералізм існує і в тотальних державах. Ліберал це не той, що домагається абсолютної господарської свободи, але той, що голосить конечність такої господарської свободи, яка є можлива і допускаєма серед даних обставин.

Подав Я. Щ.

КООПЕРАТИВНА ХРОНІКА

ЦЕНТРАЛЬНИЙ СОЮЗ СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВ У ПРАЗІ.

Цікаві є дані що до діяльности в критичнім для чехів 1938 році, — Центрального Союзу („Ústřední Jednoty") сільсько-господарських кооператив у Празі. Цей Союз — це один з найбільших кооперативних Союзів у цілому світі. Число членів в Центральному Союзі досягало на 1. січня 1939 року 4.078 кооператив, тобто, складало біля одної третини усіх сільсько-господарських кооператив бувшої Чехо-Словаччини; білянс же „Ústřední Jednoty" (біля 1.917 міліонів корон на 1-го січня року 1937) дорівнював майже половині збірного білянсу останніх двох третин сільсько-господарських кооператив.

Як відомо, цей центральний союз є одночасно культурно-просвітнім центром, і орґаном охорони інтересів кооператив, і ревізійним союзом, та, головне, Центральною Касою для своїх членів. Ця сторінка діяльности центрального союзу уявляє з себе найбільший інтерес. В такий тяжкий рік, коли Чехословаччина перевела дві мобілізації, кожна поважніша кредитова установа мусить рахуватися з інтензивнішим вимаганням вкладів. Це справдилося й на центральному союзі. Вже в березні, коли вклади до центрального союзу досягали свого максімума (1.055 міліонів корон), помічається вимагання вкладів з Центрального Союзу на суму 81 міліонів корон. В наступних місяцях вклади відпливають порівнюючи в невеликих розмірах, але вже в жовтні вони збільшилися на 10 з половиною міліонів корон та навіть на 39 з половиною міл. корон в листопаді.

Значно більші вимоги були зголошені до Центрального Союзу у вигляді позичок на викуп зерна (збіжева монополія) кредитовими кооперативами та особливо складовими кооперативами. На 30 жовтня 1938 року »кампелічки« (кредитові кооперативи) отримали на це майже 65 міл. корон, а інші кооперативи (головним чином — складові) коло 1.013 міл. корон.

В самій можливости для Центрального Союзу заосмотрювали свої членів поважними кредитами полягає його сила та значіння осягнених сільсько-господарською кооперацією в Чехословаччині успіхів, наприклад, в царині проведення в життя збіжевої монополії. Робота складових кооператив продовжувала розвиватися: за перших десять місяців 1938 р. викуплено та продано зарна заходом двох торговельно-кооперативних орґанізацій, що існували при Центральному Союзі (КООПЕРАТИВА та АҐРОСОЛЬ) майже 137.000 ваґонів на суму 1.114 міліонів корон. Резервові капітали »кампелічок«, що були членами Центрального Союзу, досягали на початку 1939 р. суми 140 міліонів корон, збільшилися отже на 10 міл. корон проти минулого року.

В році 1938 кампелічки побудували 86 нових приміщень. Під цю пору існує 570 подібних будов; вони фіґурують у білянсі сумою біля 46 міліонів корон.

Успішні результати Центрального Союзу в справі постачання членам-кооперативам грошових засобів, о-

собливож у звязку з переведенням в життя збіжевого монополю це заслуга вмілого керування цією установою. Керма її спочиває в руках предсідника п. інженєра Клінде-ри, головного директора д-ра Л. Дворжака та нач. директора »КООПЕРАТИВИ« — д-ра Файербенда.

С. Бородаєвський.

З ПРЕСИ і ЖИТТЯ

ШАРЛЬ ФУРІЄ І КООПЕРАЦІЯ.

У 66-му числі Revue des ètudes Coopératives" визначний теоретик кооперації Жан Ґомон (Gaumont) пише з приводу століття смерти Шарля Фуріє (1837—1937). Між теоретиками кооператизму ведеться, як відомо, до сьогоднішнього дня шляхотна полєміка на тему чи Шарля Фуріє можна вважати предтечею кооперації. Шарль Жід присвятив був перший свій курс в »Колєж де Франс« постаті і творам Ш. Фуріє, вважаючи його основоположником кооперації. Визначні інші теоретики, як Б. Лявернь, Е. Пуассон, Гюбер Буржен (Hubert Bourgin) опрокидують цю тезу.

Ґомон пише м. ін. таке:

»Найновіші наші досліди дозволили нам відшукати справжніх предтеч, тих правдивих батьків не тільки доктрини й архітектурального пляну кооперації, але і справжніх практичних реалізаторів. Ними не були ані Фуріє, ані його ученики — ортодокси, як Віктор Консідеран і його приятелі з Фалянґи, тільки люди дуже близькі особі Фуріє, хоч вони відкидали деякі точки його методи. Це були диссиденти з ґрупи „Нового Світу" (Nouveau monde) Мішель Деріон, др. Артюр де-Бонар, пані Ґотті де-Ґамон і їхні приятелі. По схизмі з рр. 1836—1842 багато учеників більше або менше вірних доктрині Фуріє, що стоваришені з приклонниками інших сусідніх або посвоячених теорій, створять в рр. 1848—1851 ті »чесні торгівлі« (commerces veridiques), ті »спілкові торгівлі« (commerces societaires), ті »стоваришення дешеві на ціле життя«, ті »братерські стоваришення«, що характеризують республиканську добу аж до державного замаху з 1851-го року.

Коли час перевів свою чистку та випровадив на денне світло механізм ориґінального, доґматичного та непримирного фурієризму з його новою невдачею в Тексасі з Консідераном, в інших околицях Злучених Держав з Брізбаном і Г. Ґрілєєм, фалянстерську спілкову школу, що строго трималася формули фалянґи, чи домашньо-сільські стоваришення по плянам Фуріє або його ученика Консідерана, тоді вже розвиток прискорився. Продовжувана впродовж чверть століття, вона стала спілковою кооперативною школою. Це фурієристи, його ученики, однак освічені у справжній соціяльній науці, що рахується з дійсністю, є творцями модерної кооперації, а головно від часу, коли досвід чесних рочдельських піонірів їм накинув переконливу правду фактів.

У 1864-ім році, тобто 30 років по смерти Пророка Школи, майже всі його ученики стали »реалізаторами«. Др. Артюр Бонар, рішучий та впертий дослідник, що не зважав на поліційні перепони та був творцем »Кредитового Банку Праці« і »Стоваришення для Постачання і споживання« в Парижі — Пассі, майже рочдельського зразка, і автор книжки під вимовним наголовком: La marmite liberatrice ou la commerce transformé) це др. Франсуа Баріє, професор медицини в Ліоні, якого »Прінціпи Соціольоґії« дають таке велике місце кооперації; це економісти Ан-

рі Дамет, професор у Женеві, Жюль Дюваль, директор журналу „L' Économiste français", Ашіль Мерсіє, співробітник „Science Sociale", журналу відновленої школи Барієра, яку видавав Нуаро; це економіст-соціольоґ Шарль Лімузен; це великий промисловець Пєр Доріян, посол і майбутній міністр, це інженєр де Нуарон, це ґеоґраф Елі Реклю, Е. Верон, опісля директор Progrés de Lion (Ліонського Поступу), де він друкував знамениті студії про необхідність покласти кооперативне стоваришення в основу господарки нової республики; це др. Кутюріє, майбутній посол і сенатор, це Жак Масе основник »Ліґи Навчання« і багато інших, — всі вони були фурієристи і всі були злучені сильним та безпосередніми ідеольоґічними вузлами з новою спілковою школою. Це вони були промоторами і часто реалізаторами кооперативної рочдельської думки.

Фурієристів можна було знайти між основниками та інспіраторами робітничих виробничих стоваришень, як Дюваль, Когадон, опісля недавно померший Анрі Бюіссон; їх бачимо між промоторами і практиками селянського стоваришення, як Влядімір Ґанєр, юрист Фрюітієр, Жак Вальсер і історик селянства Бонмер, др. Савардан, Ріфель, де Бреван, Шасере, Рубі, Бара і м. ін., які були в пресі, в книжках, в хліборобських часописах включно до селянських віч піонірами, пропаґаторами і практиками спілчанства«.

„Revue d' Economie politique" (падолист—грудень 1938. р.). Проф. Шарль Ріст друкує студію про »Вирівнюючі фонди та їхній вплив на ціни та на економічну діяльність«. З цієї праці винимаємо опис механізму вирівняльного фонду та пояснення його завдання. Підкреслюємо, що сама ідея створення такої дуже штукарної фінансової установи, якою є вирівняльні фонди, належить до найцікавіших сучасних фінансових явищ. Проф. Ріст пише:

»Еґалізаційний (вирівняльний) фонд у Льондоні повстав у хвилині, коли відбувався великий рух золота між континентом і Америкою та Льондоном і Америкою і коли цей рух почав сильно непокоїти анґлійський монетарний ринок. Отже вирівняльний фонд, це свого роду забезпечальний резервуар при вході золота до Анґлії. Його управа є в руках державного скарбу, що надвишку золота або принимає до себе, або витискає поза кордон. Ідея такої установи повстала по тяжкім досвіді, що його зназнала у 1931-ім р., ба навіть вже кілька років раніше, анґлійська валюта. Спершу це був занадто великий приплив, а відтак надмірний відплив золота — при тім Анґлія бажала затримати фінансову політику дуже низької відсоткової стопи з огляду на користи, які з цього черпає все економічне життя. Тому британський скарб зорґанізував дуже помислову систему — завдяки якій чужинецькі капітали можуть входити до Анґлії чи виходити з неї без ніякого впливу на анґлійський ринок.

Ці оборонні засоби були викликані існуванням (в 15 літ по війні) т. зв. рухомих, чи пак гостинних капіталів — hot monney — (по українськи їх найвлучніше назвати заляканими капіталами), що мандрували з одного монетарного осередка у другий, гнані девалюаціями чи страхом перед девалюацією, в пошукуванні за якимсь певним схоронищем. Отже Анґлійці видумали механізм, який часово ізолює анґлійські ринки від американських та континентальних ринків забезпечуючи їм одночасно вигоду з дуже низької відсоткової стопи короткочасових позичок та по змозі постійну вкладів, що є по банках.

Як працює механізм вирівняльного фонду?

Анґлійський скарб набуває фунти штерлінґи емісією скарбових бонів, які купують (дорогою підписки) банки. Іншими словами вирівняльний фонд по-

зичає на монетарному ринку суму, що йому потрібна, а не творить її сам. Отже тим самим пучнявіє портфель банків. Знову ж властителі золота вкладають до банків фунти штерлінґи, які фонд їм виплачує, купуючи від них золото. Отже в торговельних банках ростуть вклади і росте портфель зі скарбовими бонами. Золотий підклад банків не зміняється, отже тим самим маліє пропорція між золотим підкладом і вкладами, що не дозволяє банкам збільшати торговельних кредитів — скажемо: кредитова база звужується.

Сам Банк Анґлії не є діткнений тією маніпуляцією. В нього не збільшуються ні вклади, ні емісія банкнотів. Знаємо, що основою кредиту для цілого анґлійського ринку є вклади Банку Анґлії і запас банкнотів, яким він диспонує та який знаходиться, як резерва, у Банковому Відділі. Ця основа кредиту не зміняється. Вона може навіть зменшитися, коли продавці золота перемінять свої вклади в банках на банкноти. Цей попит за банкнотами зменшує золотий підклад торговельних банків, які свої вклади в Банку Анґлії перемінюють тоді на банкноти. Звідси повстає одночасне зменшення в Банку Анґлії банкових вкладів і резерви в Банковім Відділі.

Отже тепер приплив золота не тільки, що не збільшує кредитової спроможности банків, але навпаки він її зменшує«.

Іншими словами, коли золото прибуває, то збільшується закупочна сила дотичної публики, але це не збільшує кредитової спроможности банків. Проф. Ріст думає, що золото нагромаджене в еґалізаційних фондах Анґлії і Злучених Держав є доволі сильне, щоби нівечити впливи тих мандрівних заляканих грошей — hot monney, а золото, що приходить з копалень (тепер є зможена світова продукція золота), має, як і давніше, виконати на світових ринках свою доцільну роботу: спричиняти не тільки звишку цін, але їх сталість, що є корисним кінцевим наслідком збільшення продукції золота у світі.

З ГОСПОДАРСЬКОГО ЖИТТЯ

Господарські моменти у декретах.

Рівночасно з пресовим декретом появився декрет про „охорону державних інтересів". Декрет цей містить карні санкції за ріжні вчинки, що моглиби ослабити воєнну відпорність польської держави. Деякі з передбачуваних проступків носять виразно економічний характер. Ось четверта стаття говорить:

„Хто доставляє заграницю сфальшований або фальшиво означений товар, якщо з того вийшла шкода для інтересів польського експорту, підлягає карі тюрми до 3 літ".

8. стаття голосить: „Хто прилюдно накликає до загального страйку або до загального замкнення підприємств працедавцями, або до здержання достави харчів до міст, підлягає карі тюрми до 3 літ або арешту до 3 літ".

З датою 22. листопада появився великий декрет, який новелізує гірниче право. Зміст головніших змін такий:

Держава задержує для себе монопольне право на всі земні запаси соли, потасових і манґанових солей та всіх солянок на просторі цілої держави.

Держава застерігає собі далі: право на всі мінерали на просторі повіту Кельце та на правому березі ріки камінної частини повітів ілжецького та опатівсського.

Держава застерігає собі камінне вугілля й антрацит на просторі цілої держави без келєцького воєвідства і краківського (без тої частини, що лежить на схід від Дунайця); право держави не розтягається також на новонабутий заользаньський Шлеськ і повіт Бяла.

Коли піднесено справу, що треба зробити, аби поліпшити відносини, почулося у відповіді, що про це говоритиме Гауерс, тільки другим разом.

Він прийшов означеного вечора. Був добре підготований. Професійники, що творили сильну опозицію, казали, що ще перед двома роками зроблено нещасливу спробу з кооперацією. Крамницю треба було закрити. Гауерс пояснив, як прийшло до цього, чому кооператива занепала і що кооперативи все мусять занепадати, коли багатії в характері уділовців, обловившись зиском, покидають їх. Після його (Гауерса) системи користь із кооперативи буде для родини тим більша, чим вона численніша. А багатші члени діставатимуть відповідні відсотки; надвишку ділитимуть між членів відповідно до їхніх закупів у кооперативі.

Кешов поставив тоді таке запитання: „Возьмім, що всі робітники поважно заінтересуються справою і що вони платитимуть на ново по 3 пенси тижнево, аж збереться сума, що з нею можна буде приступити до відкриття споживчої кооперативи. Відтак збиратимуть надвишку й вложать її продуктивно, себто, будуватимуть кооперативні фабрики. Скільки часу треба би, щоби люди прийшли до посідання землі і фабрик?"

Чарлз Гауерс і Мекнот (Macnaught), один із приявних, узяли перо й папір, щоби це вирахувати. Мекнот перший підняв голову та сказав: „За 15 років матимемо фабрики, якщо всі робітники стануть членами, а вкладки й надвишки вложені будуть продуктивно".

Через тиждень одбулись ще одні збори. На них прийшов Гауерс із готовим коротким рефератом, опрацьованим відповідно до обчислень його та Мекнота й доказував, що через 15 років робітники зможуть бути своїми власними роботодавцями. Приявні обговорювали цей реферат дуже поважно. Однодушно рішено його видрукувати. Треба було скинутися на кошти друку. А що збори були слабо обіслані, зібрано 3 фунти й на цю суму уповажнили Гауерса надрукувати стільки примірників летючки, скільки на це можна було. На на ступних зборах брошурка була вже в руках робітників. Більшу скількість передали Кешовові з тим, щоби він поширив їх між рочдельськими робітниками. А що примірників було замало, тому треба було перечитані стягати й знова давати їх другим робітникам. Кешов виконував своє завдання дуже совісно. Він залишав брошурку на одному місці через 14 днів. Так бігав він по всьому Рочделі. Від одних відбирав брошурки, а другим передавав їх. Одбираючи, все питав, чи прочитали її. Звичайно відповідали йому: „так". Тоді вдавався з робітниками у коротку розмову, запитуючи, що він про прочитане думає.

Але у Клеґ-Гол (Cleg-Hall), де його, як приніс брошурку, прийняли неприв'ітно, робітник, людина яких 50 років, коли Кешов спитав його, що він думає про перечитане, сказав: „Таких людей як ви, пане Кешов і ваші приятелі, требаби повісити на сухій вербі. Адже-ж саме через вас відносини стали такі погані. Саме

ви винні в тому, що часи стали такі „тяжкі". Він проклинав кожний новий уряд, так само й кооперативний, що змагає до усунення соціяльного й господарського лихого стану, в тій думці, що відносини будуть ще гірші й життя стане нестерпне, що будьякі реформи зроблять його просто неможливим. Ось доказ, які великі спустошення робила темнота, в головах бідних людей.

Ця проста людина чула правдоподібно балачки, що певно були далеко хитріші. Певно чула відомі комунали власть імущих, капіталістів, монополістів і всіх тих, що боронять своїх власних інтересів або поборюють соціяльний поступ. Уряд звичайно каже: „Чого вам починати рух? На це ще не пора. Робите тільки замішання". В дійсности воно далеко не так. „Рух" робить публична опінія і тільки вона, ця публична опінія, змушує тих, що заінтересовані в назадництві, робити уступки в користь соціяльного поступу.

Такі й подібні балачки не звели розумних рочдельських піонірів на манівці. І Джон Кешов так одповів нещасній людині з Клеґ-Гол: „Одно знаю, що 10 шілінґів, які заробляю тижнево, не вистачають, щоби з них самому та ще з родиною вижити. Такий суспільний стан, що змушує людину працювати за таку малу платню, вимагає зміни". І він рішився зі свого боку сам працювати на своє людське життя. Згодом стало відомо, що людина з Клеґ-Гол була добрим робітником і що деякі людці використовували її для своїх цілей. Цей нещасний робітник мав однак завжди страх, що „рух" погіршить його положення.

На других зборах говорилося про те, „як народ живе". При цій нагоді сказав один промовець: „Людина, що тратить четвертину свого денного заробітку, або непотрібно прогайнує 6 пенсів, це дурень супроти самого себе, це шкідник супроти власної родини, це шахрай супроти власних співгромадян". Цих чесних і пильних людей, що боролися на своє життя за кожний сотик і тому мусіли з ним господарно обходитись, дуже дратувало те, що капіталісти могли тисячі накопичувати з їх неоплаченої праці. Ще більше однак дратувало їх те, що вони були супроти такого стану безсильні. Тому рішили стати піонірами нового споживчого товариства в Рочделі.

При Жабиній улиці стояв триповерховий дім. На найвищому поверсі була школа одної релігійної секти, середній займала прилюдна мійська школа для дітей, підвальна осада була вільна. Раніш був у ній магазин, що до його вели широкі двері. Ці двері належало усунути, а замість них зробити крамничні двері й вікно. Доручили Гауерові вишукати домовласника. Як цей почув, що його пяиміщення хоче винаймити кооператива, з місця відмовив. Тоді Гауерс спитав: „Ну, а чи згодитеся винаймити мені особисто, коли заплачу вам чинш за чверть року згори?" „Так", відповів домовласник, „на це гожусь". Так винаймили рочдельці приміщення на 3 роки. Гауерс фіґурував як наймач і заплатив чинш за чверть року згори.

Рішено відчиняти крамницю тільки вечорами. Ешуорс і Купер переняли почесно обовязки продавців. На перші часи не хотіли вони брати ніякої платні за свою працю. Тільки згодом, коли підприємство почало давати надвишку, давали їм по 3 п. за годину, себто за вечір 9 п. (бо в крамниці продавали спочатку вечорами тільки через 3 години). Платня постійного крамаря в ті часи виносила тижнево 4 ш. і 6 п.

З кінцем першого чвертьріччя рочдельське товариство виплатило по 6 п. надвишки від 1 фунта*). Друга надвишка виносила 4 п., четверта 7 п., пята 9 п., шоста 11 п., сьома 1 ш., восьма 1 ш. 4 п., девята 1 ш. 6 п. Загалом 1 ш. і 8 п. була найбільша надвишка. Пізніше однак досягала вона до 2 ш. 6 п. (= 12,5%).

Рочдельські піоніри рішили віддавати одну десяту частину надвишки на освітні цілі. Проте, коли вони прийшли до суду з тим, щоби він це рішення затвердив, суд цьому відмовив. Це були часи, коли з одного боку закон забороняв робітникам самоосвіту, а з другого уряд одмовляв їм виборчого права ізза браку освіти.

*) Це дає 2,5%.

ДРУГА ЧАСТИНА.

(1857—1898).

13. Сон ткачів.

Перед 32 роками*) кількох робітників невеличкого міста графства Леншекір снило сон про царство праці. Вони мріяли про вихід із країни недолі й сліз. І їх очі звертались до обітованої землі добробуту, ними самими створеного. Шлях, що провадив до неї, був дикий і непевний. І, не зважаючи на це, вони вибрались в дорогу.

В 1844 р. к о о п е ра ці я була вже відома. Навіть добре відома. І що найважніше, вона здебільшого засідала на лаві підсудних. Це був непоправний переступник. Ріжно його допитували і за кожним разом засуджували. Багато робітників понесло за це страти. Ще більше люди розчарувалися. Кооперацію вважали безвиглядною справою. Судно кооперації не знало моря. В дійсности воно було подібне до того корабля, що мав щілини і тому хитався. Тільки немногі зважилися виплисти на ньому на отверте море господарського життя. Були сумніви, чи судно „кооперація" причалить до пристані. І все таки знайшлося кількох сміливих моряків, що вибралися у дорогу.

Вони не мали нічого до втрачення.

Як відомо читачеві, треба було цілого року на підготовку до подорожі. В 1844 р. виправлено старе корабельне знаряддя. (Бо вже 16 років тому назад було старе судно зі щілинами на морі. В 1928 р. спустили його у Брайтоні на води). Люди часто балакали про його лихий стан. Зичливі силкувалися додавати відваги морякам, незичливі похитували головами. Один або двох посторонців узяли участь у подорожі. По 12-ти місяцях виплило судно на отверте море з вантажем, що складався здебільшого з вівсяної крупи, соли й солонини, приблизної вартости 28 фунтів штерлінґів. Наші моряки готовились до дуже бурхливої морської їзди. Чесні піоніри мусіли виконати важну працю, щоби судно не лягло на бік. Хвилі кидали ним то в цей то в той бік. Иноді судно знаходилося на гриві страшної хвилі. Иноді хвилі його цілком за-

*) Друга частина книги Голіовка появилася уперше в р. 1878, себто в 21 років після появи першої частини.

ливали. Населення міста придивлялося їзді сміливих моряків з берега. Одні сердешно бажали їм „щасливої дороги!". Та більше було таких, що сміялися з моряків. Бо трудно було вишукати гірший і такий старий, зужитий та негодящий корабель, як той, що плив по морі господарського життя під назвою „Сон ткачів".

Говорячи більше прозою, треба сказати, що кооперація перед 32 роками, коли ткачі флянелі в Рочделі розпочали своє підприємство при Жабиній вулиці з капіталом 28 фунтів, що це була справа, на яку дивилися зі зневагою, до якої не мали довіря і про яку сумнівались. На успіхи треба було ждати. Роки нестійности й поступу чергувались. „Товариство чесних піонірів" — так охрестили цю установу — розвивалось. Число членів росло. Відкрито нові відділи. Відтак прийшла криза. І знова пішли пророцтва, що „Сон ткачів" розібється так само, як усі попередні сни у фантастичне ніщо.

Однак сталося инакше. Старе судно відбуло багато поїздок, а його вантаж давав усе більшу користь. Бурхливі хмари часто затьмарювали його їзду. Хвилі часто кидали судно на підморські скелі. Проте кожного разу залога поправляла свій корабель, скріплювала його та малювала на ново. Прийшла пора, коли відважні моряки пускали на море нові судна, при загальних оплесках і радости.

Так прийшов 1861 рік. Буря бавовняної кризи прийшла з полудня і грозила повним знищенням установи. Американська громадянська війна*) зірвалась наче монсум, повіяла через антлянтійський океан і знищила цвитучий промисл північних провінцій Анґлії. Тепер, здавалося, кооперація, вже мусіла б провалитися, кооперативні крамниці мусіли занепасти, чудовий сон ткачів мусів закінчитися.

Прийшов великий буревій, а з ним жах і голод і всі страшливі наслідки та нещастя війни. Однак ніщо не могло вирвати судно відважних піонірів із їх якорів. Корабель стояв тоді вже сильний. Одержав нові щогли й нове корабельне знаряддя. Знарядили його в найліпші й найпевніші машини, потрібні в кооперативному мореплавстві. Серед бурі вибирався в дорогу так, наче йому в дорозі ніщо не могло притрапитись. І коли многі инші кораблі не видержали її та йшли на дно, корабель піонірів гордо повертав цілий до пристані. І коли инші кораблі через брак харчів знайшлися на бурхливому морі у біді, тоді корабель

*) Американська громадянська війна (1861—1865) викликала в Анґлії господарську кризу, в першу чергу кризу бавовняного промислу. Анґлія спроваджувала більшу частину бавовни з Америки. Наслідком зменшення продукції бавовни в Америці і замкнення американських пристаней, довіз американської бавовни до Анґлії дуже зменшився. Коли Велика Британія спровадила з Америки у 1860 р. бавовни приблизної вартости 1.100 міліонів фунтів, то у 1862 р. привезено її на 6,4 міліонів фунтів. Через те станули многі фабрики бавовни. Многі скрахували. А наслідком цього цілі тисячі робітників знайшлися без праці і попали в злидні.

піонірів приходив їм з дружньою підмогою. Його щогли були сильні, а його команданти мали добрі мапи, на яких усі підводні скелі були старанно позначені. Капітан корабля знав, коли має їхати уздовж берегів, а коли може виплисти на отверте море. Його обсада складалася із сміливих і досвідчених моряків.

Як прийшло до того, що наші піоніри самі могли відбувати щасливі поїздки по бурхливому морі, про це хочемо оповісти в наступних розділах нашої книги для розваги й науки прийдешніх кооперативних моряків.

14. Славних 28.

Майже двадцять літ пройшло від появи першої частини нашої книги. Немногі, сміливі робітники, що оснували кооперативу при Жабиній вулиці, здобули собі почесне прізвище „Славних 28". Більшість із поміж них уже в могилі. Тимто буде інтересно почути про них деякі ближчі подробиці.

Одна людина оповідала мені, а чула це від основників кооперативи, що старий маґазин при Жабиній вулиці, де рочдельські піоніри розпочали торгівлю, уже надовго раніше був відомий під назвою „Магазин піонірів". Була там монтувальна квартира піонірського полку, що ґарнізонував у Рочделі. Площа за будинком ще й нині називається „касарняною". Через те мій оповідач думає, що ця історія мусить бути правдива. Якщо воно справді було так, то піоніри мусіли достосувати свою назву до цеї обставини. Або, як воно часто буває, могло це статися припадково.

Моє переконання таке, що назву запозичено відки инде. Вже раніше в соціяльній і професійній літературі були відомі твори під заголовком „Піонір". І перші „асоціялісти" хотіли виконати піонірську службу. Вся їх честолюбивість зводилась до того, щоби йти вперед і щось творити. Все ж таки подана нами подробиця нашого оповідача цікава, хоч про неї досі ніхто не згадував*).

*

При основуванні кооперативи не було згоди між чартистами й асоціялістами (оуненістами). І треба було великого такту й розуму з боку останніх, що до оснування її прийшло. Ніхто вже нині не сумнівається в тому, що саме асоціялістам приналежить заслуга, як тим, що дали почин до оснування кооперативи, її оснували, зорґанізували та ввели в рух. І фактом теж є, що чартисти на полі кооперативного руху ставили перешкоди. Вони були проти кооперації. Мали для неї замало зрозуміння. Ди-

*) Під словом »піоніри« розуміють в Анґлії й Америці тих, що промощують шлях. Цю назву товариства запропонував Чарлз Гауерс. Вона загально подобалася за вийнятком Дж. Дейлі, що висмівав її, хоч сам погодився на неї. Рочдельці обосновували назву тим, що саме вони хочуть промощувати шлях для других. До того вони назвали себе ще й »чесними«. Бо шукали справедливости (чесноти), що її кооператива мала здійснювати.

вилися на тих своїх товаришів, що виявляли інтерес для кооперації, як на зрадників. Довго не розуміли кооперативної справи. А коли зрозуміли її, недовіряли їй. Однак після шіснадцяти років, коли кооперація мала все успіхи, та прийшла до поваги й значіння, силкувались кожному доказувати, що саме вони були тими, що все створили. Така то вже доля кооперативного та инших рухів: у важких часах боротьби за їх існування завзято поборюють їх, щоби відтак у днях тривалого їх успіху, перекинутись у їх старих, вірних приятелів та оборонців. Все таки це добрий знак для руху, коли його старі противники згодом стають його приклонниками. Бо з цього виходить, що думка, за яку йшла боротьба, перемогла, та що противники її вважають для себе честю, ісповідати її. Все ж таки завданням історії є вирішити, кому припадає честь почину й орґанізації руху.

Опозиція, що її робили чартисти першим рочдельським піонірам, являється нині (1877), коли піоніри зросли в силу, а чартисти майже зникли, чимсь другорядним. Проте тоді, в 1844 р., і ще довго опісля, коли чартисти були вдесятеро і вдвадцятеро численніші ніж асоціялісти, справа малася инакше.

Кожна партія, що її засади опановують її провідників, замість того, щоби, навпаки, провідники опанували засади, грішить тим, що на думку її приклонників усі инші партії мусять перейняти її засади. Вони иноді твердять навіть, що засади всіх инших партій фальшиві. Однак на те є розум і він вимагає того, щоби кожний розумів своє власне становище та працював у згоді з ним.

Ткачі флянелі — оуеністи оснували по невдачнім страйку „Товариство чесних піонірів" і негайно приступили до збірки фонду, щоби відкрити невеличку споживчу крамницю. Спершу зібралися вони там, де все сходилися ткачі, себто в школі одної анґлійської реліґійної секти при Жабиній улиці. Відтак відбували свої засідання в Соціяльному Інституті на кінці Йоркширської вулиці. Тут і основано „Товариство чесних піонірів". Джон Голт став касієром товариства і цей уряд виконував майже до кінця свого життя. Старі провідники асоціялістів склали статути товариства та зорґанізували кооперативу. Капітал, що його члени зложили, виносив, як відомо, 28 фунтів. І число членів товариства виносило спочатку — 28.

У 1865 р., у 21 років після основання товариства, 14 старих членів, які ще були при житті, сфотоґрафувалися разом за почином Смісіса. Цею збірною фотоґрафією ушановано приятелів товариства й кооперації. Подаємо її окремо. Уіл Купер, посилаючи мені її, подав теж важніші відомости про сфотоґрафуваних піонірів, які наводжу:

„Короткий нарис про 14 осіб, що належали до перших членів »Рочдельського товариства чесних піонірів«, і що сфотоґрафувалися разом під конець 1865 р.

Ч. 1. Джон Бент. Кравець по професії, асоціяліст і один із перших ревізорів товариства.

Ч. 2. Джейкеб Смісіс. Сортівник бавовни і бухгальтер. Асоціяліст і один із перших начальників товариства. В ріжних часах був предсідником, секретарем, уповноваженим і начальником товариства. Працював усе над поширенням кооперативної ідеї та духа справедливости й братерства. В його кватирі обговорювалася уперше справа основання товариства. Одержав добре виховання. Був знайомий із часописом „The Co-operator" що його видавав і редаґував д-р Кінґ.

Ч. 3. Майлс Ешуорс. Флянельовий ткач по професії. Чартист. Перший голова товариства. Це був старий жовнір маринарки. Брав участь у битві анґлійців і прусаків проти Наполєона під Ватерльо та належав до військової сторожі корабля, що вивіз Наполєона на вигнання на остров св. Гелєни.

Ч. 4. Чарлз Гауерс. Робітник у бавовняній прядільні. Асоціяліст. Був одним із перших уповноважених товариства. Головно йому приналежить опрацювання статутів. Він теж відкрив засаду про розподіл надвишки відповідно до закупів. Був кілька разів секретарем товариства. Коли почався рух за здобуття закону про 10-ти годинний день праці, робітники вибрали його своїм делєґатом до Лондону для переговорів з членами парляменту і для слідкування за порадами над законом у палаті послів. Це була людина практичного знання. Відогравав провідну ролю також і в старій рочдельській кооперативі.

Ч. 5. Джейвід Брукс (David Brooks). Відливач друкарських форм по професії. Чартист. Був першим крамарем товариства. Належав до заможніших між піонірами. Увесь свій вільний час посвятив товариству й не жалував праці та матеріяльних жертв, щоби тільки причинитися до розвитку товариства.

Ч. 6. Бенджемін Рудмен (Benjamin Rudman). Флянелевий ткач. Чартист. Людина, що мало говорила. Зате була щиро віддана товариству.

Ч. 7. Джон Скроуфорт. Похатній майстер. Не належав до жадної політичної партії. Сведенборґіянець*). У перших часах існування товариства члени його часто сходилися на гутірки в льокалі кооперативи. Політика, реліґія та інші справи були предметом дискусії на них. Розуміється, реліґійні питання часто стояли в центрі дискусій. Деякі реліґійники вважали ґріхом, дискутувати про їх віру та домагалися заборони дискусій на подібні теми. Сектант Скроуфорт, що був глибоко реліґійною людиною, спротивився тому. Він казав, що про реліґійні справи можна таксамо дискутувати, як про всякі інші справи. Був переконаний, що його віра правильна, що на неї можна навернути людей тим

*) Реліґійна секта, основана шведським ученим і містиком Ем. Сведенборґом (1688—1772).

ЛБ АН УРСР

Основници кооперативи в Рочдель

ЛБ АН УРСР
Инв. № 4753

НОВІ КНИЖКИ:

Малицька, К. — **І звірята співпрацюють.** Львів, РСУК, 1939. 8⁰, ст. 48.

Statystyka spółdzielni w Polsce. 1937—1938. Wartzawa, Rada Spółdzielcza, 1939. 4⁰, str. 72.

Lietuvos kooperativu kongresai. I—V. Jo kooperativu kongresu resolucios. Kaunas, Lietuvos kooperativu taryba, 1939. 16⁰, p. 48.

Salcius, P. — **Lietuvos kooperacija.** 1915—1919. Kaunas, Lietuvos kooperativu taryba, 1939. 16⁰, p. 48.

УВАГА КООПЕРАТОРИ! **НОВА КНИЖКА!**

Накладом Ревіз. Союза українських кооператив вже появилася друком

новинка:

ШАРЛЬ ЖІД

Солідарність

З французької мови переклав др. Ю. Студинський
З передмовою дир. О. Луцького

„Солідарність" Ш. ЖІДА — це величний гимн на честь солідарности цього підставового елемента кооперативного світогляду і одного з головних моторів кооперативного руху. —Не знати цих підстав кооперації — це значить, не стояти на певному, твердому ґрунті. — Тож читайте, студіюйте найновішу в нашій мові працю апостола кооперативної благовісти.

Ціна 1·50 зл.

Замовляти в Ревізійнім Союзі Українських Кооператив у Львові, Техніцка, 1.

Рада едина, кури

КАЛИНА

Позір! Дирекції ОСК, ПСК, і пр. кооперативи!

При закінченні ділового року і розділі чистих зисків, не забудьте призначити певну квоту на уділи до виробничо-збутової кооперативи

„ГУЦУЛЬЩИНА"

— п. Косів Гуцульський —

щоби допомогти нашому домашньому промислові до ще кращого розвитку. — Най у цьому, важному ділі, нашого кооп. виробництва не бракує нікого!

Один уділ 50. зл., вписове 2. зл., — відповідальність уділами. —

ХТО ПЕРШИЙ!!

ЛНБ им. В. Стефаника
ПРОВЕРЕНО-1987 г.

Opłata pocztowa uiszczona gotówką. Поштове оплачено готівкою

Книжкові премії!

Запросини до передплати на 1939. рік, що є вже **дванадцятим** роком видання журналу

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

єдиного у нас економічно-суспільного місячника, що виходить під ред. др. К. Коберського, накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив.

Кожний передплатник „К. Р.", що заплатив до 1 липня передплату за рік, одержить в 1939. році такі

дарові премії:

1. Джордж Голіовк: Історія рочдел ских піонірів.

Вперше в українській мові! Джерельно удокументована, богата фактами, приступно написана, класична праця про початки кооперативного руху.

2. Книжку проф. Шарля Жіда: „Солідарність" в перекладі др. Ю. Студинського.

3. Книжки з видань РСУК. по вибору передплатників, у вартости 2 зол.

Передплата за „Кооперативну Республику" в 1939 році **знижена** і виносить всього 12 зол. (за 12 чисел по 40 стор. друку). На пів року 6 зол. Окреме число 1 зол. До набуття в усіх книгарнях.

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістають крім премій „Кооп. Республику" за 8 зол., якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня 1938. Сплачувати можна ратами.

Адреса: **ЛЬВІВ, ВУЛ. ТЕХНІЦКА І, РСУК.**

Український Кооператор вживає м и л о лише з кооп. фабрики „ЦЕНТРОСОЮЗ"

Wydaje: Rewizyjny Sojuz Ukraińskich Kooperatyw.
Redaktor: D-r Karło Koberśkyj.
Z druk. Naukowego Towarzystwa im. Szewczenka we Lwowie, ul. Czarnieckiego 26.
Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
Редактор: Д-р Карло Коберський.
З друк. Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26

KOOPERATYWNA RESPUBLYKA Nr. 6. Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

III
Ж-14850
1939-6

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

На окраю днів: Орґанізуймо поміч кооперативній молоді; Перший зїзд кооператив здоровля; В чиїх руках торговля; Кооперація перемагає; Польське і українське кооп. шкільництво; та ін.
Розвиток комунікації на Карпатській Україні.
Кооперативні програми Г. Шульца і Ф. Ляссаля.
Реґулювання відносин праці в анґлійській кооперації.

ЛЬВІВ ЧЕРВЕНЬ 1939
Czerwiec

ЗМІСТ:

На окраях днів (Актуальні замітки) 161
О. Мицюк: Розвиток комунікації в Карпатській Україні 168
І. Мартюк: Яєчні збутові контракти 173
Павло Ольберґ: Кооперативні програми Германа Шульце і Фердинанда Ляссаля 175
Софія Подолянка: „Рочдельський інститут“ . . 180
К. К.: Регулювання відносин праці в анґлійській кооперації 182
З господарського життя . . 185
Звідомлення з книжок . . 187
ДОДАТОК: Д. Голіовк: Історія рочдельських піонірів ст. . . . . 49—56

INHALT:

Aktuelle Notitzen (Unsere Gesundheitsgenossenschaften; Polnische und ukrainische Genoss.-Schulen usw) . . 161
Die Verkehrsmittel i. d. Karpato-Ukraine (Al. Mytziuk) 168
Eierlieferungsvertäge (I. Martiuk) 173
Die Genossensch. Programme von Schutze und Lassale (Paul Olberg) 175
„Das Rochdaleinstitut in New-York (S. Podolanka) . . 180
Arbeitsverhältnisse in der britischen Genoss. Bewegung (H. Twigg) 182
Wirtschaftsnachrichten (Oderberg—City von London) . 185
Bücherschau 187
BEILAGE: G. J. Holyoake: Die Geschichte der Rochdaler Pioniere (7. Halbb.) S. 49—56

TREŚĆ:

Aktualności 161
Rozwój komunikacji na Karpackiej Ukrainie (O. Myciuk) 168
Kontrakty jajczarskie (J. Martiuk) 173
Programy spółdzielcze Schultze i Lassale'a (P. Olberg) . 175
Instytut roczdelski w Nowym Jorku (S. Podolska) . . . 180
Regulacja warunków pracy w spółdzielczości angielskiej (H. Twigg) 182
Kronika spółdzielcza 185
Sprawozdanie z książek . . 187
DODATEK: G. Y. Holyoake, Historia pionierów z Rochdale . . . . . 49—56

SOMMAIRE:

Notices actuelles 161
Les moyens de la communication en Ukraine-Subcarpathique (O. Mytziuk) . . 168
Les contracts d'oeuf. (I. Martiuk) 173
Programmes coopératifs du Schultze et Lassale (P. Olberg) 175
Iustitut du Rochdale en New-Jork (S. Podolska) . . . 180
Regulation des conditions du travail dans la coopération en Angleterre (H. Twigg) . 182
Chronique économique . . . 185
Parmi les livres 187
SUPPLEMENT: G. J. Holyoake: L'histoire des pioniers du Rochdale. Trad. par V. Levyńsky . . . . P. 49—56

1939-6

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ

KOOPERATYWNA RESPUBŁYKA

CO-OPERATIVE REPUBLIC

Ukrainian Monthly Review Lwiw — Poland

ul. Technicka, 1.

Ч. 6.
ЧЕРВЕНЬ
CZERWIEC
1939.
РІЧНИК XII.

НА ОКРАЯХ ДНІВ

ОРҐАНІЗУЙМО ПОМІЧ КООПЕРАТИВНІЙ МОЛОДІ!

Дякуючи ініціятиві РСУК і Рідної Школи маємо вже дві кооперативні школи: нижчого типу в Яворові, для потреб сільських кооператив і середнього типу (ліцей) у Львові, для підготови працівників більших кооперативних установ.

Школи ці, за браком більших матеріяльних підмог мусять бути побудовані на засадах господарської самовистарчальности, це значить побирати від учнів оплати за навчання. Окрім того мусить учень покривати кошти свого удержання в місті. Це у нас звичайні річи, до яких ми начеб то уже привикли.

Та є звичайні річи, до яких звиклося, одначе нездорові і ненормальні. Ненормальним є в нашій справі іменно те, що з вини шкільних оплат і зменшених в часі кризи доходів хліборобів наше малоземельне селянство цілковито втратило можливість посилати діти до шкіл в місті. Маємо отже такий стан, що добір нового нарибку до праці в кооперації відбуватиметься так само, як скрізь: не після засади, хто здібніший, а тільки: хто засібніший.

Добір осіб — річ дуже важна в суспільстві; особливо ж важний у кооперації, де, як відомо 90% успіху залежить саме від добору людий, бо людина в кооперації це рішаючий чинник.

Чи маємо спокійно переходити біля факту, що нераз дуже чесні, дуже спосібні молоді люди не матимуть змоги дістатися до наших кооперативних шкіл через те тільки, що їх батьків не стати на те, щоби їм дати до кооперативної школи 1-го ступня в Яворові чи до ліцея у Львові?

Здається, що такої соціяльної несправедливости не захоче терпіти кооперація, уся пронизана духом рівности шанс і суспільної справедливости. Українська кооперація повинна заінтересуватися справою незаможних, а здібних хлопців і дівчат, що бажали б, а не можуть вчитися в наших кооперативних школах.

Підносім цю справу на наших кооперативних зїздах і сходинах. В Госп. Кооп. Часописі вже кинено думку про створення Кооперативного Стипендійного Фонду для допомоги незаможній, а здібній молоді кооп. шкіл. Чи не можнаби ухвалити, що кожна кооператива, кожного року повинна передати 0.5% своєї білянсової надвишки на Кооп. Стипендійний Фонд? При такім оподат-

ЛБ АН УРСР
4753

куванню фонд цей мавби кожного року біля 10.000 капіталу до розділу в формі допомог між найздібнішу а незасібну молодь кооперативних шкіл.

Ми зробили б велике діло кооперативної і суспільної солідарности!

Замітне і дуже радісне явище: першу жертву на Кооп. Стипендійний Фонд зложила молодь! Зложили її учасники курсу кооп. продавців у Жовкві.

ПЕРШИЙ ЗЇЗД КООПЕРАТИВ ЗДОРОВЛЯ.

Хоч діючих вже кооператив здоровля при РСУК маємо покищо лиш три, то зацікавлення справою є велике. Ціла низка осередків кооп. руху в краю підготовляє ґрунт під оснування дальших цього роду станиць. Міжтим діяльність існуючих кооператив є в початковій стадії експериментування; ще досить часу упливе, заки можна буде з певністю твердити, що методи ведення кооператив здоровля в наших відносинах вже випробовані й устійнені.

З метою ґрунтовного обговорення саме тих метод праці скликав РСУК на день 21. травня ц. р. зїзд представників існуючих і орґанізуючихся кооператив здоровля. Предметом зїзду було в першу чергу обговорення стану існуючих кооператив здоровля та устійнення тактики при основуванні нових. Два реферати: один ревізора кооп-в здоровля, другий фахового лікаря були субстратом для дискусій на зїзді. (Між іншим дискусії ці були дуже оживлені й ділові.)

Добре сталося, що такий зїзд відбувся, бо у збірній праці думки найкраще виковуються обєктивні правди в таких складних матеріях, як ця. Саме ця дискусія викрила існування деяких „первородних гріхів" цього нового типу кооперації, що виростає на наших очах. Один гріх — наш старий знайомий: за скоре основування кооператив, без належної мобілізації членства й уділів. До нього долучається ще одна наша хиба, що пливе з надто великої мягкости нашої національної вдачі: потурання людському лінивству, що не хоче вступити в члени кооперативи, а хотіло б користати з її благ. Іншими словами: обслуга й нечленів і то на умовах мало що відмінних від тих, що обовязують відносно членів.

У цих двох кардинальних питаннях зїзд викристалізував ясні думки: не вільно відкрити кооперативи, поки не збереться найменше 700 до 1000 членів (залежно від району) і то з повно-вплаченими уділами; коли допускається обслуга й нечленів, то на таких умовинах, щоби принєволювали дотичну особу радше вступити у члени кооперативи.

Ухвалено далі важні тези: замісць великого району установити для кооперативи радше невеликий, зате перевести в ньому масове членство; уділ може бути знижений, але місячна вкладка остає в силі і вона, є основною базою бюджету кооперативи. Звернено теж увагу на техніку збирання місячних вкла-

док, для чого необхідно наладнати тісну співпрацю з районовими молочарнями та взагалі збутовими кооперативами. Присвячено чимало часу обговоренню справи гігієнічного освідомлювання населення через плянові й систематичні реферати.

Віримо, що овочі цього зїзду будуть благодатні.

В ЧИЇХ РУКАХ ТОРГІВЛЯ.

„Wiadomości Statystyczne" з 5. і 18. травня ц. р. подають статистичні дані про кількість викуплених промислових свідоцтв для торгівлі у окремих воєвідствах Польщі. Цим разом статистичний уряд подає не лиш загальне число викуплених свідоцтв, а й їх розґрупування після віроісповідання власників.

В цілій Польщі викуплено в 1938 році 468.774 промислових свідоцтв для торговельних підприємств. З того загального числа припадало на окремі віроісповідання:

мойсеєве — 221.193.
римокатолицьке — 192.420.
грекокатолицьке — 9.778.
православне — 9.643.
інші — 11.352.
(Крім того 23.028 осіб невідомого віроісповідання.)

У воєвідствах, де мешкають Українці, стан був такий:

	мойс.	р.-к.	гр.-к.	правосл.	інші	невід.
Львів	25.258	9.023	3.541	51	124	3.810
Станиславів	11.158	2.051	3.019	24	97	1.826
Тернопіль	11.038	2.591	2.762	26	13	2.256
Полісся	7.731	1.472	9	1.988	57	552
Волинь	17.425	3.224	82	3.623	303	1.418
Люблин	18.002	9.153	24	289	107	1.457
Краків	17.583	16.946	187	23	163	1.471

У воєвідствах, де Українці мають більшість серед наслення, себто у 5 перших, було торговельних підприємств

мойсеєвого віроісповідання — 72.610,
римокатолицького — 18.361,
грекокатолицького — 9.413,
православного — 5.712,
інших — 604,
невідомого — 9.862.

Застановляє остання рубрика „невідомого віроісповідання", передовсім своїм великим числом, яке поважно ослаблює вартість статистики. Можна тільки снувати здогади, що скривається під цією рубрикою. Є мало правдоподібною річчю, щоби багато осіб римокатолицького віроісповідання „забуло" чи не бажало подати своєї релігії до відома податкових властей. Скорше є можливе те, що більшість тих, що так зробили, це були особи менше упривілеєних віроісповідань, отже передовсім східних: православ-

ного і грекокатолицького. Коли з числа 9.802 „невідомих" дочислити хоч 3/4 до цих двох віроісповідань, тоді дістанемо стан української і московської торгівлі на терені 5-ти воєвідств понад **22.000 підприємств.** Числячи всіх римокатоликів за Поляків, і додаючи туди ще певне число з „невідомих", дістанемо число польських торговельних підприємств приблизно **21.000.** Стан посідання Жидів перевищує Українців і Поляків взятих разом майже двократно: коло 73.000 підприємств.

Зі суто польських воєвідств лише Познань, Поморя і Шлеськ мають перевагу Поляків над Жидами; в Кракові є майже рівновага.

В повищих цифрах є також кооперативи; коли отже відчислити від суми грекокатолицьких і православних підприємств українські й „русскі" закупочно-збутові та споживчі кооперативи, та коло 400 українських торговельних кооператив північно-західніх земель, разом понад 3000 одиниць, тоді на приватне українське і московське купецтво лишається 19.000 одиниць.

ПОМЕР КООПЕРАТОР Ж. ХМЄЛЄВСКІ.

Польська, а без сумніву і взагалі кооперація понесла втрату: помер Жигмонт Хмєлєвскі. Це один з тих, що клали підвалини під польський спілчанський рух. Войцєховскі—Мєльчарскі—Хмєлєвскі — не лиш сучасники, але й подібні собі духом. Усі вони вийшли з передвоєнного покоління польських демократів, що, як каже М. Рапацкі, зробили синтезу з гарячих сердець 1863 року і зимних голов слідуючої доби тзв. „позитивізму".

Для всіх людий цього типу независимість господарства була етапом до політичної независимости польського народу. Патріотизм поневоленої бездержавної нації виливався у кооператизмі, як найбільш національному і найглибше демократичному рухові нової доби.

Вийшовши з села, Хмєлєвскі поставив своїм завданням також працю для села. Став аґрономом. В практиці — він був піоніром кооп. молочарства на терені б. Конґресівки. Пише взірцевий підручник молочарства, разом з тим орґанізує всі інші форми кооперації на селі. Став душею і провідником краєвого союзу селянської кооперації — відомого „Зєдноченя".

Коли надійшла хвиля проби, новелізація кооперативного закона у 1934 році в дусі обмеження самоуправи кооп. руху, як правдивий демократ і кооператор боронить до останку самоуправи кооп. руху та коли не міг подолати, не приняв провідного місця у новій, обкроєній кооперативній орґанізації. Тоді відійшов на позицію лиш педаґоґа і виховника; став управителем створеної собою школи сільської кооперації в Наленчові. Для потреб цієї й інших кооп. шкіл склав свій знаменитий підручник кооперації.

Товариство Українських Кооператорів делєґувало свого голову інж. Павликовського для віддання останньої чести Покійному. Бо своїми порадами Покійник, як правдивий кооператор, служив нераз і нам.

БАНК ПОЛЬСЬКИЙ ПО ЗМІНІ СТАТУТУ.

Квітень був першим місяцем діяння нового статуту емісійної установи Польщі.

Звідомлення Б. П. за третю декаду, цебто на 30. квітня ц. р. виказує стан запасу золота мало що менший, як в минулому місяці (443,2 міліони проти 447,6 міліонів).

Сума обігу банкових білянсів і нечайно платних зобовязань банку піднеслася о квоту 126,3 міліонів злотих. Обіг банкнотів виносив отже 1.807,8 міліонів злотих (на 30. квітня 1938 обіг виносив 1.141,1 міліонів зл.).

Покриття банкнотів і негайно платних зобовязань, понад вільну від обовязку покриття квоту 800 міліонів, було 37,9%. Одначе за окремою ухвалою уряду квота вільної від покриття емісії може бути піднесена до 1.200 міліонів; в такому разі покриття було би 57.5%. Статут вимагає найменше 40%.

КООПЕРАЦІЯ ПЕРЕМАГАЄ!

Від 1933 року кооперація в Німеччині жила в постійній непевности що до свойого завтра а принаймні що до розмірів своєї незалежности. Дуже великий був натиск з боку капіталістичних кругів в цьому напрямі, щоби держава вкоротила розмах кооп. руху. Кругам цим вдалося довести до того, що під безпосередній вплив держави дістались верховні орґани кооперації, у виді ревізійних і фахових союзів. Але тим ці круги не вдоволялися. Пропаґуючи, ніби в інтересі амбіції правлячої партії, т. зв. вождівську засаду, хотіли довести до того, щоби проводи всіх кооператив були не вибирані, тільки іменовані згори. Очевидно, це могло зовсім убити самоуправу кооператив. Кругом цих проєктів кілька літ велися закулісові змагання і їх звязували з проєктом нового видання кооперативного закона.

На щастя, як доси ці проєкти не здійснюються. Навпаки, з реферату проф. Маєра на кооп. семинарі в університеті в Галлє дізнаємося, що проєкт нового кооп. закона оставляє без зміни давні точки закона про виконні орґани кооперативи. Отже проєкт „елітаризму" упадає навіть в Німеччині.

Кооперація вже за велика національна цінність, щоби можна її було нищити задля інтересів одної ґрупи чи суспільної кляси. Навпаки — новий текст німецького закона носитиме вимовне мотто:

„Кооператива це господарська форма, питома німецькому народові".

Це мотто — видний знак тріюмфу кооперації.

НОВИЙ СПОСІБ ДОБУВАННЯ ГРОШЕЙ В НІМЕЧЧИНІ.

З днем 1. травня ввійшов у Німеччині в життя закон про т. зв. податкові бони. Це буде вже третя з черги метода, якою уряд Третьої Німеччини, не збільшуючи обігу банкнотів, добуває потрібну йому для його великих видатків готівку. Перша це були внутрішні позички, друга ріжного типу векслі, якими держава покривала у фірм достави для себе. Дня 25. березня, коли появився декрет про т. зв. податкові бони (Steuergutscheine) заявив державний секретар Райнгард: від тепер уряд занехує систему „спеціяльних векслів" і навіть систему внутрішніх позичок та скарбових бонів. Засадою має бути покривання всіх державних видатків перш усього біжучими податковими доходами, а коли цього буде мало — „податковими бонами".

Що таке німецький податковий бон? — Це державний папір, яким можна платити податки, але не зараз. Є два роди бонів: одними можна буде платити податки по 7-ми місяцях від їх випуску, другими — аж по 37 місяцях. Перші є неопроцентовані, другі прийматимуться по курсі 112 за 100, отже фактично є опроцентовані приблизно на 4%.

Бони ці мусять приймати замість готівки усі доставці держави, у кількости 40% цілої претенсії; ті ж доставці будуть управнені платити тими бонами своїм клієнтам у тім самім відношенні. Не можна бонами платити: комірного, аренди, векслів і платні працівникам.

Фактично німецька держава дістане до обігу нову, другу валюту, яка буде курсувати між підприємцями. Емісія цієї валюти не буде фіґурувати у звідомленнях державного емісійного банку, отже її висота не буде відома широкому громадянству. Економічно випуск податкових бонів означає, що держава затягає в громадянства позичку на рахунок майбутніх податків, приблизно на 37 місяців наперед.

Зброєння і воєнне поготівля, як бачимо, вимагають великих матеріяльних жертв.

ПОЛЬСЬКЕ І УКРАЇНСЬКЕ КООПЕРАТИВНЕ ШКІЛЬНИЦТВО.

У шкільному році 1938/39 в Польщі діють такі правильні шкільні кооперативні заведення:

1. Чотиро-літня кооп. ґімназія у Варшаві;
2. Чотиро-літня кооп. ґімназія у Кремянці;
3. Трилітній кооп. ліцей у Львові (покищо 1-й рік);
4. 6 однорічних шкіл кооп. підготови 1-го ступня, а саме: в Наленочві, Варшаві, Познані, Львові, Пинську і в селі Гандзлівці.

Окрім того, як знаємо, існують три українські кооп. школи: 3-літній ліцей (РСУК) у Львові, покищо 1-ий рік; 1-річна школа кооп. підготови першого ступня в Яворові (Рідної Школи); 1-річна кооперативна молочарська школа в Стрию (Маслосоюзу). Всі українські школи є приватні і не мають ніяких державних допомог.

Хто і як фінансує польські кооп. школи?

Формально тільки школи в Наленчові, Кремянці і Пинську є державні, інші є приватні, але фактично всі польські кооперативні школи користуються державними або самоврядними субвенціями. Підмоги зі засобів шкільних кураторій для польських приватних шкіл вагаються від 8—15% їх бюджетів; субвенції від самоуправи і кооперативних орґанізацій виносять 14—30% бюджету шкіл. Решту видатків покривають школи з учнівських оплат. Львівський польський ліцей прелімінував на цей шк. рік з оплат 32% бюджету, а існуюча при нім 1-річна школа кооп. підготови 1 степеня — 30%. Дефіцитуючу решту, конкретно 20.000 зл. мають покрити субвенції.

Кооп. ліцей РСУК прелімінував на перший рік видатків на кругло 30.000 зл., з того оплати мають покрити 8.500 зл., решту субвенція кооп. установ. Яворівська школа дістала в цьому році субвенції від кооп. установ 2.400 зл.

Оплати за навчання є ріжної висоти: в Пинську 120 зл. річно, у Варшаві 500 зл. В українськім кооп. ліцею оплата за навчаня засаничо 30 зл., в практиці одначе, з причини індивідуальних знижок пересічна оплата є значно менша. В яворівській школі оплата 15 зл.

Кошт прожиття учня: в Пинську 30 зл. місячно, у Варшаві 60 зл. місячно, в Наленчові 25 зл. В Яворові кошт удержання в інтернаті школи виносить тепер 25 зл. місячно.

Яка молодь заповнює кооперативні школи?

У кооперативних школах 1-го ступня переважає молодь сільського походження. У державній школі хліборобської кооперації в Наленчові студіює виключно сільська молодь. У інших подібних однорічних школах відсоток сільської молоді вже менший:

У Варшаві 92, в Гандзлівці 88, в Пинську 75, у Львові 69%.

В нашій школі в Яворові є на всіх 28 учнів 8 з міст, в тім 5 з самого Яворова; фактично одначе і тих 8 є селянського походження, бо сам Яворів це більше село, як місто.

У ґімназіях і ліцеях відсоток сільської молоді вже не такий, як у річних кооп. школах. У варшавській кооп. ґімназії всього 28%, у львівському польському ліцею 34% молоді походить зі села. Це є корисніше відношення, як у звичайних загальноосвітніх ґімназіях, та все таки ще далеко не відповідає соціяльній структурі польського суспільства. Між учнями кооперативного ліцею РСУК є на 42 учнів всього 12 дітей селян, себто 28%, так само як у варшавській кооп. школі.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

Розвиток комунікації в Карпатській Україні

(Від половини XIX ст. до кінця світової війни)

З побільшенням населення, натурально, ставала густішою сітка доріг краю. В добі від половини XIX ст. до кінця світової війни в дорожнім відношенні настали дві істотні зміни: розвиток мурованок і поява залізниць. Як одне, так і друге зроблене Австро-Угорською державою в стратеґічних цілях; поза тим, розуміється, нові і більш досконалі шляхи сполучення відогравали й народньо-господарську ролю. Особливо залізниці, які в деяких відносинах своєю появою впливали впрост революціонізуючо.

Мурувати дороги почали ще за Йосипа II. До 1848 року мурованок не було багато. Від того часу темпо будови їх прискорено. Нажаль, нам не довелося знайти даних про те, коли якийсь відтинок тої чи іншої мурованої дороги закінчено і передано до публичного вжитку. Маємо про те лише деякі, уривкові дані, напр. що по Землинщині перша штучна дорога проведена 1856 р. межи Кошицями і Яблонцем, 34 км. З тих уривкових відомостей можна зробити висновок, що раніш було вимуровано шлях в підгірській низині з Кошиць на Вел. Михайлівці, Собранці, Ужгород, Мукачев, Тиса-Вуйлок, Хуст, більш-менш старою маґістральною краєвою дорогою. На 1849 р. цю мурованку доведено з Хусту через Тячів до Сиґоту. Вона стає мурованою маґістралею, до якої, насамперед в цілях стратеґічних, проводять побічні мурованки в напрямку галицької гряниці. На Пряшів—Бардіїв—Свідник—Дуклю ще до 1848 р. По долині Уга проложено до р. 1853 не менше, як до Перечина, бо в р. р. 1853—4 промостили мурованку з Перечина понад р. Туря до с. Туря Бистра, а також між селами Люта і Дубриніч. До 1858 р. — до Ставної гори, до осени 1859 р. — до підніжжа Бескиду з частими віядуктами на воду. На 1862 р. вже державна дорога зєднувала Ужгород зі Самбором.

В рр. 1850—59 зі стратеґічних міркувань проводять возову дорогу зі Сиготу на Ясінь, по якій в 1860-х р. р. зявляється мурованка, а на р. 1866 через Ясінь мурованку доводять до Чернівців. Маґістраля вся була під опікою держави, довга, числячи з Кошиць до Черновець са 49,1 мерфельдів, з чого брукованих було 0.05, з камінною підставою 36,24 і вимощеної ринням 12,19 (mértföld = 7,58 км.).

В праці Я. Головацького, надрукованій 1875 р.*), про той відтинок Карпат читаємо: „Тільки одно шосе із м. Делятина проведено через Микуличин в Ясінь і Сигіт, — в інших же місцях для переходу через гори уживають коней навантажених вюками (терхами)". Той же автор в тій же своїй праці згадує про дорогу

*) »Карпатская Русь. Географ.-статистическіе и историко-етнографич. очерки«. Славянскій сборник, т. I. С. П. Бург.

з Старого Самбора на Ужок і звідти вниз до Ужгорода, яка уявляє зі себе „почасти шоссе, почасти стовбову і міжсільську дорогу". У нього ж читаємо, що із Стрия на Верецьки, а потім долиною Ляториці до Мукачева „проведено підряд порядне шоссе". Про цю дорогу, як про державну, згадує вже Бідерман в 1862 р.; крім неї він говорить про такі ж дороги з Хусту долиною ріки на Галичину, теж рівнобіжну з Тячова через Волове, туди ж і з Карачини через Вишкол, Боршу-Баню до Кірлібаби в Буковині; державні дороги той же автор характеризував, як більш широкі, добре викінчені і старанно удержані.

На основі опису Бідермана і тим більш пізнішого опису Головацького можна думати, що на третю чверть XIX ст. було попроваджено, гол. чин. старанням австрійської влади і в стратегичних цілях, мурованки вже й через присліпи. Дорога від Тиси понад рікою Тересвою до Устьчорної і під гребень Горґанів перемінена на мурованку в кінці XIX в. Так склалася та основна сіть мурованих шляхів краю, яку бачимо в часі Тріянонського миру.

Інакше виглядали звичайні міжсільські дороги. „Загалом можна сказати — писав Головацький 1875 р. — що шоссе по обох боках Карпат в добрім стані, теж і деякі стовбові дороги; але по „міжсільських" дорогах карпатських не легко пробратися в селянськім возі. В багатьох селах лісистих Карпат зовсім нема ні возів, ні доріг, і гірська людність тільки на гірських стежках (плаями) сама, верхи чи на навантажених терками конях переносить хліб, овечий сир, вовну і інші товари з одного боку Карпат на другий"*). Інший автор, місцевий, Легоцький, у праці, що видана 1881 р., на туж тему пише: „Були дороги державні, жупні і сільські. Сільські в заосталім стані... На багатьох місцях мости поставлено з необтесаних дерев, або багна і мочари просто позакидувано галузями; такі мости із за їх мягкости називають „шовковими"... На Верховині їздять здебільшого на деревляних возах, запряжених парою слабих воленят; в зимі на санях, санки на горах деколи і в літі уживаються, напр., за спуску дерева. На полонинах в дальшу віддаль їздять на конях. З Гукливого і Волівця іноді їздять цілими валками... На Верховині уживають деревляних сідел, а поводів — з крученого деревяного луба". ...Слід ще згадати стежки, по котрим не можна було їздити возом. Гуцули їх поділяють на „плаїчки", по яким може проходити тільки піша людина, „плай" — можна пробратися конем. Дорога у них — коли можна проїхати возом.

Закон 1890 р. поділяє всі сухопутні дороги на шість груп — державні, жупні й інші, — та вказує, які хто удержує. Крім того він торкається й права побирання дорогового мита. „Митне право — каже § 81 закону — може здійснюватися чи заводитися тільки на публичних дорогах, містках і перевозах, що служать публичному вжитку, а ще — за вжиток вибрукувати — по

*) Я. Головацький, там таки, ст. 26.

містах і селах. Це право мав надавати міністр торгу, а що до міст і сіл, то ще в порозумінні з міністром внутр. справ". Згідно з § 92 уряд мав перевірити старі митні права крім поборів за вибрукування і за умов, які вказані королівським привілеєм чи дозволяючим документом, та також способом, який встановляв цей закон". Раз уділене управненим особам, містам і селам, воно не могло буть перенесене на приватні особи, за винятком, коли воно не привязане до особи, і то з дозволом міністра торгу. Перечисливши (у § 21) тих, кого звільнялося від мита, в § 162 говориться, що „цим законом касуються всі ті приписи державних законів, які розходяться з приписами цього закону". Як бачимо, цей закон респектує права до побирання мита, набуті старшими легальними способами, що передано у спадщину від февдальної доби; хоче тільки уодностайнити зміст цих прав. Все ж побирання мита в українських областях провадилося місцями і за умовин та способом, що не відповідали приписам цього закону. А загалом митні побори були для біднішої людності дошкульним тягарем. „Також подорожнє та мостове (мита) треба б зменшити, зокрема в Підгорянах, де за віз побирано 29 кр., таке ж високе мито було в Мукачеві, — все те тепер в руках жидівських" — говорив посол Недацей на конференції під головуванням єп. Фірцака 3. II. 1897 р. Додамо: митне право належало латифундістам, а було тільки в підаренді у жидів. Ще й до 1904 р. на містках у Пасіці та Гаті Мукачевсько-Чінядьовської латіфундії Шенборнів були митниці, на яких побиралося мито; — переговорювано тоді про їх замкнення.

Підчас т. зв. гірської акції, на початках звязаної з іменем Е. Егана, в тяжких роках організується з публичних фондів ремонт мурованок, даючи так. чин. бідуючому селянству деякий заробіток. Р. 1903 такі роботи проваджено в усіх комітатах краю, починаючи від Мармарощини і аж до Шарищини включно, але витрачено небагато, бо 147 тис. кор. В 1908 році дбаючи про працю безробітним, поправляли дороги в Ужанщині, Бережщині та Мармарощині, на що було призначено 10 тис. кор.; цікаво, що при тім робітники харчувалися за рахунок міністерства хліборобства (на що витрачено 4.300 к), й знаряддя праці теж куповало міністерство (на 6.500 к.).

Що до залізниць, то вони зявляються в Угорщині з р. 1846, коли то збудували 35 км. Ще 1850 року у всій Угорщині було їх тільки 222 км., 1860 р. — 1616 км. Магістраль з Богуміна (Одерберга) на Кошиці (426 км.) віддавали до публичного вжитку так: 1. II. 1869 Богумін—Тешин — 31 км., 8. I. 1871 р. Тешин—Сіллейн (Сольна) — 70 км., 8. XII. 1871 від Сольної до Попраду Вел. — 138 км., 12. XII. 1871 від Попраду до Іглау — 26 км., 18. III. 1872 з Іглау до Абос — 68 км., 1. IX. 1870 Абос—Кошиці — 16 км.; з Абос проведено туди вітку на Пряшів 1. IX. 1870 р. — 17 км., чим злучено Кошиці з Пряшевом (33 км.). З Пряшева вона розгалужується. На Орлов — 54 км. відкрито комунікацію 1. V. 1873,

а з Орлова до границі, 55 км., 18. VIII. 1876; того ж дня відкрито й лінію Тарнів—Орлов — 145 км. Залізницю з Пряшова на Бардіїв віддано до публичного вжитку 11. XII. (за книгою Bartfa szab. kir. varos... 1901, ніби 3. XII) 1893 р. Лінію з Мішкольця до Кошиць, 89 км., — відкрито 14. VIII. 1860 р., від Серенча на Шатор Уйгель (Слов. Нове мєсто), довжиною 45 км., — 26. X. 1871; від Шат. Уйгель до Легіні-Міхайляни, 16 км., — 7. I. 1872; від Шат. Уйгель до Чопу, 41 км., — 25. VIII. 1872 р. Цікаво, що вітка з Легіні-Міхайляни на Гуменне, 65 км., відкрита 25. XII. 1871, тобто навіть раніш, ніж магістральний відтинок між Кошицями, Лег.-Міхайляни і Шат. Уйгель. А вже 12. VI. 1873 р. відкрито й залізницю від Гуменного до Лупківського тунелю, 54 км.; 30. V. 1874 відкрито рух й через тунель (1.5 км), до якого була доведена залізниця від Перемишля ще у 1872 р. В напрямі і темпі залізничого (та й шосового*) будівництва 70-х років найвиразніше виступають впливи стратегічних міркувань. Аж по сполученню з Перемишлем були Легіні-Міхайляни звязані залізницею з Кошицями, 47 км., відданою до вжитку 22. X. 1873. Так Богумінсько-Кошицька магістраля протягнулася до Чопу, до якого вже готова була вітка на Ужгород, 21 км. (чи 23,4), відкрита теж 25. VIII. 1872 р. тоб то тоїж дати, як і відтинок з Шатор—Уйгелю до Чопу. За два місяці, 24. X. 1872 р., відкрито відтинок, що продовжує магістралю з Чопу (через Батьово) до Кіралігази (Королево над Тисою), довгий 85 км. З Батьова на Мукачів вітку, 25 км., відкрито 4. XII. 1872 р. Як пише Легоцький, її почали будувати 1870 р. з під Мукачівського замку. Лінію з Мукачева на Бескід, 69 км., відкрито 5. IV. 1887 р.; цікаво, що в той же день, 5. IV. 1887 р., було відкрито й лінію Стрий—Бескід, 79 км., — значить фактично Мукачево—Стрийську транскарпатську залізницю. На Чоп з Кіс-Варда, 28 км., відкрито рух 4. II. 1873 р. На Каралігазу проведено залізницю з Дебреціна, 151 км.; на Мармарош—Сиґіт — від Серенчова, 244 км. З М. Сиґоту до Буштина, 32 км., відкрито залізничий рух 19. XI. 1872; про день зєднання Буштина з Кіралігазою ми не знайшли відомостей. З Мармар. Сиґота на копальні соли до Ронашку відкрито вітку, 22 км., від 1. I. 1883, до Шуґатаґу, 17 км., 1. IX. 1883, через Шокамара до Солотвини (4.5 км) 15. VIII. 1883. Найтяжчими для проведення були залізничі лінії з Ужгорода на Ужок і з М. Сиґота на Ясінь. Є вістка, що 1. I. 1882 р. відкрито залізничу вітку з Ужгорода на Флюдер (Зуґо) — 2 км. Рівно ж 8. VII. 1891 р. відкрито лінію, 16 км., з М. Сиґіта—Клеін Кіс—Бичків Слатіно; за іншими даними того дня відкрито лінію М. Сиґот —Малий Бичків на протязі 22 км.; мабуть мова про той самий напрям, здається, побічної солекопальної лінії, але по ріжному записуваний. Про виставлення ж залізниці між М. Сиґотом і Ясіню

*) 1871 р. міністерство війни захотіло мати деякі стратеґічні дороги. ...в напрямі Мукачев—Стрий, Мукачев—Сигіт—Борша—Кірлібаба« і т. д. — пише Т. Легоцький у своїй Beregvarmegye monographiája, II т., 1881.

та пограниччам, з залізничим сполученням від Станиславова до Воронєнки, опубліковано закон щойно 31. липня 1892 р.: XVI*); тогож року в Ужгороді закінчено через р. Уг залізно-дорожний міст замість деревяного, що існував від 1872 року. Що до лінії Ужгород—Ужок, то до 1894 р. вже була в руху нормальна залізнича колія між Ужгородом і Вел. Березним, на 1. X. 1904 р. відкрили й особовий рух, в 1904 р. її продовжувано до Ужоку; а проведення лінії через Ужоцький присліп (сполучивши її з лінією Сянки—Львів) закінчено 15. X. 1905 і тодіж відкрито. В році 1912 переведено колію з Ужгорода до Ваян (27 км.), продовжену після війни до Бановців (ще 19 км.), — чим долину р. Ужа злучено з долиною р. Лаборця. В часі війни працею російських воєнно-полонених поставлено вузькоторівку до Анталовець (35 км). З М. Сиґоту продовжено магістралю (на підст. закону 1892 р.) і відкрито до публичного вжитку: до Вель Бичкова 12 км. 15. XII. 1894 р., з В. Бичкова до Рахова (33 км.) 15. XII. 1894., з Рахова до Ясіні (27 км.) 21. XII. 1894, з Ясіня до границі (Зиміру), 15 км., 15. VIII. 1895 р.; того ж дня відкрито рух від границі до Воронєнки (1.4 км), а зі Станиславова до Воронєнки (94 км) ще 20. XI. 1894 року**).

За будування шляхів сполучення місцева людність достарчила тільки частину робочої сили. На конференції 3. II. 1897 р. під предсідництвом еп. Фірцака, — про що вже говорено раніш, — посол парляменту Терек Йосефс між іншим сказав: „Треба би щось зарадити робітничим відносинам, які там страшно лихі. Приміром, при будові залізниць з Ужгороду до Ужоку було всіх робітників разом 1,400.000 ос. З того угор. Русинів було 200 тис., решту ж становили або Італійці або Галичани". Не можемо перевірити, наскільки ці дані відповідають дійсності. Підчас праці в напрямку на Ужок 1904 р. відбувся страйк верховинських залізничих робітників, головним чином ізза великої дорожнечі продуктів першої життєвої потреби.

Так само тільки частина обслуги залізниць належала Українцям. По перепису 1910 р. (том IV) на залізницях постійно працювало „русинів" в комітатах:

	Мужч.	Жін.	При них жило:
Мармарощина	319	3	800 душ
Бережщина	292	2	704 „
Угочанщина	72	2	167 „
Ужанщина	78	1	164 „
Шарищина	26	—	118 „

*) Підчас обговорення в угорськім парляменті проєкту будови залізниці Сигот—Станиславів, міністр скарбу сказав, що ця залізниця будується переважно зі стратегічних міркувань (Дѣло, 1892, м. 129).

**) Statistische Nachrichten über die Eisenbahnen der österreich.-ungarischen Monarchie für das Betribsjahr. 1893. Stat D-t Eisenbahn. Minist. i Wien, 1897, S. 27 u ff.; Öster. Eisenbahnstatistik f. d. J, 1913, I. Th. Wien. 1915, S. 473. A mag. korona ország. vasutjai 1894–1896, Bdp. 1899, S. 20.

Певно, що поруч з постійними були на залізницях і тимчасові заробітки місцевої людности. Всеж можна сказати, що заробітки на залізницях не нагородили тої втрати, яку зазнала українська людність на тім, що їй залізниці відібрали перевіз соли сухопуттям по фактурах і водою на плотах (цікаво, що, як то твердить Швікер*), достава соли по залізниці обходилися дешевше, ніж на плотах!) та й іншого перевозу товарів чи збіжжя на волах, як рівно ж і деяких сортиментів дерева. До появи залізниць був досить розвинений воловий транспорт. В Мармарощині довозом збіжжя на волах, як свідчить сучасник, Бідерман, з 1862 р. щороку займалося багато фурщиків і терхарів; сам ерар на прохарчування своїх урядовців і робітників потрібував річно яких 130.000 мір, а поза тим приватні закупи збіжжя пересічно пів міліона мір, бо в сам комітат міг покрити тільки соту часть того запотребования. На другім, західнім кінці краю, в Шарищині (околиці Бардійова і Сабінова) та Спіщині (ок. Альтердорфер), як свідчить тойже автор, серед пословачених Русинів був так розвинений воловий перевіз, що вони переїздили аж через гряницю тодішньої Росії. Возили туди (напр. до Варшави) вина, деревляні вироби, мінеральну воду, льняні тканини, кольоніяльні товари, а вертаючи назад, перевозили перш усього збіжжя з Галичини. Все те залізниці перебрали на себе, викликаючи незадоволення перевозчиків і сплавщиків*).

(К. б.)

О. Мицюк.

Яєчні збутові контракти*)

На основі спільного зарядження Міністерства Торговлі та Промислу і Міністерство Рільництва і Р. Р. в 1940 р. лише той купець буде мати на далі право займатися експортом і дістане контиґентові приділи, що бодай 60% своєї скількости висланих за границю в 1939 році яєць побере від продуцентів впрост на підставі зложених з рільничою орґанізацією контрактів про доставу. Тим способом мусять приватні купці навіть самі ініціювати основання рільничих орґанізацій там, де їх нема, щоби вони занялися збіркою яєць по селах. Не всім це вдасться. Отже частина яєць, яку зберуть рільничі орґанізації, відпаде напевно від жидівських скупщиків, їх число зменшиться. Рільничі орґанізації, основані хочби приватними купцями експортерами, втягнуться в ту роботу збірки яєць; повітові орґанізації за рік будуть знати, скільки вони можуть зібрати в своїм районі товару. Тоді район, який має 80—90 скринь тижнево, правдоподібно отворить свій власний маґазин і в той спосіб виелімінується приватного купця, заступаючи його маґазином рільничої орґанізації. Можливо, що такими міркуваннями кер-

*) Schwicker J. H. Statistik d. König. Ungarn. Bdp. 1877.

*) З реферату на колеґії ревізорів РСУК.

мувалися ті, що ініціювали видачу повищого розпорядку, незалежно від загального бажання ввести в польську практику систему збутових контрактів, відому в Данії та ще в деяких державах.

Союз рільничих орґанізацій видав взірець контракту, який передбачує, що експортер мусить платити продуцентові ціну, усталену Професійним Союзом експортерів яєць і Рільничою Палатою, зглядно до того покликаною комісією. Експортер мусить виплачувати рільничій орґанізації відповідну провізію титулом адміністраційних коштів; вона має бути не вища як 3 ґр. від 1 кґ. для даної орґанізації. Експортер мусить понадто платити окрім тих 3 ґр. оплати, які малиби прийти виключно через рільничу орґанізацію доставцям товарів, себто господарям на селі.

Українська кооперація мусіла взяти дуже активну участь в списанню контрактів, передусім там, де нема наших експортових маґазинів, щоби і наша рільнича орґанізація, а з нею і кооперація мала вплив на збут цього продукту на наших землях та не втратила права самостійно експортувати.

Центросоюз перевів умову з „Сільським Господарем", на основі якої тою справою має занятися в першу чергу наша рільнича орґанізація. Тоді тільки, колиби це не було можливо, справу контрактів поведуть самі кооперативи, бо відносне зарядження наділює правом контрактування не лише рільничі орґанізації, але також „spółdzielnie (кооперативи)". Центросоюз, спеціяльно домагався, щоби в розпорядженню було бодай в скобці сказано „кооперативи", бо деякі польські круги уважають, що що іншого є „spółdzielnia", а що іншого „кооператива". Контракти на основі зарядження роблять в першу чергу рільничі орґанізації, а лише виїмково кооперативи і тому ми зробили з „Сільським Господарем" умову, що контракти переводять секції господинь „Сільського Господаря" з поодинокими одиницями, господарями на селі. Секція робить один збірний контракт в імени своїх зорґанізованих доставців з кооперативою на селі, а сільська кооператива робить контракт з повітовим Союзом експортером, зглядно експортером приватним купцем.

Техніка цих контрактів натрапляє на великі труднощі, бо повстає велика канцелярщина. Треба евіденції, кілько дана орґанізація чи кооператива виплатила доставцям за товар. Мусить бути евіденція, скільки яєць господині в році доставили і яку ціну пересічно плачено, щоби ціна не була вища, як пересічна ціна усталена для цілої Польщі, зглядно для терену нашої Рільничої Палати. Коли господиня приносить до кооперативи яйця на підставі заключеного контракту секцією господинь, то треба записати їх скількість, вагу, ціну купна і зазначити при тім чи вони чисті, чи брудні. Тому тут виринає сумнів, чи наші крамарі дадуть собі раду з тою канцелярщиною.

Зібрання контрагентів і списання контрактів перебирає на себе „Сільський Господар" зі своїми секціями господинь, які в більшості ту роботу вже виконують.

Центросоюз з „Сільським Господарем" устійнили, що кооператива виплачує 3 ґроші у формі премії, як зворот для продуцентів. Кооператива робить контракт з повітовим осередков, який понад усталену ціну платить 5 ґрошів від 1 кґ. кооперативі, себто кооператива має для себе лише 2 ґроші. 3 ґроші дістає рільнича орґанізація, яка ділить їх на 3 частини: 1/3 дістає селянин, 1/3 Філія „Сільського Господаря" (секція господинь), а 1/3 переходить до централі „Сільського Господаря". Це знова дасть багато клопоту з розчисленням. Але це emalum necessarium і ми мусимо приноровитися до приписів і вимог закона згл. дотичного розпорядку.

Ці контракти ми вже почали заключувати і здається, що до кінця року їх переведемо, хоч львівське рільниче товариство заключило вже з фірмою Бішель контракт на доставу всіх зібраних яєць там де ця фірма працює. Маємо враження, що інші фірми радо заключатимуть з нашою кооперацією контракти спеціяльно там, де ані фірма Бішель, ані ми, як експортер не працюємо.

І. Мартюк.

З ІСТОРІЇ КООПЕРАЦІЇ

Кооперативні програми Германа Шульце і Фердинанда Ляссаля*)

I.

Кооперативні програми Германа Шульце з Деліч і Фердинанда Ляссаля займали у 60-х роках мин. віку уми поступових кругів Німеччини. Від того часу пройшло много десяток літ. Мимо того справи, про які розходилося, і досі не є чисто теоретичними питаннями, а й господарсько-політичними. Слушно суперечка між Шульце й Ляссалем займає важне місце в історії кооперації Німеччини, як і історії суспільної думки взагалі .Окрему вагу має притім питання про відношення між державою й кооперацією.

Коли зачався спір між Ляссалем і Шульце, у Німеччині саме відбувався парадний в'їзд новочасного капіталізму. Скорим темпом хліборобство утрачало своє попереднє домінуюче значіння у господарстві країни. Капіталістичний промисл здобував позицію за позицією. Разом з тим збільшувалося рік за роком населення міст коштом сільського. Соціяльний і господарський переворот

*) Стаття співробітника шведської кооперації п. П. Ольберґа написана спеціяльно для нашого журналу. — **Редакція.**

був прямо революційний. Велике підприємство витискало дрібні. Ремісникові треба було зводити тяжку боротьбу з машиновим промислом. По найбільшій части він програвав цей бій у користь могутнього, сильного капіталом противника. Бо його господарська основа, його конкуренційна здібність була невелика у порівнанні з анальоґічними засобами великого заведення. Розпучливими ходами намагалися ремісники утримати своє існування, щоби рятувати свої дрібні варстати перед наскоком великого підприємства.

Незвичайно погіршилося положення челядників. Щораз менші були вигляди стати колись самостійним майстром. Також безвиглядне було положення й фабричного робітника. Безнадійно довгий день праці (12 годин і більше того), та надмірно скупі платні це була доля промислового робітника. Треба пригадати, що ніякого соціяльного законодавства ще тоді не було.

Так, у висліді повищого господарського розвитку, повстало нове соціяльне питання. Коли ходить про ремісника, то це було питання браку капіталу, новітніх технічних уладжень та кваліфікованого керівництва. Для фабричного робітника соціяльним питанням було — поправити умовини праці й прожиття. Між думками, що їх пропаґовано в початку другої половини минулого століття, програми Г. Шульце і Ф. Ляссаля заняли особливо важні місця. Зацікавлення, що вони викликали, стояло тісно у звязку з політичними течіями, які заступали Ляссаль з одного боку, Шульце з другого.

Г. Шульце, син судді з малого міста Деліч, сам суддя і парляментарист, був один з найвидніших членів міщанської поступової партії. По своїй політичній ментальности був дуже поміркований, склонний до компромісів. Ляссаль же стояв на ґрунті Марксового „Комуністичного маніфесту" з 1874 року і був діяльний як соціялістичний публіцист і першої ранґи пропаґандист. Шульце-Деліч був репрезентантом дрібноміщанства, саме ремісництва, Ляссаль заступав інтереси робітників. Його життєвим ділом та завданням було оснування самостійної робітничої партії, з метою визволення робітників зпід буржуазної ідеольоґії. Таку партію передбачувала м. і. також його кооп. програма.

Кооперативні думки Шульце-Деліча виходять з таких засновин: у боротьбі з капіталістичним великим підприємством ремісник відчуває недостачу капіталу. Робітник терпить тим, що його як споживача використовує торгівець. Він, через випадкові умовини терпить від крізи, недуги тощо. Але через ґуртування у спілки, по думці засади „всі за кожного, а кожний за всіх" можна згори паралізувати наслідки таких припадків.

Ріжні роди кооператив ділить Шульце на дві головні ґрупи: п е р ш а має завдання створити передумови для успішної зарібкової праці: добути готівку, кредит, засоби для домашнього господарства. До тієї ґрупи належать: позичкові товариства і народні банки, що постачають кредитові і грошеві засоби; сирівцеві това-

риства для рільного закупу сирівців, приладів і машин; споживчі спілки для набування засобів поживи і взагалі особистої потреби, при вигодах гуртового закупна; каси хорих і спілки для охорони здоровля, для дешевого закупування медикаментів та орґанізації лікарської помочі.

До другої ґрупи належать: маґазинові спілки для спільного збуту продуктів праці своїх членів, спілки для спільної продукційної праці в усіх її стадіях. Цю останню форму, властиву продукційну кооперативу, Шульце називає найвищою формою кооперативного руху, короною цілої будівлі.

Програму Шульце характеризувала особливо маркантно засада самодопомоги. На його погляд засаду цю муситься переводити строго в життя на цілій лінії. З цілою ясністю і гостротою Шульце виступив проти Ляссалівської думки про поміч держави. Як приклонник менчестерської ліберальної економічної школи Шульце-Деліч відкидав усяке вмішування держави у приватну ініціятиву. Основування кооператив і взагалі розвязування соціяльного питання він уважав за чисто господарську справу, що не має ніякого відношення до політичних установ держави. Треба вказати на те, що в тому часі ліберальна партія поступовців вела боротьбу з реакційною пруською державою. Ця обставина робила державу для лібералів особливо нелюбою.

Шульце-Деліч в ніякому разі не бажав нарушувати засад приватно-власницького суспільного устрою. Своєю кооп. програмою змагав до заведення соціяльного мира у рямцях ладу приватної власности*). Для нього були кооперативи одночасно засобом і метою соціяльної акції. Через асоціяції хотів він ремісникам, яких інтереси заступав, облегчити конкуренційну боротьбу з капіталістичним великим промислом і дати їм змогу стати малими капіталістами. Оборона інтересів робітників лежала поза рямцями його діяльности. Щойно згодом, як робітництво почало самостійно політично орґанізуватися, Шульце підступив і до нього зі своєю програмою. Малював їх вигляди на повну соціяльну еманципацію через кооперативи. Але тих обіцянок не міг додержати ані в господарській, ані в політичній ділянці.

II.

Ляссаль виголосив свою кооперативну програму в „Отвертому письмі до центр. комітету для скликання заг. німецького робітничого конґресу" (1863 рік). Замітне те, що Ляссаль сподівався від того письма такого самого ефекту, як мали славні тези Лютра, які він прибив дня 31. жовтня 1517 року на замковій церкві у Віттенберґу.

*) В німецькому ориґіналі статті стоїть „приватно-капіталістичного ладу". Ми заступили цей термін правильнішим „ладу прив. власности", бо інакше читач не зрозумів би дальшого тексту, де кажеться, що через кооп.-ви Шульце бажав допомогти ремісникам у боротьбі з... капіталістичним промислом. Подібною неточністю в термінольоґії ґрішить багато авторів. — **Редакція.**

Відмінно як Шульце, який дивився на соціяльне питання з чисто господарського боку, Ляссаль заявляв, що це питання звязане з політичним розвитком краю. Тому відразу закликає робітників брати участь у політичному русі. Як речник інтересів робітників Ляссаль проводить лінію поділу між інтересами робітничої кляси і міщанства. З незвичайною гостротою, але здебільша мало переконуюче, намагався Ляссаль опрокинути кооп. програму Шульце-Деліча. Ремісникові, казав він, через асоціяції не поможеться тому, бо малі варстати в наслідок конкуренції новітніх великих підприємств, засуджені на загибіль. Але й робітникам не зможуть дати ніяких матеріяльних користей кооперативи, зокрема споживчі. Чому? Бо на капіталістичному суспільстві ваготіє „залізний закон платні", що пересічна платня робітника завжди держиться на низькому рівні, потрібному для того, щоби він міг животіти і плодити діти". При таких умовинах робітники те, що заощадилиб як споживачі, втратилиб як продуценти. Це мусілоб наступити на думку Ляссаля, якщо б тільки споживчі кооперативи найшли більше поширення. Одиноким успішним засобом для розвязання суспільного питання булоби — звільнити робітників від діяння жорстокого „залізного закону платні". Іншими словами, робітник повинен стати своїм власним працедавцем. Цю велику соціяльну реформу може перевести тільки одна виробнича кооператива.

Зовсім так само, як кооперативи Шульце-Деліча, мали би Лясалівські спілки спиратися на добровільности. Ляссаль підчеркував виразно, що змагає до індивідуальної добровільної асоціяції, такої, як є у Рочделі і в Парижі.

Як ми вже натякнули, Ляссаль підчеркував д о п о м о г у д е р ж а в и у здійснюванні своєї програми. Держава повинна доставити капіталу або кредиту потрібного для урухомлення продукційних кооператив.

Ляссаль не хотів ані хвилинки сумніватися в тім, що держава підійме потрібну інтервенцію. Бо завданням держави є: „улегшити великий культурний поступ людства і бути в тім посередником. Це її завдання; для цього вона існує, завжди для цього мусіла служити і служила". Очевидно, тільки демократична держава входить у рахубу при творенні соціяльного діла. І Ляссаль ставить демократизацію держави в осередок своєї програми через заведення загального і безпосереднього виборчого права.

Проти програми Ляссаля можна видвигнути дуже поважні заміти. Він вважає причиною всього страждання робітничої кляси „залізний" закон платні. Тут була найбільша хиба його економічної програми. Такий закон не існував ані за доби Ляссаля ані взагалі. Розвиток новочасного капіталізму і новітніх суспільних рухів, як рівнож економічна наука, опрокинула в цілій основі теорію „залізного закона". Не входячи ближче у подробиці тої інтересної теми, завважимо лише, що про положення робітника в нинішньому ладі тільки частино рішає висота його зарібної платні. У формумуванні умов життя робітників грають ролю ріжні інші чинники.

Засада повного продукту праці для робітника ніколи не була здійснена і не є до здійснення у капіталістичному суспільстві. Отже засада ця не могла входити в рахунок як засіб поправи положення робітників.

Лясалеві проєкти асоціяцій мають разячі суперечности. Їх викрив свого часу найліпше Ед. Бернштайн у повному виданні писань Ляссаля. У переконливий спосіб він виказав, як у Ляссалевій програмі ціль і засіб стояли проти себе. Один приклад з многих: метою Ляссаля є продукція зорґанізована суспільно, але засобом — добровільна індивідуальна асоціяція. З одного боку асоціяції зовсім незалежні від держави. Але з другого держава має право затверджувати статути і контролювати господарку, для охорони її інтересів як кредитодавця. Але тим способом кооперативи билисяб державними або залежними установами.

Так само не дав Ляссаль вдовільної розвязки фінансового питання. Звідки має держава узяти кольосальні гроші для того, щоби вкрити цілу країну продукційними спілками? Як вирішити справу ризика, коли кооперативи мають підлягати законові конкуренції на рівні з приватними підприємствами? Усі ці питання ставив колись, і слушно, Шульце, а у відповіді Ляссаля вони отверті.

Зовсім злудні були пляни Ляссаля щодо можливости скорої демократизації держави. Ляссаль переціновував зрілість робітництва. Саме повільний розвиток заснованого ним Заг. Союзу Робітників був ярким доказом, як то було тяжко зорґанізувати масовий рух для Ляссалевих ідей.

Погляд Ляссаля про культурну і соціяльну місію держави був неоправданий. Як палкий заступник геґелівської науки про державу, Ляссаль занадто ідеалізував суть новітньої держави. Беручи реально, в добі Ляссаля існувала не ідеальна, абстрактна держава, що присвічувала йому, а держава Бісмарка, котру годі було би зєднати для соціяльних реформ великого стилю.

Можна поспитати: як міг Ляссаль пропаґувати утопійну кооперативну програму? Поясненням того моглоби бути те, що великий публіцист і народній трибун був цілковито опанований політичною метою. З цього становища він вважав своєю історичною місією створеня великого робітничого руху і тому завданню підпорядкував плян асоціяцій (спілок). Це був би швидше соціяльний експеримент, як передумана економічна програма. Він хотів просто переліцитувати Шульце-Деліча радикальною програмою, щоби робітничу масу зискати для себе; господарські відносини ігнорував. Тому успіху його пляни не діждалися.

Павло Ольберґ.

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТУ

„Рочдельський інститут"

Кооп. школа Американського Кооперативного Союзу.

В той час, коли українському населенню ідеї й вигоди кооперативних орґанізацій в більшій мірі широко відомі, американський загал мало ознайомлений з кооперацією, особливо ж споживчою. Занадто великий вплив має тут добре розвинута капіталістична система, яка вміло керує бажаннями і вимогами споживача, стараючись тримати в своїх руках економічне життя країни, щоб мати з того найбільші зиски. Це легко вдавалося в часі економічного добробуту, але в часи депресії, коли міліони населення в наслідок безробіття перебувають в нужденних економічних умовах, все більше виникає потреба в захисті робітничих інтересів, щоб більш доцільно і справедливо розподіляти великі багацтва країни. Уряд країни, політичні і фахові робітничі орґанізації стараються скерувати на більш доцільний справедливий шлях народнє господарство Сполучених Держав Америки. Поки що придається мало значіння можливости кориґувати економічну систему шляхами кооперації, але як каже др. Джемс П. Ворбас (J. P. Warbasse) — ідеольог американської кооперації: „Поширення демократії на економічному ґрунті посувається поволі, але ця сама повільність запевнює цьому рухові сталість".

Якраз оця повільність, але разом солідність і сталість є характерна для американської кооперації. Вона не видна покищо широкому загалові, незначна порівнюючи з міліоновими оборотами народнього господарства Сполучених Держав Америки, але велика в порівнанні з оборотами кооператив у світі. Стало помічається розвиток ріжного рода кооператив, також збільшується кількість населення, що цікавиться кооперативними думками.

Поширенню коопер. ідей американські кооператори придають велике значіння. Кожда кооператива відкладає на це значні суми. Напр. одна Нюйорська кооператива призначила на цю ціль 50% зі своїх $ 18.000 чистого прибутку. Для поширенння кооперативних ідей видають численні летючки, брошури, книжки, газети, журнали. Улаштовують лєкції, дискусії, промови по радіо, короткотермінові курси в ріжних стейтах. В наслідок цього нині багато ґуртів по всій країні хотіли б започаткувати якусь кооперативу. Часто в таких випадках відчувається брак людей, розуміючих засади і економічні вигоди кооперації.

Ідучи на зустріч цим вимогам американська споживчо- кооперативна централя, що існує тут від 1916 р. — „К о о п е р а т и в н а Л і ґ а" — заснувала в 1934 р. школу — п. н. Rochdale Institut, — щоб вишколювати людей для кооперативної праці. Курс навчання триває 5 місяців, 3 місяці теоретичної науки і 2 місяці практики в ріжного рода кооперативах. Частину шкільної

оплати платять студенти, більшу частину видатків покривають кооперативи. Для вступу потрібна середня освіта, але бажана висока. Школа провадиться в такий спосіб, що студент не дістає готових відомостей шляхом лєкцій, але шляхом дискусій, вказуванням джерел, підкреслюванням думок того чи иншого автора заохочується студента самостійно зацікавлюватись і поглиблювати знання в тій чи иншій галузі. Помітні позитивні наслідки такого навчання, тому що студенти привчаються самостійно думати, а головне знаходити дослідчим шляхом відповіді на виникаючі питання і ситуації, які можуть трапитится в майбутній кооперативній праці. Успіхи в навчанні завдячують у великій мірі високій кваліфікації професорів, які відомі в американських наукових колах як добрі педаґоґи а також люди високої наукової якости. Шляхами наукових дослідів і спостережень вони прийшли до переконання про корисність кооперативних ідей, а свої думки передають на лєкціях початкуючим ідеолоґам кооперації. Це спричинює контакт з учнем, улегшує розуміння кооперативних ідей та високо підносить цікавість і вартість викладів. Відноситься це і до теорії кооперації та її історії, фільософії кооп. ідей чи економії кооперації, коопер. права чи науки про купівлю і продавання. Характерне також для цієї школи як і взагалі для американської освіти те, що головна увага звернута на те, щоби належно приготовити студента до практичної самостійної діяльности. Велику увагу звернено на такі предмети, як техніка промовляння (public speaking), техніка провадження мітінґу (зборів), способи заснування кооперативи. Праця, завдання і права керуючого кооперативами. Кооперація в життю: кооперативи для постачання угноєння, насіння, елєктрики, телефону, кредитові спілки і т. ин. Лєкції такого чисто практичного характеру викладають люди, які заняті в практичній кооперативній діяльности, напр. директор Сільськ. Господ. Федерації, директор будівельної кооперації, директор Коопер. Ліґи, секретар Унії Кредитових Спілок і инші.

Також майже від перших тижнів навчання студентам дається можливість на ділі приглянутись і пізнати діяльність ріжних кооператив. Екскурсії до кооп. орґаніацій — це є головна складова частина навчання. Притім екскурсії полягають не лише в тому, що студенти прийдуть до кооперативи, розглянуть все і підуть собі. Звичайно кожда орґанізація має якісь свої проблєми, пляни. Знайомлючи студентів зі своїми кооперативами, вони діляться своїми проблємами і можливостями. Шляхом дискусій намічають той чи инший можливий в даних умовах напрямок праці. Находяться студенти, що більше поінформовані і цікавляться даною можливою працею; виникає контакт і примінення студента для практичної праці.

Ясно, що таких позитивних наслідків навчання не можна віднести виключно на рахунок доброї педаґоґічної орґанізації. Багато залежить від інтеліґенції і культурого рівня слухачів. При

вступі до школи студент має написати коротко, чому він цікавиться кооперацією і хоче студіювати її. Мудро скомбінована низка питань дає можливість пізнати характер студента, його погляди, загальний розвиток. Як видно з журналу „Rochdale Cooperator", що видають і редаґують студенти інституту, всілякі люде вчаться в ньому, щоби дістати кооперативну освіту. І священик пресбитеріянської, тут найбільше рухливої церкви, пізнавши дійсну причину потреб і страждань людства, хоче широко простудіювати в теорії і практиці ідеї кооперації, щоби бути на висоті свого завдання і в належний та правдивий спосіб подавати руку помочі потребуючому людству. І вчителька початкової школи, що найшла в ідеях кооперації зміст життя, найбільше для неї підходячий. І правник — Китаєць, що хоче простудіювати кооперацію, щоби поширити її в своїй країні. І хлопець з Канади, який за тисячу миль приїхав сюди студіювати, бо в Канаді такої школи не має. Є і такі, що студіюють і розглядаються, що є позитивного в кооперації та чи варто посвятити свою енерґію і працю для служби її.

Школа всіх задовольняє. Помічається товариський духовий звязок між студенством і професурою. Цей контакт не послаблюється і по закінченню школи. Потім студенти, що кінчили кооперативний Інститут, працюють по всіх стейтах Америки від Атлянтичного до Тихого океану. Кооперативний інститут не тільки помагає їм в знайденню праці, а широко помагає їм всякими порадами і звязками.

І мене українську кооператорку доля привела до цього інституту. Маю нагоду ближче пізнати американське економічне життя, шляхи і способи примінення кооперації в цих умовах та й про нашу українську кооперацію дещо розказати. Широкий світ, числені ряди кооператорів, а кооперативні ідеї і прінціпи всюди одні.

Ню-Йорк, 1. квітня 1939. р. **Софія Подолянка.**

Реґулювання відносин праці в англійській кооперації*)

Загальна політика британського кооперативного руху що до реґулювання відносин праці полягає на тім, щоби мати „добрі" відносини в цій ділянці. В практиці це виявляється в тім, що у тих ділянках, де є всилі признані цілодержавні договори платні і праці, кооперативи трактують ці договори як мінімальні вимоги. Вони виявили готовість ввійти з дотичними професійними союзами працівників у порозуміння що до ліпших умовин. В поодиноких галузях, а передовсім у торговельних, де збірні умови не установили

*) Зі статті Г. Твіґґ-а у Internationale Genoss Rundschau 1938. III.

загальних умов праці, кооперативи позаключували з професійними союзами збірні умови, з якими можуть видержати порівнання тільки немногі з договорів, що існують між професійними союзами і приватними працедавцями. На загал умовини праці і винагороди в кооперації є значно корисніші, як у незорґанізованих приватних підприємствах. Соціяльне змагання кооператив на цьому полі скріпилося наслідком цілком природних симпатій кооперативних провідників, які у значній частині рекрутуються з професійних діячів і діячок, а також під впливом акції широко розповсюдженої професійної орґанізації внутрі кооперативного руху. Орґанізовані працівники впливають також в цьому сенсі при виборах завідуючих орґанів.

Внаслідок того у керівних кругах наших кооператив є поширена думка, може бути до деякої міри навіть оправдана, що існуючі тепер в кооперативах умовини платні і праці можуть ослаблювати конкуренційну здібність кооператив та що може прийдеться реґулювати цю ріжницю якоюсь законодатною дорогою. При нових вимогах що до платень таке наставлення веде до спротиву, якщо таких вимог не ставиться одночасно також до приватних працедавців. Доходить до гострих зударів між заступствами кооператив і професійних орґанізацій, але мимо того страйки і льокавти траплялися у анґлійськім кооп. русі в останніх часах дуже рідко. Апарат розємства спорів, що про нього буде далі мова, працює з великим успіхом.

Кооперативний працівник, як загально признають, займає у нас упривілеєне становище. По перше його місце праці у великій мірі забезпечене, що тут має немале значіння. Далі понад 80% кооп. працівників тепер забезпечені пенсійними фондами (зі складок). Відхід на емеритуру має місце у віці 65 літ. Ця форма забезпечення в останніх часах поступає вперед.

Заробітня платня.

Справи винагороди унормовані одностайно для всіх кооператив. А саме перед 20-ти роками поділено цілу державу на девять ґеоґрафічних секцій, а кожну секцію на округи. Для кожної округи існує комісія платень і часу праці, зложена з заступників кооператив і кооп. союза. У 1938 році було заступлених у тих комісіях 712 кооператив (193.000 працівників), а 374 менших кооператив з 27.000 працівників не брали участи в комісіях (хоч у практиці всі примінюють норми устійнені комісіями). Властиву роботу виконує одначе апарат секцій, а не комісії. Кооп. Союз має „відділ праці", котрий уділює секціям і комісіям порад у справах праці і бере участь в обрадах секцій та окр. комісій. Ґуртівні (обидві) мають свої окремі комісії для справ праці і для пертрактацій з відповідними професійними союзами*).

*) В Анґлії працівники кооп. установ є членами загальних бранжових професійних союзів (прим. торговельних працівників, банкових, маґазинових, текстильників, обувників і т. д.). — **Редакція.**

Договори, що їх заключують комісії що до винагород і часу праці розтягаються на чимраз більше число працюючого населення. Один типічний приклад: північно-західня секція, що обіймає ґрафства Ланкашір, Чешайр і частини сусідніх, контролює договори з професійними союзами крамничних працівників, шевців, деревно-обувників, молочарських робітників, деякі поробили ще умови з пекарськими, кравецькими і транспортовими робітниками. Постійно зростаюча солідарність анґл. кооп. руху проявляється у готовости зробити умови на більші области і нові роди праці. Так прим. недавно показалася потреба поробити умови з аптикарями, голярами, пральнями і навіть грабарями.

Загально відносини між заступниками кооперації і професійних союзів є приязні; це у великій мрії сприяє мирному полагоджуванню спорів. Але проте може трапитися, що якась комісія або окрема кооператива не дійде до порозуміння з якимсь професійним союзом в якійсь конкретній справі. Тоді виринає питання, чи прибігати до звичайних метод господарської проби сил.

Апарат порозуміння і розємства.

Внутрі кооперативного і професійного руху є повна згода що до того, що прямої боротьби мається уникати всіма силами або й цілковито. З конечности отже, коли недопише шлях звичайних пертрактацій, треба шукати інших способів полагоджування справи. Найважнішим засобом, що існує в цьому відношенні у британській кооперації, є краєвий розємчий уряд для кооперації, створений у 1926 році по ліквідації менше відповідних орґанів. Цей розємчий уряд складається з делеґатів обидвох сторін вибраних на їхніх конґресах. Уряд зложений звичайно з 13 осіб, з яких одна, з правничо-економічним знанням, є незалежним предсідником. Склад розємного уряду зміняється що засідання. Вибір членів суду робиться так, щоби принаймні дві особи з обидвох сторін передтим не були поінформовані про подробиці спору. Якщо зайде якийсь спір, не тільки про справи платень чи часу праці, але прим. про звільнення когось з праці, і не може дійти до порозуміння між кооперативою і дотичним проф. союзом, то справа йде на вирішення краєвого розємчого суду. Скликається засідання розємчого суду і на тайному засіданні пробують дійти до порозуміння. По найбільшій части кінчиться на цьому першому засіданні однодушним рішенням, яке обовязує обидві сторони. Якщо нема однодушности, тоді рішає більшість голосів або предсідник, але тільки коли обидві сторони годяться признати це вирішення.

Краєвий розємчий уряд вирішує річно пересічно яких 50 справ. **Г. Твіґ.** У скороченні подав **К. К.**

З ГОСПОДАРСЬКОГО ЖИТТЯ

БОГУМІН — ВАЖНИЙ КОМУНІКАЦІЙНИЙ ВУЗОЛ.

Внаслідок помінхенського обкроєння Чехословацької Республики прийшла Польща враз з відзисканням т. зв. Заользанського Шлеська в посідання дуже важного комунікаційного вузла, яким є 70-тисячне місто Богумін і через це її позиція, як транзитової країни ще більше скріпилася.

Польська преса помістила довшу замітку про німецьку публікацію, котра побачила світ в Кеніґсберґу. Праця ця є безсумнівно відзеркаленням опінії німецьких господарських кругів відносно значіння і ролі, яку мав би відограти Богумін в найближчій будуччині на відтинку господарської співпраці Німеччини й Польщі.

Загальне вражіння з публікації — то велика жура Німців за утратою так важного господарського, в першій мірі транзитового осередка. Хід думок німецьких авторів є того рода, що найважнішим питанням після прилучення до Польщі Богуміна, це зміна в комунікаційній лучбі Европи.

Значіння Богуміна, як вузлової стації автори добачують головно в його центральнім положенні. Беручи під увагу Совіти і найкоротшу до них дорогу крізь Київ, Здолбунів, Краків і Дзєдзіце, цілий транзит чесько-російський буде мусів проходити через Богумін. Напевно однак роля Богуміна, як транзитової стації між західніми Чехами з одної, а Словаччиною, Карпатською Україною (в ориґ. Русь Подкар.) і Румунією з другої сторони є о много важнішою.

З німецької точки погляду, для торговельних звязків Німеччини з балканськими державами найбільше важною є лінія Богумін—Чаца. Ціла виміна між Німеччиною і Балканом переходила почавши від Вроцлава через Богумін, Кошиці до Букарешту, котрий був з черги дальшою точкою транзитового розгалуження. Стан такий буде мабуть дальше тривати, тому, що лінія Відень—Будапешт менше надається.

З притиском автори публікації підчеркають, що після інкорпорації Заользянського Шлеська Польща переняла ролю лучника в кожнім транспорті між Німеччиною і Північним Балканом, а її значіння, як транзитової держави ненадійно зросло. Що важніше, коли до тепер Польща була транзитовою країною для Німеччини відносно Східних Прус, Балтійських держав і Росії, то під сучасну пору заняття Богуміна є рівнозначне з побільшенням транзитової зависимости Німеччини від Польщі.

Виходячи з заложення, що Польща, в ціли постійного урухомлення на Заользянськім Шлеську варстатів праці мусить експортувати і тим конкурувати з Німеччиною на ринках полуднево-східної Европи, автори гадають, що слідуючим перевозовим напрямом для товарів буде північний шлях, отже евентуальний експорт через Ґдиню і Данціґ.

Очевидно, що тепер заморський експорт буде мандрувати крізь польські порти з поминенням дотеперішніх важних для Заользя портів над Одрою. Побільшення оборотів польських портів вслід за інкорпорацією Заользанського Шлеська обчисляють німецькі економісти на 2 і пів міліона тон експорту. В обговорюваній нами публікації порушено також проблєму проєктованих каналів, котрі лучили би Дунай і Одру з Вислою.

Основні думки німецьких авторів є зібрані при кінці їхньої праці в формі рекапітуляції. Деякі з них зацитуємо:

а) побільшення поверхні і стану посідання Польщі внаслідок відзискання Заользанського Шлеська не відграє спеціяльної ролі; б) прилучення Заользанського Шлеська вкладає на Польщу новий тягар скомплікованих національностевих відносин, тому, що на новоприлучених землях біля Поляків, мешкає значний відсоток Чехів і Німців; в) під оглядом соціяльним злука Заользя поглибить і загострить в польських

промислових округах боротьбу о здійснення пекучих потреб соціяльного характеру в кругах робітництва; г) рільництво Заользанського Шлеська на тлі рільництва цілої Польщі не буде мати більшого значіння; ґ) кольосальне значіння має Заользанський Шлеськ з огляду на розвитий там вуглевий і гутничий промисл, котрі дають під формою коксу доповнення для дотеперішнього гутничого промислу, а водночас зміцняють позиції Польщі, як країни промислової; д) Польща стане одним з найважніших транзитових країв, з безпосереднім впливом на Східну і Південну Европу; е) в ділянці закордонної торгівлі треба числитися з оживленням товарової виміни Польщі з державами полудневої Европи. (Е. К.).

ЛЬОНДОНСЬКА „СІТІ" ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЗАКОРДОННУ АНГЛІЙСЬКУ ПОЛІТИКУ.

Економічна сторінка тижневика „La Fleche" (24. IV. 93.) містить цікаву статтю Жака Перталя п. н.: „Льондонська Сіті — твердиня капіталізму", звідкіля вибираємо кілька рядків.

Як відомо під назвою „Сіті" криється фінансовий льондонський ринок, що почав свою світову карієру у XVI-ому столітті, коли великі льондонські купці збагатилися на торгівлі зі заморськими краями.

„По війні — читаємо у „La Fleche" — Сіті відновила свою діяльність і свої традиційні тенденції. Це під її впливом Анґлія повернулася в 1925 році до золотого паритету, — операція, що привернула хвилево престіж фунтові, але одночасно і прискорила промислову кризу та збільшила безробіття. Це Сіті своєю нерозважною коротко-речинцевою кредитовою політикою супроти Німеччини у 1931-ім р. спричинила упадок фунта, за що поносить повну вину, хоч уміла скинути її на тодішній уряд лейбуристів.

Всетаки від монетарної кризи у 1931-ім році справжній вплив Сіті в Англії та її незалежність супроти держави, дуже змаліли. Режім кермованого гроша, засоби монетарної оборони, контроля руху капіталів та їхнього приміщення самою державою — спричинили зменшення впливів Сіті також закордоном.

Однак цей вплив є ще дуже великий, коли йде про взаємини з урядами, що боряться проти англійського капіталізму або повстали проти самого капіталістичного принципу.

Тоді завзята ворожнеча тих фінансових кол, а головно деяких ґруп, особливо діяльних, витискає на англійській політиці глибоке знамя. Тій закулісовій силі можна приписати зірвання торговельних взаємин між Англією й Совітами у 1924-ому році, що сталося під натиском Г. Детертінґа, директора тресту Ройяль Дар (Royal Dutch), якого поклади нафти були знаціоналізовані в Росії.

Ті самі кола викликали зірвання дипльоматичних взаємин з Мексиком по націоналізації копалень Mexican Eagle. Очевидна річ, що всі повстанчі рухи в Мексику проти през. Карденаса мають від тоді свій „відруховий" осередок таки у Лондоні. Глибокою ненавистю та боязню, яку відчувають англійські фінансові кола до комунізму, ба навіть до всього, що має якийнебудь комунізуючий, ба навіть тільки соціялізуючий присмак, можемо пояснити відносно прихильне становище Сіті до фашистівських режімів, які вона уважає атидотом до большевизму. Це становище Сіті проявляється у її відношенні до Мусолінія, Гітлєра, ба навіть Франка.

Страх фінансових англійських кол, що упадок італійського фашизму приведе до тріюмфу комунізму в Італії, був головною причиною, що англійський уряд заперестав санкції проти Італії підчас етіопської війни.

Цій самій причині можна приписати політику Чемберлєна і договори в Мінхені у вересні минулого року.

Чи це становище Сіті змінилося вже сьогодні? Чи погляд, що фашизм стає щораз більше протикапіталістичним і щораз більше нападаючим, та що він є безпосередньою небезпекою для Сіті — вже вкорінився у фінансових колах Лондону? Чи Сіті є вже сьогодні рішена вести війну в обороні своїх привілеїв? Коли так, то не можна би легковажити такої зміни поглядів, бо не треба забувати, що сучасний перший міністр п. Невіль Чемберлєн є в першій мірі, щодо своєї ментальности, бізнезменом Сіті".

СЕРЕД КНИГ

F. Młynarski: CZŁOWIEK W DZIEJACH. Wydanie 2. Warszawa. Nakł. Evert Michałowski — Зміст книжки такий: Протягом 19. століття населення Европи зросло зі 180 міліонів душ на 450 міліонів. Господарський лад і технічний поступ зуміли не тільки втримати, але і піднести життєву стопу людини. В 20. столітті часи змінилися і, помимо надзвичайного технічного й господарського поступу, людство тратить віру, щоби можна було вдержати дотепершній рівень матеріяльної культури; стає перед проблємою, як одягнути й вижити все нових і нових своїх членів.

В роках 1913—1928 населення світу зросло на 10 проц., а продукція сирівців і засобів поживи на 25 проц. В тім самім часі, обіг банкових білєтів, жирові рахунки і вклади à vista в торговельних банках збільшилися на 135 проц. В парі з тим зазначився ріст короткотермінових кредитів в границях 77 відсотків (Швеція) до 261 відсотків (Голяндія). Сума міжнароднього довготермінового задовження замкнулася в 1929 р. квотою 60 міліярдів долярів. Кількакратно живіше темпо розвитку кредиту в порівнанні до приросту населення, продукції й торговлі зміцнило його ролю в господарській структурі світу. Запас золота у банках збільшився в р. р. 1913—28 з 7,489 міл. дол. до 10.554 міл. (40 проц.); темпо акумуляції золота було тричі слабше від росту емісії банкнотів і вкладів à vista. В наслідок цього покриття кредитових паперів в золоті обнизилося майже на половину і довіря, як підстава кредитової акції, починає відограватн поважну ролю.

Світова війна, перша в історії, була війною не армій, але народів Через кілька літ війни людина призвичаїлася постепенно до життя на засаді сліпого послуху для розказу, не тільки на фронті, але і в запіллю. Форми військової орґанізації мають вплив на форми суспільно-господарського і політичного життя. Професійна армія, що прийшла на зміну середньовічного лицарства, рішила про існування новітніх держав. Мілітаризм доби Наполєона служив безпосередньо військовим цілям, але посередно він вщіплював і розносив по Европі нові поняття і нові політичні форми. Мілітаризм 19-го віку, як обовязок загальної військової служби, перетворився під впливом світової війни в систему тотального мілітаризму, що втягнув народи в перманентну орґанізацію наступу або оборони. Стиль походної кольони панує всевладно над цілістю життя. Технічний поступ, урбанізація і тотальний мілітаризм механізують життя людини, яка стає тільки складовою частиною скомплікованого суспільного механізму. Казарми стають взором орґанізації збірного життя. З льоґічною конечність приходить панування бюрократії, яка відкидає контролю парляменту.

Техніка війни має рішаючий вплив на формування публичної моралі. Давніша війна це було змагання людини з такою ж людиною. Нині жовнір не бачить свого противника; він стає анонімом і бореться з анонімом. В обличчі артилєрійного вогню вояк затрачує свою індивідуальність, стається фіґуркою, яку порушує механічно команда, віддалена від нього на десятки кільометрів. Губиться ріжниця поміж лицарем і боягузом; вони обидва стають тільки гарматним мясом. На арену життя виходить хижак, шляхотне сотворіння в най-

досконалішій формі, позбавлене забріханої моральности, яка „випливає зі слабости людини" (Шпенґлєр).

Чимраз трудніше зі спадщиною 19-го століття; тяжко згармонізувати високу техніку продукції з господарським життям тому, що не можемо здобутися на чесний і більш справедливий поділ дібр. Переживаємо відворотність 19. віку. Нинішня революція є антиліберальна і антидемократична. Демократія, збудована на засаді лібералізму, має свої хиби і свойого історичного іспиту не витримала без закиду. Участь широких мас в політичному житті анархізувала його і не була конструктивним чинником*). З другої сторони трудно доказати, що протидемократичний і протиліберальний тоталізм без замітів розвязує проблєми нашої доби. Стараючись піднести зглядно втримати дотеперішню матеріяльну цивілізацію і установити господарську рівновагу на вищім рівені техніки, попадаємо в щораз більшу нужду і вертаємося взад зі шляху поступу. Людство опинилося на роздоріжжю. Дальшу дорогу вкаже правильна розвязка проблєми людини як підмету і предмету історії.

Заходить питання, що є основним і первісним явищем: людина, як творчий підмет (і н д и в і д у а л і з м) чи суспільство, яке його огортає, як один з численних своїх предметів (у н і в е р з а л і з м). Одна і друга концепція провадить до відмінних поглядів на світ, на вартість фіз. і психічної сили, як чинників орґанізації державного життя. Індивідуалізм признає вищість морального натиску і психольоґічного впливу, універзалізм вищість фізичної сили, як чинника політичного будівництва.

Універзалізм провадить в практиці до підпорядкування одиниці людській збірноті, зорґанізованій в державнім союзі; метою є збірнота, одиниця — засобом до ціли. Старинні віки це був період панування універзалізму, як методи орґанізації державного життя. Зрештою це зрозуміле, бо в первопочинах людського життя тяжкі обставини вимагали конечного підпорядкування одиниці загалові (доба первісного комунізму). „Бути або не бути" цілої ґрупи рішає про дальшу долю одиниці. В с т а р и н і джерелом авторитету була реліґія і поміж державною орґанізацією та реліґією була тісна лучба. Державні орґанізми старинного Сходу повставали, жили і гинули як політичні твори, оперті на метафізичнім, надприродніім розумінні держави. Але вже в Греції й Римі поняття держави відривається від реліґійного культу; на його місце приходить в Греції доґма спільного державного добра, а в Римі засада салюс Реї публіце супрема лекс есто. Універзалізм соціольоґічний, цивільний, прийшов на зміну універзалізму реліґійного, метафізичного. В парі з тим зміняється його форма і зміст. Метафізичний універзалізм стремів до поширення державної влади і античні держави все проявляли тоталістичні тенденції (східний деспотизм). Але політичний вислів універзалізму тратив свою гостроту і ексклюзивність в міру цього, як переходив зі сходу на захід. Устроєві форми, системи політичного правління були без значіння; монархія, республика демократична або аристократична, охльократія або тиранія все виказували однакові тенденції. В тім світлі можна зрозуміти цей порядок, що старинні віки не знали вільностевих прав людини навіть в період розквіту демократичних республик; вільність в старинних віках означала суму політичних прав без можности свобідного формування приватного життя. Римська республика була універзалістично настроєна у своїх поглядах на державу, але рівночасно найменше тоталістична в політичній практичній дійсності у відношенні до своїх громадян і чужинців. Суть політичної мудрости Римлян полягала в тому, що вони вистерігалися пересадного тоталізму в своїм державнім будівництві; не бажали нищити значіння одиниці, а libertas romana означала безпеку приватного і публичного життя в рямах правного порядку.

Х р и с т і я н с т в о остаточно доконало розділу поміж церквою і державою; собі полишило етику, а право передало державі. Християнство, не квестіонуючи нерівности перед правом (суспільний опортунізм як вислів політичної мудрости) — проголосило засаду рівности перед Богом, без огляду

*) Погляд дуже сумнівний і дискусійний. — **Редакція.**

на суспільне становище чи походження. Таким чином християнство дало ідейні підстави для майбутнього повільного росту індивідуалізму на руїнах античного універсалізму.

З розкладу орґанізаційних засад Риму і старих ґерманських устроєвих форм, зродилася феодальна система, яка далекою децентралізацією позбавила центральну владу сили і значіння. В хаосі подій людина була змушена вибирати поміж авторитетом льокального сеніора і монарха, авторитетом папи і римського цісаря. В тих саме обставинах треба шукати зародків індивідуалізму, як методи політичного думання.

Середньовічні корпорації це був своєрідний міський феодалізм, зорґанізований на відпір земельному; цехи також стояли на перешкоді безпосереднім зносинам громадян держави з пануючим. Корпорації, візантійського походження, оперті на примусовім членстві, заволоділи цілістю життя своїх членів. Західно-европейські корпорації ріжнилися від візантійських автономією в ділянці справ, що творили зміст життя і господарської діяльности даної ґрупи.

Коли-ж центральна влада вийшла побідно з боротьби з феодалами, другим актом її комасаційної політики було обмеження автономічних прав корпорацій в ім'я універсалістичної концепції держави. Ренесанс античної держави відбувся серед змінених обставин, бо на арену життя виступили незнані в старині сили. Одиниця перестала бути предметом історії — вона стає підметом. Це був льоґічний наслідок війни васалів з суверенами, цісарства з папством.

Абсолютна держава, що воскресла на руїнах феодалізму і автономії міст та корпорацій, не може свобідно, не стрічаючи супротиву, перероджуватися на візантійський лад тотальної держави, яка є самоціллю і нищить життя одиниць. В абсолютній державі суспільство є зорґанізоване ґієрархічно, привілеї поодиноких станів є ріжні, а поміж монархом і громадянином немає посередників в роді феодальних васалів або автономічних корпорацій. На тлі тих відносин назріває свідомість рівности перед монархом, а тим самим і перед правом, бо монарх являється одиноким його джерелом. Французька революція, реалізуючи гасла безпосереднього відношення одиниці до державної влади і рівности перед правом, надала правну санкцію цій еволюції понять.

Синтеза політичних і особистих прав людини доконалася на ґрунті науки про природні права усуспільненої людини. 19. вік зачинається під впливом кличів лібералізму, якого не можна ідентифікувати з парляментарною системою правління. Парляментарна демократія як технічна форма суверенности народу, ніколи не була постулятом ліберальної школи і тільки звичайне копіювання анґлійського взору спровадило її на европейський континент. Ця принагідна форма політичного ладу стала головною перешкодою на шляху здійснення лібералізму в його правдивій, нефальшованій формі. Парляментарна демократія, впроваджена в ім'я вільности людини, перенялася скоро духом державного соціялізму і знова почала обмежувати свободу рухів громадян.

Такий або інший господарський лад залежить не від технічної форми господарської діяльности, але від існування в суспільстві правної засади, яка нормує продукцію, поділ дібр і споживання. Господарська система старинних віків спиралася на невільництві, а середньовічча на кріпацтві, як правних засадах. Господарський лад новітних часів будується на вільній, самостійній або найманій праці. Проголошення вільности умови про працю (французька революція) в 1791 р. на руїнах розбитих цехів і освобождення селян, що постепенно обхопило Европу — це характеристичні риси господарського устрою, який назвали пізніше капіталізмом в нинішнім розумінні. Невільництво, кріпацтво і наємництво представляють основи устроїв, які ясно і недвозначно ріжняться поміж собою.

Капіталізм це не господарська система великих підприємств, свобідної конкуренції, засади рентовности, або устрій, який позбавляє робітни-

ків знаряддів продукції і повного продукту праці, як твердить соціялізм, але устрій, в якім панує засада вільної умовної найманої праці. Суть тієї справи полягає в тім, що іде не про працю для самої праці, але про поділ її продуктів в суспільнім господарстві. Під тим оглядом 19-ий вік є віком суспільних проблєм, які набирають чимраз більшої гостроти. Питання поділу дібр, а не квестія продукції, була і є віссю теоретичних спорів і практичної боротьби. Чи робітник має дістати повний продукт праці, а якщо ні, то хто має забирати надвишку, підприємець чи держава і в якім відношенні, при участи робітника чи без нього, це питання, що нетерпеливо чекають на свою розвязку. Остаточно кристалізуються вони в постуляті рівного в основі права (але не права до рівних частин) до участи в суспільнім доході, який вимагає суспільного трактування, а не філянтропійного підходу до справи.

Лібералізм і соціялізм, як дві конкуренційні течії, станули до розвязки цієї проблєми наших часів.

Лібералізм (соціольоґічний індивідуалізм) вірив в творчі сили людини і створюючи засаду рівности шанс, очікував розвязки цієї проблєми від вільної гри сил. В тім він добачував можність автореґуляції суспільно-господарських і демоґрафічних явищ і на цім тлі зродилася концепція Рікарда про автоматичне функціонування золотої валюти, як реґулятора міжнародніх господарських відносин без участи заінтересованих держав. Соціялізм (державний) поручає противну дорогу; переціпює творчі здібности державного орґанізму, а не доцінює ролі і значіння одиниці, і тому хоче здійснювати рай на землі шляхом націоналізації засобів продукції та виконуваним в бюрократичний спосіб поділом дібр. Не є це припадкове, що соціялізм поборює доктрину золотої валюти та схилюється радше до концепції маніпульованої валюти.

Засада рівности шанс, як вихідня точка лібералізму, скоро заломалася в наслідок внутрішніх побічних суперечностей (рівність шанс не могла означати довільної експльоатації). Високий технічний рівень господарського життя, концентрація під еґідою анонімового капіталу, обмеження приватної ініціятиви, комплікують щораз більше життя. В наслідок комплікацій і міжнародних співзалежностий витворюються парадоксальні ситуації, в яких доцільні і добрі потягнення одиниць, через те, що є роблені масово, можуть спричинити шкоди для цілости господарства. Кредитова інфляція, роздріблення земельної власности, шалене темпо технічного розвитку, що випереджує можливість абсорбції звільнених робочих сил в інших ділянках промислу, протекціонізм З. Д. П. А., найбільшого продуцента сирівців, а рівночасно і вірителя світу, зріст податків і їх дефляційний вплив на ринковий механізм, надпродукція публичних функцій і матеріяльно непродуктивних верств — це устроєві антиномії наших часів, що ще більше ускладнюють питання поділу дібр.

Серед тих обставин по війні вибивається на чоло засада відповідальности держави за розвій господарського життя, яка й займає місце збанкротованого прінципу рівних шанс. Це є рівночасно нова форма ідеї рівного права до участи в розподілі суспільного доходу.

Льоґічною консеквенцією засади відповідальности держави за цілість і розвиток економічного життя є плянова господарка. Похибки одиниці вдаряють в першу чергу в цю одиницю, а неконечно в цілість; натомісць недотягнення пляпуючого осередка мстяться на цілості господарського життя і це є слабою стороною кожного екон. плянування, («хто плянує тих, що пляпують?«). Парляментаризм не ґарантує компетенції одиниць, які приходять до влади, але за те в разі похибок негайно усуває їх від керми державним апаратом. При авторитарних системах про прихід до влади рішає не компетенція, але приналежність до панівної еліти. В тих умовинах можливість евентуальних похибок росте. іЛберализм не сповнив свойого завдання (в поділі дібр) бо на самім початку сам себе підкопав своєю еґоїстичною господаркою, а пізніше, через всякого рода монополі, картелі і трести попав в самозаперечення. З цього одначе не виходить, що вину за те поносить лібералізм, як віра в творчі сили людини, підмету історії. Що 19-й вік став

чудом матеріяльного і духового поступу, це заслуга не капіталізму, як устроєвої форми, але соціольоґічного індивідуалізму (лібералізму), який звернув увагу на значіння творчих сил вільної людини. Капіталізм був одною пробою втілити лібералізм в господарське життя, пробою як слід непередуманою, через те, що скоро попав у внутрішні суперечности. А питання, як здійснити засаду рівности прав до участи в суспільнім доході — лишається нерішеним і досі.

Рухом майбутности є націократизм — синтеза універсалізму і індивідуалізму, який впроваджує в життя засади Фіхте, що народ це окремий і надрядний суспільний твір у відношенні до держави та, що ця остання є тільки його виконавчим орґаном.

Націократизм признає моральний примат народу над одиницею, а рівночасно, маючи на увазі її льоґічно-ґенетичний примат перед народом, не веде до давлення її ініціятиви й творчої уяви. Свобода це правний порядок, націхований пошаною для особистої гідности людини і її психічних вальорів. Роля держави в суспільно-господарському житті має обмежитися до нормативного плянування, що вказує дорогу приватній ініціятиві і створює можливости найкращих осягів. Іде тут про те, щоби держава усувала небажані суспільно-господарські явища, непродумані, ірраціональні наслідки добре продуманої, але масової акції одиниць. Таке становище націократизму треба заклясифікувати, як відміну солідаризму, що виходить з засади: що все, що торкається ближнього, торкається і нас самих!

Від Редакції: Наші критичні думки про порушені тут справи вискажемо при нагоді.

Остап Луцький: **Сільсько-господарський кредит**, Львів, 1939, Бібліотека РСУК ч. 79, стор. 45. м. 8-ка.

Живо написана брошура начального директора РСУК, призначена, як видно з усього, на те, щоби втовкмачити в уми деяких провідників кооперативних кредитових установ засадничі тези про завдання і методи праці здорового сільсько-господарського кредиту. Як видно з тексту публікації, під цим оглядом в нашій кродитовій кооперації не все гаразд. З брошури дир. О. Луцького довідуємося, прим., що існують „добре поставлені кооп. каси, які з найбільшим спокоєм звітують, що при своїй найвище 4,5 проц. стопі, при вкладах, жадають і одержують 10 проц. від позичок з дальшим адмін. додатком". „Деякі сільс.-господарські каси приймають квасно до відома офіційну та загальну обнижку відсоткової стопи від вкладів, не радіючи, що таким чином лекше можуть стати джерелом дешевого с.-г. кредиту". Очевидно, коли є такі явища, то РСУК мовчати не може.

Автор у перших розділах вводить читача в основні поняття про кредит, його роди, зокрема ж про завдання і форми орґанізації кооперативного кредиту. З притиском підносить у кількох місцях ту елєментарну, а так нераз нехтовану правду, що про конструктивний характер кредиту рішає не абсолютна висота позичкового відсотка, тільки та межа, при якій кредит в даній галузі господарства дає змогу випрацювати не лиш належний відсоток, а ще й прибуток. Ця межа не є така сама в промислі, як в торгівлі, а в обидвох інакша, як в сільському господарстві. Особливо за існуючих нині в Польщі умов хлібороб не може, без шкоди для своєї маєткової субстанції, випрацювати такого відсотка, як прим. промисловець. Автор вимагає, щоби при уділюванні позичок зверталося увагу на характер господарства позичальника.

Автор порушує також дуже дискусійне питання про те, що таке „споживчий кредит" у сільсько-господарських, зокрема селянських відносинах. Висловлює думку, на наш погляд правильну, що питання цього не можна рішати шабльоново, бо в селянському господарстві навіть безсумнівно „продукційний" кредит може часом показатися

шкідливим; навпаки ж виразно споживчий кредит може порятувати селянина як продуцента. Замісць отже говорити про споживчий і продукційний кредит радше говорити про „корисний" і „некорисний" кредити.

Також що до форми забезпечення кредиту автор схиляється до чисто райфайзенівського взірця „довгової розписки" (скрипту), не визнаючи потреби завсіди вимагати векселя.

На увагу заслуговують також практичні вказівки про те, як кредитові установи мають співпрацювати з торговельними і перерібочними кооперативами села, а також з аґро-культурною корпорацією наших хліборобів, Сільським Господарем.

Взагалі — основною інтенцією публікації є: зробити з діячів нашої кредитової кооперації свідомих орґанізаторів взірцевого сільського господарства, замісць того, щоби вони були тільки вузькими банковими техніками.

(К-й.)

»Сільсько - господарська Енциклопедія«. Зшиток 1. Львів, 1939. Український Видавничий Інститут з участю »Сільського Господаря«. Вел. 8⁰, ст. 160 (півшпальтових). З ілюстраціями.

Довго підготовлений енциклопедичний словник сільського господарства почав виходити. В першому випуску обнята буква »А« в цілости і буква »Б« до »біольоґія«. Разом 115 кличів; між ними є кілька таких, що вимагали для свого пояснення цілих розвідок. До таких належать: аґрарна політика, аґрарне законодавство Польщі, аґрономія і аґрономія суспільна (27 сторінок), аґрономія земська, аналіза ґрунту (7 сторін), анатомія і фізіольоґія с.-г. тварин (16 сторін), атмосфера і атмосферичні опади (9 сторін), бавовник (5 і пів ст.), бактерії (10 ст.), бжола (11 сторін) і інші.

Як співробітники С. Е. виступають в цьому 1 випуску такі особи: Др. Баран Ст., інж. Боровський, др. Витанович, проф. В. Доманицький, др. Левицький, проф. Чередіїв, інж. І. Лапчук, А. Гнатовський, проф. Іваницький, проф. Іванис і другі.

Тексти пояснень ілюстровані обильно добре виконаними рисунками. Папір і коректа на висоті »Укр. Загальної Енциклопедії«. Треба радіти, що нове гарне діло приходить до своєї реалізації.

(К).

НОВІ КНИЖКИ

Луцький Остап — Сільсько-господарський кредит. Львів, РСУК, 1939. 8⁰, ст. 47.

Малицька К. — В єдности сила. Львів, РСУК, 1939. 8⁰, ст. 84.

Chmielewski Z. — Kartki z przeszłości kasy spółek rolniczych. Słowo wstępne W. Blizińskiego. Warszawa, Spółdzielczy Instytut Naukowy, 1939. 8⁰ str. 99.

НА ВЛАСНИХ СИЛАХ. „Звідомлення Гол. Управи Рідної Школи" про працю і стан господарства „Рідна Школа" за час від 1. IX. 1937 до 31 серпня 1938. Львів, 1939, 8⁰, ст. 194.

Петро Франко — Городина та її вирощування. Львів, 1938. 16⁰, ст. 109.

Błaszkiewicz A. i Newelicz B. — Uprawa konopi. Lwów, Książnica rolnicza Lw. T-wa rolniczego, b. r. 8⁰, str. 44.

більше, чим більше люди дискутують про релігійні справи. Внесок на заборону релігійних дискусій тоді перепав.

Ч. 8. Джейкеб Стендрінґ (Standring). В часі оснування товариства ткач флянелі. Оуеніст або асоціяліст. Був у Рочделі секретарем орґанізації, що боролась за здобуття закону про 10-ти годинний день праці. Коли ткачі флянелі в 1843/4 р. не могли провести підвишки платні, він роздобув примірник закону про запомогові каси (Friendly Societies Acts), щоби переконатися, чи члени цього товариства не можуть по цьому законові оснувати продуктивне або инше товариство і таким чином самим добути собі працю та грошеву користь. Був теж членом старої кооперативи в Рочделі. Був дуже бідний і мав численну родину.

Ч. 9. Джейкеб Менок (Manock). Ткач флянелі. Чартист. Був часто уповноваженим і справником управи.

Ч. 10. Джон Коліє (Collier). Робітник у машино-будівельному заводі. Асоціяліст. Часто був членом управи. Говорив ленкешірським діялєктом. Цьому не можна дивуватися, бо був правнуком славного Джона Коліє (Tim Bobbin) з Мілнров б. Рочделю, що писав в рр. 1741—1750 книжки у ленкешірському діялєкті, віршем і прозою. Його поховали в 1786 р. на рочдельському цвинтарі. А на його памятнику читаємо такий вірш, що його він сам склав на десять хвилин перед своєю смертю:

„Here lies John and with him Mary,
Cheek by jowl and never vary;
No wonder that they so agree:
John wants no punch, and Moll no tea".

(В українському перекладі:)

Тут лежать Джон і Мері,
що більш уже не сваряться;
Не дивно, що вони в такій згоді:
Джон не хоче пуншу а Моль чаю.

Ч. 11. Семюел Ешуорс. Ткач флянелі. Чартист. Був крамарем кооперативи.

Ч. 12. Уіл Купер. Ткач флянелі. Асоціяліст. Був першим касієром товариства.

Ч. 13. Джейкеб Туідел. Майстер від деревляних ходахів. Асоціяліст*). Був одним із перших начальників крамниці.

---

*) На цьому місці слід подати кілька слів для вияснення термінольоґії: Як читач міг бачити, головна заслуга в основанні „Рочдельського Товариства Чесних Піонірів" приналежить Оуеністам, себто приклонникам Роберта Оуена. Оуен називав себе „соціялістом". Він був перший, що став уживати цього слова. Тимто історики робітничого й кооперативного руху в Анґлії (Брентано, Уебби й инші) стали загально називати оуенівські ідеї соціялістичними, а самого Оуена вважати „батьком анґлійського соціялізму". Оуенівський соціялізм, був мирний, аполітичний і гуманний — в протилежности до чартизму, що мав здебільшого політичний і клясовий характер. Брентано називає чартизм „першим соціяльдемократичним рухом у XX. ст.". Тимто й Голіовк уживає

Ч. 14. Джозеф Смітс. Сортівник бавовни. Асоціяліст. Один із перших ревізорів.

При иншій нагоді Купер звернув мені увагу, що на фотографії бракує ще двох живих членів товариства, які не попали на неї через непорозуміння. Це Джейкеб Меден (Maden), ткач, темперенслєр, що держався подальше від політики та релігійних сект і Джон Кешов (Kerschaw), сведенборгіянець і напів чартист.

Опісля прислав мені на мою просьбу Джейкеб Смісіс, що йому теж залежало на славі товариства, ще такі відомости про Дейвіда Брукса (ч. 5):

„Дейвід Брукс, відливач друкарських форм по професії, що його прізвище в початках існування кооперативи ніколи не згадувалось, віддав їй чималі прислуги. Був першим крамарем кооперативи, що вимагало багато дбайливости й сприту. Дрібні купчики глузували з нього. Хоч був майстром фабрики, в якій працював, Брукс не кидав повіреної йому служби. Виконував її з рідкою вірністю приклонника ідеї визволення робітників через самопоміч. Часто переривав свою професійну працю, де заробляв 7 до 8 шілінґів денно, щоби безінтересовно та з любови до справи працювати для нас до того часу, аж кооператива спромоглась платити йому щось по 3 пенси за годину за його працю в кооперативі. Через 4 чи 5 років був головним доглядачем і крамарем. Однак наші люди не доцінювали тоді ще його заслуг. Сталося це доперва згодом, як кріза знищила друкарню форм. Матеріяльне становище старої людини стало через це таке погане, що з ріжних сторін виринула думка, щоби товариство признало на своїх загальних зборах почесну підмогу для старого члена у висоті 10 фунтів. Однак управа вирішила краще. Вона доручила йому працю сортувача товарів в кооперативі. Так працює він у ній і досі та радий, що може в ній служити".

Однак Смісіс із своєї скромности не подав мені, що саме він поставив цей гарний внесок, щоби прийти заслуженому Бруксові в днях його старости з признанням і підмогою.

Уолтер Морісон запропонував, щоби товариство закупило дім при Жабиній улиці та вдержувало його в старому стані на памятку про перші дні його історії. Цей дім, у якому містились би читальня і бібліотека з портретами старих піонірів, був би гідним памятником для нащадків. Було б це важно для відвідувачів і дослідників кооперації. Маємо надію, що багате нині товариство закупить цей скромний дім і вдержуватиме його в первісному стані*).

всюди в своїй книзі на означення оуеністів терміну „соціялісти" („socialists"). Німецький перекладчик книги Голіовка, Роберт Шлєсер (Köln, 1928) відступив од анґлійського оригіналу й став називати оуеністів не „соціялістами", а „соціялістичними асоціялістами", або коротко „асоціялістами" від слова „асоціяція", що була основною ідеєю оуеністів. Ми пішли за Шлєсером. **В. Л.**

*) Аж до 1924 р. Рочдельське Товариство не могло купити цього дому — з тої причини, що власник його, свідомий високого ідейного значіння дому

Рочдельська крамниця в часі відкриття (1844).

Подаємо нище прізвища перших 28:

Джейкеб Смісіс,
Уілієм Купер,
Джон Коліє,
Майлс Ешуорс,
Джейкеб Туідел,
Джон Гіл,
Джон Гоп,
Джон Скроуфорт,
Джейкеб Стендрінґ,
Джосіф Сміс,
Чарлз Гауерс,
Дейвід Брукс,
Семюел Ешуорс,
Малялієє,
Джейкеб Дейлі,
Джон Бент,
Джон Кешов,
Джейкеб Меден,
Джейкеб Менок,
Уілієм Тейлор,
Робрт Тейлор,
Джейкеб Уілкінсон,
Джордж Гілі, (Healey)
Джордж Ешуорс,
Бенджемін Рудмен,
Джон Ґарсайд, (Parside)
Семюел Туідел,
Джейкеб Голт.

вимагав за нього таку велику ціну, що товариству годі було згодитись на неї. У 1925 р. анґлійська кооперація все таки набула дім, який призначено на кооперативний музей.

15. Законні перешкоди в господарському розвитку.

В часі, коли основано рочдельське товариство, і ще через довгі роки опісля, не було в Анґлії ніякого кооперативного закону. Члени не мали точно означених прав і були за все особисто відповідальні*). Не зважаючи на це, вони не могли торгувати ані з людьми, що стояли поза товариством, ані між самими собою. Товариство не могло набувати землі. Члени могли мати в загальному капіталі тільки дуже малу участь, навіть тоді, коли законні постанови дещо справлено. Вони не могли віддавати нічого зі своїх зарібків на освітні цілі. Щоби вичислити всі законні труднощі, що стояли тоді на шляху розвитку товариства, треба би списати цілі сторінки.

Ніхто не придавав більшої ваги справі поліпшення правної основи кооперації, як саме рочдельські піоніри. Мешканці міста, що видало Томеса Лівзі (Thomas Livsey)*), радного Рочделю, Кобдена**) і Брайта***), мусіли випередити в цій справі инші міста. Рочдельські піоніри, котрим прийшли в підмогу їх лондонські приятелі, як Т. Гюс, Фернівел і Лудлов, вимагали змін у кооперативному законі з 1852 р. Вони й добилися цього, бо в 1862 році переведено ревізію закону, якою усунено його недостачі. Задоволені цим успіхом, вони не забули висловити подяку своїм дорадникам і приятелям.

На Різдво*) 1862 р. скликано до Олдгем річне зібрання кооператив Ленкеширу й сусідніх ґрафств. У цьому зібранні взяло участь 75 кооператив через 100 своїх делеґатів. Ейбрегем Ґрінвуд проводив, Уіл Купер секретарював. Останній подав до відомости, що посол Слені (Slaney), який вніс з доручення рочдельців в анґлійському парляменті перший кооперативний закон в 1852 р., і якому довірено цю справу, мусів через лихий стан свого здоровля виїхати до Европи. Управа товариства за згодою посла Слені й за порадою пана Брайта віднеслась до уряду з проханням, щоби він видав новий проєкт закону. Пан Брайт провадив депутацію Рочдельців. Одначе уряд відмовився внести від себе проєкт закону, тільки дав до зрозуміння, що не матиме нічого проти того, коли внесе його хтось із послів парляменту.

---

*) Окремий кооперативний закон уведено в Анґлії доперва в 1852 р. Цей закон часто виправляли, особливо ж у 1872 р., що про це буде далі мова. Кооперативи тільки помалу стали підчинятися кооперативному законові. Рочдельське товариство зробило це в 1854 р. До цього часу стояло воно, як про це вже згадувалося, під законом про допомогові каси.

*) Лівзі, міський урядник Рочделю і приятель робітників. Був членом рочдельського товариства вже в перших роках існування.

**) Річард Кобден, відомий речник вільної торгівлі, член парляменту з виборчого округа, до якого належав і Рочдель.

***) Джон Брайт (Brigth), відомий анґлійський політик. Уродився в Ґрінбенк біля Рочделю (1811) і там помер (1889). Жив у Рочделі, де мав прядільню.

*) Відбуття зібрання в день Різдва може нині видаватися чимсь незвичайним. Однак під той час це не було дивне. Робітники, що не мали багато вільного часу, мусіли відбувати свої зібрання або сходини в неділі або свята.

Тоді управа товариства попросила посла Ескета (J. Sotteron Estcourt), щоби він виступив у палаті послів із внеском про „справлення й доповнення кооперативного закону". Саме тоді, при першому читанні внеску, приїхав посол Слені з Европи та гаряче підпер справу. (Він незабаром помер.) Управа товариства висилала в ріжних стадіях обрад над внеском три депутації до Лондону з метою, позискати членів парляменту для справи внеску. Поруч із цими депутаціями працював запопадливо для справи старий, вірний приятель кооперації, пан Едуерд Вансітарт Ніл. Що внесок став законом, до цього причинився теж у великій мірі посол лорд Потмен (Portman), який його вніс і заступав його справу у вищій палаті.

Вкінці збори кооператив вирішили висловити сердечну подяку всім тим, що своєю працею і заходами причинилися до того, що внесок про справлення і доповнення кооперативного закону з 1852 р. прийнято в обох палатах і таким чином він став обовязуючим законом. Вислано подяку послам Брайтові, Есткетові, лордові послові Потменові, адвокатові В. Нілові та родині посла Слені.

Особливо цікава відповідь на подяку В. Ніла. Вона заслугує на те, щоби її навести в цілости. Він писав:

„Надіюсь, що закон, над якого переведенням я працював, розпічне нову добу кооперативної праці між робітниками Анґлії, з чого, на мій погляд, вийде безмірно багато добра. Однак треба бути вірним ідеї кооперації та мати терпеливість. Найважніше тут, на що треба звертати постійно увагу робітників, це конечність піднесення положення *всього робітництва, як стану*, а не піднесення положення поодиноких осіб. Це кардинальний пункт у суперечці, чи робітникам як таким має припасти участь у зиску. Хто заощадив маленький капітал, скаже імовірно: „Для мене більша користь, коли задержу для себе ввесь товаровий зворот". Але чи цю користь матимуть його діти? Чи не важніще для нього, як робітника, щоби причинитися до творення відносин, що забезпечували б його дітям або иншим членам його родини участь у доходах з капіталу, замість того, щоби самому заробити кілька шілінґів більше річно? І то тоді, коли положення решти робітництва лишається по старому, коли одні не могли нічого заощадити, а инші не могли корисно прикласти свій гріш?"

Ваш вірний
Е. Вансітарт Ніл.

Так гідно й славно провели делеґати анґлійських кооператив Різдво в 1862 р. Вони зробили ще одно велике діло. Рішили оснувати гуртівню, що про неї буде в нас далі мова.

Олдгем не був під ту пору відповідним місцем на кооперативні збори. Пізно уночі мусіли делеґати залізницею вертати домів. Тому з признанням належить піднести, що саме тоді, коли вся Анґлія веселилася і святкувала, анґлійські кооператори провели свято за прозаїчними нарадами над справами кооперації та не пожалували труду, щоб ніччю невигідно вертати залізницею до

себе. Рочдельці вели перед. Вони бажали поліпшити становище кляси, до якої належали. Вони розуміли, що піднесення робітництва як кляси — це найкраща запорука поліпшення долі поодиноких робітників. І це придбало для рочдельських кооператорів більше слави, як успіхи підприємства.

16. Буркітливі осторонці.

Коли хочемо йти вперед, важно знати, як належить поводитись з людьми, що стоять осторонь од руху. До осторонців треба підходити з увагою. А коли ще й розумно поводитись із ними, то треба надіятися, що ці люди одного гарного дня з осторонців стануть приклонниками кооперативного руху.

Маю тут на увазі не несвідомих, а буркітливих осторонців, цих вічно невдоволених людей і критиків, що прагнуть для руху не добра, а лиха. Від них роїлося цілими роками довкола рочдельської кооперативи.

Иноді роблено теж приватних купців непотрібно ворогами кооперації. Один кооперативний промовець говорив на одному зібранні: „Погляньте на великі надвишки найбільших споживчих кооператив: 20.000 фунтів річно, 30.000, 40.000... Все це ми одібрали приватним крамарям".

Чи дійсно воно так?

Найбільша частина надвишок повстає з того, що розпоряжаючи більшим капіталом, можна робити більші закупи, а через згуртування покупців створюється можливість більшої продажі в кооперативних крамницях. Надвишки повстають також через господарність у розподілі товарів, через те, що послугуємося економно крамницями й персоналом, що уникаємо дорогої реклями, дорогого урядження крамниць, високих чиншів й податків і т. д.

Кооператор дорабляється через те, що не пропускає нічого, на що приватні крамарі иноді не звертають найменшої уваги. Тут він дійсно захоплює зиск крамаря.

Кооператори є в ділянці торгівлі нічим иншим, як копачами золота, що вміють знайти його там, де приватні крамарі його не добачують. Кооператива приходить до свого зиску головно через вищу господарську систему та через більшу господарність.

Рочдельські кооператори видають щорічно свої звідомлення. Читач знайде в ньому відомости про розвиток і останній стан кооперативи. В цьому річнику працюють ріжні автори. Однак трапляється, що якась стаття походить не від старого, досвідченого кооператора, а від новика, що не дуже ознайомлений із традиціями руху. Так у річнику за 1860 рік появилася стаття, в якій автор непотрібно накинувся на дрібних крамарів, що, розуміється, ішло проти старих традицій кооперативного руху.

Ось дотичне місце статті:

„Сучасний кооперативний рух не змагає до того, щоби просто скасувати соціяльні нерівности, створені в суспільстві від-

носинами власности. Однак він хоче заставити робітника внести певну частину непотрібного капіталу, щоби по перше, можна купувати харчі в своїх кооперативах і таким способом самому добувати зиск, що нині пливе до кишень дрібних крамарів. А по друге, він хоче дати йому можливість в певних межах узяти участь у продукції, щоби відтягнути зиск підприємця, який він має, дякуючи визискові праці робітника, його здоровля й сили, і через те приходять до княжого маєтку тоді, коли сам робітник навіть у найкориснішому разі мусить недоїдати та жити бідно. Коротко: сьогочасний кооперативний рух не думає здійснювати ті чи інші засади деяких людей. Кооперація це не фантастична думка ідеалістів у роді Сен Сімона*), Роберта Оуена, Люї Бляна*) та инших, що їх годі здійснити".

Автор хотів очевидячки цими словами непотрібно боронити кооперацію перед закидами соціялізму та користати з безкритичности мас. Однак цим задокументував він лише повне своє незнайомство з історією кооперації. Якби не Сен Сімон, Фуріє, Роберт Оуен, Люї Блян й инші, хто знає, що було б нині з кооперативним рухом і чи взагалі він існував би нині. Без ґенія Сен Сімона, без княжих грошевих жертв Оуена, без смілости думки й чину Люї Бляна, напевно сотки й тисячі робітників, що нині, завдяки кооперації живуть по людськи, гинули би, як безпомічні пролєтарі.

Такі виводи, як цей, додавали заохоти буркітливим осторонцям та дрібним крамарям до сварливих виступів. Рочдельці своїм тактом, терпеливістю та вирозумілістю вміли робити їх нешкідливими.

Кожна кооператива в своїх початках має своїх „критиків". Їх „критика" переходить иноді в просту лайку. Вони виступають часами навіть у добрій вірі. Однак це рідкість. Що ж говорити про дрібних купців, які з конкуренційних причин силкуються все шкодити кооперації...

Тимто кооператори мусять бути уважні до виступів осторонців і дрібних купців. Помилки, фальшиві вислови, непорозуміння справи, пересуди — це гадюки з двома головами. Коли розрубати їх на двоє, вони живуть далі. І як довго вони живуть, можуть підкидатися, сичати й кусати.

17. Чотири загрозливі роки.

Коли в Америці спалахнула громадянська війна, що її спричинили полудневі стейти в обороні невільництва, в Анґлії знали, що в наслідку війни забракне в ній бавовни, що фабрики Ленкешіру та Йоркшіру треба буде зачинити, що сотки й тисячі робітників лишаться без праці. Тоді пророкували крах кооперативи.

Економісти мудро похитували своїми важкими головами. Розуміється, не найкращі поміж ними, такі, як Джон Стюарт Міль і професор Фост (Fawcett), що часто боронили справу коопе-

*) Сен Сімон і Люї Блян — це два французи, що поширювали соціялістичну й кооперативну думку у Франції.

рації. Однак Фост не мав ще належного довіря до молодших сил кооперації і оголосив у місячнику „Macmillan" коротку статтю з пересторогою що до найближчих тяжких років. Він писав:

„Чи робітники, що працюють у бавовняним промислі, будуть у стані видержати при свому малому заробіткові в часі господарської кризи? Ось питання, що чекає на свою розвязку".

В початках кризи (1861—1864) кореспонденти „Таймсу" (Times) стали писати про Рочдель. Те, що вони писали, варто ще й нині читати. Треба тут завважити, що рочдельська кооператива в 1862 р. розділила трохи підмог між безробітні родини. 19 XII. 1862 р. кореспондент „Таймсу" писав про Рочдель:

„Не легка це річ, хоч би приблизно установити, в якій мірі безробітні робітники силкувалися поборювати власними засобами злидні, в які попали. Установи, що приймають ощадности робітників, є в поодиноких містах Анґлії дуже ріжні. В деяких містах мають перевагу щадничі каси. В инших воліють запомогові товариства. А в найновіших часах є великий наплив до кооператив. Звідомлення щадничих кас, не все подають докладні відомости про відносини. На підставі розшуків, що я їх робив, я переконався, що робітники підняли в цьому році злиднів із цих кас не багато більше своїх вкладів як у попередньому році. Зате сказали мені, що робітники саме в попередньому році виймали свої ощадности зі щадничих кас, кас запомогових товариств та инших, щоби їх вложити в кооперативи. Треба сказати, що рочдельські кооперативи стягнули до себе майже всі ощадности робітників. У Рочделі є три великі підприємства, зорґанізовані на кооперативній основі: споживча кооператива, млинова і кооператива ткачів. Всі вони розпоряджають разом капіталом 140.000 фунтів штерлінґів".

Про рочдельську споживчу кооперативу кореспондент „Таймсу" писав зокрема:

„В минулому чвертьріччі надвишка членів виносила 2 шілінґи і 5 пенсів від кожного фунта закупів. Таким чином робітник одержує зиск, що звичайно йде до кишені приватних крамарів, і одержує теж кращі харчі як раніше, коли він був усе в довгах. Чим краще живе він, тим більша його участь під кінець року в надвишці.

Ось рахунок, навмисне взятий мною з книжок кооперативи, що ясно говорить про користи, які має робітник із своєї кооперативи. Після нього мав один робітник у кооперативі у вересні 1854 р. заощаджених 7 ф. і 10 ш. Впродовж восьми років, підчас яких брав він із кооперативи одяги й харчі для себе й своєї родини, не вплатив він ані одного гроша, щоби збільшити стан своїх ощадностей. Зате підняв у ріжних часах разом суму 90 фунтів. А проте має він ще на свому конті 50 фунтів. Отож зиск із його закупів за останніх 8 років виносить таким чином точно 132 фунти і 10 ш.

ЛБ АН УРСР
4753

Eeçti ühistegevuse aastaraamát, Jearbook of Estonian Co-operative Societies, (1939). 4⁰, p. 336.

Spawozdanie „Społem", Związku Spółdzielni Spożywców Rzeczypospolitej polskiej. Za 1938 rok. Warszawa, 1939. 2⁰, str. 96.

Sprawozdanie z działalności za rok 1938. Warszawa, Bank akceptacyjny, 1939. 2⁰, str. 32.

Sprawozdanie Państwowego Banku Rolnego za rok 1938. Warszawa, 1939. 2⁰, str. 88.

УВАГА КООПЕРАТОРИ! **НОВА КНИЖКА!**

Накладом Ревіз. Союза українських кооператив вже появилася друком

новинка:

ШАРЛЬ ЖІД

Солідарність

З французької мови переклав др. Ю. Студинський
З передмовою дир. О. Луцького

„Солідарність" Ш. ЖІДА — це величний гимн на честь солідарности цього підставового елєменту кооперативного світогляду і одного з головних моторів кооперативного руху. —Не знати цих підстав кооперації — це значить, не стояти на певному, твердому ґрунті. — Тож читайте, студіюйте найновішу в нашій мові працю апостола кооперативної благовістя.

Ціна 1·50 зл.

Замовляти в Ревізійнім Союзі Українських Кооператив у Львові, Техніцка, 1.

Рада єдина, купи

КАЛИНА

Позір! Дирекції ОСК, ПСК, і пр. кооперативи!

При закінченні ділового року і розділі чистих зисків, не забудьте призначити певну квоту на уділи до виробничо-збутової кооперативи

„ГУЦУЛЬЩИНА"

— п. Косів Гуцульський —

щоби допомогти нашому домашньому промислові до ще кращого розвитку. — Най у цьому, важному ділі, нашого кооп. виробництва не бракує нікого!

Оден уділ 50. зл., вписове 2. зл., — відповідальність уділами. —

ХТО ПЕРШИЙ!!

1 p 00

4.753

Opłata pocztowa uiszczona gotówką.

Поштове оплачено готівкою

ЛНБ им. В. Стефа
ПРОВЕРЕНО 19

Книжкові премії!

Запросини до передплати на 1939. рік, що є вже **дванадцятим** роком видання журналу

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

єдиного у нас економічно-суспільного місячника, що виходить під ред. др. К. Коберського, накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив.

Кожний передплатник „К. Р.", що заплатив до 1 липня передплату за рік, одержить в 1939. році такі

дарові премії:

1. Джордж Голіовк: Історія рочдельських піонірів.

Вперше в українській мові! Джерельно удокументована, богата фактами, приступно написана, клясична праця про початки кооперативного руху.

2. Книжку проф. Шарля Жіда: „Солідарність" в перекладі др. Ю. Студинського.

3. Книжки з видань РСУК. по вибору передплатників, у вартости 2 зол.

Передплата за „Кооперативну Республику" в 1939 році **знижена** і виносить всього **12 зол.** (за 12 чисел по 40 стор. друку). На пів року 6 зол. Окреме число 1 зол. До набуття в усіх книгарнях.

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістають крім премій „Кооп. Республику" **за 8 зол.**, якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня 1938. Сплачувати можна ратами.

Адреса: **ЛЬВІВ, ВУЛ. ТЕХНІЦКА І, РСУК.**

Український Кооператор вживає м и л о лише з кооп. фабрики „ЦЕНТРОСОЮЗ"

Wydaje: Rewizyjny Sojuz Ukraińskich Kooperatyw.
Redaktor: D-r Karło Koberśkyj.
Z druk. Naukowego Towarzystwa im. Szewczenka we Lwowie, ul. Czarnieckiego 26.
Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
Редактор: Д-р Карло Коберський.
З друк. Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26

KOOPERATYWNA RESPUBŁYKA Nr. 7-8. Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

III
Ж-14850
1939-7/8

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

На окраю днів: На день кооперації; Загальні Збори Центросоюзу; „Народна Торговля“ в 1938 році; Нове в совітській політиці; Цінне признання; та ін.

Анкетно-моноґрафічні досліди сільського життя.

Вугільні багатства українських земель в часі індустріялізації.

ЛЬВІВ ЛИПЕНЬ-СЕРПЕНЬ 1939
LIPIEC - SIERPIEŃ

ЗМІСТ:

На окраях днів (Актуальні замітки) 193
Мицюк О. — Анкетно монографічні досліди сільського життя. 199
Іванис В. — Вугільні багацтва українських земель в часи індустріялізації С. С. С. Р. 217
Вербицька Е. — Як О. С. К. організують курси. . . 227
Коберський К. — Замітки референта навчання Р. С. У. К. 231
З кооперативного світу:
Ольберґ П. — Історичний ювілей шведської кооперації. 233
Бородаєвський С. — Три ювілеї в моравській кооперації. 234
Серед книг. 236
З преси і життя. 239
ДОДАТОК: Д. Голіовк: Історія рочдельських піонірів ст. . . . . 57—72

INHALT:

Aktuelle Notitzen 193
Erforschung des Dorflebens durch monographische Darstellungen (prof. A. Mytziuk) 199
Die Kohlenschätze der Ukraine zur Zeit der Indusrialisierung (V. Ivanys) . . . 217
Die Lehrmethode auf den ukr. genossensch. Kursen (E. Verbytzka). 227
Glossen dazu (K. Koberskyj). 231
Chronik des genoss. Lebens. (P. Olberg: 40 Jahre der „Kooperativa Förbundet"; S. Borodajevskyj: Jubileumsjahr der Genoss. Bewegung Mährens u. s. w. . . . 233
Bücherschau 236
Presseübersicht 239
BEILAGE: G. J. Holyoake: Die Geschichte der Rochdaler Pioniere (7. Halbb.) S. 57—72

TREŚĆ:

Aktualności 193
Myciuk Al. — Anketno-monograficzne badania życia wiejskiego 199
Iwanys W. — Bogactwo węgla ziem ukraińskich w czasie industrjalizacji Z.S.R.R. 217
Werbyćka E. — Jak OSK organizują kursy 227
Koberskyj K. — Uwagi referenta nauczania RSUK 231
Ze świata spółdzielczego:
Olberg P. — Historyczny jubiieusz szwedzkiej spółdzielczości 233
Boradajewskyj S. — Trzy jubileusze w morawskiej spółdzielczości i t. d. . . 234
Bibliografja 236
Z życia i presy 239
DODATEK: G. Y. Holyoake, Historia pionierów z Rochdale . . . . . 57—72

SOMMAIRE:

Notices actuelles 193
Les récherches monografiques de la vie villageoise par la méthode d' enquête (O. Myciuk). 199
Les richesse du charbon en l'Ukraine Sovietique dans le têmps de l'indusrialisation (V. Ivanysse). . . . 217
L'organisation de l'enseignement coopérative dans les Unions coopératives du district (E. Verbytzka et K. Kobersky). 227
Chronique coopérative . . . 233
Parmi les livres 236
Revue dela presse 239
SUPPLEMENT: G. J. Holyoake: L'histoire des pioniers du Rochdale. Trad. par V. Levyńsky . . . . P. 57—72

07

Ж 14.850
1939-7/8

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ
KOOPERATYWNA RESPUBŁYKA
CO-OPERATIVE REPUBLIC
Ukrainian Monthly Review Lwiw — Poland
ul. Technicka, 1.

Ч. 7—8
ЛИПЕНЬ-СЕРПЕНЬ
LIPIEC-SIERPIEŃ
1939.
РІЧНИК XII.

НА ОКРАЯХ ДНІВ

НА ДЕНЬ КООПЕРАЦІЇ

Як що року, розіслав МКС усім своїм членам проєкт резолюції до ухвалення на 17. Святі Кооперації, яке цього року припадає на 1. липня. Текст її такий:

„Зібрані тут кооператори, обєднані у світовій спільноті Міжнароднього Кооперативного Союзу, —

розуміють повагу небезпеки нової світової війни, яка, якщоб вибухла, напевно знищила б нинішню цивілізацію. Тоді, як зусилля урядів, всіх разом або окремо поодиноких, показуються за слабими для привернення у міжнаціональних відносинах порозуміння і братерства,

Кооператори заявляють ще раз своє пересвідчення, що кооперативна господарська система та її соціяльні ідеали є підвалинами майбутньої цивілізації та становлять найпевнішу ґарантію миру між народами.

Кооператори закликають отже усі національні й міжнаціональні кооперативні орґанізації негайно сформувати свої домагання та вжити свого морального і господарського впливу для оборони свободи, привернення справедливости, повного визнання прав людини та збереження спокою.

ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ ЦЕНТРОСОЮЗУ

Річний підсумок праці ЦС і цілої укр. сільської торговельної кооперації мав місце 29. червня ц. р. на Загальних Зборах цієї установи.

Хоч 1938 рік був роком катастрофального спаду цін збіжжа, а також до певної міри й деяких інших с. г. продуктів, то наш збут продуктів хлібороба, так гарно започаткований перед двома роками, не заломався. Він витримав життєву пробу. Очевидно, у грошевих величинах мусіло прийти зменшення, але у кількостях збутого збіжжя мав місце навіть дальший зріст (на 8,5%). Також число проданих ваґонів яєць піднеслося о дальших 43 ваґони. Це дві головні ділянки збутових операцій, що їх досі ведуть ЦС і окружні союзи. Не було збільшення обороту лише в ділянці збуту прядива та живини (хоч у самій мясарні це був зріст кількости доставлених безріг на 20%, а телят навіть на 65%). ЦС продав мясні вироби у звітовому році у 8 мясарських крамницях. Виробництво переніс до власної фабрики.

В ділянці постачання на першому місці все ще стоять артикули особистої спотреби. ЦС доставив окр. союзам цих товарів на 7,95 міліонів золотих; коли зважати, що у 1937 році про-

дано споживчих товарів за суму 7,71 міліонів зол., то і тут є, хоч невеликий, то всетаки зріст оборотів (навіть у грошевій вартості).

Постачання сільсько-господарських потреб (разом з мануфактурою) було в 1938 році дещо слабше, чим у попередньому (4,84 міліонів зол. проти 5,13 міліонів).

Фактичне постачання сіл.-госп. потреб було ще менше, бо у звідомленнях ЦС шкіра на взуття, мануфактура і „артикули домашньої потреби" числяться не до споживчих артикулів, тільки до „сільсько-господарських потреб". Тому, що шкіри на взуття продано у 1938 році за 510.000 зол., мануфактури за 1,238.000 зол., артикулів домашньої потреби за 967.000 зол., то дійсна продаж сіл.-госп. потреб виносила на 2,71 міліонів зол. менше, цебто 2,13 міліонів зол. Це дуже мала квота, коли зважити, що у цілій ґрупі є такі важні артикули, як добірне насіння, штучні погної, с.-г. машини і т. д. Якби на р-к споживчих потреб відчислити ще й вугілля і опалове дерево, то ми дійшли б до ще нижчої цифри в ґрупі постачання с.-г. потреб (з того висновок, що цю ділянку треба спеціяльно підтягати в гору).

Зібравши з цілого звідомлення дані про обороти в окремих відділах праці ЦС*), дістанемо ось який образ:

Збут збіжжа (через біржу)	11,840.400	зол.**)
„ яєць	3,938.700	„
„ живини	1,126.700	„
„ прядива	29.000	„
„ мила**)	1,154.000	„
„ мясарні	768.000	„
„ навивальні ниток	36.100	„
постачання сіл.-госп. потреб	2,131.000	„
постачання споживчих потреб	10,680.000	„
Разом	31,773.000	зол.

(Торгів Роздільні для львівського повіту і двох складниць, що є відділами ЦС, не беремо до цього виказу, бо це операції іншої категорії).

Як бачимо, сума торгів ЦС як краєвої гуртівні досягла близько 32 міліонів золотих. Є це дещо менше, як у 1937 році (тоді було 35 міліонів), одначе з причини відомого спаду цін збіжжа було фактично кількостеве збільшення продажей.

В оборотах ЦС мають перевагу операції звязані з сільськогосподарською продукцією. На рахунок споживчих операцій, коли дочислити сюди ще мило і нитки, припадає кругло 12 міліонів золотих при загальній сумі 32 міл. зол., себто 37,5%.

Перед нашою сільською закупочно-збутовою централею

*) Мале побажання до ЦС на будуче: щоби, коли це лиш можливе, в майбутніх звідомленнях було подаване сумаричне зіставлення всіх торгів з окремих ділянок; без того звичайному читачеві годі мати відразу перегляд цілої праці установи. Також бажано, щоби звідомлення окремих відділів були складані після однакової схеми.

**) Взято з рахунку оборотів. — Ред К. Р.

Львівська державна наукова бібліотека

стоять дуже важні завдання: 1) закріпити те, що вже здобуто в ділянці організації збуту продуктів села і 2) розбудовувати власне виробництво річей, які ЦС вже масово постачає своїм членам.

Цьому другому завданню, здається, можна вже тепер присвятити більше уваги (мануфактура, шкіра і т. п.).

„НАРОДНА ТОРГОВЛЯ" У 1938 РОЦІ.

Перед нами вичерпуюче й дуже солідно опрацьоване звідомлення з праці Нар. Торговлі в останньому звітовому періоді. Вона обіймає: вступ з поглядом на розвиток економічних відносин у 1938 році, устрій НТ, стан НТ у звітовому періоді, аналізу рахункових замкнень, огляд підприємств НТ, огляд складів НТ, опис життя і вишколу персоналу, огляд орґанізаційної і пропаґандивної праці НТ у 1938 році, стан союзних кооператив, відношення НТ до рідного промислу (подрібний реєстр доставців НТ після двох ґруп: кооперативні і некооперативні доставці), відношення між НТ і українським купецтвом, врешті культурно-освітню працю НТ і огляд праці контрольних орґанів.

Так опрацьоване звідомлення дає всебічний образ праці установи та її союзної підбудови.

НТ як союз обєднувала у 1938 році 86 міських споживчих і 271 сільських закупочно-збутових кооператив. Як кооператива першого степеня НТ мала 5837 фізичних членів (приріст в ост. році 255 нових фіз. членів). Сума уділового капіталу 229.200 зол. Приєднанням фізичних членів займалися пропаґандивні комітети, що існували при окремих складах НТ.

Обороти в товарах виносили в загальному 5,046.300 зол.; з того припадало 196.534 зол. на опал, 38.940 на насіння, решта споживчі товари у вузькому розумінні. Окремо стоять торги двох монополевих ґуртівень: соли у Мостиськах і спірту в Сокалі.

З огляду на невелике число міських споживчих кооператив, роля НТ як союзної ґуртівні була розмірно невелика: із загальної суми продажі товарів припадає на закупи міських споживчих кооператив ледве 474.700 зол. Переважна частина оборотів установи — це роздрібна продаж у власному заряді (кругло 2,5 міліона зол. торгу) та ґуртова продаж іншим кооперативам або й приватним купцям (цим останнім доставлено товару за 171.000 зол.).

Неґативну позицію в діяльності НТ (як взагалі нашої міської кооперації) становить все ще продаж товарів на кредит. У звязку з тим у білянсі стоїть квота 225.656 зол. в рубриці довжників окремих складів; як подає звідомлення, у цій сумі є 165.988 зол. лядових боргів (у 1937 році їх було 168.927 зол.). Боротьба з кредитом не легка.

Піднеслися в останньому році обороти відділів: насінного, опалового; задержали попередній рівень відділи: пивниці, пражарні кави і головний маґазин; обнизилися обороти паківні чаю (на 37%). На жаль немає у звідомленні порівнюючого зіставлення усіх торгів НТ за роками, а це булоби цікаве.

Цінне місце у звідомленні це інформації про персонал НТ („працівники — це душа установи"). Довідуємося подрібно не лиш про кількість персоналу, а й про його вік, шкільну й фахову освіту, рух персоналу, його дошколювання, його власну професійну орґанізацію, про збірний договір та про освітню працю „Самопомочі" службовиків. Варто, щоби інші наші установи вставляли у свої звідомлення подібні огляди праці своїх трудівників.

Як сказано вже вгорі, велику вартість має також поданий реєстр доставців НТ — українських фірм. З нього дізнаємося, що на кругло 5,3 міліонів зол. закуплено товару українські доставці дали НТ товару на суму 898.000 зол., значить близько 900.000, отже кругло 16,5%. Не є воно ще світло, все ж таки є це вже крок до самовистарчальности в розумінні національного господарства.

НОВЕ В СОВІТСЬКІЙ АҐРАРНІЙ ПОЛИТИЦІ

10. березня ц. р. Сталін проголосив у одній зі своїх нечастих промов, що „колгоспи остаточно закріплені і уміцнені, а соціялістична система господарювання є тепер одинокою формою нашого хліборобства". З гордістю додав, що під цю пору є в СССР 383.000 тракторів і 153.000 комбайнів.

Пройшов один місяць, а ось 28. травня ц. р. появився комунікат із засідання Центрального Комітету Всесоюзної Комуністичної Партії, на якому ухвалено новий розпорядок в справах колхозів. Розпорядок цей відкриває величезну пляму на розхваленому колгоспному сонці.

Його назва: „О средствах оборони суспільної землі перед роздряпуванням". Вона вже сама своєю стилізацією алярмує публичну опінію, що в совітській ідиллі є нова кріза.

Зміст розпорядку такий: Центр. Комітет партії стверджує, що у переважаючій частині держави сель-совіти (громадські ради) переступають норми приділу колгоспникам землі для приватного користування (пригадуємо закон з 1935 року!). Далі говориться, що селяни обрабляють на теренах власних господарств інтенсивну господарку, а на землях колєктивів — екстенсивну, що працю в колгоспі трактують як панщину (!), як відрібщину, що замісць відрабляти на колгоспі приписаних 200 днів, часто відрабляється всього 20, 30 днів. Часто колгоспники поселюються окремо, покидаючи терен спільних поміщень (фільварку). Поселюються здалека від колгоспу, творячи тим способом хутори, конкуренційні форми індивідуальної господарки. Буває, що на тих своїх хуторах селяни винаймають кватирі літникам і т. д.

У розпорядку далі наводяться факти з окремих областей „всесоюзної" держави, що ілюструють повищі закиди. Не будемо їх тут наводити. З фактів розпорядок робить ось які висновки:

„Хаос і нелад у господарці колхозів ще підсилюється діянням наживницьких і спекулянських елєментів, дармоїдів і лінтяїв, що утруднюють їх життя. Вказані факти насильства над законом, розбудови приватних господарств ведуть до того, що приватна господарка колгоспника стає для нього підставою й засадничою діяльністю (!). Вона веде до дезорганізації колгоспів, занепаду трудової дисципліни".

Розпорядок наказує отже: завертати непокірних колгоспників назад у колгоспні фільварки, позменшувати приділи землі для приватного користування та пильнувати, щоби колгоспники точно відробляли панщину на колєктивних фільварках. Інакше, як кажеться в постанові „всесоюзного" Це-КА, прийде до цілковитого розбиття колгоспів. Акцію мають почати по жнивах цього року.

Можна собі уявити, які настрої будуть на совітському селі, коли акція „оздоровлювання" колгоспів почнеться. На боєздатність країни це напевно не матиме позитивного впливу.

Положення на совітському селі це ключ до розуміння постійної пасивностси СССР у зовнішній політиці.

ЦІННЕ ПРИЗНАННЯ.

В „Українських Вістях" п. М. Іванейко помістив серію статтей під збірним заголовком: „Терпимість політичної демократії". Провідним мотивом статтей є заміт, що політична демократія (себто демократія в приміненні до управи державою), колись сильна, нині є слабою формою правління, бо допускаючи толєранцію інших течій, тим дає поле для попису анархічних елєментів і т. д. Не цікавить нас в даному моменті справа політичної демократії; хай цим займаються політичні орґани. Але автор мимоходом заторкує також питання про демократію в господарському житті. Ось дотичне місце („Укр. Вісти" ч. 140):

„Після війни в Галичині все українське життя дійсно орґанізувалося демократичними методами. Залишилися тільки церковна ділянка для авторитаризму. І такий стан визнавала й визнає демократія цілком слушним і природним. Вона рішуче протиставиться кожній спробі порушити його. Вона поборює всіми доступними засобами кожен інший орґанізаційний принцип. Чи це має означати ту прославлену „демократичну терпимість"? Чи може навпаки це вперте зусилля уодностайнити, „зґляйшальтувати" все життя?"

(Тут автор заплутався у суперечностях, доходячи далі до висновку про нетолєрантність толєрантної й слабої демократії. Але не про те нам ходить. Читаймо далі):

„Недавно пережили ми ясний приклад того, які сильні „тоталістичні" ґляйхшальтуючі тенденції демократії. Демократична метода виявила свою корисність і плідність у господарській ділянці. Тій методі завдячуємо кооперативну орґанізацію. Але демократія зараз же спробувала узагальнити той досвід і зробити ту методу одинокою оправданою в українськім національнім господарстві. Із удачної демократичної кооперативної практики зродилася теорія „кооперативної республики", а її відношення до молодших і слабших форм торгівлі й промислу не завжди було зразком терпимости". (Підчеркнення наші — Ред. К. Р.).

Вважаючи тріумфом доброї кооперативної справи, коли вже навіть один з противників демократії на нашому ґрунті признає плідність кооперативізму, як демократичної методи на нашому ґрунті. Така з виду проста й ясна правда, що недержавна нація м у с и т ь обстоювати усі форми свобідного гуртування — довго не входила у мізки деяких наших людей, заслуханих в антидемокративні гасла, що лунають серед деяких державних народів. Признання з уст редактора У. В. є отже поступом проти того, що було доси.

Решта цитованих завваг — це лиш останки старих недорозумінь. Нарікання того роду, що мовляв кооперація „не дає" в нас розвиватися приватному промислові й торгівлі — ми чули давніше часто з уст речників нашого приватного світу. Це „не дає" не було нічим доказане, ані якимись фактами орґанізованого бойкоту якогось приватного підприємства, ані, скажім, якимись кредитовими утрудненнями з боку кооператиних установ то-що. Виходимо на таке, що кооперація винна вже тим, що вона існує... Від неї вимагали, щоби вона... творила приватницьку торгівлю! А тому, що вона того робити не хотіла — були жалі й нарікання. Все це було таке неприродне й натягане, що скоро випалило увесь свій порох, і — вже від довшого часу маємо на цьому фронті спокій. Приватницький світ рішив нарешті будуватися власними силами і коперація йому в тім не робила і не робить ніяких перепон. Твердження п. М. Іванейка про „нетолєранність" кооперації не підперте ніякими фактами.

Кооперація в цьому питанні придержується засад господарського лібералізму. Не бажає для себе ніякого монополю. Хоче у вільному змаганні з приватницьким світом доказати вищість своїх метод. Признає свому конкурентові рівні права змагуна. Чого ж можна від неї ще вимагати? Хіба ж не того, щоби вона своїм тілом кормила свойого партнера? Це вже не булаби ніяка толєранція, а радше якесь протиприроднє явище.

Твердження п. М. І. про мниму нетолєранність кооперації

Твердження п. М. І. про мниму нетолєрантність кооперації гомоном колишніх непорозумінь.

СТАН КООПЕРАЦІЇ В НІМЕЧЧИНІ

Кооперація в Німеччині закріплює свої позиції і перемагає труднощі, що спинювали її працю. Можна мати надію, що перед німецькою кооперацією стоять часи поправи, а не занепаду.

Стан кооператив на загал вже устабілізувався; зменшення станиць в кредитовій ділянці вже не йде таким швидким темпом, що донедавна. Ліквідація споживчих кооператив на терені Судетів мала політичний не господарський підклад; отже не є виключене, що хоч в іншій формі, спілчанство консументів на цьому терені найде якусь можливість відбудовуватися.

На 1. січня 1939 р. було в Німеччині дуже поважне число кооператив усіх родів:

сіль. господарських	25.421
райфайзенок	20.680
кредитових середн. стану	3.225
будівельних	3.339
споживчих	1.209

Невелике число „споживчих" кооператив не значить, що сила цього сектора кооп. руху мала б бути невелика, бо це є здебільшого великі многокрамничні установи, з добре розвиненим товаровим і виробничим рухом.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

Анкетно-моноґрафічні досліди сільського життя

(На прикладі Карпатської України.)

1. Програма досліду.

Минули часи, коли впливовіші політично-економічні напрямки вважали селян за вимираючу суспільну ґрупу, або за ґрупу, з котрою можна безкарно не числитися під політично-соціяльним оглядом. Особливо після світової війни і в звязку з аґрарними реформами, ба навіть аґрарними революціями, майже в цілій Европі поступила наперед селянська суспільна ґрупа. Її політичне та соціяльне значіння остільки зросло, що байдуже відношення до селянства стало немислимим. Натомісць скрізь запановує уважне відношення до селянства.

У звязку з тим посилилася й потреба глибшого вивчення соціяльно-господарського побуту селян. Судження приблизні, „на око", до яких охоче зверталися поза тим, що дає скромна теорія сільсько-господарської економії, далеко не задовольняють; їм не завжди можна довіряти, іноді вони просто небезпечні. Натомісць стали звертатися до більш точних та досконалих способів соціяльно-господарського вивчення чи дослідження села. Ми розріжняємо чотири таких способів: а) загально-статистичний, б) районово- статистичний, в) бюджетовий і, нарешті, г) анкетно-моноґрафічний.

Не стану ширше зупинятися на перших трьох способах. Лише нагадаю тут деякі найзагальніші їх риси, що мають відношення до характеристики останнього, анкетно-моноґрафічного способу.

Загально-статистичний репрезентує звичайно центральна установа на цілу державу. Помимо своїх вигід цей спосіб в державах розляглих і ріжнонаціональних, якими були напр. Росія і якою, хоч і в без порівнання меншій мірі, всеж була Чехо-Словацька Республика, має свої недостачі насамперед в тому, що номенклятура по якій збирається матеріял неминуче в тій чи меншій мірі розминеться з особливостями окремих районів. В наслідок того виходить або неповнота матеріялу, або — що далеко гірше — відображення дійсности в кривім дзеркалі. Ця невигода відчувалася в Росії і в Чехословаччині, коли напр., по номеклятурі виведеній з обставин московських чи чеських земель збираються дані й на території Наддніпрянської України, як і Карпатської, що віддалена від Чехії на тисячу кільометрів, маючи такі свої особливости, як відмінне ґеоґрафічне положення, своє історично-господарське минуле, тощо. В дореволюційній Росії цей дефект загально-статистичних досліджень кориґувала широко розвинена сітка прекрасно поставленої ґуберніяльної й повітової земської

статистики, що здобула собі світову славу. В Чехо-Словацькій республиці таких районово-статистичних бюр не було; основна статистична робота біля вивчення селянських господарств лежала на центральній вседержавній статистичній установі, котра далеко не завжди могла успішно наладнати завдання всебічного й повного досліду села.

В дореволюційній Україні та Росії за існування загально-статистичних і районово-статистичних способів досліду всеж в деяких відносинах відчувалась їх недостаточність, навіть коли вживалося паралєльно ріжних способів. Земські статистики звернулися до двох помічних засобів: а) до вивчення загально-господарських умов районів (між інш. використовуючи й т. зв. „Поселенные планы" і крім того б) завели досліди селянських бюджетів. Засадничо подібною до згаданих бюджетних дослідів в Середній Европі і зокрема в Чехо-Словацькій республиці є бугальтерійна обсервація поодиноких, пляномірно дібраних, селянських господарств. В Ч. С. Р. її веде центральний інститут (на чолі з проф. Брдліком), що стоїть окремо від центральної статистичної організації; той інститут мав декуди філії, як напр. в Братіславі та Ужгороді. Як бюджетні досліди, так і бухгальтерійні дають високоцінний матеріял для вивчення внутрішньої структури сільських господарств, взаємовідношення основних факторів виробництва, тощо. Це матеріял головним чином для того, що сьогодня в розгалуженнях економічної науки дістало назву науки про організацію сільського господарства (в Росії), або — приватної економії сільського господарства (в Західній Европі).

Всі три способи не виключають один одного, а взаємно себе доповнюють. Але їх має в свою чергу, на правах так мовити рівноправних, доповнювати ще й спосіб анкетно-монографічних дослідів дослідом того, що, орієнтуючись на наукову термінологію б. Росії, можна би назвати сільським „побутом" або — по европейському — соціольогією села.

І цей спосіб не є чимсь незнаним. Ним інтересувались на скілько нам відомо, в Австрії ще проф. Філіповіч, на Україні — проф. Зібер, в Росії — ще живучий дослідник общини Кочаровскій; чуємо про подібні досліди в сучасній Польщі; нам відома програма соціольогічного досліду села в Ч. С. Р. Способу анкет нині широко уживають уряди і корпорації ріжних країн для окремих галузів господарства чи поодиноких його обєктів, при чім його дещо по ріжному розуміють.

Чи кожний, хто прийшов на думку анкетного способу досліду села, встиг щось небудь зробити і що саме — не беремося сказати. Коли би були знані програми і їх реалізації, булоби в високій мірі цікавим перевести порівняння. Програми досліду села виникали як вислід спеціяльних метод дослідника з одного боку, а особливостей досліджуваних районів з другого. Всеж, поза ріжницями, в програмах можуть та й мусять бути подібні по змісту

питання. А відповіді на них давалиб цікавий матеріял не лише для пізнання конкретного села і сільського життя якоїсь країни, але й для порівнюючого вивчення спочатку бодай самого словянського селянства, а потімби й селянства інших народностей Европи.

Моя програма анкетно-монографічного досліду виникла по викладах на високих школах теорії сільсько-господарської економії та аґрарної політики — не кажучи вже про політичну економію й історію господарства та суспільно-господарських думок. Була наслідком відчуття недостаточности того знання села, яким наука в нинішні часи розпоряжає. Перший нарис програми склався в р. 1925. З того часу я особисто і мої б. учні, що стали інженєрами чи докторами, випробували її на дослідах французьких, буковинських, чеських та карпато-українських (теж карпато-німецьких і волошських) сіл. Програма поволі доповнювалася і нині після 14-річного вжитку, вона, спеціялізована на вивчення сільського побуту еволюціонуючи, розрослася більш ніж втроє. Остання її редакція з 1937 р. складається вже з трьох частин, що можуть бути й самостійними. Перша частина пристосована до вивчення селянського побуту і має 162 точки; друга — до побуту сільських Жидів, містить в собі 79 точок і третя — дітей на селі, має 38 точок.

Програму попереджує методольогічна вимога: „В анкету записуються тільки ті відомости, які вдається добути на місці: з уст народу, із спостережень дослідувача, від місцевих вірогідних інтеліґентних людей і місцевих урядів та документів — нотарських, церковно-метрикальних, фамілійних, тощо. Ніколи при тім не фантазувати; ліпше не відповісти на якесь питання, ніж відповісти невірно. Рівнож уникати будь якої тенденційности". Керовник має доглядати за додержанням цієї вимоги; досягає того насамперед обережним підбором співробітників, а потім їх контролею; сумнівні відомости досвідчений керовник відразу заквестіонує (вже через їх різке розходження з даними інших дослідів) і знайде можливість перевірити та евентуально наблизити їх до дійсного стану річей.

Частина програми про селянський побут ділиться на сім розділів в такій черзі: 1. загальні умовини, 2. родинно-популяційні, 3. сільська громада, 4. господарство, 5. господарський побут, у вузчім змислі того слова, 6. господарська культура, і нарешті 7. санітарно-гіґієнічний стан селянського життя. Центром уваги цієї частини, що врешті з трьох є найістотнішою, поставлена соціяльно-господарська селянська людина, родина та громада і ті соціяльно-господарські відносини, серед яких їм доводиться проводити своє життя. Це мушу підкреслити з огляду на те, що село досліджують і під багатьма іншими кутами зору, як от етнографічним, діялєктичним, гіґієнічним тощо. І наша анкета цікавиться деякими побічними питаннями, та лише постільки, поскільки того

вимагає більш досконале соціяльно-господарське пізнання села; і коли, напр., ми включаємо пару питань загально-фольклорних, то не лише тому, щоби не пройти мимо деяких прим. пережитків давно минулого старословянського життя, але й задля того, що дотичні звички мали чи й досі мають також господарське значіння. Приміром в однім випадку (с. Лютий, окр. Вел. Березного) мимоходом сконстатовано при кращих дослідах звичай відвоження мерця з дому до цвинтаря, хоч і в літі, на санях, запряжених волами. З того часу, з огляду на видаток на наєм волів, в кого їх немає, ми поставили відповідне питання в нашу анкету. Само собою, що для непосвячених в суть справи, такі питання здаватимуться „непослідовністю" нашої програми...

Не збираємося нашу програму тут подавати текстуально; коли зможемо, опублікуємо разом, як програму, так і зроблені після неї дослідження. Перекажемо тут лише в основних рисах зміст кожного з сьоми розділів частини програми про побут селян, наводячи для ілюстрації деякі приклади того, що за поміччю питань даного розділу вдасться сконстатувати, а чого іншими трьома способами досліджень звичайно не досягається.

2. Загальні умови життя на селі.

Розділ І-й програми (має 10 пунктів) спрямований на вияснення загальних умов життя села, як от назва села, характер розселення поодиноких дворів, віддаль села від комунікаційних ліній, підсоння та ґрунт, кількість люду в селі і його національна приналежність, віра й розколи чи релігійні секти, і т. д. На питання при назві села — „як старе?" та „як заснувалося?" подекуди ми між інш. спіткали народні перекази про те, ким і як іноді були започатковані села. „Старі люди розповідають" — каже одна з відповідів — „що с. Широкий Луг заснуване років 300 тому назад трьома опришками. В народній памяти заховалися й їх призвища... Як називалися ці перші засновники осади, так і тепер окремі частини села звуться по їх прізвищах"... Подібні перекази про кольонізаційну ролю опришківщини в Карпатах дають матеріял для історії кольонізації краю.

Далі, вияснюючи народність селян, ставимо контрольне питання: „Чи вірно зазначають всенародні статистичні переписи національний склад села, а коли ні, то чому?" Ніхто не сумнівався в обєктивности центр. статистичного уряду ЧСР. Однак, чому статистичні дані навіть мадярської статистики виказували у т. зв. Східній Словаччині більше „русинів", ніж по новішим даним чехословацької статистики. „Де ж ділися Русини?" Про те добре знав місцевий адміністратвний апарат, що керував переписами. Анкета вияснила, що деякі повітові начальники з нотарями іноді давали інструкції переписчикам, що „на Словаччині живуть тільки Словаки" і жадної „руської" людности бути не може. І треба було вповні розвиненої національної свідомости, до того ще

й не абиякої мужности, щоби, переносячи неприємности, записуватися „руським". Селянство з правила до переписів ставиться байдуже — „пиши, що хочеш!" Але наслідки хибних зазначень народности гостро його діткнули, та й не лише селян. По школах впроваджено викладову мову відповідно до переписових зазначень: словацька людність, то й словацька мова! Селяни дивуються, чому їм не дають „руснацьких вчителів"; освіченіші „руські" круги, нерозумівши значіння переписів, зорієнтувалися, аж коли побачили, що не можуть по своїх же селах навіть стати за вчителя, бо для того треба скінчити не русинську, а словацьку семинарію (евентуально ґімназію) і підняли галас проти словакізації; пряшівський епископ, що з своїм духовенством найбільше завинив у тій справі, писав отвертого листа Масарикові... По таких селах, що їх перепис записав Словаками, у 1934 р. навчання по школах українських дітей, навіть реліґії, запроваджено по словацькому. Аж після цього, коли зачеплено й матеріяльні інтереси, заворушилося уніятське духовенство й стало скликати мітінґи протесту... А в межах „Підкарп. Руси" чеські переписчики, виконуючи інструкції начальства, не хотіли нікого записувати „Українцями"; тільки той міг себе записати приналежним до української народности, хто протест проти такого натиску підносив до загрози скандалу. Подібного роду штучки в національнім питанні не лише давали невірний розподіл людности по народностям й доводили до навчання українських дітей не в їх материній мові, а в словацькій або російській, але й затримували розвій дітей та вели до рецидиви неграмотности.

Рівнож маємо привід цікавитися теж — здавалось би сторонньою — справою церковного розколу, відновленням православія, бо у звязку з тим стоять між іншим нові й зовсім непродуктивні господарські видатки парохіян. Поруч з існуючими греко-католицькими церквами й духовенством, з приходом чеської влади побудовано в тих же селах за кошт вірних православні церкви (іноді й дві, нам відомий приклад і трьох), покликано паралєльний кадр (іноді два, а то таки й три) православного духовенства, подекуди такої низької кваліфікації, що ледви вміють підписати своє імя та прізвище, в додачу під оглядом національним виключно росіян (б. унтер-офіцери армії Денікіна, тощо); ця остання обставина діє в напрямі ще й зайвого національного баламутства.

3. Родинно-популяційні відносини.

Розділ II (15 пунктів) виясняє родинно-популяційні відносини — від народження, через одруження і до смерти. Багато з того висвітлює загальна статистика: народини, шлюбність, смертність, вікові ґрупи і т. д. Не мало, однак, зостається таких цікавих і важливих сторінок, які даються сконстатувати тільки анкетою. Одні з них є пережиттям давно минулих віків. Взяти хоч реліґійне оформлення шлюбу. Досі в Карпато-українця мають бути обовяз-

ково два обряди: „весілля" й „вінчання". Вони рівноправні й один без другого не може відбутись: як би не була бідна шлюбна пара, а мусить витратитися на обидва обряди. При тім у обряді весілля історик словянського права виразно пізнає і колишню „куплю" та колишнє „уминаніє" молодої — традиції родового побуту ще дохристіянської доби. Традицією є признання весілля за своєманітне (церковне чи нотаріяльне) оформлення шлюбу, так що у виїмкових випадках, обумовлених уже новими соціяльними обставинами, обмежуються тільки на весіллі. До традицій відносяться й факти, що віддані жінки продовжують писатися дівочим прізвищем, по батькові, а не по чоловікові, підписуючись так і на всіх правних актах, напр. на векслях. Далі, в Карпатах можна досі зустрінути одночасно, а зрідка й у значних частин села великі родини, коли в одній хаті чи в однім дворі живе і провадить все господарство та консумцію кілька шлюбних пар кровного родства. Перед нами очевидний залишок старословянської великородинної форми співжиття, що відома під ріжними назвами: напр. на Україні — під назвою дворища (вимершого в XIX ст.), в Юго-Славії — задруги (досі існуючої, хоч і вимираючої).. Знов анкетні досліди констатують і пояснюють заховані подекуди звичаї появи поруч з офіційним прізвищем людини ще й іншого („відганки"), поруч з метрикальним іменем ще й другого („бабського") імени; ті то інші імена та прізвища, фактично уживані, цікаві в науковім відношенні, рішуче збивають з пантелику і приводять до розпачу зайшлого урядовця.

Демоґрафічна статистика вірно відмічає надзвичайно високу плідність у карпатських Українців і таку ж смертність у немовлят; але тільки анкета в силі вияснити причини того й іншого явища. Напр. пояснюючи причини підвищеної смертности немовлят на Верховині, хто при тім не знає місцевих обставин, може поминути значіння доби „передновку" (місяці перед новим врожаєм), з недоїданням, а то й голоднечею; а вже ані в голову йому не прийде те, що роблять, скажім, хоч подекуди й лише деякі матері, з дефектними новородженими. Що з ними в господарстві, де потрібні тільки здорові руки? Тому, коли народиться дитина з якоюсь видимою тілесною хибою, її мати взагалі не годує і така дитина за 2—4 дні вмирає. Подібна доля іноді спотикає й нешлюбних новороджених („копилят"), хочби й безвадно-здорових. Плодючість української людности в Карпатах є старим явищем (в першій чверти XIX в. знавець краю Чаплович писав, що Русини „множаться, як брамбори"). Однак, подекуди, хоч покищо зрідка, анкета констатує появу й нового факту — обмежень в дітонародженнях.

4. Сільська громада.

Розділ III. анкети — про сільську громаду — має 16 пунктів. В першім з них ми цікавимося ґенезою громади: чи не походять

її члени від одного, евентуально кількох родів. На це питання нераз дістаємо напр. таку відповідь: „В селі Нижнім Бистрім (окр. Хуст) було колись 2—3 роди. Нащадки їх ще й тепер носять однакові прізвища. В деяких кутах села поширені однакові прізвища, напр. в Росохівській Погарі 85% людности мають прізвища „Росоха"; у двох клясах в 1932—33 шкільному році з 108 дітей у 43 (що робить 40%) були прізвища Росоха, у 22 (20%) прізвища „Куриць".

Орґанізація сільської самоуправи нормована законом; однак давніш і взагалі в старовину самоуправа складалася сама собою за системою віча. Анкета викриває подекуди й останки віча (іноді під назвою „громада"), на яких присутні заступники господарств-дворів (звичайно мужчини, але й жінки-вдови, стоячі на чолі родини) полагоджують „неурядові", а громадські справи, нераз дуже довго дискутуючи, доки винесуть якесь рішення.

Далі вона цікавиться громадськими землями і капіталами, впливом громади на систему сільського господарства і плекання худоби, чинністю громади, як колєктиву, зокрема в области орґанізації праці, благодійної діяльности в користь своїх членів; розмежуванням сфер діяльности з іншими громадами в тім же селі (церковною, жидівською, урбаніяльною); як ставляться селяне до місцевих органів державної влади і т. д. В анкетний спосіб вдається виявити особливости землеволодіння, як урбарне та компосесоратне, незнані в чеських історичних землях; теж не існуюча там вязана (рішенням громади) система сільського господарства (двохпілля й трьохпілля) по гірських карпато-українських околицях не тілько що зустрічається, але нераз є пануючою в цілих округах (напр. Свидницька окр. в Східній Словаччині). Це пережитки минулого, а от ознаки поступу: місцями цілою громадою виписують поліпшене зерно на засіви; дуже часто громадою держать расового бугая.

З орґанів державної влади найбільш потрібним селяне уважають суд, бо дуже люблять т. зв. „правотіння". Нема майже селянина, який би не був на суді. Правуються за серйозні, але ще частіш за дрібні речі. Є якась страсть судитись, що дорого обіходитися, іноді навіть руйнує селян-позовників.

5. Господарство.

Розділ IV про господарство є центральним у програмі; має 50 пунктів, в свою чергу кожний з них містить по декілька (іноді по десять) питань. Зібрати на них відповіді особа з вищою аґрономічною чи економічною підготовкою може без особливих труднощів; інші, як от особи з підготовкою вчителів народніх шкіл, дають раду тільки тоді, коли наперед добре інструктовані.

Приступаючи до опису селянського господарення, приглядаємось скільки село має поземельної площі і під якими саме

вжитками (городу, ораниці, луків...), як також стільки з того належить цілій сільській громаді, евентуально окремим громадам (церковній, урбаріяльній...) чи ґрупам селян, врешті, поодиноким родинам. Поділом на кількість дворів і кількість душ доходимо до пересічного забезпечення землею. Напр. в р. 1933 після наших досліджень в підгірській смузі на одну душу припадало:

	в селі Нижній Бистрій кат. гольда	в с. Широкий Луг кат. гольда
ораниці	0.12	0.25
луків	1.14	1.031
пасовиська	0.28	0.823
лісу	1.45	7.542

Ці дані відразу виказують, яка незначна роля припадає на сівбу зернових рослин і що при такому забезпеченні вжитками не рільництво має основне значіння, а щось інше. З тих же даних пізнаємо, чому селянин, всупереч законам, жадібно „іртує" (розчищає) ліс, добуваючи собі кождий клапоть землі придатної під ораницю. Рівнолежно з забезпеченням площами приглядаємося й забезпеченню худобою (рогатою і безрогою) та птацтвом. За цим приходить питання про головне заняття основних ґруп селянства.

Ріжна забезпеченість землею і худобою (певно, що в звязку з іншими даними) звичайно служить підставою до соціяльного розшарування сільських родин-дворів і ми питаємо, який двір у місцевого люду вважається заможним, середнім та бідним, ба навіть чи є ґрупа жебраків? З відповідей між інш. зясовується, що по багатьох селах більшість заможних і значне число середніх дворів повстали з заробітків членів родини, що їздили на працю до Америки. Але що то за заможність? Тут часом зустрічаємося з непривичним для економістів критерієм. В с. Широкий Луг заможним господарем-ґаздою — принято вважати того господаря, котрий забезпечений засівною землею так, що йому вистачає власного урожаю на цілий рік і звичайно таке господарство має й більше скотини та лук. Середніми звуть господарства, в котрих родині свого врожаю вистачає до березня місяця; бідними, котрі майже цілий рік мусять купувати хліб. Після такого поділу в Ш. Лузі анкета знаходить: заможніх коло 20 родин (4%), середніх коло 200 (41%), бідних коло 268 (55%) — ці останні абсолютно не можуть вижити без побічних заробітків. Наші анкети двічи зустрічалися з господарствами, що їх реґулярно досліджує інститут проф. Брдліка, і в обох випадках це були господарства з заможної групи; здається, це є особливістю бухгальтерійно-бюджетних дослідів (як почасти було і в кол. Росії): середні, а тим більше бідні селянські господарства зостаються поза увагою інституту, а тим часом, як і приклад з Ш. Лугом показує, таких бідних господарств в Карпатській Україні було коло 90%. Анкетні до-

сліди викривають, що карпато-українське селянство гірської та підгірської смуги під оглядом соціяльним складає собою трудову масу, в якій багатих майже не зустрічається; серед нього є економічне розшарування, але немає тої соціяльної діференціяції, яка породжувала би межи самим селянством соціяльно-антагоністичні ґрупи. Селянство тих двох смуг згруба беручи було знівельоване ще на час виходу з кріпацтва (1848 р.), і в дальшому часі та приблизна рівність продовжується, з тенденцією в напрямі загального збідніння, павперизації. Наші анкетні досліди натрапили (в окр. Свидника) навіть на професійне жебрацтво селян, в кількох випадках всього села.

Далі уділюємо увагу аґрокультурній техніці польового господарства, теж пастівництву, особливо колибно-полонинському і зокрема зимівникам. Для польового й скотарського господарства підгірської і гірської смуги Карпат істотним є пункт 53 анкети: „Який звір водиться в околишніх лісах? які від нього вигоди чи шкоди?" Дикі свині, медведі та олені хоронені законом, але убогі селянські картопляники та вівсяники, розкидані між лісами, мусять хоронити від тої дичини самі селяни, з вечера й до світання підтримуючи вогнища та перегукуючись цілими ночами. Господарства, розраховані на зиск (капіталістичні), ніколиб не підтримували культивації малих клаптів землі серед заліснених гір зза видатків на охорону від дикого звіря.

Приглядаючись до вислідів господарювання, шукаємо чи котрийсь з господарів не веде своїх рахунків; в тих цілях — пізнання білянсу — рекомендується обрахувати бюджет типового заможнього, середнього та бідного господарства; коли б то не вдалося зробити — а обрахувати бюджет гірської людности дійсно складна й тяжка річ —, то зробити приблизний обрахунок, скільки родин в селі не може вижити зі свого маєтку через цілий рік. Вислід підрахунку, особливо для верховинської смуги, застрашаючий.

Наявність аґрарного перенаселення примушує приглядатися анкетно до сусідніх нетрудових землеволодінь — поміщиків, жидів, акційних, церков і духовенства, яких власники не обробляють своїми руками; поцікавитися походженням тих володінь, взаємовідношенням з селянськими площами (черезсмуговістю), способом їх експлуатації, і, нарешті, чи що робила в конкретнім випадку земельна реформа й що саме? Приглянутися й до розпорошення селянського володіння і проблєми комасації в гірських умовах. Окремий інтерес уділюється поширеному в краю (у 363 селах) урбаріяльному та компосесоратному володінню, як і розпределенню в них „ключів". Недостача полевих земель у селян, зокрема голод на ораницю, тягнуть за собою поширення селянського землекористування орендою і анкета збирає відомости про орендування ріжних вжитків і про способи розплати: готівкою, одробітком, частиною врожаю чи випасеної худоби, мішані, зясовуючи степень залежности орендаря, не стільки в одробітках

і частинах натуралій проглядають остачі чи пережитки колишнього кріпацтва і т. д.

Подібним пережитком, доси ще значно практикованим, є т. зв. „вставлювання" худоби чи хования скоту, овець і місцями свиней „на спул". Це „вставлювання" пережиток XVIII ст., розквітший економічного лібералізму мадярської доби, чехословацьке законодавство віднесло до лихварства і ним займалися не лише наші анкетні дослідження, але й протоколярні акти поліції та судові інституції; в наслідок того воно стало конспіративним, селянин не признається перед дослідником, що він є жертвою афери „на спул".

Навіть ґрупа заможніх селян не вміщає всіх робочих рук в своїм власнім господарстві; середняки ж , а особливо бідніша ґрупа села, не можуть проіснувати без сторонніх заробітків. Тому анкета детально простежує місця робіт (в сільскому господарстві, на лісових розробках, на сплаві, у виноградниках, на сезоновій чи іншій еміґрації), платнті готівкою і натураліями, за гарячого сезону і в глуху добу, положення наймитів у ріжних наймодавців, поденну, місячну, термінову працю, як і положення депутатників та кметів (підсусідків)...

В звязку з суспільно-господарським положенням сільської людности стоять форми її соціяльної боротьби за свої інтереси — також і їх обсервує анкета. Не зайвим тут зазначити, що за добу 14-літнього досліджування не довелося сконстатувати ані одного випадку, щоби виявлявся в масовій формі антаґонізм між одною ґрупою селянства, скажім біднішою, і другою, напр. заможнішою. Натомісць були масові виступи селян всіх трьох шарів разом проти парохів, окремо проти жидів, теж проти нотарських урядів; бували страйки за лісових робіт, спротиви аґентам податкової управи тощо.

Є проблємою великого господарського значіння — якою продукційною працею заповнити мертвий (зимовий) період в житті села і тому анкета допитується, які є хатні виробництва родини, чи ремесла, чи домашня система великого виробництва чи фабрики (пила, тощо) в селі або в його околицях, що дають підсобний зарібок. Я був у захопленні, коли в однім селі сконстатував, що в літі селяне багато сіють лену і конопель, а в зимі всі родини в ручний спосіб виплітають рукавички та панчохи, та... було то не в Карпат. Україні, а в с. Боровім (родовище Кареля Гавлічка-Боровського) на Чехах.

Селянство провадить в переважаючій мірі натуральне господарство; та певна кількість предметів все ж мусить бути куплена, теж треба готівки, щоб заплатить податки; для того має воно щось продавати, насамперед з худоби. Грошевість і риночність втискуються в життя селянина. Тим часом торговельний і грошевий оборот, можна сказати, монополізований в руках Жидів, яких в Карпатській Україні живе такий відсоток, як ніде на світі.

Анкетою проглядаємо в саму гущу торговельних відносин між жидівським „торговельником" і „русином", нераз натрапляючи на пережитки минулих часів. От в літі 1934 р. особисто провадячи анкетне дослідження в Вишн. Свиднику, я зустрів вибирання ярмарочного мита жидом Ріфом на свою користь; при тім він посилався на дивне на наш час „право", що виводилося від доби февдалізму.

В ділянці збуту продуктів свого господарства селянство майже вповні в руках жидів. Навіть селянин селянинові з того ж села не завжди може продати корову без посередництва жида. Район Тячівщини, напр., славиться садівництвом і зокрема яблуками, інші райони — виноградом, а ще інші — сливками. Все те майже ніколи не можна тут збути без жидопосередника. А як? Жид крамар, в якого селянин заборгується протягом року за дрібні закупки, на покрита боргу виговорює собі за безцінь його садовину ще за цвіту, по дозріванні на дереві вже перепродує, заробляючи 300—400%; та на збуті товару (кафон, сірничків, мила, хліба, паленки (горівки)...) з крамнички заробить жид ще до 100%. І горе тому, хто стане поперек жидівського ґешефту. То значить „відбивається хліб", а в таких випадках жиди в способах боротьби не перебирають: тут і підпали конкурента і фальшиві доноси, — що констатують наші анкети. Одним із способів виховати торговельного духа в Русина і підготовити його до складніших торговельних операцій була б передача трафік — цього нескладного товарообороту — у ведення Українців. Чеська адміністація краю і тут, як і де інде, не зрозуміла свойого завдання: трафіки повіддавали у ведення жидів і лише в дуже рідких випадках анкета зустрічає їх в українських руках.

В звязку з торгівлею анкетно досліджується справу кредиту — неорганізованого й організованого, як і кредитотвих документів (особливо небезпечним для селянства є вексель „ін блянко"!). Тут приходить в увагу кредитова кооперація, але анкета займається також і іншими родами кооперації: натурально-нестатутарними і статутарними в ріжних галузях господарства. Кидається у вічі однак, так мовити, нельогічність: повстаючі самі собою натуральні скооперування, маючи корінь в глибокій давнині, не виводяться й до нашого часу, зокрема пристосувавшись і до набуття й виужиткування деякого сільсько-господарського реманенту. Тоді як статутарна кооперація в сучаснім змислі слова, або тягне напів мертве існування, як то є з кредитовою кооперацією, або, як споживча, тяжко повстає, а повставши, через недостачу справжньої інтеліґенції взагалі, а відсутність знаючої кооперацію зокрема, дуже часто крахує, зневірюючи людність.

6. Господарський побут.

Розділ V-ий анкети, пристосований до збирання даних про „господарський побут" села, має 20 пунктів. Розпочинається пунк-

том 92: „Чи є у селян почуття гордости з селянського звання? і чи помічається така любов до свого дому, села, околиці, що тягне повернутися туди й з великої віддалі"? В дальшому анкета цікавиться, „чи має селянство почуття раціонального розподілу і використання часу?" Підраховує скільки є свят (з „півсвятами") в році, надибуючи й нововстановлені свята, як результат „культурної" місії новоприйшовшого темного православного попівства. Поруч зі святами анкета підраховує кількість пісних днів в році; пости, як і свята, додержуються абсолютно безкомпромісово, навіть дітям не дають їсти молока, і анкета приглядається, які наслідки для здоровля несе обрядове недоїдання. Позатим вона простежує, що звичайно їдять селяне і їх побутове недоїдання; теж, що пють, зокрема скільки пють „паленки" і ролю при тім корчмарства. Як сильно вкорінилося серед Русинів пянство, показують між інш. численні народні пісні; однак пянство за останніх приблизно 7—8 літ, можна сказати перестало; всі наші анкети це відрадне явище однодушно констатують; корчмарі переживають небувалу крізу.

Народній фольклор є поважним джерелом пізнання життя і анкета звертає увагу на народні перекази, оповідання, анекдоти, приказки й повіря господарського характеру. Навіть на особливости мови звертається увагу, бо напр. пастирсько-скотарський побут знайшов певне відбиття навіть і в місцевім діялєкті. Скот „ганяють" і слово „гонить" звязується і з новішими представленнями. Напр., здається лист на почту; не буде то „післав листа", скажім до Ужгороду, а по тамошньому „загнав листа"...

7. Господарська культура.

Розділ VI анкети — про господарську культуру — має 22 пункти. Є очевидним, що загальний рівень освіти хлібороба означує собою можливости й його суто господарської культурности і тому цей розділ починається питанням: „Скільки людий не вміє ні читати ні писати? На який вік припадає найвища кількість неграмотних"? Далі анктета цікавиться, яка школа і які курси обслуговують селян і чи відповідає викладова мова їх рідній мові; рівнож, чи відбуваються екскурсії селян в країни високої гірсько-лугівницької культури. Цікавимося, загально-виховуючими і спеціяльно-господарськими спілками й організаціями, а зокрема читальнями та громадськими бібліотеками — чи вони відповідають книжній потребі на селах, чи тільки служать для підтримки певного роду протеґованих владою видавництв, не питаючись самих селян, яких би книг вони хотіли; теж відносно й шкільних бібліотек.

Тут же приглядаємося до господарської сторінки відносин межи духованством і парохіянами, розкриваючи між інш. зовсім не доґматичну основу реліґійного розколу (його спричинили: школи, „коблини", „роковини" та мадяронство).

Обсервуючи остачі старої матеріяльної культури, зокрема старано збирається відповідь: „На які тридиційні міри виміряє селянство ораницю, луки, пасовисько? сіно, солому? віддаль і довжину? сипкі і водянкуваті речовини? вагу?" Вияснення цих одиниць виміру є важливе, як під історичним оглядом, так і сучасним. Не знаючий цих мір нінішній статистик і адміністратор безрадно застановиться, коли на запити дістане напр. таку відповідь: „Маю садиби на один прут, ораниці на півдругого коблика, чи на день орати, луків на три косарі, пасовиська на 5 шт. марги, сіна на два обороги розміщених у віддалі на півдня ходи, комаиці один пласт, татарки на два віка, масла ицю...

Врешті, цікавлючись новими ідеольогічними течіями серед селянства, анкета ставить питання: „Чи чули селяни і чи розуміють, що таке аґраризм, соціялізм, комунізм"? Анкета зустрічає села, в яких комуністична партія має більшість і виясняє, що то за доморощені комуністи.

8. Санітарно-гігієнічний стан.

Останній розділ (VII) анкети — з 29 пунктів — додано найпізніше. Він обсервує „санітарно-гігієнічний стан селянського життя" і є вислідом переконання, що для працюючої людини її здоровля це для неї основний капітал. Мусимо приглянутися матеріялові будови і розташуванню хати, її покрівлі й підлозі, обсягові повітря, роду печей, світлу, вжитку води й мила, наявности інсектів і співжиттю людей з малими телятами, ягнятами та поросятами в одній хаті; також дворові і господарським будовам, в тім числі для скоту і т. д. Нам можуть сказати, що це область напр. санітарів; не тільки! Є тут що робити і економісту — і то, як в ділянці історично-побутовій, так і сучасно-господарській. Ледви чи де в Европі заховалися так наочно всі переходи від первісної колиби (куреня) до сучасного людського житла, як в гірської людности Карпат. Доси по Верховині ще остаточно не вивелися печі з виходом диму через діру в стелю; одні ці печі скільки приносили і, де ще заховалися, приносять захорувань, зокрема на грудні хвороби! До того ж часто трапляються сирі стіни й протіткаючі стріхи... Мало того, — віконця такі малі, що ледви може через них пройти голова людини, отже хижі з невистарчаючим світлом вдень і зі слабим освітленням (іноді каганцем) вночі. Нові хати вже будуються, як скрізь в наш час; та біда в тім, що не кождий має на те засоби; такі хати здебільшого належать „американтушам" (тоб то тим, хто заробив грошей в Америці). Ті ж, що постійно господарювали вдома, не все можуть спромогтися навіть на ремонт старої хижі. Подекуди тому перешкоджають приписи адміністрації, видавані в добрих інтенціях, але так, що осягають зовсім протилежні наслідки. Наведу пару прикладів. Щоб запобігати частим пожежам, видано розпорядження, аби старі соломяні

стріхи при ремонті заміняти етернітом; але етерніту нема за що купити і стріхи стоять прогнилі й протікаючі, їх латають і куском бляхи, і клаптем старої кожушини... Ось другий приклад. Самі селяни згоджуються, що від „курних" хат ліпше перейти на випуск диму комином, виведеним аж над хату. Комини б поволі й зявилися, але як тільки його зроблять, приходить окружний „комінник", запише, і від тої хвилі мусить навіть бідняк платити коло 40 корон річно. Господарі звичайно самі чистять свої комини від сажі, а сажотрус дістає свою річну платню майже тільки за догляд. Оплата 40 корон для людности, що не має заробітку, за висока. Соли нема за що купити, а тут за комин вимагають 40 корон. Тому бояться ставити комини й анкета констатує випадки, що навіть вже поставлені комини господарі знова порозкидали, вернувшись до старих, вільних від сажотрусів, курних печей.

Форма двора в західних округах розселення української людности (Східна Словаччина) така, що хата і хліви все ставляться під одним покриттям. Крім небезпеки в пожарнім відношенні це й дуже негігієнічно, бо гній з під скоту звичайно викидають, а мочівка витікає просто перед двері та перед вікна житлової кімнати. Однак, де ця форма тридиційна, ніяк не дасться переконати, щоби господарські будови ставлено в певній віддалі від хати. Анкета занотувала напр. такий факт з осад під Дукельським присліпом. Під час світової війни ціла низка сіл і дворів була спалена. Мадярська влада розвинула акцію відбудови (руками полонених). Хотіли ставити для них хати окремо, а хліви тощо, так само окремо..., але ніхто з селян на те не згодився! Лягали на фундаменти і доти лежали, аж смерклося, — щоб не дати будувати. А вночі ті фундаменти, що були заложені на окремі господарські будинки, розкидали. Щоби настояти на своїм, слали делєгації аж до Будапешту. Вкінці уряд пішов їм на зустріч і звелів будуватти все під одним покриттям на старий спосіб...

9. Досвід з практичного стосування нашої програми.

На цім кінчаємо стисле реферування частини анкетної програми для досліду селянського життя (реферувати другу частину, — про жидів на селах і третю — про дітей не маємо місця). Підкреслюємо, що ми тут представили читачеві програму анкети з деякими ілюстраціями соціяльно-господарського побуту, а не опис самого побуту— для того потрібна була би праця зовсім іншого пляну та розміру. Ми уважали доцільнішим подати не сухий і скучний перелік пунктів самої програми, а її головніші риси в звязку з деякими результатами, які осягнено при збиранні по ній матеріялів на місцях, а котрих мимо їх важливого значіння, іншими способами досліду не дається охопити (це робить анкетно-моноґрафічний спосіб досліду села рівноправним з іншими,

що згадані на початку, трьома способами, своєрідно їх доповнюючи; зокрема ж він набирає особливого значіння в тих країнах, де не існують районові статистичні бюра).

В результаті анкетного дослідження дістаємо монографію села, що здебільшого характеризує й околишні села. Намічена сітка таких дослідів і одержані в наслідок того репрезентативні монографії дають матеріял, що можна склясифікувати в три групи: а) останків минувшини, б) більш менш типових явищ сучасного і, нарешті, в) новотворів, що відчиняють собою сторінку майбутнього. То значить, що згаданий матеріял відноситься: а) до історії соціяльно-господарського побуту, б) до пізнання сучасного стану тих відносин і в) до наміченння заходів для піднесення добробуту сільської людности.

Пляномірне переведення таких дослідів вимагає насамперед компетентного і люблячого справу керовника, від якого дуже багато залежить у всіх фазах дослідів, позатим і кількох підготовлених до того осіб. Наш досвід показав, що найвідповідніше підготовленими є особи з вищою економічною освітою, як також аґрономічною. Дослід на місцях, відповідаючий науковим вимогам, не може бути зроблений прихапцем за один-два дні. Дослідник має пожити в даній місцевости якийсь час, ліпше — довший: найкращі досліди моїх співпрацьовників є ті, які зроблені по цілорічному, а то й довшому перебуванні в данім селі. Дослід не легко виконати людині, що не знає місцевої мови, а між тим лише можливість розмовитися з селянами та оглядини господарств ґарантують успішність виконання анкети. Наша практика показує, що й не кожна особа з відповідною високою освітою і знанням мови надається до цього роду досліджень. До того треба відповідного нахилу, коли хочете — хисту. І ділом керовника є удачно підібрати своїх співпрацьовників; далеко не кождий, що зголосився б, може бути використаний, хочби й згоджувався перевести анкету безплатно. При тім наша практика показала, що місцеві уроженці менше надаються для досліду свого села, бо їм все у ньому здається звичайним, як скрізь; тоді як свіжо-прибувшій до краю людині і прожившій певний час ліпше кидаються у вічі особливости місцевого життя, вона звичайно більше підмічає. Поза тим кожний дослід має перейти контролю й редакцію керовника, для того, щоби вберегтися хиб (прим. виїмків не представити за типові явища тощо) —, які в джерелах наукового пізнання можуть родити бамамутства. При наших дослідах низки сіл, розкиданих по ріжних сторонах, кожна, вдаряюча в око незвичайність явища ставиться під знак запитання, порівнюється з даними добутими з других місць і при потребі перевіряється на місці. Так виключаються помилки. Наша девіза: ліпше не мати жадного досліду, ніж дослід з хибами. Тому між інш. в наші анкетно-монографічні досліди не беремо відомостей з існуючої літератури, якби така й була.

Остається сказати ще, що з анкетно-моноґрафічних дослідів досі зроблено. Як аґрар-економіст, зацікавившись історією і сучасним станом соціяльно-господарських відносин в Карпатській Україні і ознайомившись з літературою питання аж до сучасних статистичних даних включно, та побувавши на місцях (по раз перший у 1925 р.), я пересвідчився, як багацько ще зостається невиясненних питань з життя українського люду і почав сам приглядатися до його побуту по певному пляну. Перші анкетні досліди зробив я восени 1925 р. в селах В. Лучки (під Мукачевом) і Воловець (на Верховині). Р. 1928 я задав абсольвентові Укр. Госп. Академії Дмитрові Михайлюкові дипльомну тему з анкетного досліду гуцульського села Білин (на Рахівщині); дослід цей він виконав сумлінно в літніх місяцях. В 1927—8 рр. студент університету підкарпатчик П. Добровлянський зробив анкету в ріднім селі Рокосов (окр. Севлюш), що вийшла досить неповна. Літом р. 1930 я заходився над дослідом сточища ріки Ужа. Один мій тодішній учень, Северин Леонович, перевів анкети верховинських сіл Лютого й Чорноголова, на яку ціль я виклопотав для нього від Славянського Інституту в Празі 1.000 корон. А я сам дослідив два села середньогірського пасма — Турє Ремета і Турє Поляна (досліди того літа видруковано в „Пôдкарп. Руси" за р. 1932).

Тим часом дехто з моїх б. учнів Укр. Госп. Академії та Укр. В. Університету по укінченню тих шкіл позаймали в Карпатах посади сільських вчителів. Я використав цю обставину і закликав до дослідницької співпраці. Найсолідніший з них інж. економії Микола Кушніренко, був одним з перших, що взявся до роботи. По цілорічному (р. 1932) перебуванню вчителем в с. Горинчеві він успішно виконав анкетний дослід того села і написав моноґрафію (надрукована зі скороченнями в „Slovanský Přehled"). На р. 1933 його переміщено вчителювати до с. Нижнього Бистрого і знов по цілому році обсервації цього села він перевів анкету і виготовив ґрунтовну його моноґрафію на 99 стор. машинкового друку. Року 1934 я виклопотав, щоб його призначили вчителювати в с. Ізі, відомому осередку православія з москофільством та кошикарського промислу; р. 1935 — в селі Копашново, виготовивши моноґрафії про обидва села. Таким чином завдяки кількалітнім працям інж. Кушніренка сточище нижнього току р. Ріка (окр. Хуст) ґрунтовно досліджене і описане.

Другим з черги таким співробітником є інж. коопер. Павло Донченко. По чотирьохлітньому вчителюванню в с. Широкий Луг (басейн р. Тересви) р. 1933 він перевів сумлінне анкетне дослідження того села у всіх трьох частинах — селян, жидів і дітей, та написав моноґрафію на 85 ст. машинкового друку (уривок з неї появився друком у „Наш. Культурі"). Переложений вчителем до с. Богдани (Рахів. окр.) він досліджує й це гуцульське село, закінчивши моноґрафію 1935 р.

Третім є інж.-аґроном Гаврило Гордієнко, якому судилося вчителювати на бережсько-мармарошській Верховині й стати її дослідником. Провчителювавши 17 місяців у верховинському с. Вишнє Студене (окр. Волове), він зробив анкету й написав р. 1933 моноґрафію села на 52 ст.; одночасно зробив (скорочено) дослідження й сусіднього с. Скотарського. Переведений вчителювати в с. Новоселицю коло Майдану він обсервує його і в трьох частинах виготовляє 1936 р. моноґрафічний опис (його дослідження дитячого побуту з дотичною частиною моєї програми надруковано у „Рідній Школі").

Інж.-коопер. Антін Кущинський, провчителювавши 1935—7 р. в Заріччі (на Боржаві, окр. Севлюш), дослідив і виготовив добрий анкетно-моноґрафічний опис того села. Інж. економії Григорій Гришко, проживши кілька літ, як сільський господар в с. Вонігово (на р. Тереблі, окр. Тячово), дав анкетно-моноґраф. опис села зі спробами селянських бюджетів.

Що-року, проводячи 3 місяці літніх ферій на дослідах я перевів в р.р. 1932—33 анкети волошських осад Солотвини і Середньої Апші, та німецької кольонії Усть-Чорне, виготовивши моноґрафії. З огляду на те, що українська людність (лемки) жиє й в північно-східній гірській частині т. зв. Східньої Словаччини, літо р. 1934 я перебув в цій частині, зробив сам анкету одного „русинського" села (Нижнього Свидника), а для порівняння й одного села т. зв. „словяків" (Петейовці, окр. Стропків). Намітивши цікаві для досвіду осади, я запросив до переведення анкет місцевих управителів народніх шкіл з учительською освітою, особисто давши їм інструкції. З них досить успішно закінчили дослідження в р. 1935 Степан Микулин (лемківське село Медвеже під Дукельським присліпом), а Василь Свистун описав село Уліч (під. В. Березним).

Я сам опріч згаданих вище сіл, особисто перевів в р. 1938, досліди ще у с. с. Пудполовці (верхівя Латориці) та Березнику (на р. Боржаві). Крім того, яко керовник дослідницької експедиції, я давав співробітникам свою програму досліду, інструктував їх, і, по одержанню моноґрафій, ставив під провірку окремі висліди дослідів. Загалом по рік 1939 переведено досліди у 23 осадах і виготовлено моноґрафій на 40 аркушів друку, що в рукописах чекають на видавця. Розпочато досліди ще деяких сіл (тепер небезпечно назвать, яких!); з огляду на катастрофу Карпатської України мабуть вже їх не вдасться закінчити: не радо чула про них чеська поліція, а що ж сподіватись від мадярської? Окремо згадаємо ще виділені з р. 1934 дослідження жидівського побуту на селах; їх зроблено, зустрічаючись з виключними труднощами, по трьом селам, та дитячого — по пятьом, — так само їх число вже очевидячки не зросте.

Всі ми, керовник і співпрацівники, проводили анкетно-моноґрафічні досліди без жадної винагороди, а тільки з ідеалістичних мотивів: пізнати край і по змозі допомогти піднесенню добробуту

історично занедбаного і перінюючи відсталого люду. Ми часто, особливо на початку, зустрічалися з нерозумінням нашої чинности і то навіть в центрі, в Празі (маю на думці дотичні чинники Слов. Інст. і „Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi", яких членом я є. Ми одначе вперто працювали, здебільшого не маючи матеріяльної підтримки, бодай хоч на покриття частини видатків, що їх робив керовник і співробітники, — та навіть можна сказати й моральної (не завжди можна було дістати звичайну посвідку, що лєґалізувала би перед поліцією). Добре ставилися до нашого дослідництва шеф шкільного реферату в Ужгороді в р. 1932—3 радник Славік, який на мої представлення названих вчителів-дослідників, як договірних, не звільняв при щорічник редукціях; потім те ж робив і його наступник у р. 1934 радник Кліма, — що уможливлювали моїм безкористним співпрацьовникам продовжувати досліди. В останні два роки, 1937 і 1938, мені вдалося одержувати допомоги на свої студійні подорожі в Карп. Україну від Словянського Інституту (по 1000 к. ч.) і від канцелярії Президента Республіки (по 1000 к. ч.), а краєвий ґубернатор Грабар охоче давав посвідки мені і моїм співробітникам, у яких велено було установам і службовим особам сприяти нашій праці. На місцях успіх роботи, іноді по непорозумінню, паралізувала поліція: в р. 1934 два компетентні дослідники мусіли спинити анкету на „пораду" місцевих стражмістрів. Кождий наш співробітник, це було передумовою співпраці, засадничо не займався політикою, однак його розпити ріжних людей на ріжні теми породжували підозріння у адміністрації, поліції і нотарів — чи не кореспондент? Не люблять кореспондентів! Але ніхто з нас тим не займався. У селян — чи не збираються відомости для податкового уряду? Коли такі підозріння вдавалося розвіяти, наставала корисна співпраця й з місцевою адміністрацією. Зокрема цінними в деяких відносинах бували інформації нотарів та сільських стражмістрів; їм, прийшовшим здебільшого з Чех, де сільсько-господарська культура і сільський побут стоять на іншім та вищім ступні, вдавалося іноді підмічати такі сторони життя, на які не кождий зверне увагу.

На кінець не перебільшу, коли скажу, що результати анкетно-моноґрафічних досліджень дають величезної цінности матеріял для науки і практики нашого часу; в міру ж відходу від нашої доби в майбутність їх наукове значіння де далі все більше зростатиме, подібно до смаку і цінности добрих старих підкарпатських вин.

Олександер Мицюк

Вугільні багацтва українських земель в часи індустріялізації СССР

На українських землях під окупацією Московщини родовища антрацитового, камяного й бурого вугілля ґеоґрафічно розміщені так: у Донбасі (антрацитові й камяновугільні), на Київщині й Херсонщині (буровугільні), в Криму—Бешуйське (буровугільне) та на Кубані—Хумаринське (камяновугільне). За царизму розробляли головно Донбас, що в 1913 р. уже постачав 87,2% продукції мінерального палива к. Росії. Решта родовищ мала виключно місцеве значіння. Всі вони були відсунені від Донбасу і їх, при раціональному веденні народнього господарства, можна було використовувати. Однак до революції, крім Донбасу, спорадично розробляли лише буровугільні родовища Київщини (коли не ставало вугля з Донбасу, прим. залізниці не могли підвезти). Слід додати, що саме родовища правобережжя Наддніпрянщини мали найсприятливіші умови для їх експлуатації, бо вони лежать в районі скупчення цукроварень, та найдалі від вугілля Донбасу. Хумаринське родовище для свойого розроблення вимагало будови підїздної залізниці, а на таку інвестицію, при льокальному значінню цього вугілля, царський уряд не пішов. До того ж треба додати, що на Кубані до революції, де тільки було можливо, палили мазутом (рештками після віддестилювання ясних частин з нафти-ропи).

Після збройного опанування й українських земель уряд Совітів у перші роки широко реклямував „самовизначення народів, аж до відділення". У цей дуже короткий період пропаґовано й добування місцевих природніх паливних сирівців, в тім числі бурого вугілля на Правобережжі і Бешуйського та Хумаринського родовищ. Перевели таку-сяку ґеольоґічну розвідку й почали були розробку без особливої підготовки, яка конче потрібна, як будови підїздних шляхів тощо. Та весна для поневолених народів швидко щезла, не зацвивши. Нові володарі Московщини, як тільки трохи почули себе міцнішими, круто звернули на старий, протоптаний шлях відбудування централістичної „єдиної неділимої" російської держави.

Ставлячи в основу економічної політики індустріялізацію держави, керівники уряду „Совітів" уже в серпні р. 1927 на XV зїзді ВКП(б) ухвалили створити найпотужніші промислові центри на певних для Московщини територіях: на Уралі, в самій Москві, Кузбасі. Про потребу розвитку промислового центру на Уралі писав ще в р. 1908, після перепису людности Росії в 1897 р., учений Д. І. Мендєлєєв[1]). Коли ж Україна оголосила незалежність, в московській економічній літературі висунуто багато проєктів про необхідність створення промислової бази для Московщини на Уралі. Особливо ж докладно обговорює це питання проф. В.

[1]) Д. Менделеев, К познанию России, 1912, ст. 140, 142.

І. Греневецький[2]). Всі ці пропозиції авторів ще з капіталістичних часів почали горячково реалізувати нові володарі Московщини, починаючи з уже згаданої ухвали теоретично інтернаціональної партії.

Мотиви для розбудови Уралу Москвини-комуністи висунули такі: стратеґічна беззахистність Донбасу, як промислового центру, перебільшені природні засоби Уралу, потреба наблизити сировину до виробництва і необхідність піднести економічно відсталі національні райони.

Віддаль Донбасу від західних кордонів (коло 800 км.) та морських (біля 300 км.) не менша, як довільного европейського промислового центру від сусідніх держав. Через це „стратеґічну беззахистність Донбасу", як мотив, брати поважно не можна. Сировиною Урал значно бідніший від Донбасу, а до металюрґійного вугілля (Кузбаз) від нього 2.000 км. (такої великої суходолом віддалі до основної сировини не має жадний промисловий центр у світі). Докладніше про це говорю в праці „Донбас і урало-кузнецький басейн за часів першої і другої пятилітки"[3]). „Національні райони" ужиті в цих мотивах цілком безпідставно, бо Урал ще з часів Петра І заселений московськими людьми (від ґрафів та купців до кріпаків). На ново ж побудовано металярні й інші фабрики; сюди тепер довезено техніків та робітників з Московщини й Донбасу (часто й силоміць). Отже всі мотиви про необхідність велитенської розбудови Уралу не витримують найменшої критики.

Дійсні мотиви для цієї фантастичної розбудови можна знайти лише в попередників сьогоднішніх реалізаторів цієї ідеї, — у проф. В. І. Греневецького й інших. Вони плянували при умові, що Україна не буде під окупацією Московщини. І влада Совітів не почуває себе певною на українських землях з їх Донбасом; вона має на увазі, що сучасний стан посідання не є довготривалий. Тому так гарячково й за всіляку ціну вона підготовляє промислові бази для Московщини. Під прикриттям комуністично-інтернаціональної партії тут працюють гарячі патріоти Московщини, котрі й зміцнюють підвалини для своєї національної держави. Лише при такому поясненні стають зрозумілими способи, які впроваджують в загально економічне та промислове життя українських земель сучасні їх володарі, зокрема у вугільну промисловість. Останню на українських землях підтримують й розбудовують лише постільки, поскільки це необхідно для індустріялізації Московщини.

Основою пятилітніх плянів у вугільній промисловости було якнайповніше використання місцевих засобів палива. Вже на почa-

---

[2]) Проф. В. И. Греневецкий, Послевоенные перспективы русской промышленности, 1919, Харьков.

[3]) Сучасні проблеми економіки України, 1926, т. II, Варшава. Праці Українського Наукового Інституту.

ток першої пятилітки добування місцевого пелива зросло з 2,8 млн. т. в р. 1913 до 5,4 млн. т. за 1928 рік, або майже вдвічі. В ті ж роки Донбас збільшив продукцію з 25,38 млн. т. на 27,33 млн. т., себто в 1,1 рази. За період же пятиліток здобування місцевого вугілля далі зростало. Так, добуття московських вуглів зросло у р. 1937 проти 1913 р. в 25,8 рази, уральських за той же період у 6,6 рази, східно-сибірських у 13 разів, далеко-східніх у 13,7 рази. Розвинуто також добування місцевого вугілля в Караґанді, Печорі (Північ) і Ткварчелах (Грузія)[4]). У той же час добування бурого вугілля в УССР зросло з 81 тисяч тонн у р. 1932 на 200 тис. т. за р. 1934, в Хумаринському родовищі добуто за р. 1934 лише 13 тис. т., а в Бешуйському в р. 1933 лише 2.000 тонн[5]).

Як бачимо добування місцевого палива на українських землях ледве помітне. Між тим саме це паливо служило б для розвитку місцевої промисловости, бо його не можна вивозити на більшу віддаль. Мале ж його добування гальмує розвиток нових галузей промисловости й узалежнює існуючі від довозу вугілля з Донбасу. Донбас же обовязаний у першу чергу задовольнити потреби Московщини при сталому зростанні її індустріялізації та потребі власної чорно-металюрґійної, хемічної й іншої промисловости. Занедбання української цукрової промисловости (колишньої гордости України) також є в певній залежности від голоду палива (місцевого добувають замало, а з Донбасу своєчасно підвезти не завжди бувають в стані залізниці). Інтенсивна розбудова Хумаринського родовища уможливила б значну ощадність на мазуті, який спалює тепер цементова промисловість, також млинарська і переважаюча кількість північнокавказьких залізниць.

Пересування ґеоґрафічного розміщення вугільної промисловости у звязку з індустріялізацією СССР показують наступні дані, що їх наводить „Планавое Хозяйство" 1939 ч. 2, стор. 53.

Роки: / Райони:	1913		1927/1928		1932		1937		1937 у % до 1932 р.
	Добуток	% до СССР	Добуток	% до СССР	Добуток	% до СССР	Добуток	% до СССР	
Донбас	25.288	87,2	27.330	77,6	44.900	69,8	76 650	60,3	170,7
Кузбас	880	3,0	2.495	7,1	7.320	11,4	18.310	14,4	250,0
Козакстан	—		—	—	840	1,3	4.190	3,3	500,0
Московський басейн	300	1,0	1.185	3,2	2.850	4,4	7.740	6,1	271,9
Урал	1.217	4,2	1.195	5,7	3.110	4,9	8.080	6,4	260,7
Східний Сибір	389	1,3	884	2,5	2.200	3,4	5.080	4,0	230,9
Далекий Схід	345	0,4	1.054	3,0	2.020	3,1	4.740	3,7	234,6
Середня Азія	118	0,4	247	0,7	740	1,2	910	0,7	125,6
Закавказзя	—	—	84	0,2	210	0,3	400	0,3	800,0
Інші родовища	—	—	—	—	100	0,2	970	0,8	в 9,7 рази
Цілий СССР	29.040	—	35.220	—	64.300	—	127.100	—	197,6

[4]) Плановое Хозяйство, 1939, ч. 2, ст. 53.

[5]) Социалистическое строительство СССР. Статистический ежегодник, 1936, ст. 100, 101.

За цими даними, починаючи з р. 1927 (початок плянувань) розвиток добування вугілля пересувається з Донбасу й взагалі українських земель (що навіть не зазначено окремою рубрикою) до інших районів. За другу пятилітку (1932—1937 рр.) інтенсивністю продукції Донбас перевищують всі райони, крім Середньої Азії. Але всі ці райони у порівнянні з Донбасом по продукції є карлики. Всі вони в р. 1913 ще були в пеленках, а частина й ненароджена. Добуток Донбасу перевищував їх тоді від 228 до 21 разу. В р. 1937 це відношення змінено на 192 до 4,2 рази. Отже Донбас надалі лишився пнем у постачанні мінерального палива на розвиток індустріялізації цілого СССР. Його хижацьки вичерпують безмірно форсованим темпом. У порівнянні до 1928 р. в Донбасі добування на р. 1937 зросло в 2,8 рази, себто добуток складав до 1928 р. 280%! Продукція ж подібних до Донбасу великих вугільних басейнів ЗДПА у р. 1937 по відношенню до 1929 р. становила 80,4%, в Анґлії 93,5, Франції 82,3, Німеччині 105,7, Польщі 78%. Це порівняння вказує, з яким надзвичайним перенапруженням працює Донбас. Не треба ще забувати, що Донбас постачає своє чорне золото Московщині, як „репарації", без будьякого протиеквіваленту з боку метрополії. Цікаво, що продукція місцевих видів палива по цілому СССР зросла з 14,5% у р. 1932 на 18,2% в 1937 р.[7]). А на українських землях цю ділянку, так важливу для власного розвитку господарства цих земель, тримають у непорушному стані.

Добування місцевих палив у СССР за другу пятилітку поступило проти плянувань все ж лише на 66,3%[8]), а через це ще й у р. 1937 для місцевих енергетичних потреб вугілля підвезено здалека на Урал (4 млн. т.), в Середню Азію (0,5 млн. т.) і в Закавказзя з Донбасу. Віддаль довозу вугілля в СССР з року-на-рік не меншає, як можна було б сподіватися, а навпаки зростає. Про це свідчать такі дані про динаміку пересічної далекости пробігу вугілля по залізничій мережі СССР (в км.)[9]):

Роки:	1938		1939		%% зросту р. 1939 до 1938
Райони:	Млн. т.	% %	Млн. т.	% %	
Донбас	78,4	59,5	84,0	56,7	107,1
Кузбас	16,8	12,7	19,3	13,0	114,9
Урал	8,06	6,1	9,5	6,4	117,7
Московський басейн	7,4	5,7	8,6	5,8	116,0
Караганда (Серед. Азія)	4,14	3,3	4,7	3,1	111,1
Далекий Схід	3,02	2,3	3,9	2,6	129,1
Східний Сибір	1,63	1,2	2,1	1,4	128,8
Місцева промисловість	1,05	0,8	1,7	1,1	161,8
Промислова кооперація	2,0	1,5	2,7	1,8	133,6
Цілий СССР	131,5	—	148,13	—	112,6

У р. 1938 в СССР розпочато використовувати нові, місцевого характеру, вугільні родовища, як: Скольне, Сільелецьке, Альшев-

[7]), [8]), [9]) Там таки, ст. 54.

ське, Палики, Арагор-Холдонське, Гусиноозерське й інш. Всі вони лежать в Московщині, на Уралі, в Сибіру, на Далекому Сході, тільки не на українських землях.

З пляну на 1938-39 рік бачимо, що й надалі лишають ту тенденцію: ще далі збільшують продукцію і з Донбасу. Без цього очевидно індустріялізації СССР переводити з належними успіхами не можна.

Треба тут зазначити, що розвиток вугледобування в СССР все ж значно відстає від поступу в інших галузях промисловости. Так наприклад, гуртова продукція за другу пятилітку промисловости СССР зросла на 120%, виріб електроенергії на 206%, витопленя чавуну на 135%, сталі на 199%, продукція хемічної промисловости на 302,4%, а добування вугля зросло лише на 98,9%. При зростанні продукції за рік 1938 проти 1938 на 12%, добування вугля змогли піднести лише на 4%[11]). Така велика диспропорція між продукцією палива й інших галузей виробництва може лише свідчити, що ще довгий час родовища Донбасу виснажуватиме Московщина гіпершвидким темпом, якщо не прийде край її пануванню. Говорити при таких обставинах про якусь раціональну господарку в Донбасі не доводиться.

При такій гострій потребі на вугілля зрозуміло, що треба було якнайшвидше механізувати процеси добування. Однак у р. 1934 в Донбасі механізованим способом добувано 77,2% всього вугілля, в Кузбасі 60,0%, в Підмосковському басейні 58,2%, а на Уралі 66,4%[12]). За другу пятилітку на р. 1937 пляновано перевести механізацію зарубування в Донбасі до 96% та якнайбільшу механізацію інших процесів. Фактично по цілому СССР в р. 1937 механічно добуте вугілля складало 89,7% всього добутка, тоді, як в ЗДПА в р. 1935 — 84,2%, в Анґлії — 60,0% й тоді ж в Німеччині — 86,9%[13]).

Отже механізацією добування вугілля Донбас перевищує передові американські й европейські вугільні басейни.

Не зважаючи одначе на такі досягнення в механізації добування вугілля в СССР, у ньому ще часто вживають хижацьких способів ведення гірничих робіт. При круто спадаючих верствах користуються, наприклад, так зв. системою камерово-стовпового обсипання, або з короткими стовпами з вугілля, чи вживають вибухових способів, що спричиняють підземні пожежі й великі страти вугілля. При всіх цих способах, які є наслідком ще примітивного керівництва та сталого гарячкового ганяння за кількістю, значну частину вугілля втрачають марно в самій шахті. Таких „способів" часто вживають ще досі, через що вищі керівничі орґани СССР, як ЦК ВКП(б) й СНК союзу ССР 21. X. 1938 були

[11]) Там таки, ст. 54, 56.
[12]) Социалистическое строительство СССР. Статистический ежегодник, 1939, ст. 106, 107.
[13]) Плановое Хозяйство, 1939, ч. 2, ст. 57.

змушені видати спеціяльні розпорядження, якими заборонено вживати найбільш хижацьких способів праці в шахтах[14]).

Сталим дефектом при добуванні вугілля в СССР є малі лінії забоїв або повна їх відсутність; особливо ж ця вада хронічно констатується в Донбасі. Про це Е. Соколова говорить таке[15]): „Якщо по Главвугіллю в цілому, хоч і не значно, лінія забою збільшена, то по окремих басейнах вона в р. 1938 скоротилась. Особливий неспокій викликає положення з резервовою лінією забоїв. Питома вага резервової лінії в загальній лінії забоїв по Главвугіллю на 1. І. 1939 р. рівнялася 15,3%, а на 1. X. 1938 р. 9%, а 9 місяців 1938 р. резервова лінія забоїв знизилася, головним чином за рахунок Донбасу. У 1939 р. необхідно досягти в цій справі корінного перелому. Треба твердо памятати, що без побільшення ліній забою не можна підносити добутку вугілля".

Отже бачимо, що саме в Донбасі не встигають підготовляти лінію забоїв і працюють без резерви. Це ж означає, що з родовища вибирають вугілля як будь, не зважаючи, скільки його при цьому марнотравлять.

Донбас був також першим обєктом, на якому влада Совітів випробовувала штучно піднести індивідуальну продукцію праці робітників. У його шахту спустили відомого Стаханова, від котрого пішов цей „рух" — по суті акордової праці. Це давно випробована метода в капіталістичних обставинах; в СССР її рекламують, як нове відкриття „соціялізму". Стаханівщина є безоглядна щодо якісного способу добування. Стаханівець прагне досягти кількосного рекорду, а що при цьому робиться зі струментами, машинами й самим забоєм, його не цікавить. Що після такої праці важко, коли не неможливо, продовжувати її нормально, стаханівець на те не зважає. Тих шкідливих для родовищ експериментів в Донбасі, на жаль, не припиняють. У сучасний момент совітська преса вихвалює в Донбасі: наваловідбивника М. Скрабика, начальника шахти ч. 6 треста Кирвугілля Гвоздирьокова та начальника дільниці шахти ім. Сталіна-Пашацького. Два останні вславилися працею після припису, у якому добре узгіднені щодо часу всі основні елєменти праці (зарубування, свердлення, відбивання й інш.). Таке, або й ліпше, узгіднення в праці має кожна американська, анґлійська чи німецька шахта. Керівникові її не може прийти до голови, як можна, без цього працювати. Словом, за цілком звичайний нормальний в капіталістичних країнах спосіб праці в „соціялістичному" СССР, а зокрема в Донбасі, працівника роблять якимсь героєм, пишуть про нього статті, містять його фотоґрафії і т. д. Це лише свідчить, що, не зважаючи на високу механізацію й швидко піднесену продукцію, якісно праця шахт Донбасу перебуває ще на значно нижчому щаблі, ніж є вона в країнах з капіталістичними системами.

---

[14]), [15]) Там таки, ст. 59.

Протягом двох пятиліток влада Совітів реконструувала й будувала нові шахти по вугільних районах. В наслідок цього уже в р .1933 добування з реконструованих та нових шахт становило 56,5% проти 2,5% у р. 1927—28. За першу пятилітку було введено до експлуатації ще 145 шахт з загальною потужністю 74,6 млн. тон. Однак плян по закладанню нових шахт за другу пятилітку виконано лише на 52,5%, а передано в експлуатацію ще менше — 48%. Друга пятилітка починала з будови нових шахт (на 1. I. 1933 р.) на потужність 143,2 млн. т., а третя (на 1. I. 1938 р.) закладала їх уже лиш на 54,4 млн. тон[16]).

У цій будові поважне місце займає Донбас, вугіллям якого найскорше можна було заспокоювати голод на мінеральне паливо. Треба одначе зазначити, що розбудову Донбасу вели в напрямку якнайшвидшого ефекту. Через це найбільшу увагу тут звернено на найповніше використання старих шахт. Для цього насамперед в Донбасі реконструували старі шахти, а лише потім приступали до будови нових. При будуванні нових шахт в роки першої і другої пятиліток в керівництві СССР панувала ідея творення шахт-велетнів, на 500 і більше тисяч тонн річної продукції. Але Донбас цим релятивно торкнули мало, хоч він якраз до цього і надавався. В Донбасі будували всеж менші шахти (на 50—100 тис. тон річної продукції), середні (100—200 тис. тон) та більші середніх (200—500 тис. тон), бо їх було можна з меншими витратами й швидше пускати в рух.

Стан шахт з розподілом їх продукції в тисячах тон і порівняння з іншими головними районами СССР в р. 1934 можна ілюструвати так[17]):

Райони	Всі шахти басейну	
	Кількість	Добуток в тис. тон
Донбас	339	60.150
Кузбас	38	11.323
Московський басейн	41	4.857
Урал	28	4.703

З цих даних Донбас порівнювати можна лише з Кузбасом, бо Московський та Уральський басейни по суті є дрібні, другорядні та ще й з несприятливими для закладання великих шахт природніми умовами. Порівнюючи Донбас з Кузбасом, легко зауважити, що в останньому добування шахтами-велетнями складає кругло 42%, а в Донбасі лише 21% цілого добутку, себто, що Кузбас наймодернішими урядженнями одержує 2/5 свого вугілля, а Донбас лише 1/5. Треба уважати на те, що шахти на 500 і більше тисяч річної продукції дозволяють застосовувати наймодерніші машини й урядження, тримати найбільш кваліфікова-

[16]) Там таки, ст. 61.

[17]) Социал. строит. СССР. Статистическ. ежегодник, 1936, ст. 104, 105.

ний технічний персонал й вести найощадніше само добування. Донбас по своїх природніх умовах, будучи найповніше дослідженим, а головно, як старий, з установленою традицією й солідними технічними кадрами басейн, найбільше надавався для розбудови велитенськими шахтами. Однак політичні міркування влади СССР прикували її головну увагу до наймодернішого розбудування не Донбасу, а Кузбасу, що є ще на світанку розвитку й міститься у дикім краю, у віддалі 2.000 км. від пе́ршого промислового центру.

У третій пятилітці в р. 1938 в СССР пляновано здати в експлуатацію 41 шахту із загальною потужністю на 24,7 млн. тон добування, але фактично збудовано для цього лише на потужність 12,37 млн. т. Отже пляну не виконано й на половину. В р. 1938 розпочато будову виключно дрібних та середніх шахт з річною виробністю на 25—50—120 та 200—500 тис. тон. Такого ж характеру шахтове будівництво плянують і на 1939 рік. Таким чином велитенськоманія в будівництві шахт, що панувала в перших двох пятилітках зупинена й направлена на здрібніння. Такий зворот мотивують тим, що: 1. необхідно якнайбільше зосередити добування вугля, 2. треба створити паливну базу в кожному районі, 3. потрібно засвоїти велику кількість нових місцевого значіння родовищ вугілля, 4. конче необхідно збільшити в найкоротший час потужність вугільної промисловости, а тим самим і зріст вугледобування.

Ці мотиви говорять, що в СССР не стає вугілля, добування якого лагодяться в найкоротший час піднести будовою дрібних, найменше ощадних, шахт. Така зміна в політиці вугільної промисловости для Донбасу нічого доброго не віщує. Чи розроблятимуть вугільні родовища глухих, місцевого значіння, районів, це важко передбачити, а що всіма, навіть найпримітивнішими, способами тягтимуть вугілля, де тільки буде можливо з Донбасу, то це напевно. Донбас же є „всесоюзною качегарньою", має найліпше розвинену залізничу мережу для вивозу своїх скарбів та ще, на його нещастя, найближче лежить до найпотужніших промислових центрів Московщини. Правда, в нових плянуваннях декларують і про можливість будови великих шахт на 500—1.000 тис. т. річної продукції там, „де це економічно й технічно доцільно", наприклад, на могутніх верствах Донбасу, Кузбасу, Караґанди, Кизеля! Але для реалізації цього потрібна велика інвестиція, яка, дуже сумнівно, щоб впала на такого пасинка, яким є Донбас в СССР.

Одним чи не з найгостріших питань в Донбасі є р о б і т н и ч е. Положення робітників в багатьох відношеннях не є ще досі унормованим. Насамперед робітники не мають де жити. Старі помешкання ще з капіталістичного режиму стали тісними при тому розвитку добування вугілля, яке йому надали Совіти. Будова нових мешкань далеко відстає від зростання робітничої маси. Заробітня місячна платня загально у вугільній промисловости СССР

за часи плянувань в карбованцях зростала так: 1928 р. — 63,27, 1932 — 122,08, або в 1,93 рази у порівнанні з роком 1928, 1935 — 212,97, або в 3,36 рази до 1928 року[18]). По рівню середньомісячної платні робітники вугільної промисловости уже в р. 1932 займали 4-е місце серед інших галузей промисловости, а ще у р. 1927 вони були на 7-му місці. За роки першої і другої пятилітки середнємісячна платня тут піднесена в 2,5 рази й вже зайняла перше місце серед інших галузей народнього господарства. У р. 1938 платню ще піднесено і на 1939 р. плянується побільшити її далі. Та все ж ця платня не може задовольняти самих необхідних потреб життя. Через це робітництво занедбує робочу дисципліну й при першій змозі перекочовує на інші підприємства, шукаючи без кінця ліпших умов існування.

Такий стан шкідливо впливав на розвиток самої промисловости й тому для піднесення продуктивности робітника та скріплення дисциплини вигадано стахановщину. Остання, як штучний засіб, мала короткотривалий сприятливий ефект. „Запаморочення від успіху" промайнуло за пару місяців, а безнадійний стан шахтяра лишився далі. Ще в р. 1939 совітські автори, що писали про робітництво вугільної промисловости змушені признавати[19]): „Не зважаючи на велике зростання продуктивности праці на основі розвертання стахановського руху, всеж темп росту заробітної платні обганяє темп зросту продуктивности праці. При рості середньомісячної заробітної платні робітника в камяновугільній промисловости за роки 2-ї пятилітки на 150%, виріб вугля на одного робітника в місяць в середньому по камяновугільній промисловости зріс на 70%.

...„Діючі норми й розцінка гальмують дальший зріст продуктивности праці. Необхідно переглянути норми розцінки та привести їх у згоду з технічно-економічним рівнем камяновугільної промисловости. Поруч з упорядкуванням норм та розцінок величезне значіння має для дальшого росту продуктивности праці й піднесення добування вугілль боротьба за скріплення трудової дисципліни, безоглядна боротьба з ледащами, рвачами, прогульщиками й дезорганізаторами виробництва. Пливкість робочої сили, слаба робоча дисципліна, є одним з серйозних факторів, що гальмують зріст добування вуггілля й виконання пляну.

...„Донбас почав постепенно підніматися, одержавши в січні-лютому цього року серйозні перемоги. Партія, уряд, вся країна уважно слідкують за працею вугільної промисловости"...

Очевидно, що наведена характеристика робітництва вугільної промисловости цілого СССР є образом і для робітництва Донбасу. Отже за напруженої праці на задоволення вимог індустріялізації СССР, робітництво Донбасу здеморалізовано. А ще перед

[18]) Социалистич. строительство СССР. Статистич. ежегодн., 1936, ст. 524.
[19]) Плановое Хозяйство, 1939, ч. 2, ст. 63.

революцією шахтярі Донбасу були добрими робітниками, вони мали свої славні традиції, свою етику. Не забуваймо, що традиції творять покоління!

Висновки.

Підсумовуючи, що наведено вище, мусимо зробити такі висновки:

1. Індустріялізацію СССР переводжено й далі переводиться, спираючись головно, коли не виключно, на мінеральне паливо українських земель, майже виключно Донбасу.

2. Інші українські вугільні родовища, крім Донбасу, лишали за царизму майже не діткнутими. Не зазнали вони більшої уваги й за влади СССР, що гучно галасує про необхідність розробляти родовища палив місцевого значіння. В той же час ця влада з великим завзяттям розбудовує паливні родовища місцевого значіння, володіння якими не викликає сумніву.

3. Донбас влада СССР використовує з напруженням, що пересічно втричі перевищує умови праці в подібних до нього вугільних басейнах СДПА, Англії, Німеччини, Франції й Польщі.

4. Щодо механізації добування вугілля Донбас обігнав передові американські й европейські вугільні басейни. Однак щодо раціоналізації праці, використання механізмів й ощадности сировин при добуванні Донбас перебуває на низькому рівні.

5. Донбас змушений працювати частіше без резервової лінії забоїв, чого він не зазнав за дореволюційних часів, в капіталістичних країнах такий спосіб праці бувби неможливий.

6. Будовою нових великих шахт Донбас пропорційно відстає від Кузбасу удвічі.

7. Робітництво в Донбасі за роки праці для індустріялізації СССР цілковито здеморалізовано. В значній частині воно покинуло насиджені місця й пішло шукати ліпших умов в інших галузях. Робітничі традиції, що створені до революції, також втрачені.

8. Загально Донбас, як наймогутніше джерело найліпшого камяного та антрацитового вугілля на українських землях, за роки праці на індустріялізацію Московщини, підляг безоглядному виснаженню та руйнуванню. Стан же вугілля в родовищах місцевого значіння на українських землях за пореволюційні часи майже не змінився.

В. Іванис

КООП. ОСВІТА І ВИХОВАННЯ

Як ОСК орґанізують курси

В ціли зібрання інформацій про те, як орґанізаційні осередки орґанізують курси та який їх у тім напрямі погляд, розіслано поодиноким Союзам до виповнення анкетний листок, де поставлено низку запитів відносно цієї праці. Виповнені анкетні листки одержали ми від 19 союзів, а саме: Бучач, Дрогобич, Заболотів, Збараж, Золочів, Жовква, Калуш, Коломия, Олешичі, Перемишль, Підгайці, Рогатин, Самбір, Сокаль, Станиславів, Стрий, Теребовля, Тернопіль і Яворів. Тут подаємо важніші фактичні дані з цієї анкети, не входячи в їх оцінку.

1. Орґанізацією курсів займається звичайно начальний директор орґанізаційного відділу окружного осередку, а технічним управителем є або начальний директор або назначений ним інструктор.

2. На питання чи союз узгіднює програму курсу з плянами РСУК і чи пляни РСУК відповідають потребам, 16 союзів відповіло що узгіднюють пляни з плянами РСУК, та що пляни РСУК відповідають потребам, 1 союз відповів, що досі таких плянів не узгіднював, 1 замічає що „пляни видані в 1930 р. не цілковито відповідають потребам, бо властиво при короткому часі не обнімають всіх потрібних практичних відомостей а перетяжені теоретичними«, вкінці останній подає, що пляни надто загальні й мають подекуди за багато балясту (»за багато співів« і т. п.).

3. На курси приймається або зголошених кооперативами кандидатів, або тих, що голосяться добровільно, або й одних і других. В більшості випадків учасниками є особи зголошені кооперативами. Від тих, що зголошуються самі, союзи жадають посвідки кооперативи або якоїсь освітньої установи, хоч до таких посвідок не прикладають спеціяльної ваги, бо часто виділи товариств, звязані ріжними сусідськими взаєминами, не можуть такої посвідки не видати.

Один союз завважує, що на курс слід приймати не більше чим 25—30 учасників якщо мається з ними добре вивчити научний матеріял. Учнів треба підбирати менш більш однакового віку і з однаковою освітою. У підборі учнів поступати дуже уважно, звертати увагу на громадське наставлення курсантів. На курсах прикладати велику вагу до науки кооперації і обовязків крамаря як кооператора і громадянина, бо досвід показав, що лихими крамарями по кооперативах є не одиниці непідготовані фахово, тільки ті, яким недостає чесности, характерности, як рівнож кооперативного і громадського наставлення.

4. У відповідь на питання яку оплату побирають союзи, на 19 обнятих анкетою союзів, 8 заявило, що не побирає зовсім ніякої оплати, 9 побирає оплату у висоті між 3—10 зл., 1 союз жадає покриття ефективних коштів друків, а 1 побирає оплату у висоті 7.50—15 зл., в залежности від довготи курсу.

5. Передумовою приняття на курс що до віку союзи ставлять скінчених 16—17 літ, горішньої гряниці не ставлять, лиш один союз ставить як горішню межу — 30 літ. Але тут є теж виїмки.

6. Що до освіти кандидатів, то союзи вимагають, щоби курсант мав скінчену народню школу, або щоби умів добре читати, писати й рахувати. Деякі союзи, за вказівками РСУК, завели вже вступні іспити для кандидатів.

7. Прелєґентами на курсах є звичайно службовики союзу і вони працюють безплатно, лиш 1 союз подає що винагороджує службовиків, а саме оплачує 2.50 зл. за годину. Деколи учительський збір докомплєтовується сторонніми силами, але це не завжди виходить на користь курсу, через те що такі вчителі не здають собі докладно справи, в якім напрямі має йти вишкіл. Ті вчителі є звичайно винагороджувані, а саме один союз подає, що вчителі »Рідної Школи« дістають 1.50 зл. за годину, а ще один, що за лєкції

товарознавства платить 3 зл. за годину. Союзи скаржаться що не мають прелєґентів на курси. Службовики заняті иншою працею приневолені — так сказати би — »відрабляти панщину«, не все мають час приготовитися до викладів. А »позичати« прелєґентів з поза союзу, трудніша справа, бо це звичайно получене з видатками, яких не в силі покрити сам курс.

Другий союз подає, що добір прелєґентів відіграє важну ролю. На кооп. курси некооператорів краще не брати. Третій замічає: загальні програми РСУК, лєкції заочного курсу та прелєґентська бібліотека РСУК не можуть вдоволити. Недосвідчені педаґоґи які звичайно мусять викладати на курсах слухачам від 14 до 35 року життя, з освітою від двох кляс вселюдної школи до покінченої середньої школи, мусять мати точну програму і основні підручники, а не укладати плян викладів на основі прочитаної книжки. На думку того союзу, союзи можуть власними силами улаштовувати тільки такі курси: 1. кооперативного освідомлення, 2. книговодства, 3. білянсові, 4. к. комісій, 5. дошколу крамарів. Всі прочі курси повинні бути ведені під проводом і при допомозі РСУК, передусім його фаховими прелєґентами.

Радше окружним союзам вплачувати певні квоти на змонтування летючих курсів РСУК, чим витрачувати великі нераз гроші на недоцільні курси.

8. Перед початком курсу прелєґенти приготовляють плян навчання і лиш 3 союзи подає, що такого пляну не виготовляється.

10. Що до способу навчання, то вчителі найперше викладають, а відтак диктують важніші речі курсантам, щоби ті собі занотували. Один союз вимагає, щоби курсанти приготовлялися зі скриптів заочного курсу РСУК.

9. Прелєґенти використовують до викладів такі підручники: виклади заочного курсу і видання РСУК. З останніх згадують: »Ідеольоґію кооперації«, »Кооперацію« М. Т. Барановського, „Нарис сусп. ек. укр. історії" Д-ра І. Витановича, а з фахових „Кооперативний крамар" Д-ра П. Панченка, „Практичні вказівки" І. Стернюка, „Як зберігати товари" Ю. Танчаковського, „Торгівля шкірою" П. Миговича. З инших видавництв згадують видання „Самоосвіти" („Вільне спілчанство" К. Коберського), видання УТГІ в Подєбрадах, „Історію кооперації" Бородаєвського, „Практичний Господар" М. Творидла, „Годівля домашніх тварин" інж. Хомишина; з польських підручників: „Кооперативний рух" Ст. Войцєховського і „Енцикльопедію товарову".

11. На питання чи курсанти пишуть письменні вправи 2 союзи подало що ні, 9 подає що курсанти пишуть вправи з книговедення, рахунків і листування, а 8 подало що курсанти пишуть побіч вправ з рахунків і книговедення теж вправи на загально-кооперативні теми, а саме з ідеольоґії та історії кооперації. Деякі союзи подали теми таких вправ напр.: Опис кооперативної крамниці в селі, чому члени повинні купувати товари в кооперативі, ріжниця між приватним а кооперативним підприємством, рочдельські засади, основні засади ведення кредитових кооператив, чим крамар повинен бути для кооперативи і суспільства.

12. Помічними засобами при навчанні є показові лєкції ілюстровані ґрафіконами, товарознавчими колєкціями („товарознавчу колєкцію РСУК треба доповнити мануфактурою"), мандрівною колєкцією рідного промислу. З ґрафіконів згадують зіставлення торговельної вірности що до закупу і збуту поодиноких сіл супроти свойого ОСК, відтак стан їх розборгування. На думку деяких союзів треба би мати теж до диспозиції образи наших кооперативних централь, популярні виклади на ріжні кооперативні теми, які курсанти читали би на місці, а відтак повезли на село.

Виклади зі всіх предметів усистематизувалиб ту працю і дали можливість краще її виконати.

Крім цього допомічним засобом була мандрівна бібліотека РСУК, яку уживало 12 союзів, 2 союзи не мають ні своєї власної бібліотеки, ні не користали з мандрівної, решта союзів має вистарчаючі власні бібліотеки.

На питання, чи при науці ОСК вживають поглядових таблиць, шість союзів відповіло що ні, инші вживали таблиць, висвітлювали світлини згонів, закупна гусей, праці МС.

13. На питання чи курсанти відбувають якісь практичні вправи, девять союзів відповіло що ні, а прочі подавали, що курсанти відбувають практику в крамниці, крамарі вправляються в пакованню товарів, уладжується на курсі імпровізовану крамничку, відбувають практику в товаровім, збіжевім, яєчнім і мануфактурнім відділі ОСК, оглядають місцеву крамницю і там їм вчителі демонструють, як має виглядати правильно уложений товар, обслуговують покупців, вчаться практично вести лядовий денник, числити, перебирати та замовляти товари, запізнаються з асортиментом товарів. Книговоди переводять практичні вправи з книговодства, а освітні референти орґанізують пропаґандивну вечірку, виготовляють реферати, виголошують вірші. Стільки відомостей про навчання.

14. Засобами кооперативного виховання були: вибирання клясової громади до завідування справами курсу, співання кооперативних пісень, читання кооперативної преси, уміщення відповідних гасел в домівці курсу.

Що до курсової самоуправи, то 9 союзів не примінювали цього дуже важного виховного засобу, 2 союзи зорґанізували мешкання і харчування під управою учнів, в инших була самоуправа, що дбала про лад у викладовій салі.

Хор орґанізує 8 союзів, читання кооперативної преси, як засіб кооперативного виховання примінює 14 союзів. Читання кооперативної преси відбувається в пополудневих годинах, вільних від науки. Кооперативну пресу читають або кожний курсант індивідуально, або є зорґанізоване спільне читання статей, а відтак дискусія над ними.

15. Що до мешкання, то звичайно є зорґанізоване спільне мешкання по приватних домах; частина курсантів доїздить або доходить, в двох випадках союзи подають, що курсанти мешкають в „Народнім Домі" а в трьох союзах ця справа зовсім не наладнана і кожний мешкав де хотів.

16. На питання, як зорґанізоване харчування учнів, 9 союзів відповіло, що нема спільної харчівні і вони тою справою не цікавляться, а решта орґанізує спільне харчування. Ще один подав ціну прохарчування, а саме 20 зл. місячно, другий вимагає відповідну кількість харчів і 3 зл. на адміністрацію. Союз в Бучачі дає дарове прохарчування учням, але це відносилося до одно- і дво-дневних курсів.

Ті союзи що ведуть спільне харчування і мешкання, вважають це важливим моментом як виховним так і з огляду доброї орґанізації курсу. При уважливості до тої справи, курсанти можуть дуже багато скористати. Вони вчаться там суспільного життя, можна збудити в них зацікавлення до книжки, можна відзвичаїти від курення. Вчаться там ділитися з другими харчами і знанням. Зживаються і заприязнюються нераз на ціле життя.

Кілька союзів додають ось такі уваги: Не мале значіння має тут і спроба самоуправи. З тим питанням не рідко стрічаються тут курсанти вперше.

Але і з инших причин є важне спільне мешкання і харчування. Спільне мешкання і харчування коштує дуже дешево. За 0.50 зл. можна зовсім добре прохарчувати одного курсанта (з помешканням), коли хліб привезуть собі курсанти з дому. Тоді удержання виносило би місячно 15 зл. Кооператива може заплатити 10 зл., 5 зл. платить курсант — пропонує один союз і вважає це можливим до переведення.

Важне зорґанізування спільного мешкання і харчування і ще з инших причин. Коли воно не є зорґанізоване як слід, то курсанти кожний індивідуально розвязує цю справу як уміє, зглядно як не вміє. Одні з них мешкають у місті і тут харчуються, властиво не доїдають, як подає один союз: для ощадности харчуються лиш хлібом. Очевидно таке харчування так виснажує орґанізм, що тяжко подумати про інтензивну умову працю. Не ліпше є справа з тими що доходять, змучені дорогою як прийдуть до теплого, а часто й душного приміщення, теж не можуть інтензивно працювати.

17. Чотирнацять союзів закінчує курс іспитом, прочі кінчали науку без іспиту. З нагоди закінчення курсу ОСК орґанізують прилюдні імпрези, часом вечерю з батьками, або вечерниці.

Дванацять союзів видає посвідки відбуття зараз по закінченні курсу, инші по відбутій практиці. Час практики не є устійнений, він вагається від двох тижнів до місяця, а один союз вимагає аж однорічної практики.

18. Евіденцію занять бувших курсантів вело два союзи, а саме ОСК — Золочів, ПСК — Бучач. З Золочева подають, що зі 149 всіх курсантів працює тепер в кооперації 28, а 11 веде приватні крамниці. В Бучачі скінчило курси 236 осіб (під увагу взяли 6 курсів), з них працює в кооперації 73 особи. З праці відійшло 20 добровільно, 16 манкарів звільнено, а 1 оснував приватну крамницю. Щодо опінії про бувших курсантів 6 Союзів висказується, що не є вони добрими кооператорами, один висказується як про добрих кооператорів і позитивний вислід курсів, инші в тім напрямі не ведуть евіденції і тому не мають на цю справу виробленого погляду.

19. В анкетнім листку є, між иншим запит, які курси на думку Окружного Союзу є потрібні в районі. Отже побіч тих, що завжди потрібні, а саме курсів крамарів, книговодів, справників, членів НРад, всі Союзи висказують конечність орґанізування кооперативної освідомлюючої акції.

20. Загальні завваги. В загальних заввагах стрічаємо критичні думки одного союзу відносно орґанізації курсів особливо, що до курсів дошколу працюючих крамарів чи книговодів. Працюючих крамарів тяжко стягнути на курс, короткоречинцеві курси нічого не дають, довгоречинцеві не можуть відбуватися задля заняття крамаря. Заочні курси припадають на час більшого руху в крамницях, коли люди, вільні від полевих робіт, довше задержуються в кооперативі. Через покупців крамар не може придержуватися урядових годин; по праці такий втомлений, що ніяк не може вчитися на заочнім курсі.

З книговодами справа теж не легка тому, що втерлася традиція, по якій книговод має бути не фаховим службовиком по умові, як і крамар, а вибраним членом Управи. Вибори і перевибори відбуваються припадково.

Орґанізаційні осередки не можуть мати аж так глибокого знання середовища членів кооперативи, щоби впливати на вибори. Книговодські здібности і знання не все вяжуться з виборчим довірєм — знова-ж час виборів не згоджується з часом для курсів. Тому книговод доходить свойого знання самотужки і тоді вже його трудно стягнути на дошкіл. До того вибирають людей, старших, господарів перетяжених родиною, що не можуть на довший час відірватися на курси. На курси до того часу зголошувалися переважно ті, що придбали наперед деяку надію на вибір. Без того, нести страту на удержання в часі курсів нема охотників, навіть з тих, що частину коштів курсів за них оплачує Управа кооперативи.

Не менше песимістично дивиться згаданий ОСК на курси кооперативного освідомлення. Є це справа, що не дає надії на якусь матеріяльну користь. Коли ще взяти під увагу, що курс кооп. освідомлення мав би тривати довше, то очевидно успішність пропаґанди за таким курсом має ще менше виглядів. Орґанізація курсу з огляду на кількість предметів є доволі тяжка. Часто курс не дає тих успіхів, які по ньому сподіються. Добре було б ширити кооперативне освідомлення в формі самоосвітніх гуртків по селах, одначе для того треба місцевих провідників. Місцеву інтеліґенцію — пише ОСК — що перебуває на селі в особах ще незанятої молоді вищих шкіл і т. п. притягнути до тої непоплатної діяльности не має надії. Менш освічена, ідейна молодь не знає, як приступити до тої праці без довшої підготови, а йти і витрачатися на довший курс, що не дасть пізніше матеріяльної користи — не має охотників. Невласновільний — не дістане засобів, господареві не позволить витрачатися родина, а кооперативи удержувати їх на власні кошти не мають засобів і трудно добитися зрозуміння цеї справи.

Але пекуча потреба і життя знаходять для всіх справ розвязку. Той сам союз мимо всього орґанізує курси книговодів і крамарів. Очевидно курси вишколу. Курс дошколу крамарів задумує перевести заанґажовуючи до цеї справи спеціяльного інструктора. Инші союзи орґанізують на свій лад курси освідомлення. Ось напр. К. С. Сокаль заанґажував до цеї праці інструктора з вищою освітою, який за місячною платнею 30.— зл. (в неділю переробляв курс з К. Комісіями) і оплатою від кожного курсанта 2—3 зл. місячно

вчив на місцевих сільських курсах загально-освітніх предметів і про кооперацію. ОСК — Золочів записав на заочний курс РСУК будучих провідників гуртів кооперативного освідомлення по селах. Не переходять вони всіх предметів нашого курсу кооп. освідомлення, лише науку про кооперацію. Крім того бачимо, що союзи орґанізують курси виховних референтів, які поведуть справу самоосвіти на селі.

Додатний вплив курсів дасться уняти, як подає один окружний союз в отсих точках:

1) Розбудження потреб господарської науки та уформлювання господарського світогляду в рямцях кооперації;
2) розбудження ініціятиви одиниць;
3) затіснювання моральних звязків села з централею;
4) виховання в дусі громадської моралі;
5) підготова технічних працівників до ведення кооперації на селі.

Е. Вербицька.

Замітки референта навчання РСУК

Пізнання того що є, цебто існуючого фактичного стану, це перша стадія до направи хиб у праці. Тому опублікування висліду анкети, що її перевів відділ навчання РСУК матиме не лиш інформативний інтересу, а й практичне значіння. Неодин кооперативний осередок зможе, на основі повищого зіставлення вислідів анкети, сконфронтувати те, що робиться у нього, з тим, —о вже в поліпшеному виді практикується в інших округах. Неодного заінтересує просто річ сама по собі, а це теж початок поступу.

Є фактом, що українська кооперація веде доволі широку курсово-виховну акцію, але є другим безперечним фактом, що акція та ведеться по більшості ще прихапцем, а через те не дає ще тих результатів, що могла б дати. Поправляти ці методи, наближуючи їх чимраз більше до нормального шкільного навчання, мусить бути нашим постійним змаганням.

З перегляду відповідей на окремі запити бачимо, з якими труднощами приходиться зустрічати, коли хочеться внести якусь систему в наше курсове навчання в краю. Ось, читаємо, що один союз відповідає, що „плян РСУК з 1930 року не відповідає потребам", тоді як РСУК уже давненько оповістив, що пляни з 1930 року вже не обовязують, бо вони були побудовані на засаді універсальности, а ми від неї перейшли до спеціялізації. Організуємо курси крамарів, книговодів і т. д., а універсальні завдання можна ставити тільки перед довшими курсами, найменше 3-місячними. РСУК вимагає, щоби кожний осередок, перед зголошенням курсу до влади, його програму узгіднив з РСУК.

До якої міри доходять труднощі проводу, можна міркувати також з таких детайлів, як прим. справа визичування помічних засобів на курси (товарознавчих колєкцій, бібліотек) та друків діловодства для ведення курсу. Отож ще нині не рідки випадки, що організатори курсів забувають попрохати в РСУК в час тих річей і ведуть курси без них, або помагають собі власними примітивнішими засобами, витрачуючи при тім непотрібно час.

Так само дуже тяжко йде справа вступних іспитів, хоч її пропаґується вже досить довго. Вступні іспити, як довідуємося з анкети, практикують покищо лиш „деякі союзи", а міжтим це річ необхідна, особливо, коли число зголошених значне.

З інших даних анкети довідуємося й чимало позитивних річей. Вкорінюється вже погляд, що надто велике число курсантів утруднює працю на курсі і зменшує загальний ефект навчання. Досить вже поширений погляд, що виховну роботу на курсі не можна доручати будь кому, що до справи цієї потрібні фахові люди, та що, коли вимагається від сторонніх осіб праці, то годиться за неї дати якусь винагороду; це підносить якість праці. Думка про те, щоби взагалі заступити припадковий добір викладачів, так, як він нині мобілізується, фаховими вчительськими летючими колєґіями з РСУК — дуже очевидно розумна, але чи вдасться нам її скоро зеалізувати при теперішнім бюджеті РСУК — невідомо.

Осередки навчилися вже ставити означене мінімум віку для вступу на курси (16 літ); не ставлять ще максімум і покищо не є це й доцільне. Все ж таки в міру змоги варто би сеґреґувати кандидатів і поволи йти до того, щоби склад учнів був приблизно одностайний віком. Це значно улекшує учителям виховну працю на курсі.

Як бачимо з анкети, пекучою стає вже справа підручників для курсів і то вже не лиш для вчителів, а й для учнів. Практиковане досі „диктування учням до зшитків" відбирає стільки часу й енерґії, що пора вже з тим покінчити. Потрібна серія невеликих підручників, достосованих до віку і способу думання того елємету, що приходить на наші короткоречинцеві курси.

В ґрупі питань про мешкання й харчування учнів довідуємося з радістю, що система спільного кватерування й харчування учнів поширюється і знаходить вже навіть засадничих прихильників. Дотеперішнє: нехай кожний учень дбає сам за себе, що він їсть, де він спить, чи ходить він ранком і вечором 10-ть кільометрів болотом до дому і з дому — ця стара система упадає. Зачинаємо всі розуміти, що спільна кватира і кухня — це не менше важна складова частина курсу, як і шкільна лавка. Знаємо вже й кошт прохарчування. Досвідом і точними обрахунками стверджено, що вони крутяться коло 50 сот. денно (без хліба) та що частину того видатку беруть на себе доволі радо активніші кооперативи. Можна би приняти й систему, яку заводить Роздільня ЦС на Львів: щорічне оподаткування кооператив на кошти курсів і на підмоги менше засібним курсантам.

За слабий відгук найшли ще такі важні вказівки РСУК, як уладжування практичних вправ на самім курсі головно ходить про вправи в обслузі, пакуванні і т. д., далі самоуправа курсантів. Але корисність і доцільність тих уладжень така очевидна, що хто раз дасться намовити до їх примінювання, той вже буде їх постійно практикувати.

Слабо стоїть ще справа з поглядовим навчанням; брак для нього таблиць. Їх прийдеться очевидно видати коштом РСУК, принайменше дещо, що торкається орґанізацій кооп. в цілому краю. Про рисунки чи ґрафікони місцевого характеру мусять подбати такі місцеві осередки.

Подані вкінці скептично-критичні завваги одного союзу містять в собі чимало реального, в дечім однак таки перебільшують труднощі і переяскравлюють недостачі. Все ж таки їх опублікувати треба було, бо можуть допомогти будити думку.

У спільній праці думки усіх нас, напевно викуються найдоцільніші в наших умовинах методи практичної праці.

К. Коберський.

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТУ

ІСТОРИЧНИЙ ЮВІЛЕЙ ШВЕДСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ.

Річний конґрес союзу шведської спож. кооперації "Kooperativa Förbundet", що відбувся 23. травня у Штокгольмі, був переглядом чотирьох десятків літ розвитку кооперативного руху в Швеції. Це був у правдивому значінні слова історичний ювілей. Бо історія шведського кооп. руху це у великій мірі історія господарського і соціяльного розвитку країни. Подібно, як політичний і професійний рухи робітництва, і кооперація розвинулася в другій половині минулого століття. У 1889 році основано шведську робітничу партію; у 1898 — центральний союз шведських професійних організацій. У 1899 році відбувся конституючий зїзд „Kooperativa Förbundet". Усі три рухи це явища тої самої доби. Щоправда вже у 60-их та 70-их роках існували окремі кооперативи, так само, як були префісійні й політичні організації робитництва, але якоїсь видньшої ролі ще тоді не відоґравали. У 80-их роках Швеція була ще рільничою країною. Щойно промисловий розвиток та соціяльне зріжничкування громадянства, створюючи численну робітничу верству, дали підставу для розвитку відомої трійці: політичної, професійної й кооперативної організації тієї верстви.

Як ми бачили кооперація значно молодший рух, як ті два інші. Але мимо того зуміла вибитися до ролі надзвичайно важного господарського й суспільного фактора. Чисто цифрово беручи, вона навіть більша, як професійний та політичний рух робітництва. Робітнича партія Швеції начислює кругло 430.000 членів; професійні союзи — 925.000; кооперативи, що обєднані в „Koop Eerbundet" кругло 635.000 членів-родин. Коли дочислити членів родин, то кооп. рух обіймає більше, як третину всього населення Швеції; таким чином це взагалі найсильніша суспільна організація в державі. Або іншими словами: кооперативи і проф.-союзи разом мають в своїх рядах більше, як половину нації. *)

Звідомлення, що його предложено ювілейному конґресові, каже, що союз обєднував 693 споживчих кооператив, які мали 4.849 крамниць (місць продажі). Їх оборот виносив 531 міліонів корон; Цілий оборот кооп. роздрібної торгівлі досяг квоту 553 міліонів корон; власний капітал Кооп. Фербундет кругло 78 міл. корон. У кооперативах і заведеннях К. Ф. працювало у 1938 році кругло 7.200 осіб. Цифри ті говорять вираз-

*) Мабуть тут помилка: члени кооператив правдоподібно покриваються з членами профес. союзів, коли правдою є, що обидва рухи рекрутуються з цієї самої суспільної сфери. — **Редакція.**

ною мовою. Їх значіння виступає на яву особливо, коли зважити, що ходити про суспільний рух, що репрезентує ріжні суспільні круги та господарські ділянки.

В пресі приватної торгівлі, як звичайно, можна вичитати усіляке про кооперативи; але до якої міри ця критика не є оправдана, виходить найкраще з того, що многі заможні міщанські родини мають беззастережне довіря до кооператив та постійно підчеркують позитивну ролю споживчих товариств. Під цим оглядом дуже повчаюча історія з відомим товаровим домом „Пауль У. Берґстремс А. В." у Штокгольмі. Коли перед 3 роками К. Ф. набув це підприємство, деякі буржуазні круги крутили головами; їх непокоїло майбутнє поважаного товарового дому, чи під кермою К. Ф. він удержить свої добрі традиції. Сьогодні всі можуть переконатися, що кооперативне ведення підприємства перевищило найбільші сподівання. Оборот дому росте з року на рік: у 1938 році досяг кругло 18 міліонів корон проти кругло 14 міліонів кор. у 1937 році.

У конґресі взяло участь 911 делеґатів. З нагоди ювілею були численно заступлені заграничні кооперативні союзи; від численних інших кооп. організацій наспіли ґратуляційні депеші. На чолі делеґації шведської влади стояв міністер Пер Альбін Ганссон. Були також заступлені усі керівні урядові органи для господарства та споріднені суспільні організації. Усі підкреслювали у своїх привітальних промовах важливе господарське, соціяльне і культурне значіння кооп. руху.

Конґрес мав радість оглядати двох ветеранів руху, що брали участь в основанні К. Ф.: Коха і Аберґа.

Йдучи за своїми традиціями гостинности союз запросив усіх учасників конґресу на виставу до опери.

Цей конґрес — це був високоінтересний перегляд великого чину.

П. Ольберґ.

ТРИ ЮВІЛЕЇ В МОРАВСЬКІЙ КООПЕРАЦІЇ.

Нещодавні грізні для колишньої Чехословаччини події, що привели зпочатку до виправлення границь колишньої Чехословачиини з її сусідами, а відтак до позбавлення колишньої Чехословаччини її політичної незалежности, викликали незвичайне зацікавлення Моравою. Остання, як й її старша сестра — Чехія, є складовою частиною утвореного в березні біжучого року Німецького Протекторату Чехи та Морава. Протекторат цей складає під цей час обшар біля 50.000 квадратових кільометрів з населенням в 7 мілійонів люда. До березневого розділу колишньої Чехословаччини, Чехія мала 52.100 квадратових кільометрів з населенням в 7 мільонів люда, тоді, як Морава (разом зі Шлеськом) 27.000 кв. кільометрів і майже 3.6 мілінів населення.

Як на Чехах, так і на Мораві кооперація більш як перед півстоліттям почала притягувати на себе увагу широких кругів населення та порівнюючи рано досягла в ріжних своїх галузях значних успіхів.

В біжучому (1939) році моравська кооперація може відмітити де-кілька своїх ювілеїв. Перший з них — сороколітній ювілей Центрального Союзу сільсько-господарських кооператив (БРНО—СВАЗ) в Брні; статут цього Союзу був зареґістрований в квітні місяці 1899 року. Зпочатку це була скромна каса для приналежних до союзу кооператив, а також центр для уділювання їм порад та ревізії їх діяльности. За перший рік роботи Центрального Союзу в ньому було 168 членів; вклади були не вище 167.000 корон, а річний оборот по касі не перевищував 1,137.000 корон.

А нині — це солідна союзна організація, до якої входить понад 1400 членів, а з них 560 — це кредитові кооперативи; вклади, що внесено до союзу, досягають 215 міліонів корон; уділи членів перевищують 6 міліонів корон; загальний річний оборот по касі перевищує 6 міліярдів 678 міліонів корон.

Центральний Союз не має права вести жадної торгівлі (крім торгівлі грошима). Але при ньому існує, під назвою МОРАГРО, торговельна з кооперативним характером організація для заосмотрення кооператив потрібними предметами та товара-

ми. Вона працює з БРНОСВАЗ-ом у повному контакті та навіть користується його кредитовою підтримкою. Що до оборотів цієї організації можна мати уяву з того, що в році 1937-м було продано 44.825 вагонів ріжних товарів на суму понад 454 міліони корон.

Успіхи Брносвазу за 40 літ його існування тісно звязані з невтомною та енергійною діяльністю його голови Франтішка В е н ц е л я, який з року 1924 є предсідником БРНОСОЮЗУ, а в цьому році святкує 25-тилітний ювілей своєї праці в союзі. Окрім обовязків голови, пан Фр. Венцель є ініціятором та помітним працівником у всіх головних галузях сільсько-господарської кооперації на Мораві. Цікаво, що пан Венцель з юнацьких років намітив собі професорську карєру. Але смерть його брата, сільського господаря в Унеразді (Морава), де його діди та прадіди господарювали на протязі 300 років, спричинила, що пан Фр. Венцель замісць читання лєкцій на високій сільсько-господарській школі у Брні взявся за плуг. Треба відмітити, що серед Чехів подібна зміна професії є явищем зовсім не рідким; воно свідчить про силу привязання Чехів до землі, як і про силу традиції, яку уважає роботу на ріллі найшляхотнішим заняттям.

Фр. Венцель присвятив більшу частину свого життя роботі на кооперативній ниві. Він працював в цій галузі не лишень як практик, але й як теоретик, учений. Його праця про історію кооперації на Мораві до року 1885, видана в році 1938 ЦЕНТРОКООПЕРАТИВОЮ, стверджує це. Його заслуги в цій царині узнані не лиш ЦЕНТРОКООПЕРАТИВЮ, що обрала його заступником голови, але й мужами науки, що довірили йому, в характері доцента, читання лєкцій кооперації на високій сільсько-господарській школі у Брні.

Не було б зайвим згадати тут про третій ювілей в цьому році, що його святкує моравська кооперація, а саме — про сороклітнє перебування в БРНОСВАЗІ, на пості директора цього центрального союзу, Володимира П о з д і р к а. Останній перебуває з дня заснування БРНОСОЮЗУ на відповідальній посаді начального директора; він не залишав свого місця протягом цілих 40 літ його праці в союзі та присвятив усі свої сили й енергію на зміцнення й розвій цієї установи.

Побажаємож цим трьом ювілятам ще довгі роки працювати для добра моравської кооперації.

С. Бородаєвський.

РОЗМАХ ЕЛЄКТРИЧНОЇ КООПЕРАЦІЇ В АМЕРИЦІ.

З кінцем червня 1937 року було в Злуч. Державах Америки 259 кооператив для спільного відбору елєктричної струї. Велика їх більшість, бо 214 була заснована недавно, саме по введенні в життя державної програми елєктризації села у 1935 р о ц і (в звязку з іншими великими публичними роботами уряду Рузвельта в боротьбі з безробіттям та кризою). Ці кооперативи взяли участи у державному кредиті на ціль елєктризації села. Решта, 45 кооператив, були засновані скорше, деякі ще у 1914 році.

Кооперативи ці є ріжних розмірів. Є між ними такі, що доставляють струю 50-ом особам, а є й такі, що мають 5500 відборців струї. Є вісім кооператив, що мають поверх 22.000 відборців. Члени елєктричних кооператив перебирають на себе сітку ел. сполуки та удержання всього урядження.

Кредити на елєктризацію села уділює „Рюрел Елєктрифікеймен Адміністрейшен", не лиш кооперативам, а й іншим спілкам. З кредитів по 30. VI. 1937 одержали кооперативи 76,8%.

Струю відбирають від громадських елєктрівень, коли є в поблизу, або від приватних. Кілька кооператив при допомозі держави побудували власні елєктрівні.

Більшість ел. кооператив кермується загальними кооп. правилами: неограничене число членів, один член один голос; що до цін, то годі установляти їх на „ринковому рівні", там де нема конкуренції в постачанні струї на село. Ціни звичайно установляють на такому рівні, щоби вони крили всі кошти та давали змогу сплачувати позички і творити резерви.

Після звідомлення „Сільської Елєктр. Адміністрації" досі поставлено понад 25.000 миль сполуки, а користає з елєкт. струї понад 110.000 хліборобів.

СЕРЕД КНИГ

Д-р Жорж Фоке: Кооперативний Сектор, авторизований переклад д-ра Ю. Студинського, з передмовою дир. Остапа Луцького.

Минуло вже декілька місяців, як появилася оця невелика обємом книжка (135 ст.), читаємо її не один раз, дискутуємо з зацікавленням її появою, а якось важко зібратися на її належну оцінку та аналізу її багатого й насиченого поважними проблємами змісту. Книжка д-ра Фоке не легка, до її оцінки не можна підходити наосліп. Читач не скоро розкусить оцей овоч блискучої й відважної думки бистрого обсерватора кооперативного руху й передового тепер речника кооперативної ідеольоґії, зате більше матиме вдоволяння після вважного труду. Не легка теж мабуть була праця перекладача та редакції з текстом праці д-ра Фоке. Він бо, хоч і вийшов зі школи Жіда та інший має спосіб мислення й викладу. Спосіб мислення Жіда був радше індуктивний, легкий, багатий у прикладові диґресії, д-р Фоке мислить дедуктивно, короткими фраґментами, короткими відступами й дефініціями. Не сподіватися нам у нього теж такої строгої послідовности викладу, якою блистів наш, український кооперативний мислитель Михайло Туган-Барановський. Але спосіб д-ра Фоке має свій смак і індивідуальний вислів, до якого зрештою не важко привикнути.

Довголітній керманич кооперативного відділу Міжнароднього Уряду Праці в Женеві, д-р Фоке об'їздив чимало скооперов. країн, старався докладно збагнути й найдрібніші нюанси кооперативної практики, організаційних метод і обставин, у яких вони реалізуються й на підставі обильного матеріялу заобсервованих фактів незвичайно живою думкою добудовує доктрину кооперації. Знайомий він і з нашим кооперативним рухом та його провідниками, побував у нашому краю — ми маємо підставу бути вдячні його прихильності до нас.

В формуванні кооперативної доктрини д-р Фоке твердий, хоч і не без здорового творчого оптимізму. Коли деякі з його попередників мріяли про розвиток кооперації аж до побіди її, як однородної суспільно-економічної форми, то д-р Фоке не поділяє їх оптимізму, бо „ніколи не було в історії випадку і також тепер нема ні одного суспільства, навіть найменш розвиненого, щоби воно мало тільки одну з цих господарських форм, яку в теорії виріжнюють економісти..."

Натомість дефініюючи й аналізуючи чотири суспільно-господарські сектори: публичний, капіталістичний, суто-приватний і кооперативний, видвигає моральні, переважні елементи останнього, які все творитимуть основи його розвоєвої сили й додатно виріжнюватимуть від інших. Відкидаючи інтеґральний кооператизм, як візію економ. майбутности, хоче д-р Фоке затримати всі ті моральні цінности, що є основою корператизму. Місце кооперації в сьогочаснім господарстві, це головна проблєма праці д-ра Фоке.

З особливим притиском підкреслює автор вагу гармонійної синтези економічного й соціяльного чиника в кооперативних обєднаннях бо якщо кооперативний рух „буде нездібний виконати своє моральне завдання, буде теж нездібний виконати й своє економічне завдання". (Ст. 35). Д-р Фоке не такий теж однобічний, як його вчитель (Жід) та інші співтовариші. Він не противник економічної ріжнородности кооперативного руху, ні такий беззастережений прихильник примату споживчої кооперації. Спеціялізація кооператив є дуже часто потрібним засобом для навязання тіснішого звязку між членами, але „ріжні тим, що в них ріжне, будуть

зєдинені тим, що в них подібне". „Кооперативний рух є один, а водночас ріжний". Ріжний економічною, професійною, територіяльною структурою повинен зберігати духову одність, що й є власно суттю кооператизму.

Найцікавіший III-ий розділ праці д-ра Фоке „Кооперативні інтеґрації". З розвитком вимінних взаємин у купецькій і капіталістичній економії прорвався суспільний вузол між продуцентом і консументом. Розділило їх — каже д-р Фоке не тільки фізичне віддалення, але ще більше сама суть — неособова і абстрактна — чистих економічних взаємин. Особистий чинник взаїмної співпраці й залежности, взаїмної пошани і праці й інтересу продуцента й споживача перервала у економічному процесі широка полоса купецької господарки. Кооперація гуртує зразу вільні господарські одиниці при вступній і кінцевій фазі економічного процесу, змагає теж до інтеґрації, тобто обхоплення повноти економічного процесу, від джерел продукції до консумції. Але ні інтеґрація споживчих кооператив, що йде з низу до гори, ні інтеґрація хліборобських, чи інших виробничих кооператив, що йде в противному напрямі, не можуть обняти цілости економічних процесів. Повна кооперативна інтеґрація можлива лише в двох випадках: 1. Якщо процес є короткий і замкнений самий у собі (прим. сільські кооп. млини, пекарні тощо), 2. якщо без огляду на віддаль, яка ділить початкове виробництво від кінцевого споживання, два прим. ланцюги кооперативних інтеґрацій, — один для збуту сільгосподарських кооператив, а другий споживчих у стремлінні для осягнення джерел постачання стрічаються зі собою та в точці своєї зустрічі зчіплюються разом для співпраці. Неможливі відокремлені інтеґрації поодиноких видів кооперації. Для повної кооперативної інтеґрації треба їх співпраці, поспільної пошани умовин життя й праці, розуміння ваги суспільного чинника чи пак переваги його над економічним. Треба отже, щоб для кожного означеного продукту всі слідуючі по собі економічні стадії, від селянського аж до домашнього господарства, виконували до повного економічного етапу наперед безумовно сіл.-господ. кооперативи, а дальші етапи, щоби переводили споживчі кооперативи (деякі посередні етапи можуть виконувати спільні підприємства). Таке становище займає Фоке до питання про місце кооперації в суспільному господарстві та до питання про співпрацю поодиноких видів кооператив. Так само займається в своїй праці д-р Фоке місцем одиниці в кооперативному об'єднанні, становищем кооперації до етатизму, а в другій, додатковій частині старається вияснити різницю між кооперативним обєднаннями та іншими, що можуть мати теж суспільний характер взаїмної допомоги. Тут можна теж найти ясне відріжнення кооператив від псевдокооператив, цікаві завваги до основних кооперативних правил, (добровільности членства, участи в кооперативних оборотах, рівности осіб), цікавий погляд на кооперативну ренту й її влучну дефініцію (залежність від якости кооператорів). В додатку подає Фоке статистичні дані всесвітнього кооперативного руху й схеми до деяких розділів (головно до III-го розділу) — правда, не надто проглядні для читача.

Книжка д-ра Фоке, це цінне придбання в нашій перекладній, кооперативній літературі; вона не тільки вчить, а й розбуджує чимало власних рефлєксій та допомагає до самообсерваційї і належних висновків. Авторові передмови годиться подякувати за ясне впровадження, без якого читачеві не легко було б пробиватися крізь таке багацтво, але надто фраґментарним стилем креслених думок автора.

І. Витанович.

Chmielewśki Z.: Kartki z przeszłości Centralnej Kasy Spółek Rolniczych Warszawa, 1939,

В 1939 р. минає 50 літ від основання Стефчиком першої кредитової кооперативи типу Райфайзена. В звязку з цим ювілеєм стоїть і видання моноґрафії Кредитової

установи »Центральної Каси Рільничих Спілок«, що відіграли поважну ролю в розвитку кооперації на терені Галичини. Цею монографією є »Картки з минулого€ З. Хмєлевського, одного зі співробітників кооп. руху. Ця монографія являється останнім твором б. п. автора.

Центральна Каса, як краєва каса для Рільничих Спілок у Львові, від її урухомлення т. є від 1. І. 1909 до 8. ІІ. 1919 була установою краєвого самоврядy б. Королівства Галичини і Володимирії з Вел. Краківським князівством. Галицький сойм в 1899 р. приняв проєкт утворення патронату краєвого виділу над ощадностево-позичковими спілками. Управителем бюра патронату іменовано Стефчика. В тому часі було 26 кредит. кооператив на тому терені. До 1.VII. 1934 р. прибуло нових 1498 кооператив. Великою заохотою для них було уділюваннє патронатом причинку в висоті 400 кор. на купно огнетревалої каси, ділових книг і підручника та покриття коштів зареєстрування. Крім цего уділення 3—5 тисяч корон позички на протяг 4 літ. Крім патронату ухвалою сойму з 1899 р. створено ще позичковий фонд для тих кредитових кооп. в висоті 2 мілонів корон. До цього мало впливати через 50 літ щорічно 40.000 корон з буджету краєвого виділу. Рівночасно виділ міг побирати з Краєвого Банку зачети на р-к будучих рат. В 1902 р. утворено »збірний біжучий рахунок« в Краєвому Банку для реґульовання грошевого обороту кред. кооператив. Були кооперативи такі, що мали надмір капіталу, а другі мали його замало. Почали одні другим позичати і тому витворився хаос. Для запобігання цему й утворено цей збірний біж. р-к. Оборот його 1903 р. виносив на вплатах 1,256.463 кор. на виплатах 892.715 корон.

Хотяй патронат мав велику свободу діяння в краєвому Виділі, однак хотів зовсім унезалежнитися від нього. В. 1907 р. краєвий сойм ухвалив статут центральної каси і затверджено його у Відні 13. Х. 1908 р. Сойм призначив 2,000.000 корон на закладовий капітал. В тій цілі віддав весь »позичковий фонд« 520.814 кор. і отворено кридит в Краєвому Банку до квоти 1,479.185 кор. Крім цего переняла вона льокації кооператив у висоті 2,673.646 кор., а рівночасно і позички уділені кооперативам на 4,165.344 кор. До Надзірної Ради ввійшли з українців др. Ярослав Кулачківський, дир. „Дністра" як віцепрезидент, о. М. Раставецький і рільник з Беневи (п. Підгайці), М. Содомора на 7 членів Над. Ради. До Дирекції не ввійшов ніхто з українців. Каса розвивалася добре. Білянсова сума на 31. XII. 1913 р. виносила 10.952.060 К. Уділених позичок було 8. 681.042 К., льокації кооператив 8.676.170 К. (970 Кооп.) себто 79 проц. білянсової суми. В 1914 р. почали льокації кооператив маліти і з днем 1. VIII. вони зменшилися на 2,8 міл. К. В дні 30. серпня 1914 вона евакувалася до Нового Санча, а відтак до Відня. Мимо війни вона в своїй діяльности не брала під увагу признаної мораторії, а переводила нормально виплати вкладок. Крім цего не переривала звязків з кооперативами і працювала дальше не зважаючи на воєнні події.

Підчас війни льокації кооператив в Касі зростали і осягнули в 1918 р. квоту 231,7 міл. К. Їх переливано переважно до П.К.О., а також і в інших банках.

В дні 11. грудня 1918 р. Центральна Каса перемінилася з самоврядної інституції на установу оперту передусім на кооперативах і своєю діяльністю обняла рільничі кооперативи ріжного типу та піддалася опіці Міністерства Рільництва. В дні 8. ІІ. 1919 затверджено новий статут. Однак реалізація реорганізації стрінулася з поважними труднощами. На останньому засіданні Над. Ради 14. VI. 1919 віцепрезидент Ради др. Степан Федак вніс на руки предсідника писемний протест проти ухвали зміни статуту.

Крім цего давався в знаки і партикуляризм. Він проявився передусім в тому, що не осягнено порозуміння відносно фузії патронату з Варшавським Союзом. Також перенесення місця осідку Каси до Кракова і перебування начального директора Стефчика через 4 літа в Варшаві мало некорисний вплив на розвиток Каси. Інфлянція потя-

гнула за собою зменшення капіталів внаслідок обезцінення їх. І так вкладки краєві і державні, що в 1914 р. виносили 2,5 міл. К. в 1923 р. — 13 тисяч, уділи Кооператив виносили в 1923 р. 8 тисяч, льокації Кооператив виносили в 1914 р. — 11,1 міл. к., а в 1923 р. 18 тисяч К.

Вправді перевалютування білянсу на основі розпор. з 14. V. 1924 р. побільшило маєток на 132.000 зл., однак всетаки маєтковий стан не був вдоволяючий. Вправді терен діяльности поширився на цілу державу. Однак брак відповідних фондів, партикуляризм гамували її швидкий розвиток. Відділ в Вильні оснований 1925 р. мав 303 кооператив з кінцем 1929 р. Однак в часі кризи наступив спад членів на 25 проц. Цей спад наступив внаслідок ліквідації Кооператив, основаних під натиском адміністраційної влади. Відділ в Луцьку мав з кінцем 1937 р. 301 кооператив. Спад кооператив 20 проц. (в 1929 р. — 365 кооп.). Відділ у Львові в 1930 р. мав 723 кооп., в 1937 р. — 658 кооп. отже спад 9 проц. Побоювання, як підчеркує автор, що відпадуть від Патронату всі українські кооперативи, тільки в незначному степені сповнилися, бо не всі українські Каси Стефчика відлучилися від Патронату. Також зазначує автор на основі статистики кооператив за 1936 р., що в порівнанні за 1933 р. в 1936 р. кількість рільників в кооперативах, що належать до польських Союзів зменшилася, а в українських збільшилася:

ВОЄВІДСТВО	Польські Союзи		Українські Союзи		% поляків	% українців
	1933	1936	1933	1936		
	в тисячах					
Львівське . .	209,4	197,4	118,0	173,1	55,8	41,4
Станиславівське .	48,3	49,3	129,0	178,4	17,9	68,6
Тернопільське .	77.2	71,8	115,0	186.3	47,4	50,8
Разом	334,9	318,5	362,0	537,8	—	—
Процентово . . .	100	95	100	149	—	—

Крім цего ще Відділи в Торуні, Варшаві, Люблині, Сандомірі і Кракові. Книжка дає багато цінного матеріялу про кредитову Кооперацію на наших землях. Є написана приступно і цікаво.

І. Гурик

З ПРЕСИ і ЖИТТЯ

Фінансовий тижневик „La Situation Economique et financière", лютого 1939. р.) обговорює проєкт ревалюації (нового оцінення вартости) золота в банку Анґлії, — що його предложено англійському парляментові:

»Пишучи кілька тижнів тому про перенос 200 міліонів фунтів штерлінґів золота з Банку Анґлії до »Британського вирівняльного фонду«, ми замітили, що незважаючи на знижку фунта штерлінґа від 1931-ого р. і сполучену з тим звишку цін золота в Льондоні золота резерва Банку далі обчислюється на основі давнього парітету.

Отже, коли резерва Банку зменшилася в білянсі з 12. січня 1939 з 326 на 126 міліонів, то Еґалізаційний фонд отримав вдійсності не 200 міліонів, але 350 міліонів фунтів золота, бо рахунковість Фонду є ведена у сучасній вартости фунтів штерлінґів. Цих 150 міліонів надвишки береться з того, що за унцію золота платять згідно з курсом 150 шілінґів, а не 85 шілінґів, (як в теорії обчислював Банк Англії.

Цей перенос золота, що дозво-

ляв відновити резерви Еґалізаційного фонду, мав теж і добрі наслідки для курсу фунта штерлінґа, бо його вважають за добрий знак, що британський уряд хоче боронити свою валюту; з другого боку Фонд є тепер достаточно озброєний, щоби забезпечити оборону гроша та протиставитися втечі капіталів з Льондону.

Навпаки, цей перенос золота зменшив був золотий підклад Банку Анґлії з 326 на 126 міліонів та зменшив був відсоток золотого підкладу емісії банкнотів, яка не була пропорціонально зменшена. В тому самому часі, як анґлійський уряд відібрав 200 міліонів золота Банкові, він дав йому таку саму суму скарбових бонів — щоб емісія банкнотів була покрита, фунт за фунт, в державних вартісних паперах, або в золоті, як цього вимагають статути. Отже, коли на початку січня ц. р. 556 міліонів випущених банкнотів були покриті 326 міліонами фунтів золота та 230 міліонами фунтів державних вартісних паперів, то в білянсі з 12 січня ц. р. загальна сума випущених банкнотів була знижена до суми 526 міліонів фунтів, по ресорбції емісій з приводу кінця року; золотий підклад був 126 міліонів, а покриття у державних вартісних паперах — 400 міліонів. Відношення золота до банкнотів в обігу впало з 67 відсотків на 26 відсотків.

У фінансових льондонських колах уважали, що низькість цієї пропорції, хоч вона зовсім теоретична, всетаки може шкодити курсові британського гроша. Тому анґлійський уряд предложив проєкт, який одобрює збільшення фідукційної емісії, тобто збільшення цієї частини грошей, що не є покрита золотом; цей самий проєкт постановляє, що грошевий підклад Банку Анґлії буде оцінюваний тепер по с у ч а с н і й вартости золота, а вислід цієї ревалюації буде в першій мірі призначений, щоб зменшити фідуційний обіг 400 міліонів фунтів на 300 міліонів фунтів штерлінґів.

Як ми вже казали, золотий підклад Банку Анґлії мав в останньому білянсі 126 міліонів, беручи, як основу, ціни золота 85 міліонів за унцію. Якщо тепер грошевий підклад буде обрахований по дійсному курсі золота в Льондоні, наприклад 148 і пів шілінґів, то він виноситиме 220 міліонів фунтів.

Отже 556 міліонів випущених банкнотів будуть покриті по ухваленні закона ось так: 226 міліонів фунтів — золотом, і 300 міліонів — державними паперами. Відношення золотого підкладу до випущених банкнотів, яке знизилося на початку січня з 67 на 26 відсотків, збільшиться до 43 відсотків.

Новістю в цій системі є те, що Банк Анґлії буде кожного тижня наново оцінювати свою золоту резерву. Вона буде знижатися, якщо штерлінґ звишкуватиме, тобто коли спадатиме ціна золота; в противному випадку вона буде збільшуватися.

Ця щотижнева девалюація золотого підкладу могла спричинити кожного тижня і зміну висоти емісії банкнотів. Отже передбачили, що коли буде знижка штерлінґа, тобто звишка вартости золотого підкладу, то цю надвишку Банк Анґлії передасть вирівняльному фондові. Навпаки, якщо фунт звишкуватиме то фонд передасть Банкові у золоті або в скарбових бонах цю ріжницю, щоби забезпечити емісіям бажане покриття в золоті або в державних паперах. Іншими словами принятий спосіб вводить стабілізацію емісії банкнотів.

ПОЯВИЛАСЯ НОВА КНИЖКА ВИДАННЯ РСУК:

„БУКВАР КООПЕРАЦІЇ"

К. КОБЕРСЬКОГО.

50 ілюстрацій в тексті. Легкий виклад елєментів кооп. знання для навчання на кооп. курсах. 160 ст. друку. — Ціна 1.30 зл.

з процентами включно, себто більше як 16 фунтів річно*). Дуже правдоподібно теж, що ця людина, якщо вона робила б свої закупи у приватного крамаря, мусіла б заплатити за побраний крам о 10% більше і вкінці вийти ще з довгом у сумі що найменше 5 ф.

Серед таких обставин цілком природна річ, що число членів і обороти кооператив скоро зростали та що робітництво в инших частинах країни пробує іти за цим щасливим прикладом. Капітал кооперативи збільшився в дійсности, мимо її поширення, так скоро, що вона незабаром мала більше грошей, як їх потребувала та що через те була примушена вкласти його в инші підприємства. Спершу основано млин, що є в руху від 9 років і дав у 1861 р. 10.000 ф. надвишки. Основний капітал, вложений спочатку у це підприємство, виносив 2.000 ф. і він уже тепер збільшився майже до 30.000 ф., з чого рочдельська кооператива вплатила 9.000 ф. Млин став у повіті великим підприємством і гуртівнею для многих сусідніх кооператив.

Відтак кооператори спромоглись на ще відважніший лет. Вони приступили до здійснення дуже сміливого почину. Рішили обєднати працю із капіталом, щоби бути власними роботодавцями та ділитися овочами своєї праці".

Ніколи не появилося краще звідомлення про практичну діяльність рочдельської кооперативи. Дякуючи чудовій системі кооперативної праці, робітнича родина може заощадити 16 фунтів річно.

Варто далі послухати цього журналіста, що його слова обійшли ввесь світ. Він пише:

„Основана в 1857 р. фабрична текстильна кооператива має тепер один із найкращих фабричних будинків у місті, виряжений у наймодерніші машини. Як казали мені, плянують збудувати ще один такий самий будинок. Капітал фабрики виносить нині 68.000 фунтів. Фабрика розділила в 1861 р. 5.599 фунтів надвишки. Від самого початку вели її дуже розумно. Хоча кріза дається їй, як і иншим фабрикам, дуже в знаки, все ж таки працюють у ній три дні тижнево.

Мушу підкреслити, що кооператори дуже причинилися до полегчення дошкульних злиднів. У перших часах розвитку руху приходилося йому поборювати не малий опір людей, що добачували в ньому комунізм, соціялізм та всякого рода инші страхіття. Однак добрий вплив, який кооперативи мали на вигляд і поліпшення становища робітництва, так очевидний, що навіть найбільший еґоїст не мігби відмовити їм своєї підпори. Коли фабриканти шукають нових робітників, вони все воліють кооператорів. Самодовіря, розсудливість, любов до порядку, що їх збудила кооперація в робітників, дуже високо підносять їх понад инших. А їх спосіб господарювання навчив їх без сумніву краще пережити важкі часи".

---

*) Високу надвишку треба пояснити собі тим, що в цьому часі торговельні ціни дозволяли на далеко вищу надвишку, ніж це можливо було б у нинішніх часах.

Так кооперація розвязала „проблєму" економістів. Вона доказала, що це ніяка теплична рослина, яка потребує, аби її огрівали, ненастанно доглядали, підсилювали й пестили. Навпаки, вона доказала, що це здоровий, сильний, зимовий кущ, який запускає корні в кожному хоч трошки доброму ґрунті, якому не шкодять ніякі вітри, а буря скріплює його навіть.

Автор допису в „Таймсі" розумів дуже добре, як треба поглянути на справу кооперації, та, без сумніву, мав симпатії для духа самопомочі між робітництвом. Ніхто так гарно, звязко та зручно не сформуловував користей, що їх має родина від приналежности її до добре веденої кооперативи, як саме він, пишучи, „що одна тільки родина заощадила впродовж своєї 8-літньої приналежности до рочдельської кооперативи 16 фунтів річно тоді, як вона, купуючи у приватних крамарів мусіла б платити за крам о 10% дорожче й остаточно залишитися ще в них у довгах". Це сказано ясно, поглядово та легко зрозуміло для кожного читача. Тимто кожний повинен затямити собі ці слова.

Справоздавець „Таймсу" висловлюється теж із великим признанням про рочдельських піонірів, що радо й щиро подавали йому подрібні відомости про кооперативу. Він каже:

„Рідко коли люди говорять про себе так щиро як рочдельські піоніри, що є певні своєї справи та не побоюються ніяких небезпек, що їм можуть грозити з цього. Зменшення обороту й капіталу підприємства все ж таки непокоїть масу. Оборот рочдельської кооперативи зменшився протягом дванадцяти місяців більш як о одну третину. Що ж до вкладів, то підняли їх за цей час на суму 21.000 фунтів, із чого правдоподібно припадає найменше 16.000 фунтів на безробітних членів, що мусіли вибрати гроші, аби вдержатись. Правда, всі ці суми через закупно краму повернулись назад до кооперативи. Річна надвишка покупців, разом із вплатами на уділи, зменшили капітал підприємства не більш як о 1.000 ф. Тут не має місця для можливости перенесення уділів на треті особи. Бо після статутів кооперативи кожний член має право підняти свій уділовий капітал готівкою аж до 5 ф., а за дозволом управи навіть до 2 ф. Коли ж злидні примусять члена, підняти навіть ці 2 фунти, тоді перестає він бути членом кооперативи. Більш як 300 членів мусіло зголосити в цей спосіб свій виступ із неї. Треба надіятися, що вони назад повернуть до неї, як тільки часи покращають".

Всі вони дійсно повернули згодом назад до кооперативи.

Вище зазначене звідомлення подає теж подробиці зі статутів і практики рочдельської кооперативи, що можуть зацікавити кожного читача історії рочдельських піонірів. Однак читач цеї книги повинен насамперед знати, як рочдельська кооператива видержала американську громадянську війну та бавовняну кризу. Кооператива стояла сильно, твердо й непорушно. Кооперативний корабель був найпевнішим пристановищем серед бурі. Понижчі числа, що їх подаємо в заокругленні, найкраще ілюструватимуть наші слова.

Спершу кілька чисел про стан кооперативи перед вибухом бавовняної кризи. Від 1857—1860 рр. число членів зросло з 1800 до 4600, капітал з 15.000 ф. до 57.000, оборот з 80.000 ф. до 147.000 і надвишка з 5.000 ф. до 15.000 річно.

Від 1860—1864, за повної доби бавовняної кризи надвишка збільшилась у нерівних відступах часу з 15.000 до 22.000 фунтів.

У 1861 р. кооператива відчула наслідки браку бавовни. В першому чвертьріччі цього року виносили приходи за проданий товар 47.000 ф., в останньому чвертьріччі зменшилися вони до 42.000 ф. В 1862 р. бавовняна криза осягнула свій вершок. Дві третини рочдельських робітників знайшлися майже цілком без праці. Фабрики зачинено. Населення у великій частині мусіло жити з передніших ощадностей. У цьому році число членів кооперативи зменшилися о 500, капітал зменшився о 4.500 ф., а оборот виносив о 32.000 ф. менше. Однак чиста надвишка виносила навіть у цьому році 17.000 фунтів.

Кооператива не тільки видержала в цьому часі, в якому сподівалися її занепаду, але всі три її відділи, споживчий, млиновий, і фабричний, дали разом протягом бавовняної кризи 1.500 фунтів підмоги для безробітних. Із цього сама споживча кооператива дала 750 ф. Крім того дала вона в тому самому році 1.840 ф. на освітні цілі. Надвишка її для своїх членів осягнула в цьому часі суму 70.000 ф. Хто хоче познайомитися з ближчими числами, хай перегляне таблицю, що її подаємо в 21 розділі цеї книги. З них видно, як укладалося становище рочдельської споживчої кооперативи протягом багатих у події років, коли американські власники невільників боролися за панування своєї нагайки.

Млинова кооператива мала в 1860 і 1861 р. 10.000 фунтів річної надвишки. В 1862 р. надвишка зменшилася до 8.000 ф. Однак уже в наступному році підвищилась вона знову до 10.000 ф. Фабрична кооператива задержала протягом усієї бавовняної кризи свої платні, працювала довше як кожна инша фабрика в околиці та платила тижнево 3 фунти до фонду допомоги.

Ці робітничі кооперативи закріпили своє місце в промислі й торгівлі. І вони не ухилювались од обовязків, що в часах загальних злиднів, спадають на заможніх.

Стан так званих продукційних кооператив, оскільки вони були в русі, був також відрадний*). Ці фабрики працювали в 1862 році 3 дні тижнево, чим пересічно перевищали всі инші фабрики в місті. В Рочделі та його передмістях було тоді 93 бавовняних прядільнь. Більш як три четвертини з поміж них застановили цілком працю. Пересічно, коли взяти під увагу всі фабрики, робітники працювали тижнево менше як один день. Замітна річ, що напів кооперативні фабрики, по яких сподівалися, що вони занепа-

*) Кажемо продукційні кооперативи, щоби відрізнити продукцію від розподілу. Природна річ, усі фабрики є продукційні. Фабрики, що в тому часі вважалась кооперативам, були здебільшого акційні підприємства на кооперативних основах.

дуть у часі кризи, були в стані довше працювати як їх конкуренти.

*
**

В 1862 р. оснували рочдельські піоніри ще одну свою філію*) на Блу Пітс**). Ця крамниця коштувала 700 фунтів. У наступному році збудували різню і стайні за 1.000 фунтів. Далі оснували нову філію у Пінфолд, що коштувала рівнож 1.000 фунтів. Як на тяжкий рік (1863) було це дуже гарно. В 1864 р. відкрили вони філію біля мосту Спотленд, що коштувала 1.500 ф., ще другу при вулиці Олдгем, що коштувала 1.700 ф. і буерсільську філію, що її кошти будови виносили 1.000 ф. Піоніри говорили у своїй скромности, що ці будинки не поганять околиці. В дійсности це були гарні, привітні та показні будівлі. Не було ще тоді в Рочделі ратуша, що є нині окрасою міста.

А проте це ще не все. Піоніри розпочали роботи при Жабиній вулиці, щоби збудувати свій великий центральний склад, що мав бути окрасою міста. Рочдельці дуже любувались у будівельному мистецтві.

*
**

В скрутному часі, коли робітництво багато терпіло, виринуло питання, чи члени кооперативи мають право до публичної запомоги. Запомогами орудував центральний комітет, що до його каси плили датки з усеї країни. Головою його був лорд Дербі. Він перевірював цю справу та предложив справедливий плян розподілу цих грошей. Варто, щоби не забулося, про цей великодушний та розумний плян. Лорд Дербі говорив:

„Окрема справа з кооперативами. Відомі під цею назвою спілки це крамниці, де продають харчі й одежу і млин, що здебільшого є ведені на кооперативних основах. Однак так звані продукційні кооперативи є зправила, коли не завсігди, звичайні собі акційні товариства, з малими уділами робітників бавовняного промислу. Причини, що повели до їх основання, приносять робітництву найбільшу честь. Нема що й казати, ці кооперативи сприяли поширенню ощадности, поміркованости та тверезости, чим надзвичайно причинилися до морального й фізичного піднесення робітництва. Проте без сумніву уділи деяких кооператив мають під теперішню хвилину тільки дуже малу вартість, а в деяких випадках вони цілком безвартісні. Чи посідання одного або кількох уділів може бути причиною, щоби виключати цих людей від запомоги? Після поведінки щадничих кас відповідь на це питання мусіла би бути притакуюча. Тим більше, що ощадности членів кооператив процентувалися досі дуже добре. З другого боку треба пригадати, що щадничі вклади виплачують при піднятті їх по повній номінальній вартости, тоді як уділи продукційних ко-

---

*) Блищі відомости про філії рочдельської споживчої кооперативи знайде читач у 22 розділі цієї книги. Згадка про них на цьому місці має на цілі, показати, що рочдельські піоніри робили в часах кризи все, що тільки могли.

**) Блу Пітс це нинішня рочдельська міська округа Каслетон (Castleton).

оператив мають у многих випадках не тільки меншу вартість, але при продажі дають їх власникам дуже мало або майже нічого. В крайньому разі, коли хочемо признати їм право до запомоги, можна би жадати від них, щоби вони льомбардували (заставляли) свої уділи та у відповідному часі не мали з них грошевої користи. Тимто, на мій погляд, є вони в цих випадках управнені до запомоги, бо не мають ніяких инших джерел помочі".

Др. Уотс (Watts) звернув увану на засіданні центрального комітету, де висловлено цю думку, на те, що не можна льомбардувати уділів членів продукційних кооператив. Він подав приклади, де люди мусіли піднимати ці уділи з великими стратами для себе, ще заки їм признали право до запомоги.

Лорд Дербі відповідав на це: „Мені й на думку не приходило, твердити, що треба додержувати ці умови у всіх випадках. Мені ходило тільки про те, щоби уникати суворости".

Лорд Еґертон зауважив до цих виводів, що ходить тут про випадки, де треба мати поблажливість і що було б нерозумно, кривдити ощадних. Він додав:

„Можу запевнити пана дра Уотса, що в центральному комітеті для допомог панує загальний погляд, щоби людей, які дещо заощадили через свою приналежність до кооператив, не лишати в цих тяжких днях без усякої помочі".

А проте члени кооператив не знайшли в льокальних допомогових комітетах того самого духа справедливости, що його виявив лорд Дербі в центральному комітеті. Всупереч його теплим словам льокальні комітети були на просьби членів кооператив тільки глухі. З цеї причини основано при централі окремий комітет, що розглядав справу запомог власників кооперативних уділів. Він видав публичну відозву, в якій м. ін. сповіщалося:

„Відмова грошевої допомоги (членам кооператив) це несправедливість".

Лорд Дербі провірював докладно й справедливо жалі кооператорів. Однак дрібні крамарі мстились у льокальних комітетах на своїх скромних конкурентах. Та це їх не бентежило.

Рочдельська кооператива дала людям в цих важких часах у свому річному звідомленні таку знамениту раду:

1. „Витрачайте свої доходи тільки на найконечніші видатки; уникайте всього, що не є безумовно конечне.

2. Не піднимайте забагато з ваших ощадностей.

3. Повертайте ваш вільний час як найкраще на дальшу вашу освіту; наша бібліотека й наша читальня дасть вам для цього найкращу нагоду.

4. Бережіть добру славу нашого руху через те, що докладатимете всіх зусиль, щоб видержати в цих тяжких часах".

І вони дійсно видержали. Не вдалось ні одному з продажних аґентів та инших аґітаторів приєднати кооператорів до галасу, що його тоді робили, щоб заставити анґлійський уряд до інтервенції в користь рабовласників полуднево-американських стейтів (держав) і таким способом дістати знову бавовну для Ленкешіру

і Йоркширу. Якби робітники пішли за аґітацією, всі вигляди американських невільників були б знищені. Анґлійська нація була горда на своє робітництво, коли бачила, як воно стійко терпіло й мовчало. Вище цитовані поради зверталися „до кооператорів Рочделю і до всієї нації". Це вперше покористалися рочдельські піоніри своїм добре заслуженим авторитетом, щоби промовити в цей спосіб прилюдно.

18. Застій.

По довгих нарадах і многих сумнівах оснували чесні піоніри в 1844 р. свою споживчу кооперативу на засаді „участи в зисках" покупців. Цим почалась доба великих успіхів для споживчої кооперації. Розвиток її до цього часу був непостійний. Він підіймався і падав. Також і практика споживчих кооператив не була без закиду.

По многих роках опісля, коли рочдельська засада знаменито себе оправдала, вирішено застосувати її і до продукції. У 1854 р. зроблено перші кроки до оснування ткальні й прядільні. Фабрика нової кооперативи мала спершу 96 ткацьких варстатів. У 1855 р. збудовано ще другу фабрику з новими машинами. Обі фабрики знаряджено 50.000 веретенами. Робітники мали в них участь у зисках. Признано їм справедливу участь у зисках, що були нічим иншим, як тільки спільним здобутком капіталу й праці та доброї волі й дбайливости робітника. Надіялись, що Рочдельцям удасться поставити теж із успіхом і виробництво на тій самій базі справедливости, що на ній спиралася споживча кооперація. Було наміром оснувачів нових фабрик, створити ті самі соціяльні користи для варстатів праці, що їх створено для домашнього господарства.

Думали, що успіх Рочдельців матиме чималий вплив і на инші міста. Навіть на континенті дуже зацікавилися вислідом цієї спроби. Загально панує погляд, що з робітників лихі майстри. Утиск і залежність, у якому вони жили, мізерна платня за свою працю (найнижча, бо бідність і конкуренція примушують їх продавати свою працю проти своєї волі), злидні життя і т. д. — все це впливає на них і на їх думки про своїх товаришів. Якщо вони вихрапаються на майстрів, то заздрим оком дивляться на успіхи своїх колишніх товаришів. У їх добрих платнях, що їх дістають зо свою добру й тяжку працю, добачують щось таке, що їм забирають із кишені, хоча добра праця тільки підвищує їх заробок. Вони мають одну тільки ціль: видусити зі своїх робітників по змозі як найбільше праці. Точно так, як це робив із ними найгірший майстер, що під ним колись вони працювали. Чого бажали вони самі раніше, про це опісля звичайно забувають, як стають роботодавцями. Їх майстри задержували всякий зиск для себе й те саме роблять вони й тепер.

Тимто всі прихильники кращих соціяльних відносин були заінтересовані в успішному розвиткові фабричної кооперативи.

Тимто мали вони великий подив для рочдельських робітників, що вони її оснували та мали відвагу дійсно перевести в ній участь робітників у зисках.

Цей чудовий сон про працю і справедливість, що про його люди так мріяли, присвічував якийсь час тим, що стояли найближче до діла. Відтак зник він тому, що підписана уділова листа була доступна для кожного, багато уділів попало в руки людей, що нічого не тямили про суть кооперації, або людей, що для них кооперація була терниною в оці. Кінець був такий, що скасовано постанову про участь робітників у зисках. Дві поставлені у фабриці гарні парові машини, кожна о силі 60 парових коней, із яких перша мала назву „Кооперація" а друга „Упертість" — слід би було відповідніше назвати, а саме „Акційна спілка" й „Жадоба".

Коли ці речі стали відомі, оборонці робітництва перестали добачувати в рочдельській фабричній кооперативі орґанізацію, що мала закінчити завзятту й важку боротьбу між капіталом і працею. В кооперативному русі наступив застій*).

В одній статті про кооперацію, що появилася 16 квітня 1864 р у „London Spectator", писалося: „Після спроби у Рочделі відмовилися від участи робітників у зисках".

Ширився отож погляд, що в Рочделі зроблено спробу з системою участи в зисках, що однак самі кооператори згодом відмовилися від неї. Але так воно не було. Кооператори ніколи не губили віри в успіх системи участи в зисках. Однак на четвертому році існування фабричної кооперативи, цю систему вирвали їм з рук. Кооператорів, як висловився шведський король Карло, „перемогли, подужали, переголосували". Не кооператори здискредитували цю систему, але люди особливого покрою, що про них треба тут дещо більше сказати.

В річному звідомленні фабричної кооперативи за 1860 р. читаємо: „Метою рочдельської фабричної кооперативи є створити установу, що мала би змогу приносити своїм членам зиск не тільки від їх капіталу, вложеного в підприємство, але і від їх праці, вложеної у виробництво вовняних і бавовняних товарів, щоби таким способом поліпшити своє соціяльне й господарське становище. Надвишку з підприємства ділитимуть (по оплаченні 5% на капітал) між членів по рівній частині за вплачений капітал

*) Продукційна кооператива й участь її членів робітників у зисках її була для Голіовка та для инших кооперативних провідників того часу найвищим ідеалом. Споживчу кооперативу вважали вони тільки етапом на шляху до здійснення цього ідеалу. Тимто Голіовк говорить про „застій" у споживчій кооперації, коли фабрична кооператива усунула робітників од участи в її зисках. Проблєма участи в зисках відограва ла ще пізніше велику ролю в анґлійському кооперативному русі. Голіовк згадує ще далі про участь праці в зисках продукційної кооперативи як про ідеал кооперації. Це треба мати на увазі, бо без цеї замітки натяки Голіовка на цей ідеал були б майже незрозумілі.

і за вложену працю*). Всі члени є рівноправні, без огляду на висоту вплаченого капіталу". Видавець річного звідомлення з 1861 р. повторив ту саму ясну, змістовну, хоча тільки на пів справедливу заяву.

Але вже в 1864 р. повісили кооператори свої гарфи на вербах Мітчел Гейу*) і вже більше про це не співали. В річному звідомленні з цього року оголосили вони такий протест проти скасування участи робітників у зисках:

„Головною ціллю оснувачів цього підприємства був справедливий розподіл зиску, що його давала фабрикація товарів із вовни й бавовни. Вони були того погляду, що кожний, хто від-

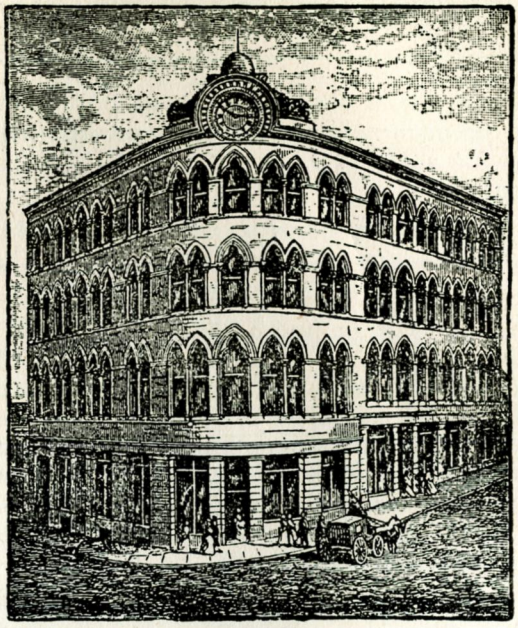

Новий дім рочдельської кооперативи (від 1867 р.).

дає свою працю на творення цінностей, мусить рівномірно брати теж участь у користуванні ними. На превеликий жаль, кооператива зрадливо відступила від цеї засади її оснувачів".

Коли вороги кооперації скасували постанову про участь робітників у зисках кооперативи, зраділи золоті очі капіталістів деінде, коли про це почули. Радість запанувала по незчисленних конторах фабрик, де робітники працювали, як коні, від покоління до покоління та гинули, як собаки.

---

*) Це не цілком по кооперативному, бо тут капітал і праця рівноправні. Капітал зроблено партнером праці тоді, як він є тільки її аґентом. Але кооперативна думка під той час далі не йшла.

**) Mitschell Hey — невеличке передмістя Рочделю. Воно віддалене від Жабиної вулиці о 10 хвилин ходу.

Історія почалась уже в 1860 р. У жовтні цього року відбулися у громадській салі при вулиці Baillie великі збори для обговорення теми: „Треба працю преміювати чи ні?"

Без сумніву, слова „бовнес" (Bonus) і „бавнті" (Bounty) (себто ґратифікація або премія) були початком лиха. Несвідомі учасники зборів були введені цими словами в блуд. Вони думали, що їх грішми дійсно глупо господарять, хоча йшло тут тільки про признання участи праці в зисках кооперативи.

Робітник, що працює тільки за платню, працює байдуже й без ніякого інтересу. Бо він думає, що його роботодавець затримує собі з його заробітку стільки, скільки лише може. Ця система праці ґрунтується на чистій ненависти. Тому наємний робітник змагає до того, щоби через професійні союзи, або в будьякий инший спосіб, вимогти від свого роботодавця стільки, скільки лише можна.

Всі заступники жадоби зявилися на цих великих зборах, щоби заявити, що робітник, який одержує свою умовлену платню, нічого більше домагатись не може. Цей погляд довго опановував раніше також і споживчі кооперативи. Говорили, що покупець одержує за свій гріш товар — тож чого він хоче ще більше? Майже два покоління людей, що обговорювали це питання, жили й умирали, доки не зявилися люди, що зрозуміли нову засаду. Щоби заінтересувати у розвитку кооперативи покупців, які самі через свої закупи створюють надвишку, треба її між них ділити. Правдоподібно треба буде ще довгого часу, доки люди побачуть, що також робітника фабрики можна заінтересувати в її розвитку, саме через участь його в її зисках. Правда, продукційні відносини далеко складніші ніж консумційні. Треба буде, тому, часу й терпеливости, аж люди зрозуміють, що кожний робітник робитиме зі свого боку все можливе, щоби причинитися до розвитку підприємства, коли матиме участь у його зисках.

Старі кооператори живо підтримували на цих великих зборах засаду про участь робітника в зисках. Один із них говорив:

„Обовязком піонірів було, оснувати фабрику на засадах споживчої кооперативи. Є також їх (піонірів усеї країни) обовязком, щоби робітник одержував те, що йому припадає".

Це була загальнокорисна й шляхетна, основна думка, що її кооператори проводили на цих зборах. А проте, коли прийшло до голосування, заявилося проти участи робітників у зисках 571 голосів, а 270 голосів подано „за". Рішення не було важне, бо, щоби воно стало правосильне, треба було після вимог статуту більшости трьох четвертин присутніх.

Але ворог не спав. Через два роки збирав він сили, щоби розпочати нову битву. Він виграв її, і таким чином його система праці ввійшла в життя.

Також ріжні ґазетярі виступали тоді за реакційним внеском „антибавнтистів", як називали противників участи робітників у зисках. Один із них, що підписував свої статті як „Старий піонір",

твердив, що фабрична кооператива не існуватиме довго, як виступлять із неї „антибавнтисти".

Він глибоко помилявся. Було б дуже добре для тих Речдельців, для яких кооператива не була понутру, якби вони виступили з неї та оснували свою акційну спілку. Вони мали на це повне право й ніхто не лаяв би їх за це. Тоді мусіли б вони покинути стару кооперативу, щоби показати, що вони можуть і вміють. А так треба їм зробити закид, що вони хотіли загорнути в свої руки кооперативу, якої самі не оснували, і саме тоді, як почули себе досить сильними, щоби через це знищити гарний соціяльний почин. Вони споганили саму ідею кооперації і головно серед тих, що з нею і з дійсним станом речей не були блище ознайомлені.

„Антибавнтисти" аґітували теж перед зборами, що буцімто й старі кооператори голосуватимуть за знесенням засади про участь у зисках. Якби воно так було, то це було б доказом, що кооперативна ідея була їм чужа. Однак велика більшість старих кооператорів докладала всіх зусиль і засобів, що були до їх послуг (промовами та своїми голосами), щоби не допустити до побіди ворогів кооперації. Уіл Купер, старий піонір „Товариства чесних піонірів", знав усі особи, що пряли в фабричній кооперативі чорну нитку акційної системи. Він твердив у свому часі, що вину за те, що фабрична кооператива відступила від кооперативної системи, себто від засади участи в зисках, поносять виключно її „новіші члени". Коли прийшов нещасний вечір, на якому вирішувалася доля цеї системи, віддано 162 голосів за задержанням системи, а 502 за її знесеням.

Розуміється, це був удар для ідеї праці і самопомочі. Однак те, що не побудоване на засаді загальної справедливости супроти всіх заінтересованих, не може бути тривалим. Піраміда зиску, що не спочивав на засаді справедливости, є чимсь таким, од чого чесна людина повинна вмивати свої руки.

Фабрична кооператива мала в хвилині, коли відбувались ці нещасні загальні збори, 1500 членів, із яких голосувало тільки 664. Отож по цьому видно, що більш як половина членів або була на зборах неприсутна, або, коли брала в них участь, то всеж таки здержалася від голосування. Можна поділити цих членів на байдужих, безпартійних і на таких, що були задоволені станом справ. Усе ж таки це відрадна ознака, що з 1500 членів тільки 502 голосувало проти прав робітництва. Якби всі вони передбачали наслідки цього вирішення для поваги Рочделя, напевно багато з них, із цих 502, краще виступили б з кооперативи та оснували нове своє підприємство, щоби тільки не шкодити старій кооперативі.

Було добре відомо в тому часі, що головними виновниками руху проти участи в зисках були управителі, наглядачі, дрібні купці та подібні люди. Сам внескодавець і ті, що промовляли за його внеском, належали до цих кругів. І члени управи фабричної кооперативи не були всі кооператорами. Більшість її рила проти системи, з великою шкодою для інтересів кооперативи. Один із посвячених у всі ці справки, подав мені важні відомости про те. Він ска-

зав мені, що між членами управи було кількох загорільців, яким зовсім не залежало на засадах. Вони вважали систему участи робітників у зисках, що їх давала їх праця, просто соціялістичною і тому були проти неї.

Розуміється, що вона була „соціялістична". Кожна кооператива, що признає участь у зисках у рівній мірі власникові капіталу як і покупцеві, є побудована на цій „соціялістичній" засаді. Розумні дрібні купці самі користуються тепер цею „соціялістичною" засадою, признаючи своїм покупцям участь у зисках, що їх вони створили. „Соціялістична" засада в продукції основується на тому, що власники капіталу можуть мати більшу певність, що їх капітал принесе їм більший зиск, коли дадуть робітникам особливу заохоту співпрацювати разом із ними для осягнення цього зиску.

Джейкеб Смітс виголосив памятного вечора одну з найкращих своїх промов. Ейбрегем Ґрінвуд і Уіл Купер належали до найзавзятіших оборонців цього права робітників. Також і Голден захищав його. Маю докладні звідомлення про всі промови, що їх виголошено цього вечора. Поміщено їх у свому часі в „Rochdale Spectator".

Нижче подані числа зясують нам працю фабричної кооперативи аж до року 1863, коли відмовлено робітникам право до участи в їх зисках. Упродовж наступних 12 років не оголошувано вже ніяких звідомлень про стан підприємства.

Рік липень	Капітал у фунтах	Оборот підприємства у фунтах	Зиск у фунтах
1857	4351	12081	888
1858	8790	13381	679
1859	25613	16483	1770
1860	56857	23634	3643
1861	69317	47229	5237
1862	67513	65368	3325
1863	82850	86437	3688

Хоча підприємство ще перед 14 роками відмовилося від кооперативної засади, все ж таки задержало воно стару фірму „фабричної кооперативи" (Co-operative Manufacturing Society).

Коли Джон Брайт припадково зійшовся з Ейбрегемом Ґрінвудом, розмова між ними мимоволі зійшла на тему про знесення права робітників у зисках кооперативи і він висловив велике своє негодування з цього приводу. Запитав, чи не можна би яким чином назад повернути до старої засади. Ґрінвуд одповів, що найкраще було б, якби люди, що є дійсними приклонниками кооперативної засади, зробили нову спробу з системою участи в зисках. Однак із приниманням в члени кооперативи, казав він, треба би бути обережнішими як досі. Брайт зауважив, що багато членів парляменту дуже зацікавилося справою, та що йому відомі навіть приватні фабриканти, які готові були б признати участь у зисках підприємства до певної висоти. Однак ці фабриканти застереглися при цьому, що признання робітникам участи в зисках, ніяк не

може давати їм права до участи їх у керівництві підприємства. Далі вимагають вони, щоби робітники задовольнялися признаними їм зисками та щоби з приводу цього не було ніяких непорозумінь. Ґрінвуд запевнив Брайта, що справжні робітники вірять у справу участи в зисках. Брайт сказав ще, що в разі успіху справи фабриканти будуть примушені давати своїм робітникам премії за кращі висліди їх праці. Ці премії не були б ніякими подарунками, а тільки засобом виховання, щоби осягнути більшу рентовність капіталу, краще використовувати машини та економніше господарити матеріялом.

Виступ пана Брайта в обороні кооперативної засади заслугує на велике признання.

Досвід учить, що коли соціяльний експеримент, до якого люди привязували чималі надії, не вдався, то його рідко коли пробує та сама ґенерація вдруге. Дуже жаль, що люди не пішли за порадою Брайта. Якби вони спробували повалити постанову проти участи в зисках, збільшилобися число прихильників цеї засади, і, можливо, експеримент можна би відновити.

Пан Джон Т. Мітчель, що був одним із основників і предсідників фабричної кооперативи, був, здається, переконаний у слушности засади про участь у зисках. Якби він залишився вірним засаді, кооператива не була б ворогом її.

Знищення справедливої системи винагороди праці в Мітчель Гей стало відоме теж і заграницею та викликало в кооперативному світі чимале невдоволення. Це було певного рода компліментом для міста Рочделю, що все, що в ньому діялося, знаходило відгук у світі. На Рочдельців дивилися як на дійсних піонірів соціяльного поступу. Заломання кооперативної системи в фабричній кооперативі стали вважати занепадом самої системи. При тому вірили, що Рочдельці як розумні, терпеливі й поважні люди докладали всіх зусиль і засобів, гроша й праці, щоби випробувати й розвинути систему. Тимто вважали занепад її остаточним. Однак ці припущення хибні.

Коли довелося мені відвідати промислову виставу в Амстердамі, перше питання, що його звернено до мене, було: чи фабрична кооператива занепала? Малося враження, наче Рочдель постигла катастрофа, та що все, що було справедливе, чесне й повне виглядів поглотив ненаситний дракон безсовісної погоні за дивідендами.

19. Історія млинової кооперативи.

Як ми згадали вже в першій частині цієї книги, основано в 1850 р. млинову кооперативу. Уіл Купер написав у 1861 р. звідомлення про перші роки її існування. Початки млина були скромні. Рочдельці, торгуючи крамом, набрали вже трохи досвіду у веденні підприємства. Навчилися теж, одріжняти добрий крам од лихого. Наслідком цього гидували лихим крамом, і рішили, йдучи за успішним прикладом своїх товаришів із Лідс,

оснувати й собі млин. Чарлз Гауерс опрацював статути млинової кооперативи. Для рочдельців він був свого рода правним дорадником. Цілі ночі тратив на опрацювання статутів. Це була людина, що серйозно забиралась до кожного діла. Він у всьому шукав правильного шляху. Любив працювати доки не знайшов того, що йому було потрібне.

Сміливі основники кооперативного млина зложили 20 уділів по 5 фунтів. Нині не так то й потрібно цеї сміливости, бо шляхи промощені. Але тоді була це подорож у невідому країну. Джон Батеруорс (Butterworth) провадив спочатку касу, яка, як Купер каже, не була тяжка, бо рідко коли можна було знайти в ній 5 фунтів. Як зібрали 1000 фунтів, розглянулися за млином. Спершу видержавили за 150 фунтів старий млин в околиці Рочделю. Назвали його „млином Голма". Члени кооперативи вклали в підприємство стільки гроша, скільки лише могли добути. До першої управи належали: Лоренс Мелєдей (Melladay) Джордж Ґрінвуд, Джон Турнер, Едменд Гертлі і Джон Батеруорс. Вони вложили в підприємство всі свої гроші. Інші внесли тільки частину свого гроша, бо боялися, що млин змеле їх гроші разом із пшеницею. А були ще й такі, що хотіли прислужитися млиновій кооперативі, але тільки щирими побажаннями успіху, й чекали на цей успіх, бо тільки тоді рішались прийти кооперативі з підмогою своїми грішми.

А проте піоніри з Жабиної улиці вложили в підприємство ще 100 фунтів. Здається, невеличка була це сума. Але як подумати, що споживча кооператива існувала ледви 6 років, то це був великий риск. Вони іменували своїх заступників, на імя яких вкладали гроші. Інші кооперативи стали згодом наслідувати цю поведінку. Один заступник припадав на 5 фунтів. Ще перед кінцем 1850 року мали чесні піоніри тридцять заступників, себто цілий баталіон людей, що берегли їх 200 фунтів, як ока в голові.

Приблизно півтора милі від Рочделю лежить місто Брікфілд. Брікфілдські робітники мали теж свою кооперативу, що, хоча й не дорівнювали рочдельській, все ж таки не стояла позаду Рочдельців допомогою млиновому підприємству. Члени цієї кооперативи були дійсно тим, що Анґлійці називають „bricks" (цеглами). Вони йменували своїх заступників і вложили в млин свої гроші. А коли його урухомлено, брікфілдці купували муку в млині без огляду на те, чи вона була добра, чи гірша. Рочдельські піоніри робили те саме.

Річне звідомленя піонірів подає таку замітку про млинову кооперативу:

„Ціллю кооперативи є постачати своїм членам і тим, що купують у неї, чисту, здорову й нефальшовану муку, по такій ціні, по якій продають її млинарі в сусідстві, та в найліпшій якости. Осягнену з підприємства надвишку належить, по оплаті 5% на капітал, ділити між членів у міру їх закупів. Статути кооперативи є в основі ті самі що кооперативи чесних піонірів, за вийнятком постанови про виключення праці від участи в зисках".

На лихо, млин не дописував спочатку. Мука була не найліпша. Млин не рентувався. Надвишки не було. Не вийшло навіть перше звідомлення кооперативи. Друге, з червня 1851 р., виказувало з кінцем відносного чвертьрічча страту 103 фунтів. Третє, з кінця другого чвертьрічча виказувало ще більшу страту, бо 338 фунтів. Разом 441 фунтів. Це викликало в людей велике негодування. Пророкували близький упадок кооперативи. Закидали піонірам, що вони не пильнували діла. Однак ясно було, що піонірі таки не розумілися на млині. Діловод господарив погано. Кооператива звільнила його. Начальники разом із президентом Ейбрегемом Ґрінвудом купували тепер самі збіжжа. Взяли мельника, що провірював якість закупленого зерна й вели підприємство без діловода.

В приміщенні піонірів одбулося бурхливе засідання, на якому віщуни лиха, як звичайно, промовляли з великою красномовністю за відступом. Деякі члени були того погляду, що краще відмовитись од допомоги млиновій кооперативі. Споживча кооператива тратить покупців, коли продає муку з кооперативного млина. Інші думали, що млин працює з постійними стратами та що вже не можна зробити його рентовним. На їх погляд, млин мусить занепасти а споживча кооператива ліпше зробить, коли покине його й купуватиме муку там, де її можна одержувати в найліпшій якости та дешево. В противному разі млин поведе за собою занепад споживчої кооперативи. Ще інші заступали погляд, що приватні особи ведуть млинові підприємства не тільки без страт, але ще й зі зиском. То чому ж кооператори не спроможні на це?

Доказано, що одна з причин страт лежала в браку оборотового капіталу. Через те млин був примушений, купувати збіжжа в людей, що давали йому кредит. А це мало своїм наслідком, що купована в цих людей пшениця часто була не тільки не найліпша, але й не дешева. Доказано далі, що страти повставали через недбайливість та несолідність верховного мельника. Вкінці не були бе звини й поодинокі члени та кооперативи, що недостатньо підпомагали млин.

Однак були й такі, що вказували на те, що занепад млинової кооперативи був би важким ударом для кооперативного руху в Рочделі. Бо як можна би зберегти довіря до рочдельських членів піонірів, коли кожний був би в праві закинути їм занепад кооперативи в місті? Ми згадували вже про те, яке глибоке розуміння для кооперативної справи виробилися у людей та яка була в них непохитна віра в ідею кооперації. Джейкеб Смісіс підносив, що честь кооперації і піонірства не дозволяють їм на те, щоби вони відцуралися млина.

Більшість голосувала за збереженням млина. Деякі, що були противної думки, похитували головою, в тому переконанні, що більшість аж тоді побачить свою глупоту, як занепад млина поведе зас обою й занепад споживчої кооперативи. Одні з захоп-

ленням заявлялись за дальшою допомогою млиновому підприємству, інші гістерично кричали за відворотом.

Хоча споживча кооператива голосувала в користь млина, все ж таки не пішло воно так гладко. Бо на одному з її засідань запало некорисне рішення для млина. А що одні й ті самі члени належали до управи обох кооператив, тому мусіли перебігати від одної кімнати до другої, щоби перешкодити некорисному голосуванню.

З кінцем 1851 р. пятнадцять кооператив удержувало звязок із млином. З кінцем 1852 р. це число зросло до 25. У тяжких часах для млина бачимо між його членами Мері Говкіс (Hawkes) і Ілізібету Стот, Джейкеба Смісіса, Е. Ґрінвуда, Уіла Купера та инших, з іменами яких читач уже знайомий. В першому році зложили по 10 фунтів Семюел Ешуорс, Томес Балов, Джон Ґрінрод, Джон Коліє, Джон Пікліс, Едменд Гертлі, Джордж Голт, Едменд Родіс, Джон Клеґ і Уіл Купер. Як на ті часи, зложена сума була показна.

Лихо було з мукою. Не зважаючи на те, що з продажу муки не було ніякого зиску, була вона часто гірша, бо купували лихе збіжжа. А як була вона й гарна, то всетаки не подобалася багатьом покупцям, бо не була така біла як та, до якої привикли. Називали її „жовтою мукою". Дійсно, виглядала жовтаво. Але люди не знали також, як виглядає добра мука та як вона смакує. Ніколи не мали доброї муки. Треба було часу, аж смак кооперативної муки почав їх задоволяти.

Коли Ейбрегем Ґрінвуд узяв млин у свої руки, мусів придбати собі знання про те, як купувати збіжжа та як вести підприємство. Ці обовязки прийшлось виконувати йому поруч із своєю працею у фабриці, де був занятий. Надмір праці шкідливо впливав на його здоровля. Проте не кидав її та з успіхом поборював усі труднощі. Роберт Гойл (Hoyle) Річард Гойл, Уіл Іліс (Ellis), Уіл Тейлор і инші помагали йому, як могли, активно та з захопленням. Ця реорґанізація млина дала добрі наслідки. Вже в першому чвертьріччі, в якому кооператори обходилися без діловода, дала млинова кооператива 20 фунтів надвишки.

Машини та приладдя млина Голма коштували при його оснуванні 1275 фунтів. Підприємство працювало спочатку зі стратами. Як прийшли кращі часи, треба було насамперед покривати страти. З кінцем 1855 р. лишилося до покриття всього 27 фунтів.

У 1856 р. збудовано новий млин із новими машинами. Він коштував 6.827 фунтів, 16 шілінґів і $10^1/_2$ пенсів. Рочдельці знали найдокладніше, що коштував їх млин. Назвали його новим млином рочдельської млинової кооперативи („Rochdale District Corn Mill Society's New Mill, Weir-Street, Rochdale").

В моїх руках ґравюра нового млина з перед 16-ти років. Сумний і похмурний його вигляд. Темні, великі хмари нависли над ним. На тлі горизонту виглядає він наче домовина. На біло помальовані шиби вікон одноманітного фронту роблять враження якоїсь опустілої фабрики. Старий, навантажений мішками збіжжа,

віз ведений візником, сумно рухається через холодну, сибірську околицю. Непривітніше не можна було побудувати цього млина. Дивно, що ніхто не подумав про кращу будівлю. Одиноке, що було в нього гарне, це дух мужніх кооператорів, що вкладали ввесь свій запал і працю в підприємство.

Річне звідомлення нового млина повторювало ті самі слова про ціль кооперативи, що присвічувала їй раніше.

В другому півріччі 1860 р. оборот млина збільшився до 33.140 фунтів. Управителі проголосили тоді, „що, на їх думку, не слід далі поширювати підприємства". Число членів збільшилося у тому часі на 550, включно з заступниками кооператив та инших спілок. Для цих спілок було дуже корисно поміщувати свої гроші в кооперативних підприємствах. В банках одержували вони 2% або 3% від вкладів і не знали нічого більше про свої гроші по вплаченні їх. В кооперативах одержували вони 5% і знали, що робиться з їх грішми. До того мали вони право голосу в управі кооперативи, так, що могли мати певність, що гріш їх поміщений безпечно.

Коли млин проіснував 5 років, набрала одна льожа міста відваги, вложити частину своїх грошей у млинове підприємство. Здійснення цього наміру довірила трьом особам. Купер оповідає про цей факт так: „Коли прийшли ці люди до млина та побачили його управу на власні очі, не відважились довірити їм свого гроша. Змішані, не знаючи який вислів дати своїм почуванням, відійшли назад незграбно, недовірчиво, безмовно. Повернувши до льожі, виглядали так, якби побачили вовкулаку". Зробили доповідь, що „стрінулися з простими ткачами як управителями млинового підприємства та що між ними немає ні одної багатої людини. Тому й принесли гроші назад. Бо краще, казали, держати їх у себе, як оддати в руки робітників".

Але льожа мала вже досвід із багатими людьми. Нещодавно попала в конкурс рочдельська щаднича каса. Цій касі довірили льожа як і тисячі бідних родин свої ощадности. Всі вони втратили свої гроші. Стратили у багатих і поважаних шахраїв.

Сама льожа поглянула на справу поважніше. Вона радила над нею і прийшла до висновку, що прості робітники заслугують так само на довіря як і банкирі. Вона йменувала нових заступників, цим разом одважніших і передали їм дещо більшу суму для млина, як першим разом. Кооператива вже не відстрашувала нових заступників і вони передали їй суму.

Річне звідомлення, що появилося кілька років пізніше, так писало про дальший розвиток млинової кооперативи:

„Ця кооператива, що спочатку стояла на дуже слабих ногах, належить тепер до найсильніших і найздоровіших. Більше як 7/8 обороту її припадає на кооперативи, з яких 50 стоять із нею у звязку. Вона постачає своїм членам чисту, здорову і нефальшовану муку. Повільне збільшення підприємства вимагало теж і збільшення його капіталу. Наслідком цього кооператива заку-

Львівська ... наукова бібліотека
№ Ж 4753

НОВІ КНИЖКИ.

Сорокліття Українського Банку Кооперативного в Тернополі. 1899—1939. Тернопіль, 1939. 4°, ст. 16.

Храпливий, Євген: **Сорок літ праці Краєвого Господарського Товариства „Сільський Господар" у Львові.** 23. III. 1899 — 23. III. 1939. Львів, 1939. 8°, ст. 39.

Іваницький, Б.: **Ліси й лісове господарство на Україні.** Том I. Варшава, Український Науковий Інститут, 1939. 4°, ст. 94.

Уділи в торговельно-промислових підприємствах — нова форма забезпечення капіталу (Львів, „Промбанк", 1939), 16°, ст. 16.

УВАГА КООПЕРАТОРИ! **НОВА КНИЖКА!**

Накладом Ревіз. Союза українських кооператив вже появилася друком

новинка:

ШАРЛЬ ЖІД

Солідарність

З французької мови переклав др. Ю. Студинський
З передмовою дир. О. Луцького

„Солідарність" Ш. ЖІДА — це величний гимн на честь солідарности цього підставового елєменту кооперативного світогляду і одного з головних моторів кооперативного руху. —Не знати цих підстав кооперації — це значить, не стояти на певному, твердому ґрунті. — Тож читайте, студіюйте найновішу в нашій мові працю апостола кооперативної благовісти.

Ціна 1·50 зл.

Замовляти в Ревізійнім Союзі Українських Кооператив у Львові, Техніцка, 1.

Рада єдина, купи

КАЛИНА

Позір! Дирекції ОСК, ПСК, і пр. кооперативи!

При закінченні ділового року і розділі чистих зисків, не забудьте призначити певну квоту на уділи до виробничо-збутової кооперативи

„ГУЦУЛЬЩИНА"

— п. Косів Гуцульський —

щоби допомогти нашому домашньому промислові до ще кращого розвитку. — Най у цьому, важному ділі, нашого кооп. виробництва не бракує нікого!

Оден уділ 50. зл., вписове 2. зл., — відповідальність уділами. —

ХТО ПЕРШИЙ!!

4753
1,36

Opłata pocztowa uiszczona gotówką. Поштове оплачено готівкою

Книжкові премії!

Запросини до передплати на 1939. рік, що є вже **дванадцятим** роком видання журналу

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

єдиного у нас економічно-суспільного місячника, що виходить під ред. др. К. Коберського, накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив.

Кожний передплатник „К. Р.", що заплатив до 1 липня передплату за рік, одержить в 1939. році такі

дарові премії:

1. Джордж Голіовк: Історія рочдельських піонірів.

Вперше в українській мові! Джерельно удокументована, богата фактами, приступно написана, класична праця про початки кооперативного руху.

2. Книжку проф. Шарля Жіда: „Солідарність" в перекладі др. Ю. Студинського.

3. Книжки з видань РСУК. по вибору передплатників, у вартости 2 зол.

Передплата за „Кооперативну Республику" в 1939 році **знижена** і виносить всього **12 зол.** (за 12 чисел по 40 стор. друку). На пів року 6 зол. Окреме число 1 зол. До набуття в усіх книгарнях.

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістають крім премій „Кооп. Республику" за 8 зол., якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня 1938. Сплачувати можна ратами.

Адреса: **ЛЬВІВ, ВУЛ. ТЕХНІЦКА І, РСУК.**

Український Кооператор вживає мило лише з кооп. фабрики „ЦЕНТРОСОЮЗ"

Wydaje: Rewizyjny Sojuz Ukraińskich Kooperatyw.
Redaktor: D-r Karło Koberśkyj.
Z druk. Naukowego Towarzystwa im. Szewczenka we Lwowie, ul. Czarnieckiego 26.
Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив
Редактор: Д-р Карло Коберський.
З друк. Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26

III
№ 14.850
1939